

HADİSLERLE SİYER METNİ İNŞÂSI

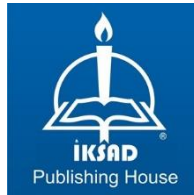
Doç. Dr. Üzeyir DURMUŞ

HADİSLERLE SİYER METNİ İNŞÂSI

Doç. Dr. Üzeyir DURMUŞ

DOI: <https://dx.doi.org/10.5281/zenodo.14579750>

Copyright © 2024 by iksad publishing house
All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, distributed or transmitted in any form or by any means, including photocopying, recording or other electronic or mechanical methods, without the prior written permission of the publisher, except in the case of brief quotations embodied in critical reviews and certain other noncommercial uses permitted by copyright law. Institution of Economic Development and Social Researches Publications®

(The Licence Number of Publicator: 2014/31220)

TURKEY TR: +90 342 606 06 75

USA: +1 631 685 0 853

E mail: iksadyayinevi@gmail.com

www.iksadyayinevi.com

It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules.

Iksad Publications – 2024©

ISBN: 978-625-378-155-2

Cover Design: İbrahim KAYA

December / 2024

Ankara / Türkiye

Size = 16x24 cm

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....VI

TAKDİM

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ VE AMACI 3
II. KAYNAKLAR..... 6
III. YÖNTEM 11

BİRİNCİ BÖLÜM SİYERİN HADİSLERLE İNŞÂSI MESELESİ

I. SİYERİN HADİSLERLE İNŞÂSININ İMKÂNI 19
II. BUHÂRÎ'NİN *SAHÎH*'İNDE SİYER..... 27
III. MÜSLİM'İN *SAHÎH*'İNDE SİYER 30

İKİNCİ BÖLÜM SÎRET-İ İBN-İ HİŞÂM VE SAHÎHAYN MUKÂYESESİ

I. İÇERİK MUKÂYESESİ..... 35
A. HZ. PEYGAMBER'İN NESEBİ, ARAP YARIMADASI VE MEKKE
1. Hz. Peygamber'in Soyu..... 35
2. Yemen'de Yahûdi İktidarı 36
3. Habeşlilerin Yemen'e Gelmesi 36
4. Habeşlilerin Yemen'den Kovulması 37
5. Mekke'de Putperestliğin Başlangıcı 38
6. Zemzem Kuyusunu Tarihi 41
7. Ka'be Hizmetleri ve Hilfü'l-fudûl 41
8. Zemzem Kuyusunun Açılması..... 42
9. Abdülmuttalib'in Adağı..... 43
10. Abdullâh'ın Evlenmesi..... 43
B. HZ. PEYGAMBER'İN NÜBÜVVET ÖNCESİ HAYATI 45
1. Hz. Peygamber'in Dünyayı Teşrihi 45
2. Hz. Peygamber'in Süt Annesi 45
3. Şakk-ı Sadr Hâdisesi 46

4. Hz. Peygamber'in Çobanlık Yapması	46
5. Habeşistan Hıristiyanlarının Hz. Peygamber'i Almak İstemesi	47
6. Hz. Peygamber'in Annesi Âmine'nin Vefâtı.....	47
7. Abdülmuttalib'in Hz. Peygamber'i Himayesi.....	47
8. Ebû Tâlib'in Hz. Peygamber'i Himayesi.....	47
9. Lehib'li Kâhin ve Râhib Bahîrâ.....	48
10. Ficâr Savaşları.....	49
11. Hz. Peygamber'in Hz. Hatice ile Evlenmesi ve Çocukları	49
12. Ka'be'nin Tamiri.....	50
13. Ehl-i Kitâb ile Kâhinlerin Hz. Peygamber'e Dair Bilgisi ve Arap Yarımadasında Yaşanan Dinler	51
C. HZ. PEYGAMBER'İN NÜBÜVVETİNİN MEKKE DÖNEMİ	53
1. Peygamberliğin Başlangıcı	53
2. İlk Müslüman	53
3. Fetretü'l-Vahy	53
4. Namaz Emri	54
5. Erkeklerden İlk Müslüman Olanlar.....	54
6. Müslümanların Sayısının Artması	55
7. Gizli ve Açık Da'vet Dönemleri	55
8. Açık Da'vet Sonrası Karşılaşılan Baskılar	56
9. Hz. Hamza'nın Müslüman Oluşu.....	58
10. Müşriklerin Teklif ve Taktikleri	58
11. Müşriklerin Kur'ân'la İmtihanı.....	59
12. Müşriklerin Baskı ve Zulümleri.....	60
13. Habeşistan'a Hicret	60
14. Hz. Ömer'in Müslüman Oluşu	61
15. Müşriklerin Boykot Kararı	62
16. Boykot Zamanı Habeşistan'dan Dönerler.....	63
17. Boykot Kararının İptal Edilmesi	64
18. Da'vet Sürecinde Yaşanan Bazı Olaylar	65
19. İsrâ ve Mi'râc.....	67
20. Hz. Peygamber'e Eziyet Edenler	67
21. Ebû Tâlib ve Hz. Hatice'nin Vefâtı.....	68
22. Tâif Yolculuğu	68
23. Cin Vak'ası	69
24. Kabilelerle Görüşmeler ve Buâs Savaşı	69
25. Akabe Görüşmeleri	70
26. Savaş İzni.....	71
27. Medîne'ye Hicret	71

D. HZ. PEYGAMBER'İN NÜBÜVVETİNİN MEDİNE DÖNEMİ.....	75
1. Medîne'de Konaklama	75
2. Mescidin İnşâsı	75
3. İlk Hutbe.....	76
4. Medîne Anayasası	76
5. Kardeşlik Anlaşması	76
6. Ezânın Teşriî.....	77
7. Ebû Kays'ın Müslüman Oluşu.....	77
8. Yahûdiler, Hıristiyanlar ve Münâfiklar	77
9. Hicretten Sonra Hummâya Yakalananlar	82
10. İlk Gazve: Ebvâ/Veddân.....	83
11. İlk Seriiye: Ubeyde b. Hâris.....	83
12. Hz. Hamza'nın Sîfû'l-Bahr Seriiyesi	83
13. Buvât Gazvesi	84
14. Uşeyre Gazvesi	84
15. Sa'd b. Ebî Vakkâs Seriiyesi.....	84
16. Bedrû'l-Ûlâ/Sefvân Gazvesi.....	84
17. Abdullâh b. Cahş Seriiyesi.....	85
18. Kiblenin Değiştirilmesi	85
19. Büyük Bedir Gazvesi.....	85
20. Benî Süleym Gazvesi	91
21. Sevîk Gazvesi.....	91
22. Zû Emer Gazvesi.....	92
23. Buhrân Gazvesi	92
24. Benî Kaynukâ' Yahûdilerinin Sürgün Edilmesi	92
25. Zeyd b. Hârise Seriiyesi.....	93
26. Ka'b b. Eşref'in Katli	93
27. Uhud Gazvesi.....	94
28. Hamrâû'l-Esed Gazvesi.....	98
29. Yevmü'r-Racî' Olayı.....	99
30. Bi'r-i Maûne Olayı.....	99
31. Benî Nadîr Yahûdilerinin Sürgün Edilmesi.....	100
32. Zâtü'r-Rikâ' Gazvesi	101
33. Bedrû'l-Âhira Gazvesi.....	102
34. Dûmetü'l-Cendel Gazvesi	102
35. Hendek Gazvesi	102
36. Benî Kurayza Yahûdilerinin Sürgün Edilmesi	105
37. Sellâm b. Ebi'l-Hukayk'ın Öldürülmesi.....	107
38. Amr b. Âs ve Hâlid b. Velîd'in Müslüman Oluşu	107

39. Benî Lihyân Gazvesi	108
40. Zî Karad Gazvesi.....	108
41. Benî Mustalık Gazvesi	109
42. Hudeybiye Anlaşması ve Rıdvân Bey'atı.....	111
43. Hayber Gazvesi, Fedek ve Vâdi'l-Kurâ	112
44. Kazâ Umresi.....	116
45. Mûte Gazvesi	116
46. Mekke'nin Fethi	117
47. Hâlid b. Velîd'in Benî Cezîme Seriyyesi	120
48. Hâlid b. Velîd'in Uzzâ Putu Seriyyesi	121
49. Huneyn Gazvesi	121
50. Evtâs Seriyyesi.....	122
51. Tâif Gazvesi	123
52. Ci'râne'de Ganimet Taksimi	124
53. Tebûk Gazvesi.....	125
54. Dûmetü'l-Cendel Seriyyesi.....	127
55. Sakîf Heyeti	128
56. Hz. Ebû Bekir'in Hac Emirliği	129
57. Heyetlerin Gelişi	129
58. İki Mütenebbi.....	133
59. Memur Atamaları	134
60. Vedâ' Haccı	134
61. Üsâme Ordusu.....	135
62. Hükümdarlara Mektuplar	135
63. Gazve ve Seriyyeler.....	135
64. Hz. Peygamber'in Hastalanması ve Vefâtı.....	140
65. Hz. Ebû Bekir'in Halîfe Seçilmesi.....	142
66. Hz. Peygamber'in Defin İşlemleri	142
E. ORTAK VE BENZER RİVÂYET ÖRNEKLERİ VE TAHLİLLERİ.	149
1. Vahyin Başlangıcı	149
2. Hz. Hatice'nin Cennetle Müjdelenmesi	150
3. Müşriklerin Hz. Peygamber'e Eziyeti.....	151
4. İkinci Akabe Bey'atı	152
5. Hz. Peygamber'in Ebû Eyyüb'a Konuk Olması	153
6. Medine'de Humma Hastalığı	154
7. Hz. Zeyneb'i Yaralayanlara Dair Talimat.....	156
8. Vahşi'nin Müseylime'yi Öldürmesi	157
9. Şehidin Âhiretteki Konumu	157
10. At ve Eşek Etiyle İlgili Hükümler.....	158

F. FARKLI VE ZİT RİVÂYET ÖRNEKLERİ VE TAHLİLLERİ	159
1. Müddessir Sûresinin İlk Âyetlerinin Sebeb-i Nüzûlü	159
2. Hz. Peygamber'in Gazvelerinin Sayısı	160
II. YÖNTEM MUKÂYESESİ.....	161
A. SENEDLE İLGİLİ YÖNTEMLER BAKIMINDAN MUKÂYESE ...	161
1. Senedli ve Senedsiz Rivâyetler Bakımından Mukâyese	161
2. Ortak ve Farklı Râviler Bakımından Mukâyese	166
3. Sika ve Zayıf Râviler Bakımından Mukâyese	167
4. Mübhem Bırakılan Râviler Bakımından Mukâyese.....	172
B. METİNLE İLGİLİ YÖNTEMLER BAKIMINDAN MUKÂYESE ...	176
1. Konu Bütünlüğü Sağlama Bakımından Mukâyese	176
2. Metinle İlgili Değerlendirme Yapma Bakımından Mukâyese.....	178
3. Mükerrer Rivâyette Bulunma Bakımından Mukâyese.....	181
SONUÇ	185
KAYNAKÇA	187

KISALTMALAR

a.s.	: Aleyhi's-selâm
b.	: ibn, bin, bint
bt.	: bint
c.	: Cilt
Bkz. (bkz.)	: Bakınız
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
H.z.	: Hazreti
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölümü, ölüm tarihi
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallâhu aleyhi ve sellem
sy.	: Sayı
r.a.	: Radıyallâhu anh (/anhâ/anhumâ/anhum)
thk.	: Tahkîk, tahkîk eden
trc.	: Tercüme, tercüme eden
ts.	: Tarihsiz
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve devamı
v.s.	: ve sâire
y.	: Yıl
yy.	: Yayın yeri yok
خ	: Buhârî'nin el-Câmiu's-sahîh'i
ق	: Sahîhayn
م	: Müslim'in el-Câmiu's-sahîh'i

TAKDİM

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Bizi yoktan var eden ve şerefli bir yaşamın ölçülerini peygamberleri vâsıtasıyla bize öğreten yüce Rabbimize sonsuz hamd ü senâlar, O'nun yolunu tertemiz bir hayatla bizim için örneklendiren sevgili Peygamberimize salât ü selamlar olsun.

Bu çalışma, 2016 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde doktora tezi olarak kabul edilmiş olan araştırmamın ilk iki bölümünün geliştirilmesi ile oluşturulmuştur. Giriş bölümünde tezin mahiyetiyle ilgili yeterli bilgi verileceği için burada sadece tezin fikrî temeline değinmek istiyorum. Lisans tahsilimin ilk yıllarında Sahîh-i Müslim hadisleri için bir konu fihristi hazırlamışım. Bu fihrist sayesinde, Sahîh-i Müslim'de dağınık halde bulunan rivâyetlerin doğru bir şekilde sıralanması durumunda siyerin çoğu konularını kapsayan bir metin inşâ edilebileceğini farkettim ve bunu bir araştırma mevzuu olarak not aldım. Yıllar sonra doktora tez konusu belirleme vakti gelince, Sahîh-i Müslim'e Sahîh-i Buhârî'yi de ekleyerek tamamen hadislerden oluşan bir siyer metni inşâ etme fikrimi kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Ali AKYÜZ'e açtım ve kendisinden onay aldım. Burada, babacan tavırları ve ilmî desteği nedeniyle kendisine tekrar teşekkür etmek isterim. Teşvik edici ve olumlu tavırlarıyla tez süreci boyunca bana çok yardımcı oldu. Hâssaten teşekkür etmem gereken bir diğer hocam da bu mevzûun tez konusu olarak kabul edilmesi hususunda çok büyük desteği olan ve bu tezi hazırlama konusunda beni yüreklendiren Prof. Dr. Zekeriya GÜLER'dir. Gerek bu iki değerli hocam ve gerekse tez jürimde yer alan diğer kıymetli hocalarım Prof. Dr. Ramazan AYVALLI, -o zamanki ünvanlarıyla- Doç. Dr. Hasan CİRİT ve Yrd. Doç. Dr. Halil İbrahim KUTLAY önemli tenkîd ve yorumlarıyla bana yol gösterdiler. Hepsine tekraren teşekkürlerimi sunuyorum. Bu süreçte desteğini benden esirgemeyen sevgili eşime de özellikle teşekkür etmek isterim. Bu çalışmayı, bugünlere gelmemde çok büyük payı olan, duâ ve teşvikleriyle beni hep iyiye yönlendiren merhûme annem Melahat DURMUŞ'a itihâf ediyorum. Rahmete vesile olması niyazıyla...

Çalışmak bizden başarı Allâh'tandır.

Üzeyir Durmuş
Çanakkale, 2024

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ VE AMACI

Siyer ilmi, Hz. Peygamber'in hayatını çeşitli boyutlarıyla ortaya koyan, onun gerek nübüvvet öncesi gerekse nübüvvet sonrası yaşamını nesilden nesile aktaran bir ilimdir. Geniş kapsamlı siyer kitapları Hz. Peygamber'in ferdî, ailevî, ictimâî, siyâsî, iktisâdî ve askerî yaşamının yanı sıra ortaya koymuş olduğu hüküm ve prensipleri, ibadet hayatını, insana ve çevreye bakışını, sağlıkla ilgili tavsiyelerini ele almakta ve araştırmacılara çok geniş bir yelpazede materyal sunmaktadır. Bundan dolayıdır ki siyer ilmi, her zaman İslâm dininin doğru öğrenilip anlaşılması bakımından merkezî konumda bulunan ilimlerden biri olmuştur. Siyer ilminin bu üstün konumu, yukarıda ifade edilen olguların yanı sıra bizzat Yüce Allâh'ın Hz. Peygamber'i üsve-i hasene olarak insanlığa takdim ettiği¹ ve Allâh'ın sevgisini kazanmanın yegâne yolunun Hz. Peygamber'e ittibadan geçtiğini bildirdiği² âyetlere de dayanmaktadır.

Müslüman birey ve toplum için son derece önemli olan bu ilim dalında ortaya konulacak eserlerin yalnızca doğru bilgiler içermesi yukarıda belirtilen nedenlerle büyük önem taşımaktadır. Bu araştırma, belirtilen kapsamda konunun klasik siyer³ yönü üzerinde yoğunlaşan bir adımdır. Bu adım çerçevesinde Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Cu'fî el-Buhârî (ö. 256/870) ve Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî'nin (ö. 261/875) *el-Câmiu's-sahîh* adlı eserleriyle Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî'nin (ö. 218/833) *es-Sîretü'n-nebeviyye*'si içerik bakımından mukâyese edilecek ve siyerin hadislerle inşâsının imkânı üzerinde durulacaktır.

Siyerin hadislerle inşâsını önemli kılan başlıca iki sebep vardır:

1. Hadîs kaynaklarında siyer kitaplarında bulunmayan önemli ek bilgilere rastlanabilmektedir.
2. Hadisler sıhhat açısından tarih rivâyetlerine göre genellikle

¹ el-Ahzâb, 33/21.

² Âl-i İmrân, 3/31.

³ Klasik siyerden kasıt, megâzî ağırlıklı olup Hz. Peygamber'in ibâdetlerine, ailevî ve ictimâî yaşantısına dair pek bilgi vermeyen yaygın siyer tekniğidir.

daha titiz değerlendirmelere tâbî tutulmuştur. Zira tarihçi eline geçen her malzemeyi değerlendirmek ister ve anlatımlarında kurguya yer verir; hadisçi ise önceliği sahihliğe verir ve kurguya yer vermeden olguyu olduğu gibi aktarmayı amaçlar.⁴

Yukarıda belirtilen hadisçi ve tarihçi arasındaki metot ve amaç farkı sebebiyle siyer kitaplarında hadîs kitaplarına göre daha çok sayıda tenkit süzgecinden geçirilmemiş rivâyet bulunabilmektedir. Mesela; siyer kitaplarında Hz. İsrâ'nın her sene yeryüzüne bir süreliğine inmesi⁵ gibi sorunlu rivâyetlere yer verilebilmektedir. Bahîrâ kıssası ise hem hadîs⁶ hem de siyer⁷ kitaplarında yer alan problemlili bir rivâyettir.⁸ Bu tür rivâyetler, yanlış bilgilenebilir ve dolayısıyla yanlış değerlendirmelere sebep olabilmekte, bazen de Bahîrâ kıssasında olduğu gibi müsteşriklerin Hz. Peygamberle ilgili iddialarına mesned teşkil edebilmektedir.

Bütün bunlardan anlaşılacağı üzere; siyer alanında hadis kaynaklarından yararlanmak ve hadis sıhhat kriterlerini siyer rivâyetleri için de tatbik etmek hem problemlili siyer rivâyetlerini tespit etmek hem de daha sahîh ve daha detaylı bir siyer oluşturabilmek için büyük önem taşımaktadır.

Günümüzde sadece sahîh rivâyetler içeren siyer kitapları yazmanın önemi kavranmış, bu tür rivâyetler içeren ve *Sahîh Siyer* diye adlandırılan eserler kaleme alınmıştır. Ancak *Yöntem* konusunda ele alacağımız bu eserler incelendiğinde sistematik ve kapsam itibarıyla yeterli olmadıkları görülmektedir. Bu bağlamda, sahîh siyer çalışmalarının hadîs kitaplarıyla sınırlı olması gibi bir zorunluluk olmadığı da belirtilmelidir. Bununla birlikte, bu çalışmada hedef, siyeri hadislerle –Sahîhayn esas alındığı için doğal olarak sahîh hadislerle– inşa etmek olduğu için kapsam bu şekilde belirlenmiştir.

Bu çalışmanın amacı, siyerin hadislerle inşâsının mümkün olduğunu, sadece Buhârî ve Müslim çerçevesinde yapılacak bir siyer çalışmasının dahi

⁴ Bkz. Ayhan Tekineş, "Hadis ve Tarih: Metodolojik Bir Karşılaştırma", *Hadis Tetkikleri Dergisi*, c. 2, sy. 2, İstanbul 2004, s. 37-38.

⁵ İbn Hişâm Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyüb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, (thk. Cemâl Sâbit, Muhammed Mahmûd ve Seyyid İbrâhîm), Kâhire: Dârü'l-hadis, 2006, I, 162-163.

⁶ Tirmizî, "Menâkıb", 3.

⁷ İbn Hişâm, I, 136-139.

⁸ Bkz. s. 37, 114. dipnot.

İbn Hişâm'ın *Sîre*'sinin temel konularını içerebildiğini hatta bazı konularda ondan daha geniş bir muhtevâyaya sahip olabildiğini ortaya koymak; *Sahîhayn* rivâyetleriyle hadislerle siyer alanındaki belki de en muteber eseri inşâ etmek; *Sahîhayn*'la sınırlı olmayan daha kapsamlı çalışmalar yapılması halinde siyerin bu çalışmaya göre daha detaylı olarak hadislerle yeniden inşâsının mümkün olabileceğine dikkat çekmek, böylece siyer alanında hadis rivâyetlerinden daha çok faydalanılması konusunda bir akım oluşturmak ve siyerin en azından mevzû' ve çok zayıf rivâyetlerden arındırılması noktasında bir bilinç uyandırmaktır.

Bu amaç çerçevesinde; çalışmanın birinci bölümünde, siyerin hadislerle inşâsının mümkün oluşu teorik açıdan ele alınacaktır. İkinci bölümde, İbn Hişâm'ın *Sîre*'sinin özeti verilerek *Sahîhayn*'la ortak ve farklı olan konularına dikkat çekilecek ve böylece çalışmanın teorik boyutu siyer alanının günümüze ulaşan en kadîm ve en muteber eseri üzerinden ispat edilmeye çalışılacaktır. Üçüncü bölümde ise, hicret konusu *Sahîhayn* hadisleriyle yeniden inşâ edilerek bu teorinin pratik boyutu örneklendirilecektir.⁹

---

⁹ Elinizdeki çalışma, başta belirttiğimiz gibi doktora tezimizin ilk iki bölümünün gözden geçirilmiş ve geliştirilmiş hâlinde oluşmaktadır. Tezin Arapça olan üçüncü bölümünün ileride genişletilerek "*es-Sîretü'n-Nebeviyye fi's-Sahîhayn*" adıyla ayrı bir kitap olarak yayınlanması planlanmaktadır. İlerleyen sayfalarda bu üçüncü bölümle ilgili bilgi verilecek ve bu bölümden alınan ve geliştirilen örnek bir Arapça metin yukarıda da ifade edildiği gibi çalışmaya ilâve edilecektir.

II. KAYNAKLAR

Siyer ilminin üç ana kaynağı vardır: Kur'ân-ı Kerîm, hadis kitapları ve târîh kitapları.

Kur'ân-ı Kerîm, Hz. Peygamber'e tâbi' olmayı emrettiği gibi bunun kodlarını içeren birçok siyer bilgisi de vermektedir. Bu bilgiler, araştırmacılara siyer ilmine dair en doğru bilgileri sunmaktadır.¹⁰ Zira Kur'ân-ı Kerîm, “*Bu kitap, kendisinde hiçbir şüphe bulunmayan ve takvâ sahiplerine kulavuz olan bir kitaptır*”¹¹ âyetinde de belirtildiği üzere doğruluğunda hiçbir kuşku bulunmayan bir kitaptır. Bununla birlikte Kur'ân-ı Kerîm'in esas gayesi Hz. Peygamber'in hayatını anlatmak olmadığı için siyerin bütün konularını onda bulmamız mümkün değildir. Yüce Allâh Kur'ân-ı Kerîm'de, hidayet mesajı kapsamında ve ders çıkarılsın diye Hz. Peygamber'in hayatına dair bazı kesitler anlatmakta ve onlar üzerinden uyarılarda bulunmaktadır. Bu siyer bölümlerinin bir kısmı Uhud savaşı örneğinde olduğu gibi oldukça detaylı olabilmektedir.¹²

Siyerin Kur'ân'dan sonra ikinci kaynağı hadislerdir. Hadisleri cem' eden kitaplar, hadis ilminin konusu Hz. Peygamber olduğu için doğal olarak siyer konusunda en çok malûmât içeren kaynaklardır. Hadis kitapları Kur'ân-ı Kerîm'den farklı olarak örneklik içersin veya içermesin Hz. Peygamber'le ilgili her türlü bilgiyi ihtivâ etmektedir. Mesela; hadis kitaplarında Hz. Peygamber'in doğduğu günle ve peygamberlik öncesi yaşamıyla ilgili detaylı bilgiler bulunmaktadır. Hadis kitaplarının en sahîhi ve en değerlisi olan Buhârî'nin *el-Câmiu 's-sahîh* adlı eseri, ileride geleceği üzere Hz. Peygamber'in hayatının her alanıyla ilgili bilgiler içeren ve klasik siyer konulu içeriği de oldukça fazla olan bir çalışmadır. Müslim'in *el-Câmiu 's-sahîh*'i de bu açıdan ona yakın bir içeriğe sahiptir. Diğer birçok hadis kitabında da klasik siyere malzeme teşkil edecek rivâyetler bulunmaktadır. Farklı hadis kitaplarında yer alan bu rivâyetler, birbirini tamamlayacak ve konular arasında

¹⁰ Bu bilgilerin güzelce sistematize edilip edebî bir dille sunulduğu iki güncel eser bu noktada anılmaya değerdir. Bunlar, Prof. Dr. Ali Akyüz'ün telif etmiş olduğu *Yaşayan Kur'ân Hazreti Peygamber* (İstanbul: İFAV, 2011) ve *Hazreti Peygamberin Düşünce Davranış Konuşma Atlası 114 Kod* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2010) adlı eserlerdir.

¹¹ el-Bakara, 2/2.

¹² Âl-i İmrân, 3/121-180. Bu 60 âyette Uhud savaşının öncesi, esnası ve sonrası geniş bir şekilde ele alınmaktadır.

görülen boşlukların doldurulmasına yardımcı olacak niteliktedir.

Siyer ilminin bir diğer kaynağı da tarih kitaplarıdır. Genel İslâm tarihine dair yazılmış eserler yanında Hz. Peygamber'in hayatına dair müstakil olarak kaleme alınmış siyer kitapları da tarih literatüründe yer almaktadır. Siyer kitaplarının ilk örnekleri sahâbe döneminde görülmektedir. Ashâb-ı kirâm'dan Abdullâh b. Amr (ö. 65/684-85), Berâ b. Âzib (ö. 71/690), Sehl b. Ebû Hasme (Muâviye döneminde vefât etmiştir) ve başkalarının siyere dair müstakil eserleri olduğu rivâyet edilmektedir. Tâbiîn döneminde Urve b. Zübeyr (ö. 94/713), Ebân b. Osmân (ö. 105/723), Âsım b. Ömer (ö. 120/738), Abdullâh b. Ebû Bekir (ö. 130/747-48) gibi sahâbe çocuk ve torunları siyer alanında eser vererek bu çizgiyi devam ettirmişlerdir. Ayrıca bu dönemde, siyer ilminin en önemli isimlerinden Mûsâ b. Ukbe (ö. 141/758) ve İbn İshâk (ö. 151/768) bu alana dair kitap kaleme almıştır. Ancak bu iki eserin sadece bazı bölümleri günümüze ulaşabilmiştir. Daha sonraki nesilden Vâkîdî (ö. 207/ 823) de bu alanda kitap yazan önemli isimlerdendir. Onun, Hz. Peygamber'in savaşlarını konu edinen *Kitâbü'l-Megâzî* adlı eseri günümüze ulaşabilmiştir. İbn Hişâm'ın (ö. 218/833) *es-Sîretü'n-nebeviyye* adlı eseri de günümüze ulaşabilen siyer çalışmalarındandır. Bu eser, Hz. Peygamber'in tüm hayatını –sadece savaşlarını değil– içeren günümüze ulaşmış en eski siyer kitabıdır. İbn Hişâm, bu eserini İbn İshâk'ın *Kitâbü'l-Mübtede'* ve *'l-meb'as ve ve'l-megâzî* adlı eserini tehzib ederek kaleme almıştır. Bu yönüyle günümüze tam olarak ulaşamayan İbn İshâk'ın eserindeki bilgilere dair en kapsamlı kaynak olmaktadır. *es-Sîretü'n-nebeviyye*'den sonra İbn Sa'd'ın (ö. 230/845) *et-Tabakâtü'l-kübrâ* adlı eseri gelmektedir. Bu kitabın birinci bölümünde Hz. Peygamber'in siyeri oldukça detaylı olarak ele alınmıştır. Daha sonraki dönemlerde gelen târîh ve siyer âlimleri yaptıkları çalışmalarla siyere dair literatürü zenginleştirmeye devam etmişlerdir.¹³

Siyer ilminin temel kitaplarının Mûsâ b. Ukbe, İbn İshâk, Vâkîdî, İbn Hişâm ve İbn Sa'd tarafından telifinden hemen sonraki dönemde Buhârî (ö. 256/870), Müslim (ö. 261/875), İbn Mâce (ö. 273/887), Ebû Dâvûd (ö. 275/889), Tirmizî (ö. 279/892) ve Nesâî (ö. 303/915) de hadis ilminin en önemli eserlerini tasnif etmiştir. Bu altı muhaddis tarafından yazılan ve toplu olarak *Kütüb-i Sitte* olarak da anılan bu eserler kendilerinden sonra gelen

¹³ Bkz. Mustafa Fayda, “Siyer ve Megâzî”, *DİA*, XXXVII, 320-324.

birçok siyer âlimi tarafından kaynak olarak kullanılmıştır. Ancak bu kaynaklık, ilgili hadîs eserlerinin sunduğu geniş veri imkânıyla mukâyese edildiğinde oldukça sınırlı kalmıştır. Zira siyer alanında telif edilen eserlerin birçoğu, Hz. Peygamber'in savaşlarını anlatan megâzî kitapları olmanın ötesine pek geçememiştir. Bu eserlerde Hz. Peygamber'in ibadet uygulamaları, aile hayatı, sosyal hayatı, icra ettiği hukuk sistemi vb. konular neredeyse hiç yer almamaktadır. Her ne kadar İbn Kayyim el-Cevziyye'nin (ö. 751/1350) *Zâdü'l-meâd fi hedyi hayri'l-ibâd*'ı, İbn Kesîr'in (ö. 774/1373) *el-Fusûl fi sîreti'r-Rasûl*'ü ve Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî'nin (ö. 923/1517) *el-Mevâhibü'l-ledünniyye bi'l-minahi'l-Muhammediyye*'si gibi bazı çok yönlü siyer kitapları yazılmış olsa da bunların "*Megâzî*"yi temel alan siyer kitapları yanında azınlıkta kaldığı söylenebilir.¹⁴

Biz bu çalışmamızda, siyerin ikinci ana kaynağı olan hadis kitaplarını – Buhârî ve Müslim çerçevesinde– esas alacağız. Siyerin üçüncü ana kaynağı olan tarih kitaplarını ise hadislerle inşâ ettiğimiz siyerin kronolojisini oluşturma ve bazı önemli detayları belirtme kapsamında kaynak olarak kullanacağız. Siyerin hiyerarşik anlamda birinci ana kaynağı olan Kur'ân-ı Kerîm ise bu araştırmanın kapsamına dâhil değildir.¹⁵

Bu çalışmanın temel kaynakları; Buhârî ve Müslim'in *el-Câmiu 's-sahîh* adlı eserleriyle İbn Hişâm'ın *es-Sîretü'n-nebeviyye*'sidir. İlk iki eserin Muhammed Fuâd Abdülbâkî tarafından numaralandırılan ve tahkik edilen baskıları;¹⁶ üçüncü eserin ise Cemâl Sâbit, Muhammed Mahmûd ve Seyyid İbrâhîm tarafından tahkik edilen baskısı esas alınmıştır.¹⁷ Abdülbâkî neşirlerinin tercih edilme sebebi, hadisçiler arasında muteber ve mütedâvil olmalarıdır. Cemâl Sâbit ve arkadaşlarının çalışması ise, İbn Hişâm'ın eserinin önceki tahkikleri de dikkate alınarak hazırlanmış olması, çok sayıda faydalı dipnot içermesi ve tek cilt halinde basılmış olmasının sağladığı pratik kolaylık

¹⁴ Günümüzde, hadis kaynaklarından daha çok faydalanmak sûretiyle Hz. Peygamber'in yukarıda belirtilen tüm yönlerinin ele alındığı geniş kapsamlı siyer çalışmalarına ihtiyaç vardır. Bu çalışmalar yapılırken siyer ilminin kronolojik metoduyla hadis kitaplarının geniş muhtevâsı birleştirilmelidir.

¹⁵ Bu alanda da müstakil çalışmalar yapılmalı ve bir sonraki aşamada âyet ve hadis tabanlı siyer metinleri oluşturulmalıdır.

¹⁶ Sahîhu'l-Buhârî, Kâhire: Dârü'l-hadîs, 2011; Sahîhu Müslim, Beyrût: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 2011.

¹⁷ Kâhire: Dârü'l-hadîs, 2006.

sebebiyle tercih edilmiştir.

İbn Hişâm'ın *es-Sîretü'n-nebeviyye*'si İbn İshâk'ın (ö. 151/768) *Kitâbü'l-Mübede'* ve *'l-meb'as* ve *'l-megâzi'* sinin tehzib edilmiş; düzenlenmiş, çıkarma ve eklemeler yapılmış, bazı ifadeleri açıklanmış halidir. Dolayısıyla bu çalışmanın üçüncü ana kaynağının gerçekte İbn İshâk'ın bu eseri olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.¹⁸ Bununla birlikte İbn İshâk'ın bahsi geçen eserinin çoğu, yazarının telif ettiği şekilde günümüze ulaşmadığı için doğrudan kendisinden faydalanma imkânımız oldukça sınırlı olduğundan kaynak olarak İbn Hişâm'ın çalışmasının gösterilmesi bir zorunluluk olmaktadır.

Bu ana kaynakların dışında, olayların doğru tarihlendirilebilmesi ve hadislerin tarihi akış içinde doğru yerlere yerleştirilebilmesi için başka eserlere de müracaat edilmiştir. Bunların başında İbn Sa'd'ın (ö. 230/845) *et-Tabakâtü'l-kübrâ*'sı gelmektedir. Bu eser, olayların hangi yılda gerçekleştiğini belirtmenin yanı sıra hicretten sonraki olayları konu edinirken ilgili olayın hicretten kaç ay sonra gerçekleştiğini de çoğu zaman bildirmektedir. İbn Sa'd'ın bu detaycılığı ve siyer ilmi noktasındaki haklı şöhreti, çalışmada olayların tarihlerini belirleme noktasında çoğu zaman ona öncelik verilmesine vesile olmuştur.

İbnü'l -Cevzî'nin (ö. 597/1201) *el-Muntazam fî târihi'l-mülûk ve'l-ümem*, İbnü'l-Esir'in (ö. 630/1233) *el-Kâmil fî't-târih*'i ve Kastallânî'nin (ö. 923/1517) *el-Mevâhibü'l-ledünniyye bi'l-minahi'l-Muhammediyye*'si de gerek tarihlendirme gerekse rivâyetlerin hangi konuma kaydedileceği noktasında sık sık faydalanılan eserlerdendir. Bu bağlamda General Mahmût Şît Hattâb'ın *Târîhu ceysi'n-nebiyy* adlı küçük risalesi de çalışmada önemli bir konuma sahiptir. Sayfa sayısı az ama içeriği oldukça değerli bu kitapçık, tüm gazve ve seriyeleri tarihleri ve çeşitli özellikleri ile tablolar halinde veren pratik

¹⁸ İbn Hişâm'ın İbn İshâk'ın eseri üzerinde yaptığı değişikliklere ve metoduna dair Ürdünlü akademisyen Hâyel Mudfî Hilâl el-Berrî'nin "İbn Hişâm ve menhecuhü fî's-sıra" adlı değerli bir makalesi vardır. Bkz. *el-Mecelletü'l-Ürdüniyye li't-târih ve'l-âsâr*, v. 5, sy. 3, Ürdün 2011, s. 27-55. İbn İshâk'ın eserinin İbn Hişâm örneğinde olduğu gibi açıkça kaynak gösterilmesi dışında intihallerine konu olup olmadığı da tartışılmıştır. Müsteşrik Wellhousen, Vâkidi'nin İbn İshâk'tan intihalde bulunduğunu iddia etse de James Robson bunun doğru olmadığını savunur. Bkz. James Robson, "İntihal Açısından İbn İshâk ve Vâkidi'ye Göre Âtike'nin Rüyası ve Nahle Seriyesi" (trc. Kasım Şulul), *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 16, İzmir 2002, s. 309-328.

faydayı hâiz bir eserdir.

Siyer ve tarih konulu bu eserlerin dışında başta Sahîhayn'ın olmak üzere çeşitli hadis kitaplarının şerhlerine müracaat edilmiştir. Ebû Zekerriyya Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref en-Nevevî'nin (ö. 676/1277) *el-Minhâc şerhu Sahîhi Müslim İbni'l-Haccâc* ve İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö. 852/1449) *Fethu'l-Bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî* adlı eserleri bunların başında gelmektedir.

Ayrıca çok sayıda makâle ile bazı siyer atlasları da kaynak olarak kullanılmıştır. Bunlar ve faydalanılan diğer bazı eserler kaynakça bölümünde detaylı olarak belirtileceği için burada söz daha fazla uzatılmayacaktır.

III. YÖNTEM

Çalışmanın başlangıç aşamasında, Buhârî ve Müslim'in *el-Câmiu 's-sahîh* adlı eserleri baştan sona taranmış ve bu iki eserdeki siyere kaynak teşkil edebilecek olan hadisler tek tek tespit edilmeye çalışılmıştır. Buhârî'nin *el-Câmiu 's-sahîh*'indeki siyer hadislerinin tespit ve tertibi çok dikkat ve çaba gerektirmektedir. Zira Buhârî, bazen benzer hadisleri kitabının birçok bölümünde rivâyet ettiğinden bunlar arasındaki küçük farkları tespit etmek dikkat ve yoğun çaba gerektirmektedir. Bu farklar kimi zaman önemli detaylar içerdiği için göz ardı edilmeleri de doğru değildir. Buhârî'nin eseri özellikle tekrarları yönüyle böyle bir zorluk taşıırken Müslim'in eseri ise klasik siyer bilgilerini kitabın farklı bölümlerinde oldukça dağınık halde ihtivâ etmesi sebebiyle zorluk arz etmektedir.

Buhârî ve Müslim'in *el-Câmiu 's-sahîh* adlı eserlerindeki siyer hadisleri tespit edildikten sonra bu hadisler İbn Hişâm'ın *es-Sîretü 'n-nebeviyye*'sinde yer alan konular altında sistematize edilmeye çalışılmıştır. Daha sonra diğer siyer kitaplarından da faydalanılarak oluşturulan detaylı bir siyer kronolojisi içerisinde bu konular uygun görülen yerlere yerleştirilmiştir. Kronoloji oluşturulurken genel teâmüle uyularak Mekke dönemi için “bi 'setten sonra”, Medîne dönemi için “hicretten sonra” ta'bîrleri kullanılmıştır.¹⁹

Bu çalışmada siyer konuları noktasında İbn Hişâm'ın *es-Sîretü 'n-nebeviyye*'si esas alınmakla birlikte kronoloji oluştururken –yukarıda da belirtildiği üzere– diğer siyer kitaplarına ve özellikle İbn Sa'd'ın *et-Tabakâtü 'l-kübrâ* adlı eserine sıkça atıfta bulunulmuştur. Zira tarihlendirme noktasında İbn Sa'd, daha derli toplu ve daha detaylı bilgiler içermektedir. Bununla birlikte, sadece onunla yetinilmemiş diğer tarih kitaplarındaki kronolojiler de dikkate alınmıştır. Gerekli görülen yerlerde farklı tarihlendirmeler, mukâyese ve araştırma imkânı sunmak amacıyla ilgili eserlerden yapılan alıntılarla birlikte çalışmaya eklenmiştir. Tarihlendirme konusunda kadim siyer ve tarih kitapları yanında kronolojiye dair Kasım

¹⁹ Bu kullanıma dair geniş bilgi için bkz. Hüseyin Algül, “Hz. Muhammed (s.a.v.) Devri Kronolojisi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 4, sy. 4, Bursa 1992, s. 101-102; Şeyh Muhammed el-Casnazânî el-Hüseyinî ve arkadaşları, “Hz. Peygamber Devri Kronolojisinin Miladi Karşılığı İle İlgili Bir Araştırma” (trc. Kasım Şulul), *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 6, Şanlıurfa 2000, s. 146.

Şulul'ün telif ettiği bir kitap ve tercüme ettiği iki makale ile Hüseyin Algül'ün yukarıda kendisinden iktibasta bulunduğumuz bir makalesi de dikkate alınmıştır.²⁰ Ayrıca kronolojik bilgiler hâricinde gerekli görülen diğer bazı konularda da kaynak kitaplardan açıklamalara yer verilmiştir.

Bütün bu çalışmalar sonucunda, 400'e yakın başlık altında yaklaşık 1500 hadis içeren²¹ sistematik ve sahîh bir siyer metni ortaya çıkmıştır. Bazen bir hadis birden çok bölüm içerdiği veya birden çok bölümde zikredilmesi gerektiği için bu siyer metninde az da olsa taktî' (hadisin belli bir kısmını almak) ve tekrar bulunmaktadır.

İnşâ edilen bu siyer metni, takip edilen yöntem ve içerik açısından sahîh siyer alanında yapılan diğer çalışmaların yöntem ve içerikleriyle benzerlikler taşısa da aralarında bazı önemli farklar bulunmaktadır. İlgili eserler ve bu siyer metniyle örtüşen ve ayrışan yönleri şöyledir:

1. Ekrem Ziyâ el-Ömerî, *es-Sîretü 'n-nebeviyyetü 's-sahîha*²²: 2 ciltlik bu eserde hadis ve tarih kitaplarında yer alan genellikle sahîh rivâyetler –kimi zaman mefhûm olarak– bir araya getirilmiştir. Ekrem Ziyâ el-Ömerî'nin *es-Sîretü 'n-nebeviyyetü 's-sahîha* adlı eseriyle bu metin mukâyese edildiğinde şu temel farklar görülmektedir:

a) Bu metin kaynak olarak *Sahîhayn* ile sınırlanmışken Ömerî böyle bir sınırlamaya gitmemiş hadis ve tarih kitaplarının genelinden faydalanmıştır.

b) Bu metinde sıhhat konusunda Şeyhayn'ın otoritesi esas alınırken Ömerî genellikle senedleri tek tek incelemiştir.

c) Bu metinde hadis rivâyetlerini kaynaklarından olduğu gibi aktarma yöntemi tercih edilirken Ömerî sık sık hadislerin mefhûmunu kendi ifadeleriyle aktarma yoluna gitmiştir.

²⁰ Bu makaleler, Hüseyin Algül'ün bahsi geçen makalesiyle Kasım Şulul'ün Şeyh Muhammed el-Casnazânî el-Hüseyînî ve arkadaşlarına ait olan makaleye yaptığı tercüme ve yine Kasım Şulul'ün J. Marsden B. Jones'dan yaptığı diğer bir makale tercümesinden oluşmaktadır. Son makale için bkz. J. Marsden B. Jones, "İlk Kaynaklara Göre Peygamber'in Savaşlarının Kronolojisi" (trc. Kasım Şulul), *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 2, Şanlıurfa 2001, s. 115-164. Kasım Şulul'un bahse konu eseri ise, *İlk Kaynaklara Göre Hz. Peygamber Devri Kronolojisi* adlı çalışmasıdır. (İstanbul: İnsan Yayınları, 5. Basım, 2014.)

²¹ Bazı önemli rivâyet farklarının ilgili hadislerin sonuna eklenmesi koşuluyla bu sayı 1100/1200'e kadar indirilebilmektedir.

²² 6. Basım, Medîne: Mektebetü'l-ulûm ve'l-hikem, 1994.

d) Bu metinde sadece sahîh rivâyetlere yer verilirken Ömerî zaman zaman zayıf rivâyetler de aktarmıştır.

Dolayısıyla her iki çalışma da, Hz. Peygamber'in yaşamını sahîh bilgilerden hareketle ortaya koymayı hedefleyen *Sahîh Siyer* alanında yapılmış olsa da yöntem ve içerik bakımından bazı farklar olduğu görülmektedir. Aralarındaki en büyük fark, bu çalışmanın sadece hadîs rivâyetlerinden hareketle ve ilgili hadis rivâyetlerini olduğu gibi aktarmak sûretiyle oluşturulmuş olması, hadisçi metodunun takip edilmesidir. Sahîh siyer çalışmalarını, tüm kaynaklardan ve sadece hadîs kaynaklarından derlenmiş olanlar şeklinde ikiye ayıracak olsak Ömerî'nin çalışması birinci, bizim çalışmamız ise ikinci gruba dâhil olacaktır.

2. Muhammed b. Rızk et-Tarhûnî, *Sahîhu's-Sîreti'n-nebeviyye*²³: 2 ciltlik bu eser, İbn İshâk'ın siyer kitabının günümüze ulaşan bölümlerinin sahîh olanlarını tespite yöneliktir. Hicret öncesi siyer konularını ele alan bu eser kapsamının darlığı ve hadis rivâyetlerini esas almaması yönüyle bizim çalışmamızdan farklıdır.

3. Muhammed es-Sûyânî, *es-Sahîh min ehâdîsi's-sîreti'n-nebeviyye*²⁴: Tek ciltlik bu eser, çeşitli hadis kaynaklarındaki siyer hadislerini ve onların sıhhatiyle ilgili tahlilleri içermekle birlikte kronolojiye yer vermemektedir. Kaynak çeşitliliği ve kronoloji yönünden bizim çalışmamızdan ayrılmaktadır.

4. Muhammed es-Sûyânî, *es-Sîretü'n-nebeviyye kemâ câet fi'l-ehâdîsi's-sahîha*²⁵: 4 ciltlik bu eser, çeşitli hadis kaynaklarındaki siyer hadislerini, onların sıhhatiyle ilgili görüşleri ve bol miktarda açıklama içermekle birlikte kronolojiye yer vermemektedir. Kaynak çeşitliliği ve kronoloji yönünden bizim çalışmamızdan farklıdır.

5. Sa'd el-Marsafî, *el-Câmiu 's-sahîh li's-sîreti'n-nebeviyye*²⁶: 4 ciltlik bu eser, hadis, tarih ve tefsir kitaplarından derlenen sahîh rivâyetlerle oluşturulmuştur. Özellikle sadece hadis kitaplarını esas almaması yönüyle bizim çalışmamızdan ayrılmaktadır.

²³ 1. Basım, Kâhire: Dârü İbn Teymiyye, 1410.

²⁴ 1. Basım, Riyâd: Medârü'l-vatan, 2011.

²⁵ 1. Basım, Riyâd: Mektebetü'l-ubeykân, 2004.

²⁶ 1. Basım, Kuveyt: Dârü İbn Kesîr, 2009.

6. Sâlih b. Tâhâ Abdülvâhid, *Sübülü's-selâm min sahîhi sîreti hayri'l-enâm*²⁷: Tek ciltlik bu eserde siyere dair sahîh rivâyetler hitâbet üslubuyla, yorum ve açıklamalarla birlikte sunulmuştur. Bu eser de kaynakları ve yöntemi itibariyle bizim çalışmamızdan farklıdır.

7. Saîd Havvâ, *el-Esâs fi's-sünne*²⁸: 3 ciltlik bu eser, çeşitli hadis kitaplarından derlenen 796 hadisle (Hz. Peygamber'in şemâili ve hanımları bölümleri de dâhil edilirse 1236 hadis) ve onlara dair açıklamalarla siyere dair sahîh bilgiler vermeyi amaçlamaktadır. Ancak kaynakları ve içerdiği hadis sayısı bizim çalışmamızdan farklı bir eserdir.

8. İbrâhîm el-Ali, *Sahîhu's-sîreti'n-nebeviyye*²⁹: Tek ciltlik bu eser, çeşitli hadis kitaplarından derlenen 927 sahîh hadis içermektedir. Yöntem itibariyle bizim çalışmamıza benzeyen bu eser, kaynakları ve içerdiği hadis sayısı itibariyle ondan ayrılmaktadır.

9. Muhammed b. İlyâs el-Fâlûze, *el-Mevsûa fi sahîhi's-sîreti'n-nebeviyye –el-ahdü'l-Mekki*³⁰: Tek ciltlik bu eser Hz. Peygamber'in Mekke'deki yaşamına dair çeşitli hadis ve tarih kitaplarından nakiller içermekte ama rivâyetlerin sıhhati konusunda bilgi vermemektedir. Kaynak ve kapsam olarak bizim çalışmamızdan farklıdır.

10. Süleymân b. Hamed el-Ûde, *es-Sîretü'n-nebeviyye fi's-Sahîhayn ve inde İbn İshâk –Dirâsetü'n-mukârenetü'n fi'l-ahdi'l-Mekki*³¹: Tek ciltlik bu eser, kapsam ve yöntem itibariyle bazı farklılıklar içerse de ana konu olarak bizim çalışmamıza en yakın siyer kitabıdır. Bu çalışmada her ne kadar İbn İshâk'ın ismi verilse de mukâyeseler İbn Hişâm'ın sîretindeki "kâle İbn İshâk" ibareleri üzerinden yapılmış ve kaynak olarak İbn Hişâm'ın eseri gösterilmiştir. Eserde konular kimi zaman kronolojik olarak işlenmemiştir.

11. Muhammed b. Sâmil es-Sülemî ve arkadaşları, *Sahîhü'l-eser ve cemîlü'l-iber min sîreti hayri'l-beşer*³²: Tek ciltlik bu eser, hadis ve tarih kaynaklarındaki rivâyetlerle birlikte bunlardan çıkarılması gereken dersleri

²⁷ 2. Basım, Ammân: Mektebetü'l-gurabâ, 1428.

²⁸ 3. Basım, Kâhire: Dârüs's-selâm, 1995.

²⁹ 1. Basım, Ammân: Dârü'n-nefâis, 1995.

³⁰ 1. Basım, Mekke: Metâbiü's-safâ, 1423.

³¹ 1. Basım, Medîne, 1993.

³² 1. Basım, Cidde: Mektebetü revâiü'l-memleke, 2010.

içermektedir. Kaynak, kapsam ve yöntem itibariyle bizim çalışmamızdan farklıdır.

Yukarıdaki sahîh siyer konulu eserler, kimi yönlerden bizim çalışmamızla benzer olsalar da görüldüğü üzere bazı noktalarda bizim oluşturduğumuz siyer metninden farklıdırlar. Bu farklılıklar şöylece özetlenebilir:

1. Biri hariç bu kitapların hiçbirinde sadece Buhârî ve Müslim'in *el-Câmiu's-sahîh* adlı eserlerinden hareketle siyer konulu bir hadis kitabı oluşturulmaya çalışılmamıştır. Yukarıdaki 10 nolu kitapta ise sadece Mekke dönemi için kısmen de olsa bu tür bir çalışma söz konusudur.

2. Bunların hiçbiri Buhârî ve Müslim'in tüm siyer rivâyetlerini içermemekte ama hemen hepsi az da olsa sıhhati tartışmalı rivâyetler ihtivâ etmektedir. Buhârî ve Müslim'in rivâyetlerinin sıhhat yönünden diğer sahîh rivâyetlerden daha üstün bir konumda olduğu da göz önünde bulundurulursa yukarıdaki eserlerin hiçbirinin rivâyetlerinin sıhhati konusunda bu çalışmaya denk olmadığı söylenebilir.

3. Bu eserlerin hiçbiri herhangi bir siyer kitabıyla muhtevâ yönünden tam bir mukâyese içermemektedir. Bu çalışma ise İbn Hişâm'ın *es-Sîretü'n-nebeviyye*'si ile *Sahîhayn* arasında tam bir muhtevâ mukâyese içermektedir.

4. Bu teliflerin hiçbiri bizim çalışmamızdaki kadar sistematik ve tam bir kronolojiye sahip değildir. Hadis kitaplarındaki siyer rivâyetlerinin, siyer ve tarih kitaplarından da yardım alınarak oluşturulan kronoloji içerisinde uygun yerlere yerleştirilmesi hiçbirinde bu düzen ve genişlikte değildir.

5. Konu başlıkları altında siyer kitaplarından bilgiler alıntılanması, sonrasında sadece hadîs rivâyetlerinin aktarılması ve rivâyetlerin metninde taktî' dışında bir tasarrufta bulunulmaması sadece bizim çalışmamızda görülen bir özelliktir.

Yukarıda adı geçen eserlerin bir kısmı, *Sahîhayn* dışındaki bir takım kaynaklarda yer alan bazı sahîh hadisleri ihtivâ ediyor olsa da, bunların kronoloji ve ilgili eserlerdeki tüm sahîh siyer rivâyetlerini kapsama noktasında eksiklikleri bulunmaktadır. Bir ilk adım olarak tasarlanan bu çalışmada ise *Sahîhayn*'daki siyer hadisleri dikkatle biraraya toplanmaya

çalışılmıştır.

Kapsamı, sadece *Sahîhayn*'ı içermesi yönüyle dar fakat bu iki eserdeki tüm siyer hadislerini içermesi yönüyle derinlikli sayılabilecek olan bu çalışmada, tarihçilerin kronolojik hassasiyetiyle hadisçilerin metin hassasiyeti birleştirilmeye ve böylece daha sistematik ve daha sağlam bir siyer metodu belirlenip uygulanmaya gayret edilmiştir. Bu metodun siyer ilminde uygulanması, bazı hadislerde geçen ve siyer ehlinin çoğunun tespitleriyle uyuşmayan tarihlendirmelerin gerekiyorsa düzeltilmesi, siyer kitaplarında yer alan bazı sorunlu bilgilerin tenkid edilmesi, böylece hadis ve siyer ilminin verileriyle mukâyeseli ve daha güvenilir siyer kitaplarının telifi sonucunu verecektir. Nitekim yukarıda adı geçen sahih siyer çalışmalarında da bunun yansımaları kısmen görülmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM
SİYERİN HADİSLERLE İNŞÂSI MESELESİ

I. SİYERİN HADİSLERLE İNŞÂSININ İMKÂNI

Hadis kitaplarında Hz. Peygamber'in hayatının her dönemine dair çok sayıda rivâyet bulunmaktadır. Çeşitli hadis kitaplarında dağınık halde bulunan bu malzeme dikkatle tespit edilip kronolojik olarak sıralandığı takdirde hadislerle bir siyer metni oluşturmanın mümkün olduğunu söylemek mübâlağa olmayacaktır. Nitekim siyer kitaplarındaki bilgilerin çoğu da kronolojik olarak bir araya getirilen ve bir kısmı müsned (senedli) olan rivâyetlerden oluşmaktadır. Dolayısıyla yazılan her bir siyer kitabı aslında – değerlendirme kriterleri arasında farklılıklar bulunsa da– aynı zamanda bir hadis kitabıdır.

Konuya geniş açıdan bakıldığında hadis ilminin; câmi', müsned, sünen vb. tasnif metotlarıyla yazılan hadis kitaplarını içerdiği gibi Hz. Peygamber'in hayatıyla ilgili rivâyetlerin toplandığı siyer kitaplarını da içerdiği, siyer ilminin aslen hadis ilminin bir alt dalı olduğu söylenebilir. Nitekim Muhammed b. Muhammed Ebû Şehbe (ö. 1403/1983) de *es-Sîretü'n-nebeviyye fî dav'i'l-Kur'ân'i ve's-sünne* adlı eserinde, siyerin hadis ilminin bir parçası olduğunu ve sonraları hadis ilminden ayrıldığını ifade etmekte ve aralarındaki kuvvetli bağı vurgulamaktadır.³³ Şu halde siyer ilmi esasen hadis ilminin bir parçası olduğuna göre, siyerin hadislerle inşâsının mümkün olduğu iddiası, aslında bir iddia olmaktan ziyade zaman içerisinde belki de yeterince dikkate alınmamış bir gerçeği tekrar gündeme taşıma ve siyer ilmini hadis ilminin geniş imkânlarıyla daha kapsamlı ve daha güvenilir bir konuma getirme arzusunun bir ifadesidir. Nitekim Ayhan Tekineş, tarihçinin eline geçen her malzemeyi değerlendirmek istediğine ve anlatımlarında kurguya yer verdiğine; hadisçinin ise önceliğinin sahihlik olduğunu ve kurguya yer vermeden olguyu olduğu gibi aktarmayı amaçladığına, dolayısıyla hadisçilerin tarihçilere her dönem yararlanabilecekleri güvenilir bir kaynak sunduklarına dikkat çekmektedir.³⁴ Yine onun belirttiğine göre, ilk dönem tarihçileri, hadis ilminin rivâyetleri tetkik ve tenkit metotlarından yararlanmışlardır. İlk İslam tarihi çalışmaları siyer ve megâzî rivâyetlerinin bir araya getirilmesiyle başlamış; rivâyetlerin isnadlarının denetlenmesi ve râvilerin cerh ve ta'dili ile

³³ Muhammed b. Muhammed Ebû Şehbe, *es-Sîretü'n-nebeviyye fî dav'i'l-Kur'ân'i ve's-sünne*, 8. Basım, Dimaşk: Dârü'l-kalem, 1427 h, I, 27-28.

³⁴ Bkz. Tekineş, s. 37-38. Tekineş'in bu ifadelerini "ideal olanın ifadesi" şeklinde anlamak yerinde olacaktır. Zira bütün hadisçilerin sadece sahih hadisleri derlemediği bilinen bir şeydir.

ilmi bir hüviyet kazanmıştır. Zaten siyer kaynakları incelendiğinde ilk İslam tarihçilerinin aynı zamanda muhaddis oldukları görülmektedir.³⁵ Onlardan sonra gelen bir kısım muhaddisler de, selefleri gibi hem hadisçi hem tarihçi olmayı tercih etmişlerdir.³⁶ Bu muhaddisler içinde en meşhûru şüphesiz ki Buhârî'dir. Buhârî'nin bu konudaki başarısından dolayıdır ki Muhammed Hamidullah, "*hadis, nebevî asrın tarihinden başka bir şey değildir*" dedikten hemen sonra bu sözüne delil olarak Buhârî'nin Sahîh'inin tam adını göstermekte ve bu isim üzerine yaptığı tahlillerle görüşünü savunmaktadır.³⁷

Hadis ve siyer ilmi arasındaki bağ belirtildiği şekilde olduğu ve hadislerle siyer diyebileceğimiz *Zâdü'l-meâd* ve *el-Mevâhibü'l-ledünniyye* gibi siyer ilminin şaheserleri önümüzde durduğu halde hadis merkezli benzer siyer çalışmalarının fazla olmaması; siyer ve hadis ilimlerinin birbirinden tamamen ayrı gibi değerlendirilmesi ve ikisi arasında yoğun bilgi alışverişinin bulunmaması önemli bir eksikliklerdir. Oysaki hadis ve siyer yukarıda belirtildiği gibi aslında birbirinden ayrı değildir.

Bu tespitlerden hareketle ve yaptığımız araştırmalar neticesinde sadece Buhârî ve Müslim'in *el-Câmiu's-sahîh* adlı eserleri özelinde yapılacak bir çalışmayla dahi siyerin neredeyse bütün ana başlıklarıyla –bazı ikincil derecede önemli konularda oldukça az rivâyet içerseler de– yeniden inşa edilebileceği görülmektedir. *Sahîhayn*'ı tarayıp bulduğumuz siyer rivâyetlerini kronolojik olarak sıraladığımızda oluşan metnin Hz. Peygamber'in nübüvvet öncesi ve nübüvvet sonrası yaşamına dair çok detaylı bilgiler içerdiği görülmektedir. Buhârî ve Müslim hadisleriyle siyerin neredeyse baştan sona inşa edilebileceği gösteren bu veritabanına ait fihristin 15 sayfa ve yaklaşık 400 başlık içeriyor olması bu tezin geçerliliğini ortaya koyan ilk somut veri

³⁵ Ayhan Tekineş bunlara örnek olarak; Urve b. Zübeyr (ö. 94/713), İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 124/742), Mûsâ b. Ukbe el-Esedî (ö. 141/758) ve İbn İshâk (ö. 151/768)'ı zikretmektedir. Bkz. Tekineş, s. 9.

³⁶ Ayhan Tekineş, bunlara Taberî (ö. 310/923), Zehebî (ö. 748/1348), Aynî (ö. 855/1451) ve Sehâvî (ö. 902/1497) gibi isimleri örnek vermektedir. Bkz. Tekineş, s. 9.

³⁷ Sahîh'in tam adı –meşhûr kullanıma göre– *el-Câmiu's-sahîhu'l-müsnedü'l-muhtasar min umûri Rasûlillâh sallâllâhu aleyhi ve sellem ve sünenihî ve eyyâmihî*'dir (Allâh Rasûlü'nün işleri, sünnetleri ve önemli olaylarına dair kapsayıcı, müsned, sahîh ve muhtasar kitap). Hamîdullâh, bu eserde Rasûlullâh (s.a.v.)'in söz, fiil ve takrirleri yanında o dönemde yaşanan önemli olaylara da değinildiğini, bunun sadece Müslüman ve Arapların hayatına dair olaylarla sınırlı olmayıp çevre ülkeler olan Habeşistan, Bizans ve İran'la ilgili bazı bilgileri de kapsadığını belirtmektedir. Bkz. Muhammed Hamîdullah, *Sîretü İbn İshâk*, Konya: Hayra Hizmet Vakfı, 1981, Mukaddime", s. ۲. Ayrıca bkz. Tekineş, s. 9.

olarak değerlendirilebilir. Siyerin yeniden inşâ edildiği bu geniş çalışma müstakil olarak yayımlanacaktır.

Ulaşılan bu sonuç, klasik siyer yaklaşımıyla kaleme alınan İbn Hişâm'ın eserinin kapsamı çerçevesinde yaptığımız araştırmaya aittir. Yoksa giriş bölümünde de belirtildiği üzere Hz. Peygamber'in savaşlarının ötesinde ibadet ve hukuk uygulamalarını, bireysel ve sosyal hayatını içeren daha kapsamlı bir siyer çalışması yapılması durumunda hakkında bilgi sahibi olduğumuz hiçbir klasik siyer kitabının Buhârî ve Müslim'in hadis kitaplarıyla mukâyese edilmesi mümkün değildir. Sadece Buhârî'nin *el-Câmiu 's-sahîh*'i bağlamında yapılacak bir araştırma bile bunu ortaya koymaya yetecektir. Zira bu eserin içeriğine bakıldığında şu alanların hepsine dair bilgiler ihtivâ ettiği görülmektedir:

1. *Kâinatın yaratılışı*. Kâinatın yaratılışına, melekler ve cinler gibi varlıklara ait bilgiler içermektedir.³⁸

2. *İnsanlık tarihi*. Bu bağlamda ilk insan olan Hz. Âdem'den itibaren gelmiş geçmiş bir çok peygamberin hayatına dair kesitlerle Hz. Peygamber'in ve ashabının yaşantısına dair ayrıntılı anlatımlar ihtivâ etmektedir.³⁹

3. *Eğitim sistemi*. Bilgi sahibi olmanın önemini ortaya koyan, bilgiyi suistimal etmemeyi öğütleyen hadisler yanında eğitim-öğretime dair uygulama örnekleri ile tefsir ve hadis ilmine dair rivâyetler içermektedir.⁴⁰

4. *İnanç hayatı*. İmanın altı esasına dair bilgiler, özellikle ahiretle ilgili çok kapsamlı açıklamalar, kalbi yumuşatacak ve imanda yakine vesile olacak rivâyetler içermektedir.⁴¹

5. *İbadet hayatı*. Temizlik, namaz, oruç, zekât, hac, kurban, dua, zikir, tilavet vb. ibadet konularını çok sayıda altbaşlıklarıyla oldukça geniş bir şekilde ihtivâ etmektedir.⁴²

6. *Hukuk düzeni*. Hukukun özel ve kamu bölümlerinin her bir alt dalına

³⁸ Özellikle Buhârî'nin "Bed'ü'l-halk" bölümünde.

³⁹ Özellikle Buhârî'nin "Enbiyâ", "Menâkıb", "Fedâilü ashâbi'n-nebî", "Menâkıbü'l-Ensâr" ve "Megâzî" bölüm-lerinde.

⁴⁰ Özellikle Buhârî'nin "İlim", "Tefsîr" ve "Ahbâru'l-âhâd" bölümlerinde.

⁴¹ Özellikle Buhârî'nin "İmân", "Tevhîd", "Kader" ve "Rikâk" bölümlerinde.

⁴² Özellikle Buhârî'nin "Vudû", "Gusl", "Hayz", "Teyemmüm", "Salat", "Zekât", "Hac", "Savm", "İtikâf", "Edâhi" ve "Deavât" bölümlerinde.

ait oldukça detaylı hükümler ve uygulama örnekleri; bu kapsamda aile hukuku, ticaret hukuku, devlet yönetimi, ceza hukuku, uluslararası hukuk gibi sahelerde çok detaylı bilgiler içermektedir.⁴³

7. *Ahlak sistemi.* İyi ve kötü ahlaka dair çok sayıda örnekle müslümanın nasıl bir ahlaka sahip olması gerektiği konusunda çok sayıda hadis ihtivâ etmektedir.⁴⁴

8. *Görgü kuralları.* Selamlaşma, konuşma, yeme içme, giyinme, ziyarette bulunma vb. konularla ilgili görgü kurallarını detaylı olarak içermektedir.⁴⁵

9. *Kültürel hayat.* Hz. Peygamber'in giyim kuşam, san'at, spor, eğlence vb. alanlardaki birçok uygulama ve talimatlarını ihtivâ etmektedir.⁴⁶

10. *Tıp uygulamaları.* Hz. Peygamber'in uyguladığı bitkisel ağırlıklı geleneksel tıp verilerini ve koruyucu hekimlik gibi konuları içermektedir.⁴⁷

Klasik siyer kitapları genel anlamda bu on maddeden sadece ikincisine –ona da sadece Hz. Peygamber'in hayatı kapsamında– yer vermişlerdir. Şu halde, siyer âlimleri hadis kitaplarında yer alan çok sayıda konudan birini alıp onda yoğunlaşmışlardır, denilebilir. Bu yoğunlaşma, alanı oldukça geniş olan hadis ilminin bir bölümünü alıp onu detaylandırarak müstakil bir ilim oluşturmak anlamında oldukça yerindedir. Ancak oluşturulan müstakil siyer ilminin, neredeyse Hz. Peygamber'in savaşlarına indirgenmesi onu tanıtma anlamında elbette yetersizdir. Dolayısıyla bu müstakilleşme esnasında ana kaynakla bağı devam ettirmek ve ondaki çeşitliliği siyer kitaplarına belli oranda yansıtmak daha yerinde olacaktır. Nitekim bu bakış açısıyla kaleme alınmış eserler de vardır. İbn Kesîr'in (ö. 774/1373) *el-Fusûl fi sîreti'r-Rasûl* adlı eseri tam da bu anlayışın ürünü gibidir. Daha önce bahsi geçen *el-Mevâhibü'l-ledünniyye* ve *Zâdü'l-meâd* ise bu alanda zirve ve oldukça detaylı

⁴³ Özellikle Buhârî'nin "Buyû", "Selem", "Şufa", "İcâre", "Havâlât", "Kefâlet", "Vekâlet", "Muzâraa", "Musâkât", "İstikrâz", "Husûmât", "Lukata", "Mezâlim", "Şerîke", "Rehn", "İtk", "Mukâteb", "Hibe", "Şehâdât", "Sulh", "Şurût", "Vesâyâ", "Cihâd", "Fardu'l-humus", "Cizye", "Nikâh", "Talâk", "Nafakât", "Ferâiz", Hudûd", "Diyât", "Mürted", "İkrâh", "Hiyel" ve "Ahkâm" bölümlerinde.

⁴⁴ Özellikle Buhârî'nin "Edeb" bölümünde.

⁴⁵ Özellikle Buhârî'nin "İsti'zân", "Et'ime" ve "Libâs" bölümlerinde.

⁴⁶ Özellikle Buhârî'nin "Libâs" ve "Sayd" bölümlerinde.

⁴⁷ Özellikle Buhârî'nin "Merdâ" ve "Tıb" bölümlerinde.

olan iki eserdir.

Bu şekilde geniş kapsamlı bir yaklaşımla kaleme alınmayan siyer kitaplarının muhtevası eksik olacaktır. Bundan dolayıdır ki bazı araştırmacılar, siyer kitaplarının sadece Hz. Peygamber'in terceme-i hâli ve gazvelerini kapsamamasının yetersiz olduğunu ve onunla ilgili her şeyin, bu bağlamda Hz. Peygamber'in vahye mazhariyetiyle başlayan dini hayatının bütün ayrıntılarının, tevhid inancı etrafındaki olayların, iman, ibadet ve tefekkür hayatının, günlük hayatının, zevce ve çocuklarıyla birlikte aile hayatının, sahabi ve sahabiyelerle birlikte sosyal hayatının; siyasi ve askeri hayatının ve faaliyetlerinin, hukuki hayatının ve faaliyetlerinin, iktisadi hayatının ve faaliyetlerinin, ilmi ve kültürel hayatının ve eğitim öğretim faaliyetlerinin ve bütün bu alanlarda yapılan ve söylenen şeylerin tümünün siyer ve meğâzinin sınırları içerisine girmesi gerektiğini savunmaktadır.⁴⁸ Bizim kanaatimiz de bu yönde olmakla birlikte öncelikle ilk aşamada hadis kitaplarındaki rivâyetlerle klasik anlamda siyerin inşâsının mümkün olduğunun ortaya konulması gerektiğini düşünmekteyiz. İkinci aşamada klasik siyerin kapsamının genişletilmesi gündeme alınmalı ve uygulamaya konulmalıdır.

Bu noktada, siyerle ilgili bu şekilde detaylı bir çalışma yapmanın hadis ilminin kapsamına dâhil olup olmadığı ve siyer ilminin alanına girilip girilmediği, sorusu gündeme gelebilir. Daha önce de geçtiği üzere siyer ilmi aslen hadis ilminin bir parçası ve hadis ilminin konusunun Hz. Peygamber olduğu hatırlanırsa bu tür bir çalışmanın hadis ilminin alanını aşmadığı anlaşılacaktır. Aslında burada yapılan şey, iki ayrı disiplin olarak değerlendirilen hadis ve siyer ilimlerinin kesiştiği alana dair bir çalışma ortaya koymaktır.

Bu ve benzeri çalışmaların hadis ve siyer ilimlerine şu katkıları sunacağı düşünülmektedir:

1. Bu çalışma, câmi', sünen, musannef gibi hadis tasnîf türlerine siyer türünün de dâhil edilmesinin faydalı olacağını somut olarak gösterebilir. Her ne kadar siyer zamanla müstakil bir ilim dalı haline gelmiş olsa da bu durum

⁴⁸ Mustafa Zeki Terzi, "Buhârî'nin Sahîh'indeki Siyer ve Megâzî Rivâyetleri", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 5, Samsun 1991, s. 148-149.

hadis tasnîf türleri arasında siyerin yer alamayacağı anlamına gelmez. Nitekim fıkıh ilminin varlığı sünen, musannef ve ahkâm hadisleri türlerinde tasnîfler yapılmasına engel görülmemiştir.

2. Bu ve benzeri çalışmalar hadis ve siyer ilimleri arasındaki bağı gücünü ve önemini göstererek özellikle siyer âlimlerini hadis kaynaklarından daha yoğun olarak faydalanmaya teşvik edebilir. Bu gerçekleştiğinde hadis kaynaklarında olup siyer kaynaklarında bulunmayan nice önemli bilgi siyer ilmine kazandırılmış olacaktır. Bu da Hz. Peygamber'in daha detaylı tanınmasına vesile olabilir.⁴⁹

3. Sahîh siyere dair yapılacak bu tür çalışmalar, Hz. Peygamber'in hayatına dair bilgilerin sorgulanmasına ve böylece siyer ilminde kullanılan rivâyetlerin hadis ilmi kriterlerine göre değerlendirilmesi noktasında bir yaklaşıma vesile olabilir. Böylece siyer kitaplarına girmiş bulunan bir kısım mevzû ' rivâyetler hadis kitaplarında yapıldığı gibi ayıklanabilecektir.⁵⁰

4. Bütün bunların ötesinde, özellikle bu çalışmanın Arapça kısmı, mevcut haliyle bugüne kadar yazılmış kitaplar içinde hadis ilmi açısından en üst derecedeki sahîh rivâyetleri ihtivâ eden siyer konulu bir hadis kitabıdır. Zira içindeki bütün rivâyetler, ya Buhârî ve Müslim'in ittifakla ya da münferiden naklettiği hadislerden oluşmaktadır. Dolayısıyla belirtilen kısım, hadis ilmine yeni bir tasnîf türü kazandırma ve siyer ilmine de en üst derecedeki sahîh hadis rivâyetlerini içeren siyer metnini sunma gibi çok önemli bir işleve sahiptir.

Hadis ve siyer –daha geniş haliyle tarih–, geçmişine inceleme noktasında ortak iki ilimdir. Ancak aralarında daha önce kısmen değindiğimiz önemli farklar da vardır. Şöyle ki:

1. Tarih, geçmişte yaşanmış olayları, kişileri ve kurumları inceler.

⁴⁹ Hadis ilminin siyer ilmi açısından önemine dair bkz. M. Fuad Sezgin, “İslam Tarihinin Kaynağı Olmak Bakımından Hadisin Ehemmiyeti”, *İstanbul Üniversitesi İslam Tetkikleri Dergisi*, c. 2, cüz 1, İstanbul 1957, s. 19-36.

⁵⁰ Muhaddisler, tarihçilerin rivâyet konusunda çok titiz olmadıkları görüşündedirler. Hadisçiler senedin sıhhati noktasına ağırlık verirken tarihçiler konu bütünlüğü sağlama noktasına yoğunlaşmaktadırlar. Konuyla ilgili olarak bkz. Gönül Kolkıran, *Tarih ve Hadis Disiplini Açısından Güvenilirlik Sorunu: İbn İshak ve Vakdi Örneği* (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi, 2004. Bununla birlikte daha önce de belirtildiği üzere kitaplarına dercettikleri hadislerin sıhhat derecelerine dikkat etmeyen muhaddislerin varlığı da bir gerçektir.

Hadis ilmi ise, Hz. Peygamberin sözlerinin, davranışlarının, uygulamalarının ve onunla ilgili bütün bilgilerin tespiti, sonraki nesillere nakledilmesi ve bu esnada karşılaşılan problemlerle ilgilenir.⁵¹

2. Hadisçiler, vâkıyı olduğu gibi naklettiklerinin bilinciyle bütün gayretlerini rivâyeti korumaya sevk etmişler; tarihçiler ise geçmişe doğru seyahat ederek ya da geçmişin izlerini yakalamak için şimdiki zamanda bulunan malzemeler üzerinde kazılar yaparak, gerçeğin bir ucunu yakalayabilmeyi ümit etmişlerdir.⁵² Bu sebeple tarihçi bulduğu her şeyi değerlendirmek istemekte, bazen değersiz malzemeleri kullanmak zorunda kalmaktadır. Hadiste ise esas olan sahihliktir; kuşku duyulan rivâyetlerde kuşkuya itibar edilerek rivâyetin terk edilmesidir.⁵³

3. Hadis için çok önemli bir ilke olan, bir hâdise ile ilgili rivâyette bulunan râvilerin ilk râviye kadar kaydedilmesi kâidesini siyere tatbik etmek kolay değildir. Zira Hz. Peygamber'in doğumu ve çocukluk dönemine ait rivâyetlerin silsilesi tam değildir. Sahâbeden hiç kimsenin Hz. Peygamber'in doğum olayını anlatacak kadar yaşlı olmaması bu rivâyetlerin muttasıl (kesintisiz) senetli olmasını mümkün kılmamaktadır. Yine bir başka engel, olay örgüsünün önemsenmesi sebebiyle, boşlukların doldurulması için bazen muteber olmayan rivâyetlerin kullanımına ihtiyaç duyulmasıdır.⁵⁴

4. Hadis rivâyetine kendi görüşlerini ve değerlendirmelerini karıştırmama ilkesinden dolayı hadisçiler rivâyetlere yorum katmamışlardır. Hadislerle ilgili yorumlarını ya bab başlıklarında zikretmişler ya da hadislerin kitap içindeki diziliş ve sıralanışları ile çözüm yollarına işaret etmekle yetinmişlerdir. Buna mukabil tarihçiler bir olayla ilgili topladıkları rivâyetleri kendi yorum ve tasvirleriyle birlikte bir terkip içinde sunmuşlardır. Olayın akışını ve gelişim safhalarını anlatabilmek için zayıf rivâyetlerden yararlandıkları gibi bazen de rivâyetleri bölerek nakletmek durumunda kalmışlardır.⁵⁵

⁵¹ Ali Arslan, "Tarih ve Hadis İlimlerindeki Tenkit Usulleri", *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 1, sy. 2, Zonguldak 2014, s. 74.

⁵² Arslan, s. 74; Tekineş, s. 37.

⁵³ Tekineş, s. 37.

⁵⁴ Sabri Hizmetli, *İslâm Tarihçiliği Üzerine*, Ankara, 1991, s. 50-51.

⁵⁵ Tekineş, s. 26-27. Rivâyetleri bölerek nakletme (taktî') metodu hadis ilminde de kullanılmaktadır. Buhârî, bu yöntemi çokça uygulayan musannıflardandır.

Tarih ve hadis ilmi sonuçta rivâyetlerden meydana gelmektedir ve rivâyetlerin değerlendirilmesinde uyulacak prensipler de birçok bakımdan müşterektir. Hadisleri yorumlamakta, tüm bu usulleri bir araya getiren yöntemlere başvurmak ortak çalışma alanlarının çıkmasına ve hadislerden daha farklı alanlarda da istifade etme imkânı verecektir.⁵⁶ Bu tarih ilmi açısından önemli bir kazanım olacaktır. Bununla birlikte tarihçilerden her konuda sadece sahîh rivâyetlere başvurmalarını beklemek tarih ilminin doğasına aykırı bir durum olacaktır. Zira tarih ilminde geçmişle ilgili olaylar anlatılırken boşlukların doldurulması için sahîh olmayan rivâyetlerden de faydalanmak gerekebilmektedir. Bu durumda siyer alanında en azından şu noktalara dikkat edilmesi önerilebilir:

1. Hadis kitapları siyer ilmine kaynaklık yönünden inceden inceye tetkik edilmelidir.

2. Kullanılacak siyer rivâyetlerinin sıhhat durumu tespit edilmelidir.

3. Müellif olay örgüsünü tamamlamak için sahîh olmayan rivâyetlerden de faydalana-caksa bunların çok zayıf ve uydurma olmamasına dikkat etmeli ve bu tür rivâyetlerin durumunu mutlaka belirtmelidir.

4. Müellif rivâyetleri bir bütünlük içerisinde birbirine bağlarken kendi yaptığı tasarruflara ve yorumlara mutlaka dikkat çekmelidir.

---

⁵⁶ Arslan, s. 74 vd.

II. BUHÂRÎ'NİN *SAHÎH*'İNDE SİYER

Buhârî'nin *el-Câmiu 's-sahîh* adlı eseri incelendiğinde peşpeşe gelen *Menâkıb*, *Fedâilü 'l-ashâb*, *Menâkıbü 'l-ensâr* ve *Megâzî* bölümlerinde klasik siyer konularının ele alındığı; özellikle de *Menâkıbü 'l-ensâr*'ın 20. babından itibaren tamamen siyer rivâyetlerinin nakledildiği görülür. Buhârî, bu bölümlerde zaman zaman tarihlendirmeler de yapmaktadır.

Buhârî'nin *el-Câmiu 's-sahîh*'inin *Menâkıb* bölümü Muhammed Fuâd Abdülbâkî'nin numaralandırmasına göre 3489. hadisle başlamakta, *Megâzî* bölümü ise 4473. hadisle sona ermektedir. Dolayısıyla bu 4 bölümde yaklaşık 1000 hadis yer almaktadır. Bununla birlikte eserin başka bölümlerinde geçen siyerle ilgili rivâyetler ve mükerrerler dâhil edildiğinde bu sayı daha da artmaktadır. Çalışmada mükerrer olmayan 1100'e yakın Buhârî hadisinin kullanılmış olması ve bir sayıma göre *el-Câmiu 's-sahîh*'de mükerrerler hariç 2761 hadis bulunması⁵⁷ eserin yaklaşık beşte ikisinin klasik siyere malzeme teşkil ettiğini göstermektedir.

Buhârî, diğer *Kütüb-i Sitte* müelliflerinden farklı olarak siyer rivâyetlerini aktarırken tarihçi titizliği göstererek kronolojiye riâyet etmekte; *Menâkıbü 'l-ensâr* 20-53. bablar ile *Megâzî* 1-89. bablar arasında Hz. Peygamber'in Hz. Hatice ile evliliğinden vefatına kadar gerçekleşen olayları sırasıyla kaydetmektedir. Bununla birlikte Buhârî'nin bir kısım sıralamalarıyla bazı ilk dönem siyer müelliflerinin sıralamaları arasında farklar bulunduğu için kronoloji açısından tam bir ittifak olduğu da söylenemez. Ancak bu tür ihtilafların siyer kaynakları arasında da görülüyor olması, bu durumun tabî olduğunu göstermektedir. Zaten görülen sıralama ihtilafları Bedir, Uhud gibi büyük vak'alarla ilgili olmayıp genelde seriyyeler ve detay sayılabilecek hâdiselerle ilgilidir.

Aşağıda Buhârî'nin kronolojiye riayet etmesi, eserinin 63. ve 64. bölümlerini oluşturan *Menâkıbü 'l-ensâr* ve *Megâzî* özelinde örnekendirilmiştir:

63. *Kitâb: Ensâr'ın Menkibeleri*

⁵⁷ İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Edebiyatı*, 9. Basım, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2011, s. 81.

... 20. Bâb: Peygamber'in (s.a.v.) Hatice'yle evlenmesi... 25. Bâb: Ka'be'nin yapımı (ta'miri)... 28. Bâb: Peygamber'in (s.a.v.) gönderilişi. 29. Bâb: Peygamber (s.a.v.) ve ashâbının müşriklerden çektikleri. 30. Bâb: Ebû Bekir es-Sıddık'ın (r.a.) Müslüman oluşu...

64. Kitâb: Savaşlar

1. Bâb: Uşeyre veya Useyre gazvesi... 3. Bâb: Bedir gazvesi kassası... 17. Bâb: Uhud gazvesi... 29. Bâb: Hendek gazvesi... 35. Bâb: Hudeybiye gazvesi... 37. Bâb: Zâtü'l-kared gazvesi. 38. Bâb: Hayber gazvesi... 43. Bâb: Kazâ umresi. 44. Mûte gazvesi... 46. Fetih gazvesi...

Buhârî, bab başlıklarını tarih sırasına uygun bir şekilde sıraladığı gibi zaman zaman İbn İshâk (ö. 151/768) ve Mûsâ b. Ukbe'den (ö. 141/758) olayların tarihleri ile ilgili rivâyetlerde de bulunmaktadır. Bu ayrımı, onun hadis kitabı yazarken siyer ilminin verilerinden de faydalandığını göstermektedir ki, bu yöntem *Kütüb-i Sitte* müellifleri içerisinde sadece onda görülmektedir.

Aşağıda bu duruma dair Buhârî'nin *el-Câmiu 's-sahih*'inin Megâzî bölümünden iki örnek verilmiştir:

1. Bâb: Uşeyre veya Useyre gazvesi. İbn İshâk şöyle dedi: "Peygamber'in (s.a.v.) savaştığı ilk gazve Ebvâ'dır. Sonra Buvât, sonra da Uşeyre gelir."

29. Bâb: Hendek gazvesi. O Ahzâb (savaşı)dır. Mûsâ b. Ukbe şöyle dedi: "4. yılın Şevvâl ayında olmuştur."

Buhârî gibi hadis ilminin en büyük ve en kadim otoritelerinden birinin siyer rivâyetlerini aktarırken bu şekilde kronolojik sıraya uyması ve tarihçilerden rivâyetlerde bulunması oldukça önemlidir. Ancak ondan sonra gelen başta sâir *Kütüb-i Sitte* müellifleri olmak üzere diğer birçok muhaddisin bu konuda kendisini örnek almadığı görülmektedir. Oysa Buhârî, hadis ve siyer yöntemlerini kısmen de olsa birleştirerek oldukça güzel ve orijinal bir yöntem takip etmiştir. Buhârî ve diğerleri arasında görülen bu farklılıkta hadis ve siyer âlimlerinin hedefleri ve metotları arasındaki farka dair yaygın telakkî rol oynamış olabilir. Bu durumun sebebi her ne olursa olsun, hadisçilerin

kronolojiye dikkat etmesinin hadis ilmine aykırı bir yönü olmadığı ve bu dikkatin hadisçilerin gaye edindikleri Hz. Peygamber'in daha iyi tanınması amacına hizmet edeceğinde şüphe bulunmadığı için bu metodik ısrarı anlamak güçtür.

Buhârî'nin yukarıda değinilen kronolojik hassasiyeti ve siyerin hemen hemen her konusuyla ilgili rivâyetler aktarması onun ilmî üstünlükleri arasında sayılabilecek önemli nitelikler olup günümüz hadis ve siyer araştırmacılarına örnek teşkil etmelidir. Araştırmacılar bu örnekten hareketle ve gelişen sistematik çalışmalardan yararlanmak suretiyle kronolojik anlamda daha iyi çalışmalar ortaya koymalıdır.

Buhârî'nin, *Sahih*'inde siyer alanında düzenli ve doyurucu bilgiler vermesi sayıları az da olsa bazı müelliflere ilham kaynağı olabirmiştir. Nitekim Muhammed Esed (ö. 1412/1992), *Sahih-i Buhârî –İslâm'ın İlk Yılları*⁵⁸ adıyla Türkçeye tercüme edilen siyer kitabını Buhârî'nin *el-Câmiu 's-sahih*'ini kaynak alarak yazmıştır.

---

⁵⁸ Muhammed Esed, "Sahih-i Buhârî –İslâm'ın İlk Yılları–" (trc. Mustafa Armağan), İstanbul: İşaret Yayınları, 2004.

III. MÜSLİM'İN SAHİH'İNDE SİYER

Müslim *el-Câmiu's-sahîh* adlı eserinin *el-Cihâd ve's-siyer, Fedâil, Fedâilü's-sahâbe* gibi bölümlerinde Buhârî kadar sistematik olmasa da siyer konularını ele almaktadır. Siyer rivâyetlerine yoğun olarak *el-Cihâd ve's-Siyer* bölümünde yer veren Müslim, kronolojik sıraya riâyet etmemekte; Tâif Gazvesinden sonra Bedir Gazvesi, Bedir'den sonra Mekke'nin Fethi ile ilgili rivâyetleri sıralamaktadır. Her ne kadar *el-Câmiu's-sahîh*'deki bâb başlıkları Müslim tarafından konulmamış olsa da⁵⁹ bu başlıklar hadislerin içeriğine uygun olarak belirlendikleri için onun kronolojik sıraya uyup uymadığı noktasında bir fikir vermektedir. Aşağıdaki Müslim'in *el-Câmiu's-sahîh*'inin siyer kronolojisi açısından durumuna dair bâb örnekleri yer almaktadır:

32. Kitâb: Cihâd ve Siyer

... 28. Bâb: Huneyn gazvesi. 29. Bâb: Tâif gazvesi. 30. Bâb: Bedir gazvesi. 31. Bâb: Mekke'nin Fethi... 36. Bâb: Ahzâb gazvesi. 37. Bâb: Uhud gazvesi... 41. Bâb: Ebû Cehil'in öldürülmesi. 42. Bâb: Yahûdilerin tâğutu Ka'b b. Eşref'in öldürülmesi. 43. Bâb: Hayber gazvesi.

Bununla birlikte daha sonra yayınlanacak olan hadislerle inşâ edilmiş siyer metninde görüleceği üzere, dağınık haldeki bu rivâyetlerin sistematik bir şekilde sıralanması durumunda ortaya çıkacak çalışma neredeyse tüm siyer konularını içerecektir.

Müslim'in mükerrerler hâric 3033 hadis içeren eserinde siyerle ilgili sayılabilecek 1000'e yakın hadis yer almaktadır. Nitekim oluşturulan siyer metninde, mükerrer olmayan 820 civarında Müslim hadisi zikredilmiştir.

* * *

Hız. Peygamberin siyerini konu alan bu çalışmada Buhârî ve Müslim'in *el-Câmiu's-sahîh*'lerinden seçilen tekrarsız 1500 civarında hadis rivâyeti bulunmaktadır. Bu sayı ve daha önce verilen bilgiler, her iki eserin yaklaşık üçte birinin siyer hadislerinden oluştuğunu göstermektedir ki bu oldukça büyük bir orandır.

⁵⁹ Bu konu başlıkları, Nevevî tarafından daha önce konulmuş başlıklar tehzib edilerek oluşturulmuştur. Çakan, s. 88.

Bu tespitlerden de anlaşılacağı üzere Buhârî ve Müslim, Hz. Peygamber'in klasik anlamda siyeri konusuna da büyük önem vermişler ve câmi ' nitelikli kitaplarında bu konuya geniş yer ayırmışlardır. Ancak özellikle Müslim, konuların sistematik olarak ele alınması ve tarihlendirilmesi noktasında özel bir gayret sarfetmemiş görünmektedir. *Sahihayn*'da –siyer ehli bakış açısından– görülen bu iki konudaki zaafiyet siyer kaynaklarıyla giderildiği takdirde kronolojik ve neredeyse tam bir siyer metni oluşturmak mümkün olacaktır. Nitekim bu çalışma da bunun imkânını ispata daırdır.

İKİNCİ BÖLÜM
SÎRET-İ İBN-İ HİŞÂM VE SAHÎHAYN MUKÂYESESİ

Bu bölümde İbn Hişâm'ın *es-Sîretü'n-nebeviyye*'si ile Buhârî ve Müslim'in *el-Câmiu 's-sahîh* adlı eserleri⁶⁰ içerik ve yöntem bakımından mukâyese edilecektir. Önce içerik açısından mukâyese yapılarak ortak konular hakkında bir fikir verilmeye çalışılacak, sonra da yöntem mukâyeseyle bu içeriğin oluşturulması sırasında takip edilen yöntemler açısından bir değerlendirme yapılacaktır.

I. İÇERİK MUKÂYESESİ

Bölümün bu faslında, *Sîre* ve *Sahîhayn* arasında ortak konular olup olmadığı detaya girilmeden incelenecek ve daha sonra da ortak konular işlenirken nakledilen benzer rivâyetlerin siyerin farklı bölümlerinden seçilmiş bir kısmının kısaca tahlili yapılacaktır.

A. HZ. PEYGAMBER'İN NESEBİ, ARAP YARIMADASI VE MEKKE

İbn Hişâm *Sîre*'de Hz. Peygamber'in nesebi hakkında bilgi vermekte, Arap Yarımadası'nın ve özellikle Mekke'nin sosyal ve dinî yapısı hakkında açıklamalar yapmaktadır. Bu arada yeri geldikçe konuyu tamamlayıcı ek bilgilere de eserinde yer vermektedir.

1. Hz. Peygamber'in Soyu

İbn Hişâm eserine Hz. Peygamber'in Âdem'e (a.s.) kadar olan nesebine dair rivâyetlerle giriş yapmaktadır.⁶¹ Müslim bu konuya yer vermezken Buhârî ise Hz. Peygamber'in Adnan'a kadar olan 20 dedesinin ismini muallak olarak rivâyet etmekle yetinmektedir.⁶²

İbn Hişâm, Hz. Peygamber'in bütün dedelerini kaydettikten sonra doğrudan Hz. İsmâîl'e geçmekte, annesi Hâcer hakkında kısa bir bilgi verdikten sonra Hz. İsmâîl'in Arapların atası olduğunu belirtmekte, Arapların

⁶⁰ Buradan itibaren gerek duyuldukça birinci eser *Sîre*, ikinci ve üçüncü eser *Sahîhayn* şeklinde kısaltmalarıyla yazılacaktır. Ortak rivâyetlerin kısmî tahrîcleri de dipnotlarda kaydedilecektir. Hadislerle siyerin inşâsıyla ilgili tespit edilen rivâyetlerin tümü ve bunların detaylı tahrîci, oluşturulacak olan Arapça metinde verilecektir. Bu çalışmada, kısmî tahrîcle ve konuyla ilgili örnek bir metinle yetinilecektir.

⁶¹ İbn Hişâm, I, 21-22.

⁶² Buhârî, "Menâkıbü'l-Ensâr", 28.

Adnân ve Kahtân kolları hakkında bilgi vermektedir.⁶³ Müslim bu konuya yer vermezken Buhârî ise bu ölçüde detaylı soy bilgisi vermemekle birlikte Hz. Hâcer'in hayatından uzun kesitler aktarmıştır.⁶⁴

2. Yemen'de Yahûdi İktidarı

İbn Hişâm daha sonra Kahtânî Yemen Araplarından Amr b. Âmir'in ülkelerinin bereket kaynağı olan barajın (arim) yıkılmak üzere olduğunu fark edip oğullarıyla kuzeye göç etmesi, daha sonra onun oğullarının Medîne ve Şam gibi yerlere yerleşmesi, barajın yıkılması,⁶⁵ Yemen kralı Rabîa b. Nasr'ın rüyası, bu rüyanın Şikk ve Satîh adlı iki kâhin tarafından yorumlanması, Rabîa'nın yapılan yorumlardan etkilenip oğullarını ve ev halkını Irak'a göndermesi,⁶⁶ Rabîa b. Nasr'ın ölümünden sonra Es'ad Ebû Kureyb'in Yemen'e hâkim olması, Ka'be'yi tamir etmesi, Medîne üzerine sefer düzenlemesi, orada putperestlikten Yahudiliğe geçmesi ve oradaki bir iki Yahûdi hahamıyla Yemen'e dönmesi,⁶⁷ Es'ad'dan sonra oğlu Hassân'ın hükümdar olması, kardeşi Amr'ın Hassân'ı öldürmesi, çıkan kargaşada Lehnîa adlı bir lûtînin idareyi ele geçirmesi, Lehnîa'yı öldüren Zû Nuvâs'ın hükümdar olması, Negrân'da faaliyet gösteren Feymûn vasıtasıyla Hıristiyanlığın Yemen'e girmesi ve yayılması, Himyer krallarının sonuncusu olan ve Yahûdiliği benimsemiş bulunan Zû Nuvâs'ın⁶⁸ Negrân Hıristiyanlarını hendeklerde (uhdûd) yakması konularına değinmektedir.⁶⁹ Buhârî, Negrân'dan Hz. Peygamber'e gelen hey'etle ilgili kısa bilgiler⁷⁰ naklederken Müslim de Uhdûd kıssasını rivâyet etmiştir.⁷¹

3. Habeşlilerin Yemen'e Gelmesi

İbn Hişâm daha sonra bu katliamdan kaçan Devs Zû Sa'lebân adlı kişinin dindaşı Kayser'e ulaşıp yardım istediğini, Kayser'in onu Habeş kralına –kendisine yardım etmesini emreden bir mektupla– gönderdiğini, Habeş

⁶³ İbn Hişâm, I, 22-26.

⁶⁴ Buhârî, "Ehâdisü'l-Enbiyâ", 9.

⁶⁵ İbn Hişâm, I, 26-27.

⁶⁶ İbn Hişâm, I, 27-29.

⁶⁷ İbn Hişâm, I, 29-36.

⁶⁸ İbn Hişâm, I, 38.

⁶⁹ İbn Hişâm, I, 38-42.

⁷⁰ Buhârî, "Megâzi", 71.

⁷¹ Müslim, "Zühd", 73.

kralının 70.000 kişilik bir orduyu Eryât komutasında Yemen'e yolladığını, Eryât'ın Zû Nuvâs'ı yenip oraya hâkim olduğunu, daha sonraları Habeş ordusu komutanlarından Eryât ve Ebrehe arasında ihtilâf çıktığını, Ebrehe'nin Eryât'ı öldürdüğünü, Necâşi'nin başta buna kızdığını, Ebrehe'nin yolladığı mektuptan sonra ondan hoşnut olup onun Yemen'de vali olarak kalmasını onayladığını anlatmaktadır.⁷² Buhârî ve Müslim bu konularla ilgili hadîs rivâyet etmemiştir.

İbn Hişâm daha sonra Ebrehe'nin Yemen'de bir kilise (kulleys) yaptırdığını, nesî (ayların yerinin değiştirilmesi) uygulaması yaptıkları için Nes'e diye anılan Araplardan Fukaym'ın bu duruma öfkelenişini, nesî uygulamasının mâhiyetini, Fukaym'ın kilisenin içine pislediğini, Ebrehe'nin buna kızıp büyük bir orduyla Ka'be'yi yıkmak için yola çıktığını, önüne çıkan orduları mağlubiyete uğrattığını, Ebû Rigal'in Araplara ihanet ederek Mekke yolunda kendisine rehberlik ettiğini, Ebrehe'nin Abdülmüttalib'le yaptığı görüşmeyi, Fil ordusunun kuşlarla helak edilmesini, Ebrehe'den sonra sırasıyla iki oğlu Yeksûm ve Mesrûk'un Yemen'de kral olduğunu anlatmaktadır.⁷³ Buhârî ve Müslim'in eserlerinde nesî uygulamasının iptaline dolaylı olarak işaret eden bilgiler⁷⁴ ve Fîl ordusuna dair birkaç telmîh yer almaktadır.⁷⁵

4. Habeşlilerin Yemen'den Kovulması

İbn Hişâm daha sonra Yemen'de Habeşlilerin baskısından bunalan eşrafın çözüm arayışlarından; bu bağlamda Seyf b. Zû Yezen'in önce Kayser'in sonra Irak valisi Nu'mân b. Münzir vasıtasıyla Kisrâ'nın huzuruna çıkıp Habeşlileri memleketlerinden çıkarmalarını ve kendilerine bağlamalarını teklif ettiklerini, Kayser'in aksine Kisrâ'nın vezirleriyle istişâre ettikten sonra bunu kabul ettiğini mahkûmlardan oluşan bir orduyu Yemen'e yolladığını, onların Mesrûk'u yenip Yemen'i Kisrâ'nın topraklarına kattığını, Yemen'de Kisrâ adına hükümler olan son vâlinin Bâzân olduğunu, onun da Hz. Peygamber ile yazışması sonucu halkıyla birlikte İslâm'ı benimsediğini anlatmaktadır. Böylece Safîh ve Şikk'ın yaptığı rüya ta'bîrinin doğruluğu

⁷² İbn Hişâm, I, 42-47.

⁷³ İbn Hişâm, I, 47-60.

⁷⁴ Buhârî, "Tevhîd", 24; Müslim, "Kasâme", 30.

⁷⁵ Buhârî, "İlim", 39, "Lukata", 7; Müslim, "Hac", 447.

ortaya çıkmış oldu.⁷⁶ Buhârî ve Müslim bu konularla ilgili bir hadîs rivâyet etmemiştir.

İbn Hişâm daha sonra Hîre krallarının sonuncusu Nu‘mân b. Münzir’in soyu hakkında biraz daha bilgi vermektedir.⁷⁷ Buhârî ve Müslim bu konuyla ilgili bir hadîs rivâyet etmemiştir.

Bu şekilde Sebe, Himyer ve Hîre krallıkları hakkında bilgi aktaran İbn Hişâm, açtığı geniş parantezi kapatıp Hz. Peygamber’in soyağacını açıklamaya devam etmekte; Nizâr b. Ma’d b. Adnân; onun oğulları Mudar, Rabîa ve Enmâr; Mudar’ın oğulları İlyâs ve Aylân; İlyâs’ın oğulları Müdrike, Tâbiha ve Kamea’dır demek ve sözü Amr b. Luhayy b. Kamea’ya getirmektedir.⁷⁸ Buhârî ve Müslim bu konularla ilgili bir hadîs rivâyet etmemiştir.

5. Mekke’de Putperestliğin Başlangıcı

Mekke’de putperestliği başlatan Amr b. Luhayy’dır. Huzâa’ Amr b. Luhayy’ın çocuklarından. Amr b. Luhayy Hz. Peygamber’in ifadesiyle İsmâîl’in (a.s.) dinini değiştiren; put dikme, bahîre, sâibe, vasîle ve hâm uygulamalarını getiren ilk kişidir. Mekke’de yaşayan Amr b. Luhayy bir defasında Şam’a gitmiş, orada Amâlîk topluluğunun putlara taptığını görmüş, onlardan tapınmak için bir put istemiş ve kendisine verilen Hübel putuyla Mekke’ye dönmüştür. Mekke’ye dönünce onu bir yere dikmiş ve halktan ona saygı gösterip ibadet etmelerini istemiştir.⁷⁹ Daha sonra İbn Hişâm, İbn İshâk’ın özetle şöyle dediğini kaydeder: “İsmâîl oğulları arasında taşlara tapınma ilk olarak şöyle başlamıştır. İsmâîl oğullarından herhangi bir kimse koşullar sebebiyle Mekke’den ayrılmak durumunda kalınca ayrılmadan önce Harem’in taşlarından bir taşı yanına alır, bir yerde konaklayınca onu yere koyup etrafında Ka’be’yi tavaf eder gibi tavaf ederdi. Böylece dinlerini unutup taşlara tapınmaya başladılar. Bir yandan da İbrâhîm ve İsmâîl’in (a.s.) dininden kalan hac, umre, kurbân, telbiye gibi uygulamalar bozarak da olsa devam ettirdiler. Bu bozulma çerçevesinde İsmâîl oğulları arasında Nûh

⁷⁶ İbn Hişâm, I, 60-66.

⁷⁷ İbn Hişâm, I, 66-67.

⁷⁸ İbn Hişâm, I, 68-69.

⁷⁹ İbn Hişâm, I, 69-70.

kavminden kalma putlara tapınmayı ilk başlatan Suvâ' putunu ma'bûd edinen Hüzeyl b. Müdrike'dir." İbn Hişâm daha sonra Nûh kavminin diğer putları olan Vedd, Yegûs, Yeûk ve Nesr'e tapmaya başlayan Arap kabilerini belirtmekte, akabinde de Umyânîs, Sa'd, Hübel, İsaf, Nâile, Lât, Menât, Uzzâ, Zülhalasa, Fils, Riâm, Rudâ' ve Zü'l-kaabât gibi meşhûr putlar, onlara tapanlar ve bu putların akibetleri hakkında bilgi vermekte⁸⁰ ve son olarak Sâibe, Bahîra, Vasîle ve Hâm hakkında açıklamalara yapmaktadır.⁸¹ Buhârî ve Müslim, Hz. Peygamber'in Amr b. Luhayy'ın sâibe uygulamasını yapan ilk kişi olduğunu ve kendisini cehennemde bağırsaklarını sürürken gördüğünü söylediğini rivâyet etmiştir.⁸² Bu iki muhaddisin eserlerinde buradaki bazı put isimlerinin yeri geldikçe zikredildiği de görülmektedir.⁸³

İbn Hişâm bu açıklamalardan sonra tekrar Amr b. Luhayy'ın soyunun nereden geldiği konusuna dönmektedir. Daha önce Huzâa'nın Amr b. Luhayy b. Kamea b. İlyâs'ın soyundan geldiği görüşünü aktaran İbn Hişâm,⁸⁴ burada ise onun Amr b. Rabîa b. Hârîse b. Amr b. Âmir'in soyundan geldiği görüşünü kaydetmektedir.⁸⁵ Buhârî, birinci görüşü dile getiren bir hadîs rivâyet etmiştir.⁸⁶

İbn Hişâm bu açıklamalardan sonra Amr b. Luhayy hakkında bilgi vermek için açtığı parantezi kapatarak Hz. Peygamber'in soyağacını kaldığı yerden (69. sayfadan) itibâren açıklamaya devam etmekte; Müdrike'nin oğulları Huzeyme ve Hüzeyl; Huzeyme'nin oğulları Kinâne, Esed, Esede ve Hûn; Kinâne'nin oğulları Nadr, Mâlik, Abdümenâf ve Milkân'dır demektedir;

⁸⁰ İbn Hişâm, I, 70-77.

⁸¹ İbn Hişâm, I, 77-79.

⁸² Buhârî, "Amel fi's-salât", 11, "Tefsîr", 5-13; Müslim, "Cennet", 51.

⁸³ Buhârî, "Cihâd", 164 (Hübel), "Tefsîr", 53-2 (Lât), 53-3 (Menât), 71-1 (Vüdd, Suvâ', Yeğûs, Yeûk, Nesr); Müslim, "Hac", 259 (İsaf ve Nâile).

⁸⁴ İbn Hişâm, I, 69.

⁸⁵ İbn Hişâm, I, 79. Huzâa kabilesini Kahtânî mi Adnânî mi olduğu tartışmalıdır. Bkz. Ahmet Önkâl, "Huzâa", *DLA*, XVIII, 431. Süheylî, Luhayy (Rabîa) henüz küçük yaşta iken babası Kamea'nın ölümü üzerine annesinin Yemenli Hârîse ile evlendiğini ve Hârîse'nin Luhayy'ı evlât edindiğini söyleyerek böylece iki yönden de nesebin doğru olduğunu, kabileyi Kahtân'a bağlayan seçerenin Luhayy'ı evlât edinmesi itibariyle Hârîse'ye, Adnân'a bağlayan seçerenin ise onun öz babası olması hasebiyle Kamea'ya dayandığını belirtir. Ebû'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdullâh es-Süheylî, *er-Ravdu'l-Ünüf ft şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li İbn Hişâm*, 1. Basım, Beyrût: Dâru İhyâi't-turâsi'l-Arabî, 2000, I, 207-208.

⁸⁶ Buhârî, "Tefsîr", 5-13.

Nadr'ın ve Fihr'in Kureyş diye adlandırıldığını belirtmekte,⁸⁷ Kureyş'in anlamı konusundaki görüşleri sıralamakta; Nadr'ın oğullarının Mâlik ve Yehlud; Mâlik'in oğlunun Fihr; Fihr'in oğullarının Gâlib, Muhârib, Hâris ve Esed; Gâlib'in oğullarının Lüeyy ve Teym; Lüeyy'in oğullarının Ka'b, Âmir, Sâme ve Avf olduğunu⁸⁸ belirttikten sonra Sâme ve Avf hakkında bilgi vermekte,⁸⁹ yılın sekiz ayını haram kılmak anlamına gelen⁹⁰ "besl" uygulamasıyla ilgili açıklamalar yapmaktadır.⁹¹ Sonra kaldığı yerden Hz. Peygamber'in soyağacını anlatmaya devam etmekte; Ka'b'ın oğullarının Mürre, Adıyy ve Husays; Mürre'nin oğullarının Kilâb, Teym ve Yakaza; Kilâb'ın oğullarının Kusayy ve Zühre; Kusayy'ın oğullarının Abdümenâf, Abdüddâr, Abdüluzzâ ve Abdükusay; asıl adı Mugîre olan Abdümenâf'ın oğullarının Hâşim, Abdüşems, Muttalib ve Nevfel; Hâşim'in oğullarının Abdümmuttalib, Esed, Ebû Sayfî ve Nadle; Abdümmuttalib'in oğullarının Abbâs, Hamza, Abdullâh, Ebû Tâlib (ismi Abdümenâf'tır), Zübeyr, Hâris, Hacer, Mukavvim, Dırâr, Ebû Leheb (ismi Abdüluzzâ'dır); kızlarının Safiyye, Ümmü Hakîm Beyzâ, Âtike, Ümeyme, Ervâ ve Berre olduğunu belirtmekte; Abbâs ile Dırâr'ın; Hamza, Mukavvim, Hacer ile Safiyye'nin; Abdullâh, Ebû Tâlib, Zübeyr ile diğer kızların annelerinin bir, Ebû Leheb'in annesinin hepsinden ayrı olduğunu ifade etmektedir. Daha sonra Abdullâh'ın biricik oğlunun Muhammed (s.a.v.) olduğunu; Abdullâh ve Âmine'nin oğlu Muhammed'in (s.a.v.) hem baba hem anne tarafından en şerefli ve en üstün soya sahip bulunduğunu belirtmektedir.⁹² Burada bahsi geçen isimlerden birkaçı Buhârî ve Müslim'in bazı rivâyetlerinde farklı bağlamlarda zikredilmektedir.

⁸⁷ Kureyş lakabının Fihr b. Mâlik'e ait olduğu görüşü daha çok kabul görmüştür. Fihr b. Mâlik veya Nadr b. Kinâne'nin lakabı olan Kureyş kelimesinin kökeni tartışmalıdır. Bkz. Casim Avcı, "Kureyş", XXVI, 442; Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî, *el-Mevâhibü'l-ledünniyye bi'l-minehi'l-Muhammediyye*, Kâhire: el-Mektebetü't-tevfikiyye, ts, I, 61. Kureyş kabilesinin tarihine dair Muhammed b. Habîb el-Bağdâdî'nin (ö. 245/860) *el-Münemmak fî ahbâri Kureyş* adlı bir eseri vardır. Bu kitap, Hurşid Ahmed Fârûk'un tahkikiyle 1985'te Beyrut'ta basılmıştır.

⁸⁸ İbn Hişâm, I, 80-83.

⁸⁹ İbn Hişâm, I, 83-87.

⁹⁰ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, (thk. Ali Şîrî), 1. Basım, Beyrüt: Dârü ihyâit-türâsi'l-Arabî, 1988, II, 259.

⁹¹ İbn Hişâm, I, 87.

⁹² İbn Hişâm, I, 87-90.

6. Zemzem Kuyusunu Tarihi

Zemzem kuyusu, Hâcer'in Safâ ve Merve arasında su arama çabası sonunda Allâh tarafından gönderilen Cebrâîl'in topuğunu yere vurması sonucu çıkan bir sudur. İsmâîl'den (a.s.) sonra oğlu Nâbit tarafından işletilmiş olan zemzem daha sonra Cürhümlülerden Midâd b. Amr'ın yönetimine geçmiştir. Cürhümlüler zamanla Mekke'ye gelenlere kötü davranıp Ka'be'ye hediye edilen malları yemeye başlayınca Huzâa ve Kinâne kabileleri onları Mekke'den sürmek üzere harekete geçtiler ve onları yenip Mekke'den kovdular. Burada bir parantez açıp Mekke'ye Nâsse ve Bekke denmesinin sebeplerini açıklayan İbn Hişâm, Cürhümlülerden Amr b. Hâris'in Ka'be'nin iki ceylan heykelini ve rûknün taşını zemzem kuyusuna gömdüğünü belirtmektedir. Daha sonra Kinâne'nin zayıf olduğu bir dönemde Ka'be'nin idaresi tamamen Huzaa'nın eline geçti. Huzaa'nın son idarecisi Huleyl'di.⁹³ Buhârî, zemzem kuyusunun ortaya çıkarılması ve bu olayın sa'y ile bağlantısı konusunda hadisler rivâyet etmiştir.⁹⁴

7. Ka'be Hizmetleri ve Hilfû'l-fudûl

Câhiliye döneminde dağınık halde bulunan Kureyş, Kinâne boyunun içerisinde zayıf bir topluluktu. Kureyş'ten olan Kusayy Huzaa'dan Huleyl'in kızı Hubbâ ile evlendi. Ondan Abdüddâr, Abdümenâf, Abdüluzzâ ve Abd dünyaya geldi. Kusayy'ın ve oğullarının iyice güçlendiği bir zamanda Huleyl öldü. Kusayy Ka'be hizmetlerine kendilerinin daha layık olduğunu düşünmekteydi. Bu sebeple Kusayy, Kureyş ve Kinâne ileri gelenleriyle konuştu; zaman içerisinde hem Kureyş'i bir araya topladı hem de Mekke'ye hâkim olmayı başardı. Kusayy'ın ölümünden sonra oğulları ve torunları Ka'be hizmetlerinin paylaşımı konusunda ihtilafa düştüler. Abdümenâf'ın oğulları, Ka'be hizmetlerine Abdüddâr'ın oğullarından daha layık olduklarını ileri sürdü. Abdümenâf oğulları ellerini güzel kokulara batırıp Ka'be duvarına sürerek müttefikleriyle bir anlaşma yaptılar. Abdüddâr oğulları da kendi müttefikleriyle bir anlaşma akdettiler.⁹⁵ İki grup neredeyse savaş edecek

⁹³ İbn Hişâm, I, 91-95.

⁹⁴ Buhârî, "Ehâdisü'l-Enbiyâ", 9.

⁹⁵ Birinci gruba mutayyibûn, ikinci gruba müttefikûn denildi. Bkz. Hamidullah, *İslam Peygamberi*, (trc. Salih Tuğ), Ankara: Yeni Şafak, 2003, I, 463.

duruma gelmişken aralarında bir anlaşma yaptılar. Buna göre Abdümenâf oğullarına sikâye ve rifâde; Abdüddâr oğullarına hicâbe, livâ ve nedve bırakıldı.⁹⁶ Buhârî de bu konular içinden zezemin ortaya çıkışı, Hâcer'in tutumu ve Cürhümlülerle ilişkilerin başlangıcı konusunu uzun bir kıssa halinde rivâyet etmekte⁹⁷ fakat sonraki olaylar ve detaylar hakkında bilgi vermemektedir.

İbn Hişâm bu noktada farklı bir konuya geçip Hz. Peygamber'in de katıldığı Abdullâh b. Cüd'ân'ın evinde akdedilen Hilfû'l-fudûl anlaşması hakkında bilgi vermektedir.⁹⁸ Buhârî ve Müslim bu konuda rivâyette bulunmamıştır.

İbn Hişâm daha sonra kronolojik anlatımına devam etmekte; Abdümenâf oğullarına bırakılan sikâye ve rifâde görevlerini ticaretle uğraşan Abdüşems'in Mekke'de pek durmaması sebebiyle Hâşim tarafından üstlenildiğini anlatmakta, Hâşim'in gerçek ismin Amr olduğunu belirtip ona Hâşim denmesinin sebebini açıklamaktadır.⁹⁹ Hâşim'in Gazze'de ölmesinden sonra bu görevleri küçük kardeşi Muttalib üstlenmiştir. Hâşim'in ölümünden sonra Muttalib, Hâşim'in oğlu olan Şeybe'yi almak üzere Medîne'ye gitmiş ve onu alıp Mekke'ye getirmiştir.¹⁰⁰ Muttalib'in Yemen'de ölümünden sonra sikâye ve rifâde görevlerini Abdülmuttalib üstlenmiştir.¹⁰¹ Bu konularda *Sahîhayn*'da bilgi bulunmamaktadır.

8. Zemzem Kuyusunun Açılması

Sikâye ve rifâde görevlerini üstlenen Abdülmuttalib'e defalarca gördüğü rüyalarında zemzem kuyusunu açması emredildi, bunu tek oğlu Hâris ile yapmaya çalışırken Kureyş bu kuyuda bizim de hakkımız var diyerek kazıya dâhil olmak istediler, Abdülmuttalib bu görevin kendisine verildiğini söyleyerek buna izin vermedi. Abdülmuttalib, zemzem kuyusunu açınca içinde altından iki ceylan heykeli, kılıçlar ve zırhlar buldu. Çekilen kur'a sonrası kılıçları eritip Ka'be'ye kapı yaptı, ceylan heykellerini de kapıya süs

⁹⁶ İbn Hişâm, I, 95-104.

⁹⁷ Buhârî, "Ehâdisü'l-Enbiyâ", 9.

⁹⁸ İbn Hişâm, I, 105-106.

⁹⁹ İbn Hişâm, I, 106.

¹⁰⁰ İbn Hişâm, I, 107-110.

¹⁰¹ İbn Hişâm, I, 111.

olarak astı ve zemzemden hacılara su içirmeye başladı.¹⁰² Bu konular *Sahîhayn*'da konu edinilmemiştir.

İbn Hişâm burada bir parantez açarak zemzem öncesi Mekke'de olan kuyular ve kimler tarafından kazıldıkları hakkında bilgi vermekte, bu kapsamda taviyy, bezzer, selce, hafer, şüfeyye, ümmü ehrâd, sünbüle, gamr ve çok eski kuyular olan rum, hum ve hafr kuyularına değinmektedir.¹⁰³ Bu konuda *Sahîhayn*'da bilgi bulunmamaktadır.

9. Abdülmüttalib'in Adağı

Zemzemin faziletini de değinen İbn Hişâm Abdülmüttalib'in zemzem kuyusunu kazarken Kureyş'ten gördüğü baskılar nedeniyle kendisine destek olacak 10 oğlu dünyaya gelirse birini kurban edeceği yönünde nezirde bulunduğu aktarmaktadır. Abdülmüttalib 10 oğul sahibi olduğunda kurban edilecek olanı belirlemek için kur'a çekti, kur'a en küçük oğul olan Abdullâh'a çıktı, Abdülmüttalib onu kurban edecekken Kureyş'in gösterdiği tepki sonrası başka bir yol bulundu ve onun yerine yüz deve kurban edilerek Abdullâh kurtarıldı.¹⁰⁴ Buhârî ve Müslim, bu konuyla ilgili hadis nakletmemiştir.

10. Abdullâh'ın Evlenmesi

Varaka b. Nevfel'in kızkardeşi babasıyla bir yere gitmekte olan Abdullâh'a yüzündeki nurdan dolayı ilgi göstermiş ve kendisiyle birlikte olması karşılığında Abdullâh'a 100 deve teklif etti fakat Abdullah bunu kabul etmedi. Abdülmüttalib, oğul Abdullâh'ı o dönemde Kureyş'in her yönden en üstün kadını olan Âmine ile evlendirdi ve Âmine çok geçmeden hâmile kaldı. Hâmileliği esnasında Âmine'ye (muhtemelen rüyasında) çeşitli şeyler söylendi. Bu bağlamda doğacak olan çocuğuna Muhammed ismini vermesi istendi. Bebek dünyaya gelmeden önce Abdullâh vefât etti.¹⁰⁵ Müslim de, Hz. Peygamber'in babasının doğumu öncesinde vefat ettiğini rivâyet etmiştir.¹⁰⁶

İbn Hişâm'ın bu konuları ele aldığı –eserinin onda birini teşkil eden–

¹⁰² İbn Hişâm, I, 111-114.

¹⁰³ İbn Hişâm, I, 114-116.

¹⁰⁴ İbn Hişâm, I, 116-118.

¹⁰⁵ İbn Hişâm, I, 119-120.

¹⁰⁶ Müslim, "Cihâd", 70.

yüz sayfalık bölümde Hz. Peygamber'in soyuyla ve içinde dünyaya geleceği toplumun tarihiyle ilgili önemli bilgiler yer almaktadır. Buhârî ve Müslim'in bu konularda İbn Hişâm'la kesiştiği bilgilerin miktarı oldukça azdır. Hadis ilminin konusu doğrudan Hz. Peygamber olduğu ve bu tarihi bilgiler ise onunla dolaylı olarak ilgili bulunduğu için bu durum çok tabiidir. İleride görüleceği üzere doğrudan Hz. Peygamber'in hayatıyla ilgili birçok konuda *Sahihayn*'da *Sîre*'den daha fazla bilgi bulunmaktadır.

B. HZ. PEYGAMBER'İN NÜBÜVVET ÖNCESİ HAYATI

Hız. Peygamber'in nesebi, Mekke ve Mekke toplumu hakkında bilgi veren İbn Hişâm daha sonra onun dünyayı teşrifine ve nübüvvet öncesi hayatına geçerek bu konularda bilgiler aktarmaktadır.

1. Hz. Peygamber'in Dünyayı Teşrifi

İbn Hişâm'ın bildirdiğine göre Hz. Peygamber, Fîl yılında 12 Rebülevvel Pazartesi günü¹⁰⁷ dünyaya gelmiştir. O doğduğunda Yahûdiler “Ahmed'in yıldızı bu gece göründü” demişlerdi.¹⁰⁸ Doğum sonrasında Âmine onu dedesi Abdülmuttalib'e yollamış, o da bu sevimli bebeği Ka'be'ye götürüp duâ etmişti.¹⁰⁹ Hz. Peygamber'in pazartesi günü dünyaya geldiği bilgisi Müslim tarafından da rivâyet edilmektedir.¹¹⁰ Hz. Peygamber'in isimleri konusuna Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'lerinde daha geniş olarak değinilmiş ve birçok farklı isim zikredilmiştir.¹¹¹

2. Hz. Peygamber'in Süt Annesi

Abdülmuttalib, daha sonra bebeği annesine teslim etmiş ve ona sütanne

¹⁰⁷ Hz. Peygamber'in milâdî olarak hangi yılda doğduğu konusu tartışmalıdır. Bkz. Ramazan Boyacıoğlu, “Hz. Muhammed'in Vahiy Öncesi Dönemi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 5, sy. 1, Sivas 2001, s. 10 vd.

¹⁰⁸ İbn Hişâm, Hz. Peygamber'in doğumu esnasında meydana geldiği söylenen çok sayıda hâdise içinden sadece bu olayı kitabına almıştır. Bir kısmı hadis kaynaklarında yer almayan Sâve gölünün kuruması, Semâve gölünün taşması, Mecûsilerin ateşinin sönmesi, Kisrâ'nın sarayının 14 sütununun yıkılması vb. rivâyetler sıhhatleri açısından ciddi tenkitlere tabi tutulmuştur. Bu konudaki rivâyetler ve tenkitleri için bkz. Boyacıoğlu, a.g.m., s. 4-16; Aliyyü'l-Kârî, *Uydurma Olduğunda İttifak Edilen Hadisler* (thk. Abdülfetâh Ebû Gudde, trc. Halil İbrahim Kutlay), 6. Basım, İstanbul: İnkilâb, 2015, s. 29-32. İbn Hişâm'ın Hz. Peygamber'in doğumundan önceki dönemde gerçekleşen çok sayıda –pek de önemli olduğu söylenemeyecek– detaya yer verdiği halde onunla ilgili bu rivâyetlere eserinde yer vermemesi bu rivâyetlere itibar etmediği şeklinde yorumlanmaya açıktır. İbn Hişâm, yukarıdaki istisnâ rivâyeti ise, Kur'ân'da belirtildiği üzere önceki ümmetlerin Hz. Peygamber'in geleceği hakkında bilgi sahibi olmaları (es-Saff 61/6) kapsamında görüp eserine almış olabilir.

¹⁰⁹ İbn Hişâm, I, 121-122. Hz. Muhammed'in hayatına dair derli toplu bilgi için bkz. "Muhammed" maddesi: Mustafa Fayda (1. bölüm), M. Yaşar Kandemir (2. bölüm), İsmail Durmuş (3. bölüm), Ahmet Özel (4. bölüm), Bekir Topaloğlu (5. bölüm), İbrahim Kafi Dönmez (6. bölüm), Mustafa Çağrı (7. bölüm), İlyas Çelebi (8. bölüm), Süleyman Uludağ (9. bölüm), İsmail Durmuş (10. bölüm), Mehmet Kanar (11. bölüm), Mustafa Uzun (12. bölüm), Halil Toker (13. bölüm), Muhittin Serin (14. bölüm), Nuri Özcan (15. bölüm), Casim Avcı (16. bölüm), Abdülhamit Birişik (17. bölüm), Hilal Görgün (18. bölüm), Komisyon (19. bölüm), *DİA*, XXX, 408-481.

¹¹⁰ Müslim, “Sıyâm”, 198.

¹¹¹ Buhârî, “Menâkıb”, 17; Müslim, “Fedâil”, 124, 125, 126.

aramaya başlamış, sonunda onu Sa'd b. Bekr oğullarından Halîme'ye sütannelik yapması için vermişti. Hz. Muhammed'in süt babasının ismi Hâris, bir görüşe göre de Hilâl'dir. Süt kardeşleri ise Abdullâh, Üneyse ve Huzâfe (Şeymâ)'dır. Şeymâ annesiyle birlikte onun bakımıyla ilgileniyordu. –İbn Hişâm bu genel bilgilerden sonra Halîme'nin Hz. Muhammed'i süt çocuk olarak alma serüveniyle ilgili kıssayı anlatmaktadır.– Halîme iki yıl sonra onu süttten kesti. Onu süttten kestiğinde diğer çocuklara nazaran çok daha iyi gelişmişti. Hz. Muhammed'in varlığıyla kavuştuğu bereket sebebiyle Halîme onu annesine istemeye istemeye götürdü ve annesine Mekke'nin vebâsını hatırlatıp onun yine yanında kalmasının daha iyi olacağını söyledi. Âmine bunu uygun buldu ve çocuğu tekrar ona verdi.¹¹² Bu konularda *Sahîhayn*'da bilgi bulunmamaktadır. Ancak Buhârî ve Müslim, Hz. Peygamber'in ilk süt annesi Süveybe ile ilgili doğrudan,¹¹³ Buhârî Halîme'nin varlığını ihsâs ettiren dolaylı¹¹⁴ rivâyetler nakletmiştir.

3. Şakk-ı Sadr Hâdisesi

Geri dönmelerinden birkaç ay sonra Hz. Muhammed süt erkek kardeşiyle birlikteyken şakk-ı sadr olayı gerçekleşti. Korkuya kapılan Halîme onu götürüp annesine teslim etti.¹¹⁵ Şakk-ı sadr olayı Müslim tarafından da rivâyet edilmektedir.¹¹⁶

4. Hz. Peygamber'in Çobanlık Yapması

Hz. Muhammed çocukluğunda koyun çobanlığı yapmıştı.¹¹⁷ Hz. Muhammed'in peygamberlik öncesi çobanlık yaptığı bilgisi ise hem Buhârî hem de Müslim tarafından aktarılmaktadır.¹¹⁸ Ayrıca Müslim, İbn Hişâm'ın eserinde temas etmediği Hz. Peygamber'in bakımıyla Ümmü Eymen'in ilgilendiğine dair bir hadîs de rivâyet etmiştir.¹¹⁹

¹¹² İbn Hişâm, I, 123-124.

¹¹³ Buhârî, "Nikâh", 21; Müslim, "Radâ", 4.

¹¹⁴ Buhârî, "Fardu'l-humus", 15.

¹¹⁵ İbn Hişâm, I, 124-125.

¹¹⁶ Müslim, "İmân", 261.

¹¹⁷ İbn Hişâm, I, 125-126.

¹¹⁸ Buhârî, "İcâre", 2, "Ehâdisü'l-Enbiyâ", 29; Müslim, "Eşribe", 163.

¹¹⁹ Müslim, "Cihâd", 70.

5. Habeşistan Hıristiyanlarının Hz. Peygamber'i Almak İstemesi

Halîme'nin geri getirdiğinde onu Mekke'de kaybettiğine ve onu gören Habeşli bir grup hıristiyanın kendisini inceledikten sonra Habeşistan'a krallıklarına götürmek istediklerine dair iki ayrı rivâyete de yer vermektedir. Bu ikinci olay Halîme'nin onu annesine götürmesinin sebeplerindendir.¹²⁰ Bu konuda Buhârî ve Müslim hadis rivâyet etmemiştir.

6. Hz. Peygamber'in Annesi Âmine'nin Vefâtı

Âmine, oğluyla birlikte akraba ziyareti yapıp Medîne'den Mekke'ye dönerken Ebvâ'da vefat etti. Hz. Muhammed henüz altı yaşındaydı. İbn Hişâm, Neccâr oğullarından olan ve Hz. Muhammed'in dayıları olarak nitelenen bu akrabaların Abdülmuttalib'in annesi olan Selmâ'nın Neccâr oğullarından olmasından dolayı onun dayıları olarak nitelendiklerini kaydeder.¹²¹ Buhârî ve Müslim bu konulara değinmemektedir. Ancak Müslim Hz. Muhammed'in ebeveyninin âhiretteki durumlarıyla ilgili hadisler rivâyet etmiştir.¹²²

7. Abdülmuttalib'in Hz. Peygamber'i Himayesi

Âmine'nin vefâtından sonra Hz. Muhammed ile dedesi Abdülmuttalib ilgilenmişti. Ancak o da Hz. Muhammed 8 yaşındayken vefât etmişti. Abdülmuttalib'in vefâtından sonra zemzemin idaresi ve sikâye görevine onun yerine Abbâs getirilmişti.¹²³ Buhârî ve Müslim, bu konuyla ilgili hadis rivâyet etmemiştir.

8. Ebû Tâlib'in Hz. Peygamber'i Himayesi

Dedesinin vefâtından sonra Hz. Muhammed'in bakımını –denildiğine göre Abdülmuttalib'in vasiyeti üzerine– Ebû Tâlib üzerine almıştı. Bu

¹²⁰ İbn Hişâm, I, 126.

¹²¹ İbn Hişâm, I, 126-127.

¹²² Müslim, "İmân", 203, "Cenâiz", 36. Müslim, orada her ne kadar Hz. Peygamber'in ebeveyninin âhiretteki durumu ile ilgili olumsuz rivâyetler aktarsa da birçok âlim konuyla ilgili başka hadislerden ve bazı âyet yorumlarından hareketle Hz. Peygamber'in ebeveyninin cennet ehli olduğunu savunmuştur. Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. Celâleddin es-Suyûtî, *et-Ta'zîm ve'l-minne fi enne ebevey rasûlillâh fi'l-cenne*, (thk. Haseneyn Muhammed Mahlûf), Mısır: Dârü cevâmî'l-kelîm, ts., s. 65-66.

¹²³ İbn Hişâm, I, 127-136.

vasiyetin sebebi Ebû Tâlib ile Abdullâh'ın aynı anneden olmasıdır.¹²⁴ Bu konuda Buhârî ve Müslim hadis rivâyet etmemiştir.

9. Lehib'li Kâhin ve Râhib Bahîrâ

İbn Hişâm'ın rivâyetine göre Hz. Muhammed, Ebû Tâlib'in himâyesindeyken Lehib kabilesinden bir kâhinin ilgisini çekmiş ve kâhin onun gelecekte önemli biri olacağını söylemişti. İbn Hişâm, bu rivâyeti aktardıktan sonra Râhib Bahîrâ kıssasını anlatmakta, Bahîra gibi Zerîr, Temmâm ve Derîş adlı yine ehl-i kitaptan üç kişinin de Hz. Muhammed'de Bahîra'nın gördüğü şeyleri görüp onu almak istediklerini ama Bahîra'nın bunu engellediğini, Ebû Tâlib'in Bahîra'nın uyarısı üzerine Şam ticareti bitirince hemen onu Mekke'ye geri götürdüğünü bildirmektedir.¹²⁵

¹²⁴ İbn Hişâm, I, 136.

¹²⁵ İbn Hişâm, I, 136-139. Râhib Bahîrâ kıssası sihhati tartışmalı bir konudur. İbn Hişâm'ın kaynağı olan İbn İshâk'ın bu kıssayı aktarmaya başlarken "fîmâ yez'umüne" ibâresini kullanması onun da bu rivâyete tam olarak güvenmediği izlenimini vermektedir. Her ne kadar bu rivâyet, Tirmizî (Menâkıb, 3) tarafından "hasen garîb", Hâkim (No: 4229) tarafından da "Şeyhayn'ın şartları üzere sahîh" olarak nitelenmiş olsa da sihhati konusundaki tartışmalar son bulmamıştır. Özellikle Zehebî, *Mizânu'l-i'tidâl* adlı eserinde İbn İshâk'ın rivâyetinde olmayan ama bu iki rivâyetin sonunda bulunan Ebû Tâlib'in, râhibin sözleri üzerine Hz. Peygamber'i Ebû Bekir ve Bilâl ile birlikte geri yollamasına dair ifadelerden hareketle şu tenkitlerde bulunmaktadır: "Bu rivâyetin bâtil olduğunu gösteren şeylerden biri de Ebû Tâlib'in onu (daha ergenliğe girmemiş küçük bir çocuk olduğu halde) geri göndermesi, yanında da Ebû Bekir ve Bilâl'i yollamasıdır. Zira Bilâl henüz yaratılmamıştı, Ebû Bekir de henüz bir sabiydi." demektedir. İbn Hacer ise *el-İsâbe* adlı eserinde bu rivâyetin münker bölümünün sadece burası olduğunu diğer bölümlerin sihhatinde ise sorun olmadığını savunmaktadır. Süleymân b. Hamed el-Ûde, *es-Sîretü'n-nebeviyye fi's-Sahîhayn ve inde İbn İshâk –Dirâsetü'n-mukârenetü'n fi'l-ahdi'l-Mekkî*, s. 125-128. Râhib Bahîrâ kıssası, bazı âlimlerin sened tenkidinden sâlim olsa da kıssayla ilgili asıl sorun metinde olduğu için bunun yeterli olduğunu söylemek zordur. Zira bu rivâyetin, Hz. Peygamber'in doğumu sırasında Mekke'de olması tarihen mümkün olmayan Yemenli tek bir sahâbî (Ebû Mûsâ el-Eş'arî) tarafından nakledilmesi, çok sayıda kişi tarafından aktarılması beklenen böyle etkileyici bir hâdisenin sadece onun tarafından rivâyet edilmesi, bu hâdiseye şahit olduğu söylenen Ebû Tâlib'in nübüvvet sonrası bu konuya hiç değinmemesi, râhibin sözüne itibar ederek onu geri yolladığı halde peygamberliğini ilan ettiğinde ona iman etmemesi, Hz. Peygamber'in bu bilgiye rağmen kendisine peygamberlik geldiğinde çok şaşırıp korkması, Hıristiyanlarla görüşmeleri esnasında bu konunun hiçbir şekilde gündeme gelmemesi, râhibin sözlerinin delil olarak sunulmaması, bu konuda râhibi tanıyan insanların şehâdetine başvurulmaması, râhibin çevresinden veya Mekke halkından hiç kimsenin geçmişteki bu olaydan hareketle Hz. Peygamber'e iman ettiğinin nakledilmemiş olması; özetle bu konunun sadece bu rivâyetten ibaret kalıp başka hiç bir zaman gündeme gelmemiş olması hâdisenin gerçekten yaşanmış olmadığı kanaatini vermektedir. Konuyla ilgili olarak ayrıca bkz. Sıddık Ünal, "Hz. Muhammed'in Hıristiyan Kaynaklarında Bilinmesi ve Onun Hıristiyanlarla Diyalogu", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 1, Elazığ, 1996, s. 207 vd.; Mustafa Fayda, "Bahîrâ", *DİA*, IV, 486-487. Şaban Öz, *Hz. Peygamberin Sîretiyile*

Devamında ise Hz. Peygamber'in ilâhî koruma altında olduğuna dair, izarını boynuna atarak çıplak olarak taş taşıdığına görünmeyen biri tarafından uyarılmasıyla ilgili bir rivâyet aktarmaktadır.¹²⁶ Buhârî ve Müslim, kâhin ve râhib kıssalarını nakletmemiş fakat Hz. Peygamber'in çıplak olarak taş taşıma olayını –Ka'be'nin tamiri esnasında olduğunu belirterek– biraz daha farklı bir metinle de olsa rivâyet etmiştir.¹²⁷

10. Ficâr Savaşları

Hz. Muhammed 14 veya 15 yaşındayken Ficâr savaşlarına katılmış ve bu savaşta düşmanların attığı okları toplayıp amcalarına götürmekle yetinmişti. İbn Hişâm, bu savaşa ficâr denilmesinin sebebini de açıklamıştır.¹²⁸ Buhârî ve Müslim, bu konuyla ilgili hadîs rivâyet etmemiştir.

11. Hz. Peygamber'in Hz. Hatîce ile Evlenmesi ve Çocukları

Hz. Muhammed 25 yaşına geldiğinde Hz. Hatîce ile evlenmişti. Bu evlilikten önce Hz. Hatîce, Hz. Muhammed'i Şam'a mal götürmek için tutmuş¹²⁹ ve yanına kölesi Meysere'yi katmıştı. Meysere, yolculuk sırasında onun ahlâkına şahit olmuş ve bir râhip ona kendisine eşlik ettiği bu zatın peygamber olacağını söylemişti. Hz. Hatîce, dönüşte Hz. Peygamber'e evlilik teklif etti. Hz. Peygamber konuyu amcalarıyla istişâre ettikten sonra amcası Hamza ile gidip babası Huveylid'den Hz. Hatîce'yi istedi ve evlendiler. Bu evlilik sonucunda yaş sıralamasına göre Kâsım, Tayyib ve Tâhir¹³⁰ olmak üzere üç erkek; Rukayye,¹³¹ Zeyneb, Ümmü Külsüm ve Fâtıma olmak üzere 4

İlgili Mevzû Haberlerin Tarihi Değeri (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi, 1999, s. 53 vd.

¹²⁶ İbn Hişâm, I, 139.

¹²⁷ Buhârî, “Salât”, 8, “Menâkıbü'l-Ensâr”, 25; Müslim, “Hayz”, 76.

¹²⁸ İbn Hişâm, I, 139-141.

¹²⁹ İbn Hişâm, Hz. Peygamber'in nübüvvet öncesi ticari seyahatlerine değinmemiştir. Ancak klasik siyer kitaplarında bu konu genellikle ele alınmıştır. Bu konuda derli toplu bilgi için bkz. Muhammed Hamîdullâh, “Hz. Peygamber'in İslam Öncesi Seyahatleri” (trc. Abdullah Aydınlı), *Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, sy. 4, Ankara 1980, s. 327-342.

¹³⁰ Bu görüşe göre Hz. Peygamber'in çocuklarının sayısı İbrâhîm'le birlikte 8 olmaktadır. Ancak diğer bir görüşe göre Hz. Peygamber'in Hz. Hatice'den olma erkek çocuklarının isimleri Kâsım ve Abdullâh'tır. Tayyib ve Tâhir ise aslında Abdullâh'ın lakaplarıdır. Bkz. Süheylî, II, 156. Muhammed b. Ebû Bekir İbn Kayyım el-Cevziyye, *Zâdü'l-meâd fi hedyi hayri'l-ibâd*, (thk. Mustafâ Abdülkâdir Atâ), 2. Basım, Beyrût: Dârü'l-kütübü'l-ilmiyye, 2007, s. 35.

¹³¹ Hz. Peygamber'in en büyük kız çocuğunun Hz. Zeynep olduğu görüşü daha yaygındır. Bkz. İbn Kayyım, s. 35.

kız dünyaya geldi. Erkek çocuklarının hepsi Câhiliyye döneminde vefat ederken kız çocuklarının tümü İslâm dönemine yetişti. İbrâhîm ise kıbtî Mâriye'den dünyaya gelmiştir. İbn Hişâm son olarak, amcasının oğlu olan Varaka b. Nevfel'in Hz. Hatîce'ye Şam ticaretinde yaşanan şeylerden hareketle Hz. Muhammed'in bu ümmetin peygamberi olacağını söylediğini rivâyet etmektedir.¹³² Buhârî ve Müslim, bu konuları detaylı olarak nakletmemiş fakat yeri geldikçe Hz. Peygamber'in eşi ve çocuklarına dair bir kısım rivâyetlere yer vermiştir.

12. Ka'be'nin Tamiri

Ka'be, üst üste yığılan taşlardan oluşan çatısız bir yapıydı. Dolayısıyla Ka'be'ye sunulan hediyeler çalınabiliyordu. Bu nedenle Kureyş Ka'be'nin duvarlarını yükseltmek ve üzerine çatı yapmak istiyordu. Hz. Muhammed 35 yaşındayken Velîd b. Mugire'nin önderliğinde Ka'be yıkıldı ve yeniden yapıldı. Hz. Muhammed bu inşaya iştirâk etmiş ve Hacer-i Esved'in yerleştirilmesi noktasında kabileler arasında yaşanan tartışmayı çok akılcı bir yolla çözüme kavuşturmuştur. Bu tür olaylar neticesinde henüz peygamber olmadan önce Kureyş kendisine Emîn lakabı verilmişti.¹³³ Buhârî ve Müslim hâdisenin zamanı hakkında bilgi vermemiştir. Ancak Buhârî tek başına Mekke'de yaşanan sel felaketine¹³⁴ ve Müslim'le birlikte Hz. Peygamber'in Ka'be'nin yeniden inşasına katılmasına dair hadisler rivâyet etmiştir.¹³⁵

Kureyşliler –Fîl olayından önce veya sonra– kendilerinin özel bir statüye sahip olduğunu iddia etmiş, ibadet ve sosyal yaşam noktasında farklı uygulamalar geliştirmişlerdi. Kureyş kendilerini *hums* (cesur, kahraman), diğer insanları ise *hill* kavramıyla ifade ediyordu. Buna göre *hums* ehlinde olanlar vakfe için diğer insanlarla birlikte Arafat'a çıkmazdı. *Hill* ehlinde olanlar, dışarıdan getirdikleri yiyecek ve giyecekleri Harem'e sokamaz, Harem içinde elbise temin edemezlerse erkek-kadın çıplak olarak tavaf yapmak zorunda kalırlardı. İslam dini bütün bu ayrıcalıkların geçersiz olduğunu bildirmiştir.¹³⁶ Buhârî de, *hums* ve çıplak tavâf konularına dair

¹³² İbn Hişâm, I, 141-143.

¹³³ İbn Hişâm, I, 144-148.

¹³⁴ Buhârî, “Menâkıbü'l-Ensâr”, 26.

¹³⁵ Buhârî, “Salât”, 8, “Menâkıbü'l-Ensâr”, 25; Müslim, “Hayz”, 76.

¹³⁶ İbn Hişâm, I, 148-151.

hadisler rivâyet etmiştir.¹³⁷

13. Ehl-i Kitâb ile Kâhinlerin Hz. Peygamber'e Dair Bilgisi ve Arap Yarımadasında Yaşanan Dinler

Yahûdi ve Hristiyan din adamları kendi kitaplarından, kâhinler ise cinlerden edindikleri bilgilerle Hz. Peygamberin geleceğini haber veriyorlardı. İbn Hişâm, bu noktada bir parantez açıp cinlerin gök haberlerinden çalmaları, Hz. Peygamber'in gönderilmesiyle bunun engellenmesi ve Hz. Peygamber'in Kur'ân okuyuşunu dinleyen cinlerin müslüman oluşuna dair konuları ilgili âyetlerle birlikte açıklamakta, hilafeti zamanında Ömer b. Hattâb ile câhiliye döneminde kâhinlik yapan Sevâd b. Karîb arasında geçen konuyla ilgili bir konuşmayı nakletmektedir.¹³⁸ Buhârî ve Müslim de cinlerin gök haberlerini çalamaz oluşuyla ve müslüman olan cinlerle ilgili hadisler rivâyet etmiştir.¹³⁹

Medîne Yahûdileri, orada yaşayan Araplara Hz. Peygamber'in geleceğini ve onunla birlikte kendilerini kılıçtan geçireceklerini söylüyorlardı. Ancak onun Araplardan çıktığını görünce Yahûdilerin çoğu hased ederek onu reddettiler. Bununla birlikte İbnü'l-Heybân gibi Yahûdi âlimlerinin verdiği bilgilerle Hz. Peygamber'i tanıyıp iman eden Sa'lebe, Esîd ve Esed gibi Yahûdiler de olmuştur.¹⁴⁰ Buhârî, yahûdilerin hasedleri sebebiyle inkâra yöneldiklerine dair âyeti bir hadis içerisinde vermiş¹⁴¹; Buhârî ve Müslim, "Yahûdilerden (onların âlimlerinden) on tanesi bana iman etseydi tümü iman ederdi" hadisini rivâyet etmiştir.¹⁴²

Yahûdiler gibi Hristiyanlar da Hz. Peygamber'in gelişiyle ilgili bilgilere sahiptiler. Bu bilgileri onlardan öğrenen İrânlı Selmân da uzun arayışlar ve çeşitli sıkıntılar sonrasında Medîne'ye yerleşmiş ve Hz. Peygamber'e kavuşup iman edenlerden olmuştur. İbn Hişâm burada bir parantez açarak Evs ve Hazrec'in annesinin Kayle olduğu bilgisini vermektedir.¹⁴³ Buhârî ve Müslim, Selmân kıssasına dair bir hadis rivâyet etmemiştir.

¹³⁷ Buhârî, "Tefsîr", 2-35, "Hac", 91.

¹³⁸ İbn Hişâm, I, 151-155.

¹³⁹ Buhârî, "Ezân", 105; Müslim, "Salât", 149, 150.

¹⁴⁰ İbn Hişâm, I, 156-157.

¹⁴¹ Buhârî, "Tefsîr", 3-15

¹⁴² Buhârî, "Menâkıbü'l-Ensâr", 52; Müslim, "Sıfatü'l-kıyâme", 31.

¹⁴³ İbn Hişâm, I, 157-163.

Müşrik Mekke toplumunda da gerçeği arayan insanlara rastlamak mümkündü. Kureyşliler bayram olarak belirledikleri bir günde putlarının karşısına geçip ibadet ederlerdi. Yine böyle bir günde, Mekkeli dört kişi, bunun yanlış olduğunu, İbrâhîm'in (a.s.) dininden sapma anlamına geldiğini ve kendilerinin bu tür şeyler yapmayacaklarını aralarında konuşuyorlardı. Bunlar Varaka b. Nevfel, Ubeydullâh b. Cahş, Osmân b. Huveyris ve Zeyd b. Amr'dı. Daha sonra bu dört kişi, İbrâhîm (a.s.)'ın hanif dinini bulmak için ayrılıp farklı beldelere gittiler. Varaka Hıristiyanlıkta karar kıldı. Ubeydullâh'ın kafa karışıklığı devam etti, Hz. Peygamber'le görüşünce müslüman oldu, Habeşistan'a hicret etti, ancak orada hıristiyan olup geri dönmedi, ölümünden sonra hanımı Ümmü Habîbe ile Hz. Peygamber evlendi. Osman da Kayser'in yanına gitti, hıristiyan oldu ve iyi bir konum edindi. Zeyd b. Amr ise yahûdi veya hıristiyan olmadı, kavminin dininden ayrılıp İbrâhîm'in (a.s.) dini üzere hareket etmeye çalıştı. Uzun yolculuklar yapıp yahûdi ve hıristiyan din adamlarına İbrâhîm'in (a.s.) dinini sordu ve araştırmalarda bulundu.¹⁴⁴ O dönemin önemli şairlerinden Ümeyye b. Ebi's-Salt'ın şiirlerinde de benzer bir çizgi göze çarpmaktadır.¹⁴⁵ Buhârî ve Müslim yukarıda adı geçen dört kişinin bu tür bir sözleşme yaptığına değinmemekle birlikte; her ikisi de Varaka b. Nevfel'in hıristiyan oluşu¹⁴⁶ ve Ümeyye b. Ebi's-Salt'ın imana yakın duruşu¹⁴⁷ hakkında rivâyetler aktarmıştır. Ayrıca Buhârî, Zeyd b. Amr'ın tevhid çizgisi üzerinde oluşuna dair bazı hadisler rivâyet etmiştir.¹⁴⁸

İbn Hişâm, Hz. Peygamber'in İncil'de "el-Munhamennâ" ismiyle zikredildiğini söylemektedir. Belirttiğine göre, Süryanice olan el-Munhamennâ'nın Arapça karşılığı Muhammed, Rumca karşılığı ise Baraklîtis'tir.¹⁴⁹

¹⁴⁴ Zeyd b. Amr'ın muvahhid çizgisi oldukça dikkat çekicidir. Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Ali Osman Ateş, "Putlara Kurban Kesme ve Allah'tan Başkası Adına Kesilenlerden Yeme Konusunda Hz. Peygamber'in Tutumu", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları*, sy. 4, İzmir 1987, s. 363-402.

¹⁴⁵ İbn Hişâm, I, 163-169.

¹⁴⁶ Buhârî, "Ta'bir", 1; Müslim, "İmân", 252.

¹⁴⁷ Buhârî, "Menâkıbü'l-Ensâr", 24; Müslim, "Şiir", 3.

¹⁴⁸ Buhârî, "Menâkıbü'l-Ensâr", 24, "Zebâih", 16.

¹⁴⁹ İbn Hişâm, I, 169. Hz. Peygamber'in gelişinin diğer kutsal metinlerde müjdeleniş oluşu siyer kaynaklarında incelenen önemli konulardandır. Bu konuyla ilgili derli toplu bilgi için bkz. Celil Kiraz, "Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Önceki Kutsal Kitaplarda Müjdeleniş (Tebşirât)",

C. HZ. PEYGAMBER'İN NÜBÜVVETİNİN MEKKE DÖNEMİ

Hız. Peygamber'in nübüvvet öncesi hayatını kısaca aktaran İbn Hişâm, daha sonra nübüvvet dönemine geçmekte ve nübüvvetin Mekke dönemine dair bilgiler vermeye başlamaktadır.

1. Peygamberliğin Başlangıcı

Hız. Muhammed 40 yaşına geldiğinde peygamber oldu. O peygamber olmadan önce her gördüğü rüyanın çıkması, ağaç ve taşların kendisine selam vermesi gibi olağanüstü durumlar yaşamıştı. Hız. Muhammed, câhiliye döneminde her yıl bir ay Kureyş gelenekleri üzere Hirâ'da ibadetle (tehannüs) meşgul oluyordu. Ramazana denk gelen yine böyle bir tehannüs zamanında Cebrâil (a.s.) Kadir gecesinde gelmiş ve ona ilk vahyi getirmişti.¹⁵⁰ Buhârî, ilk vahyin Hız. Peygamber'e 40 yaşında geldiğini;¹⁵¹ Buhârî ve Müslim gördüğü rü'yaların çıktığını;¹⁵² Müslim taşların kendisine selâm verdiğini;¹⁵³ Buhârî ve Müslim Hirâ'da tehannüs yaptığını ve ilk vahyin geliş kısassını detaylarda bazı farklarla birlikte rivâyet etmiştir.¹⁵⁴

2. İlk Müslüman

Hız. Peygamber'e ilk inanan eşi Hız. Hatice'dir. İslam yolunda sürekli Hız. Peygamber'e destek olan Hız. Hatice'ye Allâh Teâlâ selam yollamış ve onu cennette sıkıntısız bir hayatla müjdelemiştir.¹⁵⁵ Buhârî ve Müslim de konuyla ilgili hadis rivâyet etmiştir.¹⁵⁶

3. Fetretü'l-Vahy

İlk vahiyden sonra bir süre vahiy kesilmiş (fetret) ve daha sonra Duhâ

Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. 10, sy. 1, Bursa 2001, s. 231-260; Osman Kaya, "İlahi Kitaplarda Hız. Muhammed'in Geleceğini Müjdeleyen Haberler ve Kur'ân'da Bu Haberlere Yapılan Atıflar", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, y. 10, sy. 13, Şanlıurfa 2004, s. 171-198.

¹⁵⁰ İbn Hişâm, I, 169-174.

¹⁵¹ Buhârî, "Menâkıbü'l-Ensâr", 28.

¹⁵² Buhârî, "Ta'bir", 1; Müslim, "İmân", 252.

¹⁵³ Müslim, "Fedâil", 2.

¹⁵⁴ Buhârî, "Ta'bir", 1; Müslim, "İmân", 252.

¹⁵⁵ İbn Hişâm, I, 174-175.

¹⁵⁶ Buhârî, "Menâkıbü'l-Ensâr", 20; Müslim, "Fedâil", 72.

sûresiyle tekrar vahiy gelmeye başlamıştır.¹⁵⁷ İbn Hişâm, Duhâ sûresinin iniş süreciyle ilgili kıssaya değinmediği gibi Müddessir sûresinin ilk âyetleriyle sona eren başka bir fetretten de bahsetmemiştir. Buhârî ve Müslim ise ilki Müddessir, ikincisi Duhâ sûresinin inişiyle sona eren iki fetretten bahsetmekte ve her iki fetret hakkında geniş bilgi vermektedir.¹⁵⁸ Ayrıca İbn Hişâm, Müddessir sûresinin ilk âyetlerinin fetret sonrası değil müşriklerin baskılarından bunalan Hz. Peygamber'in örtüsüne bürünmesi üzerine daha sonraki bir dönemde indiğini rivâyet etmiştir.¹⁵⁹

4. Namaz Emri

Hz. Peygamber'e ilk ibadet olarak namaz emredilmiştir. Başlangıçta ikişer rek'at olarak farz kılınan namaz daha sonra ikamet durumunda dörder rek'ata çıkarılmıştır. Abdest, namaz ve namaz vakitlerini Hz. Peygamber'e bizzat Cebrâîl (a.s.) öğretmiştir. Hz. Peygamber de abdest ve namazı Hz. Hatîce'ye öğretmiş ve onunla birlikte namaz kılmıştır.¹⁶⁰ Buhârî ve Müslim de, namazların başlangıçta ikişer rek'at farz kılındığını, sonra ikâmet durumunda rek'at sayılarının arttırıldığını ve namaz vakitlerinin Cebrâîl tarafından Hz. Peygamber'e öğretildiğini rivâyet etmiştir.¹⁶¹

5. Erkeklerden İlk Müslüman Olanlar

Hz. Peygamber'e iman eden ve onunla namaz kılan ilk erkek henüz 10 yaşında olan Hz. Ali'dir. Hz. Ali, ailesi kalabalık ve imkânları dar olduğu için Hz. Peygamber'in yanında kalıyordu. Hz. Peygamber Hz. Ali ile birlikte dağ yollarında gizlice namaz kılardı. Birgün Ebû Tâlib onları gördü, Hz. Peygamber onu İslâm'a da'vet etti ama o kabul etmedi.

İman eden ve Hz. Peygamber'le namaz kılan erkeklerin ikincisi ise Zeyd b. Hârise'dir. Zeyd, Hz. Hatîce'nin kölesiydi. Hz. Hatîce onu Hz. Peygamber'e hibe etmiş, o da onu azad edip evlatlık edinmişti. Aslında Zeyd kayıp bir çocuktu babası onu kaybettiğinde çok üzölmüş ve onu aramıştı.

¹⁵⁷ İbn Hişâm, I, 175-176.

¹⁵⁸ Birinci fetret için bkz. Buhârî, "Bed'ü'l-halk", 7, "Tefsîr", 74-3, "Ta'bir", 1; Müslim, "İmân", 161, 256. İkinci fetret için bkz. Buhârî, "Teheccüd", 4, "Tefsîr", 93-1; Müslim, "Cihâd", 114, 115.

¹⁵⁹ İbn Hişâm, I, 205.

¹⁶⁰ İbn Hişâm, I, 176-177.

¹⁶¹ Buhârî, "Salât", 1, "Mevâkîtüs's-salât", 1; Müslim, "Mesâcid", 167, "Müsâfirîn", 1.

Nihayet Zeyd'in izini bulan babası Hz. Muhammed'e gelmiş ve onu istemişti ama Zeyd Hz. Peygamber'le kalkmayı tercih etmişti.

Hız. Ali ve Hız. Zeyd'den sonra, kavmi arasına sevilen ve bilgili bir şahsiyet olan Hız. Ebû Bekir iman etti. Onun adı Abdullâh, lakabı Afîk'ti. O, iman eder etmez müslümanlığını ilan etti ve insanları İslâm'a da'vet etmeye başladı.¹⁶² Buhârî ve Müslim, bu konularla ilgili hadîs rivâyet etmemiştir.

6. Müslümanların Sayısının Artması

Hız. Ebû Bekir'in da'vetiyle; Osmân b. Affân, Zübeyr b. Avvâm, Abdurrahmân b. Avf, Sa'd b. Ebî Vakkâs, Talha b. Ubeydullâh müslüman oldu. Onlardan sonra Ebû Ubeyde b. Cerrâh, Ebû Seleme, Erkam b. Ebi'l-Erkam, Osmân b. Maz'ûn, onun kardeşleri Kudâme ve Abdullâh, Ubeyde b. Hâris, Saîd b. Zeyd, hanımı Fâtıma bt. Hattâb, Esmâ bt. Ebû Bekir, Âişe bt. Ebû Bekir, Habbâb b. Eret, Umeyr b. Ebû Vakkâs, Abdullâh b. Mes'ûd, Mes'ûd b. Kârî, Selîb b. Amr, kardeşi Hâtîb b. Amr, Ayyâş b. Ebû Rabîa, hanımı Esmâ bt. Selâme, Huneyys b. Huzâfe, Âmir b. Rabîa, Abdullâh b. Cahş, kardeşi Ahmed b. Cahş, Ca'fer b. Ebû Tâlib, hanımı Esmâ bt. Umeyys, Hâtîb b. Hâris, hanımı Fâtıma bt. Mucellel, kardeşi Hattâb b. Hâris, hanımı Fûkeyhe bt. Yesâr, Ma'mer b. Hâris, Sâib b. Osmân, Muttalîb b. Ezher, hanımı Remle bt. Ebû Avf, Nahhâm (Nuaym b. Abdullâh), Âmir b. Fûheyre, Hâlid b. Saîd, hanımı Emîne bt. Halef, Hâtîb b. Amr, Ebû Huzeyfe (Muheşsem), Vâkîd b. Abdullâh, Hâlid b. Âmir, Benû'l-Bekîr'den Hâlid, Âmir, Âkil ve İyâs, Ammâr b. Yâsir ve Suheyb b. Sinân İslâm dinine girdiler.¹⁶³ Buhârî ve Müslim, bu 52 ismin birkaçını çeşitli vesilelerle zikretmekle birlikte burada olduğu gibi açık bir şekilde hepsinin ilk müslümanlardan olduğunu ifade etmemiştir. Bazı hadislerdeki ifadeler ise ilk müslümanların sıralamasının buradakinden farklı olması gerektiği fikrini vermektedir. Ayrıca öncekilerle birlikte burada toplam 56 ismin sayılmış olması, Hız. Ömer'in 40. müslüman olduğu görüşünü de çürütmektedir.

7. Gizli ve Açık Da'vet Dönemleri

Daha sonra kadın ve erkekler grup grup İslâm dinine girmeye başladı.

¹⁶² İbn Hişâm, I, 178-180.

¹⁶³ İbn Hişâm, I, 180-183.

İslâm, Mekke’de çokça konuşulan bir konu haline geldi. Üç yıl süren bu gizli da’vet döneminden sonra Yüce Allâh, Hz. Peygamber’e el-Hicr 15/94, eş-Şuarâ 26/214-215 ve el-Hicr 15/89. âyetleriyle dine açıktan da’vet etmesini emretti.¹⁶⁴ Buhârî ve Müslim, eş-Şuarâ 26/214 ve Tebbet sûresi bağlamında açık da’vet sürecinin başlangıcıyla ilgili hadisler rivâyet etmiştir.¹⁶⁵

Hiz. Peygamber’in ashâbı ilk zamanlar, namaz kılmak için Mekke’nin kayalıklarına (şîâb) gider oralarda gizlice namaz kılardı. Bir defasında Sa’d b. Ebî Vakkâs bir grup arkadaşıyla böyle bir yerde namaz kılariken bazı müşrikler onları fark etti ve onlara saldırdı. Çıkan çatışmada Sa’d bir deve çene kemiğiyle bir müşriki yaraladı. Bu, İslâm uğrunda akıtılan ilk kandır.¹⁶⁶ Buhârî ve Müslim bu konuyla ilgili hadîs rivâyet etmemiştir.

8. Açık Da’vet Sonrası Karşılaşılan Baskılar

Rasûlullâh (s.a.v.) insanları İslâm’a açıktan da’vet edip putları reddedince istisnalar dışında insanlar tepki gösterip düşmanlık ettiler. Amcası Ebû Tâlib ise müslüman olmasa da yeğenine destek çıktı. Bunun üzerine Kureyş ileri gelenleri; Utbe b. Rabîa, Şeybe b. Rabîa, Ebû Süfyân, Ebû’l-Bahterî, Esved b. Muttalib, Ebû Cehil, Velîd b. Mugîre, Nübeyh b. Haccâc, Münebbih b. Haccâc, Âs b. Vâil toplanıp Ebû Tâlib’e giderek ya yeğenine engel olmasını ya da aradan çıkmasını söylediler. Ebû Tâlib hoş sözler söyleyerek onları güzelce başından savdı. Rasûlullâh (s.a.v.) faaliyetlerine devam edince yeniden Ebû Tâlib’e gelip ağır konuştular. Bunun üzerine Ebû Tâlib, Hz. Peygamber’e geri adım atmasını îmâ eden sözler söyledi. Hz. Peygamber “Güneşi sağ elime, ayı sol elime verseler, galip gelene veya ölene kadar asla bu yoldan dönmem” şeklindeki meşhûr sözlerini söyleyip ağlayarak dönüp gitti. Bunun üzerine Ebû Tâlib “Sen istediğini söylemeye devam et, seni asla kimseye teslim etmem” dedi. Ebû Tâlib’in bu kararlılığını öğrenen müşrikler başka tekliflerle onu vazgeçirmeye çalıştılar. Ayrıca müşriklerin ileri gelenleri, her bir kabileye kendi içlerindeki müslümanlara eziyet etmeleri talimatı verdiler. Bunun üzerine Ebû Tâlib, Hâşim ve Muttalib oğullarına Hz. Peygamber’i korumalarını söyledi. Onlar da Ebû Leheb hariç

¹⁶⁴ İbn Hişâm, I, 184.

¹⁶⁵ Buhârî, “Menâkıb”, 13, “Tefsîr”, 26-2; Müslim, “İmân”, 348-355.

¹⁶⁶ İbn Hişâm, I, 184.

bu çağrıya olumlu cevap verdiler.¹⁶⁷ Buhârî ve Müslim, bu konulara değinmemekle birlikte konuyla ilgili olan ve burada bulunmayan Hz. Peygamber'in Safâ tepesindeki da'veti, Ebû Leheb'in tepkisi ve Tebbet sûresinin inmesiyle ilgili birçok hadis rivâyet etmiştir.¹⁶⁸ Ayrıca müşriklerin sesli Kur'ân okunmasına gösterdikleri tepkiyle ilgili hadisler de bu iki muhaddis tarafından rivâyet edilmiştir.¹⁶⁹

Velîd b. Mugîre hac mevsimi yaklaşırken etrafında toplanan Kureyş eşrafına Hz. Peygamber hakkında söz birliği yapıp aynı ithamda bulunmalarını, onun hakkında farklı farklı şeyler söyleyip çelişkiye düşmemelerini tavsiye etti. İstişâreler sonunda Hz. Peygamber'e sihirbaz demeyi uygun buldular. Dışarıdan gelen insanlara bu şekilde propaganda yapıp belli oranda başarılı da oldular. Bunlar hakkında el-Müddessir 74/11-25 ve el-Hicr 15/90-93 nâzil oldu. Ebû Tâlib, Arapların çoğunun kendilerine karşı tavır almaya başladığını görünce onların zararlarını def etmek için Mekke'nin harem olduğunu vurgulayan bir kaside söyledi. İbn Hişâm, Ebû Tâlib'in Hz. Peygamber'le ilgili bir kasidesini aktardıktan sonra diğer kasidedeki kişilerle ilgili açıklamalarda bulunmaktadır.

Bu süreçte yapılan propagandalar nedeniyle Hz. Peygamber'in adı Medîne dâhil dört bir yanda duyuldu. Ebû Kubeys b. Eslet, Hz. Peygamber'le Kureyş arasındaki ihtilafı duyunca Hz. Peygamber'le mücadele edilmemesini öğütleyen bir kaside irad etti. Hâkim b. Ümeyye de bu anlamda bir kaside söylemiştir.¹⁷⁰ Buhârî ve Müslim, bu konularla ilgili hadîs rivâyet etmemiştir.

Mekke müşrikleri bu süreçte Hz. Peygamber'e sözlü ve fiilî eziyetlerde bulundular; onu kâhin, şâir, sihirbaz ve deli olmakla ithâm ettiler. Bir defasında bir müşrik onun yakasına yapıştı da Hz. Ebû Bekir gelip "Rabbim Allâh dediği için mi bu adamı öldüreceksiniz?" diyerek onu adamın elinden kurtardı. Hz. Peygamber da'vetine karşılık bulamadığı üstelik hakarete uğradığı bir gün üzüntüsünden örtüsüne bürünüp yattı. Bunun üzerine el-Müddessir 74/1-2 nâzil oldu.¹⁷¹ Buhârî, bir müşrikin Hz. Peygamber'in

¹⁶⁷ İbn Hişâm, I, 185-188.

¹⁶⁸ Buhârî, "Menâkıb", 13, "Tefsîr", 26-2; Müslim, "İmân", 348-355.

¹⁶⁹ Buhârî, "Tevhîd", 34; Müslim, "Salât", 145-146.

¹⁷⁰ İbn Hişâm, I, 189-203.

¹⁷¹ İbn Hişâm, I, 204-205.

yakasına yapışması,¹⁷² Müslim de Ebû Cehil'in namaz kılariken onun yüzünü yere sürtmeye teşebbüs etmesi¹⁷³ ile ilgili hadisler rivâyet etmiştir. Ayrıca bu iki muhaddis, –yukarıda geçtiği üzere– Müddessir sûresinin ilk âyetlerinin iniş sebebi olarak İbn Hişâm'dan farklı bir sebep rivâyet etmektedir.

9. Hz. Hamza'nın Müslüman Oluşu

Ebû Cehil'in Hz. Peygamber'e eziyet ettiğini duyan Hz. Hamza müslüman oldu ve gidip Ebû Cehil'i darp etti. Hz. Hamza'dan korktukları için müşrikler artık Hz. Peygamber'e eskisi kadar eziyet edemediler.¹⁷⁴ Buhârî ve Müslim, bu konuyla ilgili hadis rivâyet etmemiştir.

10. Müşriklerin Teklif ve Taktikleri

Hz. Hamza'nın müslüman oluşu ve müslümanların sayısının sürekli artması karşısında müşriklerin reislerinden Utbe b. Rabîa Kureyş eşrafına, gidip Hz. Peygamber'le konuşmayı teklif etti. Onay verilmesi üzerine gidip Hz. Peygamber'le konuştu ve ona “Mal istiyorsan mal verelim, reislik istiyorsan reislik... Hastaysan da tedavi ettirelim” dedi. Hz. Peygamber cevap olarak ona Fussilet sûresinin ilk beş âyetini okudu. Âyetlerden çok etkilenen Utbe, müşrik eşrafının yanına döndüğünde bunların kâhin sözü olmadığını söyledi ve Hz. Peygamber'i rahat bırakmalarını tavsiye etti.¹⁷⁵ Ancak Kureyş ileri gelenleri onu dinlemeyip yakaladıkları müslümanları hapsedmeye, onlara eziyet vermeye devam ettiler. Bir gün Kureyş'in ileri gelenleri Hz. Peygamber'i konuşmaya da'vet ettiler. Karşılıklı konuşmalardan bir sonuç çıkmadı. Bunun üzerine Ebû Cehil, Hz. Peygamber'e suikast planladı ama Cebrâil tarafından korkutulunca planladığı gibi Hz. Peygamber'in başına kaya atmayı başaramadı. Bir tür kıssacı olan Nadr b. Hâris de Utbe gibi, Hz. Peygamber'in sözlerinin kâhin veya şâir sözüne benzemediğini söyledi. Buna rağmen hakka teslim olmayan Nadr'ın Hz. Peygamber'le mücadelesiyle ilgili olarak el-Kalem 68/15 ve el-Muttaffifin 83/13 dâhil olmak üzere 8 âyet indi. Müşrikler daha sonra Nadr b. Hâris ve Ukbe b. Ebî Muayt'ı, Hz. Peygamber'in durumunu sordurmak için Medîne'deki Yahudi hahamlarına

¹⁷² Buhârî, “Tefsîr”, 40-1.

¹⁷³ Müslim, “Sıfatü'l-kıyâme”, 38.

¹⁷⁴ İbn Hişâm, I, 205-206.

¹⁷⁵ İbn Hişâm, I, 205-206.

gönderdiler. Onlar müşriklere Hz. Peygamber'e Ashâb-ı Kehf, Zülkarneyn ve rûh hakkında soru sormalarını, eğer cevap verebilirse peygamber olduğunu söylediler. Müşrikler gelip Hz. Peygamber'e bu konuları sordular. O da yarın size cevap vereceğim dedi, inşaallah demeyi unuttu. Bir süre vahiy gelmeyince Hz. Peygamber üzüldü, daha sonra Cebrâil Kehf sûresini ve izn-i ilâhî olmadan kendisinin Hz. Peygamber'e gelemeyeceğini vurgulayan Meryem 19/64. âyetini getirdi. Böylece müşriklerin sorduğu birçok soruya cevap gelmiş oldu. İbn Hişâm bu bağlamda Kehf sûresinin birçok âyetini tefsir etmekte ve daha birçok âyetin (el-İsrâ 17/85, Lokmân 31/27, er-Ra'd 13/31, el-Furkan 25/7-10, 20, el-İsrâ 17/90-93) geliş sebebinin açıklamaktadır. Bu kapsamda ayrıca Ebû Cehil'in bazı olumsuz davranışları hakkında el-Alak 96/9-19'un, müşriklerin Kur'ân âyetlerini karşısında mağlup olunca onu dinlememeyi ve gürültü çıkararak onu bastırmayı teklif etmeleriyle ilgili olarak Fussilet 41/26, cehennem zebânilerinin sayısını dillerine dolayan müşrikler hakkında el-Müddessir 74/31'in, Kur'ân okunmasına müşriklerin gösterdiği tepki nedeniyle el-İsrâ 17/110'un nâzil olduğunu da söylemektedir.¹⁷⁶ Buhârî ve Müslim, son konu hariç bunlara dair hadis rivâyet etmemiştir.¹⁷⁷

11. Müşriklerin Kur'ân'la İmtihani

Mekke'de Hz. Peygamber'den sonra açıktan Kur'ân okuyan ilk kişi Abdullâh b. Mes'ûd'dur. O müşriklerin karşısında tek başına Rahmân sûresinin baş tarafından âyetler okudu. Bunun üzerine müşrikler tarafından şiddetli bir şekilde darp edildi.¹⁷⁸ Buhârî ve Müslim, bu olayla ilgili hadîs rivâyet etmemiştir. Ancak bu iki muhaddis, Kur'ân'ın sesli okunmasına müşriklerin gösterdiği tepkiye dair yukarıda da işâret edilen genel bir hadis rivâyet etmiştir.¹⁷⁹

Müşrik liderlerinden Ebû Süfyân, Ebû Cehil ve Ahnes b. Şerik bir gece Hz. Peygamber'in gece namazında Kur'ân okuyuşunu dinlemek için çıktılar ve uygun bir yere gizlenip sabaha kadar onu dinlediler. Üç gece bu şekilde Kur'ân dinlemekten kendilerini alamayan bu müşrikler bir taraftan da böyle

¹⁷⁶ İbn Hişâm, I, 207-221.

¹⁷⁷ Buhârî, "Tevhîd", 34; Müslim, "Salât", 145.

¹⁷⁸ İbn Hişâm, I, 221.

¹⁷⁹ Buhârî, "Tevhîd", 34; Müslim, "Salât", 145.

yaptıklarından dolayı birbirlerini kınıyorlardı. Kureyş müşrikleri Hz. Peygamber kendilerine Kur'ân okuyunca “Bizim kalplerimiz kılıflıdır, bize Kur'ân etki etmez” diyerek onunla kendilerince alay ediyorlardı. Bunun üzerine Fussilet 41/5, el-İsrâ 17/45-51. âyetler inmiştir.¹⁸⁰ Sahîhayn'da, bu konuyla ilgili hadîs bulunmamaktadır.

12. Müşriklerin Baskı ve Zulümleri

Müşrikler himayesiz buldukları müslümanlara eziyet ediyorlardı. Bilâl b. Rebâh da işkenceye uğrayanlar arasındaydı. Hz. Ebû Bekir onu satın alarak kurtardı ve âzâd etti. Onun dışında Âmir b. Führeyre, Ümmü Ubeyy, Zinnûre, Nehdiyye ve kızı ile Müemmel oğullarının bir câriyesini de Ebû Bekir tarafından satın alınıp azad edilerek kurtarılmıştır. Onun bu davranışıyla ilgili olarak babası Ebû Kuhafe'yle arasında geçen bir konuşma hakkında el-Leyl 92/5-21. âyetlerin indiği rivâyet edilmiştir. Ammâr b. Yâsir ile onun annesi ve babası da zulme uğrayan müslümanlardandı. Müşrikler müslümanları dinlerinden döndürmek için darp, aç bırakma, susuz bırakma vb. her türlü işkence yöntemini deniyorlardı. Müslümanlara zorda kaldıklarında müşriklerin istedikleri şeyleri söyleme izni verilmişti. Bu arada Hişâm b. Velîd Müslüman olan kardeşi Velîd b. Velîd'i almaya gelen müşrikleri tehdit ederek kardeşini kurtarmıştır.¹⁸¹ Buhârî ve Müslim, buradaki isim ve örneklere değinmemekle birlikte; Buhârî Habbâb b. Eret'in zulümlerden şikâyetini,¹⁸² Müslim Amr b. Abese'nin uğradığı sıkıntıları,¹⁸³ Buhârî ve Müslim Ebû Zerr'in yaşadığı eziyetleri¹⁸⁴ anlatan hadisler rivâyet etmiştir.

13. Habeşistan'a Hicret

Hz. Peygamber, Ebû Tâlib'in himâyesi sayesinde âfiyetteydi. Ancak ashâbına işkenceler yapılıyor ve o bunu engelleyemiyordu. Bunun üzerine onlara Habeşistan'a hicret etmelerini söyledi. Onlar da gruplar halinde oraya göç etmeye başladılar. Zamanla –küçük çocuklar ve orada doğanlar hâriç– Habeşistan'a hicret edenlerin sayısı 83 kişiye ulaştı. Necâsî onlara oldukça iyi

¹⁸⁰ İbn Hişâm, I, 221-223.

¹⁸¹ İbn Hişâm, I, 223-226.

¹⁸² Buhârî, “Menâkıb”, 25.

¹⁸³ Müslim, “Müsâfirîn”, 294.

¹⁸⁴ Buhârî, “Menâkıb”, 11, “Menâkıbü'l-Ensâr”, 33; Müslim, “Fedâilü's-sahâbe”, 132-133.

davrandı. Bunun üzerine Mekke müşrikleri onları geri istemek üzere Amr b. Âs ve Abdullâh b. Ebî Rebîa'yı çeşitli hediyelerle birlikte Necâşî'ye yolladılar. Necaşî elçilerle muhacirleri bir mecliste topladı. Muhâcirlerin konuşmacısı Ca'fer b. Ebî Tâlib'di. Ca'fer, oldukça güzel bir konuşma yaptı ve Meryem sûresinin baş tarafından bir miktar Kur'ân okudu. Necâşî onun okuduğu âyetlerden ve söylediklerinden çok etkilendi, elçileri eli boş geri çevirdi. Necâşî'nin tutumu karşısında halkı onu dinden dönmekle itham edip ayaklandı. Bu tehlikeli durum sebebiyle Necâşî müslümanlar için gemiler hazırlattı ve bir ihtilâl durumunda geri dönebilmeleri için imkân oluşturdu. Ancak Necâşî halkı tevriyeli bir kısım ifadelerle ikna etti ve olumsuz bir durum yaşanmadı. İbn Hişâm bu kısımda Necâşî'nin yaşamı ve hükümdar oluşu hakkında da bilgi vermektedir.¹⁸⁵ Buhârî ve Müslim, Habeşistan'a hicret konusuna Ebû Mûsâ hadisi vesilesiyle kısa olarak değinmiş fakat detaylara yer vermemiştir.¹⁸⁶

14. Hz. Ömer'in Müslüman Oluşu

Daha sonra Hz. Ömer müslüman oldu. Böylece müslümanlar Hamza'ya ek olarak Ömer'le de güç kazandı. O müslüman olana kadar ashâb Ka'be'nin yanında namaz kılamıyordu. Hz. Ömer müslüman olunca orada namaz kılabilene kadar müşriklerle kavgaya tutuştu. Hz. Ömer'in müslüman oluşu bir rivâyete göre şöyle olmuştur: Bir gün Hz. Ömer kılıcını kuşanıp Hz. Peygamber'i öldürmek üzere yola çıkmıştı. Yolda Nuaym b. Abdullâh ile karşılaştı. Durumu anlayan Nuaym, ona kız kardeşinin de müslüman olduğunu söyledi. Öfkelenen Ömer kızkardeşi Fâtıma bt. Hattâb'ın evine yöneldi. Evde Habbâb b. Eret, Fâtıma bt. Hattâb'a ve eniştesi Sâid b. Zeyd'e Kur'ân öğretiyor ve o esnada Tâ-Hâ sûresinden bir bölüm okuyordu. Ömer eve girerek eniştesini ve kardeşini darb etti ama az önce işittiği âyetlerin yazılı olduğu sayfayı inceleyince onlardan çok etkilenip İslâm dinine girdi. Onun Müslüman oluşuyla ilgili başka rivâyetler de vardır. Hz. Ömer Müslüman olunca zaman zaman müşriklere meydan okuyup gerçekleri onların yüzüne haykırmış ve bu nedenle de eziyet görmüş ama yine müşrik olan Âs b. Vâil tarafından himâye edilmiştir.¹⁸⁷ Buhârî ve Müslim, Hz. Ömer'in müslüman

¹⁸⁵ İbn Hişâm, I, 226-237.

¹⁸⁶ Buhârî, "Megâzî", 38; Müslim, "Fedâilü's-sahâbe", 169.

¹⁸⁷ İbn Hişâm, I, 239-243.

oluş sürecine dair bir rivâyet nakletmemiştir. Ancak Buhârî Hz. Ömer'in müslüman oluşunun sonuçlarına ve müslüman olmasından sonra müşriklerin onu öldürmeye niyetlenmesi üzerine Âs b. Vâil tarafından himâye edilmesine dair hadisler rivâyet etmiştir.¹⁸⁸

15. Müşriklerin Boykot Kararı

Necâşî'nin müslümanları müşriklere teslim etmemesi, Hz. Hamza ve ve Hz. Ömer gibi güçlü kişilerin İslâm dinine girip müminleri koruması ve İslâm'ın yayılmaya devam etmesi müşrikleri tedbir almaya, müminlere karşı boykot kararı vermeye sevketti. Alınan boykot kararları bir kağıda yazılıp Ka'be'nin içine asıldı. Hâşim ve Muttalib oğulları –Ebû Leheb hariç– müslümanları desteklemeye devam ettiler ve Ebû Tâlib mahallesinde toplandılar. Ebû Leheb, “Muhammed ölümden sonra bazı şeylerin olacağından bahsediyor. Elime somut bir delil koymadı” dedi ve ellerine “Tebben lekumâ! Sizde Muhammed'in dediği hiçbirşeyi göremiyorum” diyerek sözlerine devam etti. Bunun üzerine Leheb sûresi indi. Bu boykot iki veya üç yıl devam etti. Müşrikler müslümanlara yiyecek bile verilmesine engel oluyorlardı. Nitekim Ebû Cehil b. Hişâm, onlara buğday götürən Hakîm b. Hizâm'ın önünü kesmiş ama Ebü'l-Bahterî tarafından darp edilerek engellenmişti. Hz. Peygamber bütün bunlara rağmen onları gece gündüz, gizli açık İslâm'a da'vet etmeye devam etti. Müşrikler, Hz. Peygamber'e çok hakaret ettiler. Bu çirkin davranışın sonuçlarına değinen birçok âyet indi. Bunlardan bazıları Ebû Leheb ve karısı Ümmü Cemîl hakkında inen Leheb sûresinde olduğu gibi kimin kastedildiği kesin olan âyetlerdi. Müşriklerin Hz. Peygamber'i kötülemesi karşısında o “Beni müzemmem diye niteliyorlar, oysaki ben Muhammed'im” diyordu. Bu süreçte Ümeye b. Halef Hz. Peygamber'i her gördüğünde kaş göz hareketleriyle onunla alay ediyordu. Bunun üzerine Hümeze sûresi indi. Bir başka müşrik Âs b. Vâil, Habbâb b. Eret'e bu süreçte kılıç yaptırmıştı. Parasını vermek yerine “Madem ahirette altın ve gümüşlere kavuşulacak, ben de parayı sana orada veririm” anlamında sözler sarfetti. Bunun üzerine Meryem 19/77-80 indi. Ebû Cehil Hz. Peygamber'e “Ya ilahlarımıza sövmeyi bırakırsın ya da biz de senin ilahına söveriz” dedi. Bunun üzerine de el-En'âm 6/108 nâzil oldu. Nadr b. Hâris, Hz.

¹⁸⁸ Buhârî, “Menâkıbü'l-Ensâr”, 35.

Peygamber'in Kureyş'i İslâm'a da'vet edip Kur'ân okuduğu her mecliste onun ardından eskilerin masallarını anlatır ve "Muhammed benden güzel anlatamaz. Onun anlattıkları da benimkiler gibi eskilerin masalları." derdi. Bunun üzerine el-Furkân 25/5-6 nâzil oldu. Ayrıca el-Kalem 68/15, el-Câsiye 45/7-8 de onun hakkında inmiştir. Bir defasında Hz. Peygamber ona ve arkadaşlarına el-Enbiyâ 21/98-100'ü okuyarak taptıkları putların da kendilerinin de cehennem odunu olduklarını bildirdi ve gitti. Daha sonra başka konuşmalar da oldu. Bunun üzerine el-Enbiyâ 21/101-102. âyetler geldi. Müşrikler meleklerle taptıkları ve onlara Allâh'ın kızları dedikleri için el-Enbiyâ 21/26-29; Meryem oğlu İsa'ya tapınılmasıyla ilgili olarak ez-Zuhruf 43/57, 59-61; Hz. Peygamber'le mücadele eden Ahnes b. Şerîk hakkında el-Kalem 68/10-13; Hz. Peygamber'i küçümseyen Velîd b. Mugîre hakkında ez-Zuhruf 43/31-32; Ukbe b. Muayt hakkında el-Furkân 25/27-29; Übeyy b. Halef hakkında Yâsîn 36/78-80 indi. Bir grup müşrikin "Ey Muhammed! Sen bizim ilahlarımıza biz de senin ilahına tapalım..." teklifi üzerine Kâfirûn sûresi nâzil oldu. Ebû Cehil'in zakkûm ağacını diline dolması üzerine ed-Duhân 44/43-46. âyetler indi. el-İsrâ 17/60 da onun hakkında geldi. Hz. Peygamber'in Velîd b. Mugîre'ye tebliği esnasında yanına gelen İbn Ümmü Mektûm'a o an ilgi göstermemesi hakkında Abese 80/1-14 nâzil oldu.¹⁸⁹ Buhârî ve Müslim, boykot olayının varlığına kısaca değinmekte fakat detay vermemektedir.¹⁹⁰ Yukarıda geçtiği üzere Buhârî ve Müslim'in rivâyetleri Leheb sûresinin inişini Safâ tepesindeki tebliğle ilişkilendirilirken İbn Hişâm'ın rivâyetleri boykot süreciyle irtibatlandırılmaktadır.¹⁹¹ Ayrıca müzemmeh hadisi Buhârî tarafından da rivâyet edilmiştir.¹⁹²

16. Boykot Zamanı Habeşistan'dan Dönenler

Habeşistan'a hicretten bir süre sonra Mekke halkının müslüman olduğu yolunda bir şâyia muhâcîr müslümanlara ulaştı. Bunun üzerine 33 erkek geri döndü. Ancak yolda bu haberin asılsız olduğunu öğrendiklerinden Mekke'ye ya gizlice ya da himaye ile girdiler.¹⁹³ Osmân b. Maz'ûn, Velîd b. Mugîre'nin

¹⁸⁹ İbn Hişâm, I, 244-254.

¹⁹⁰ Buhârî, "Hac", 45; Müslim, "Hac", 343.

¹⁹¹ Buhârî, "Menâkıb", 13, "Tefsîr", 26-2; Müslim, "İmân", 348-355.

¹⁹² Buhârî, "Menâkıb", 17.

¹⁹³ İbn Hişâm, I, 255-256.

himayesinde şehre girmişti ama daha sonra bu himayeyi geri çevirdi.¹⁹⁴ Ebû Seleme de Ebû Tâlib'in himayesinde şehre giriş yapmıştı.¹⁹⁵ Ebû Bekir de yaşanan sıkıntılar sebebiyle hicret etmek için izin almış ve hicret yolculuğuna çıkmıştı. Ancak İbnü'd-Dügunne'nin ısrarı üzerine onun himayesinde geri dönmüştü. Daha sonra şartlarda anlaşamadıkları için Ebû Bekir onun himâyesinden çıkmıştı.¹⁹⁶ Buhârî ve Müslim, Necm sûresindeki secde âyeti okununca müşriklerin de secdeye kapandığını belirten hadisi nakletmiştir.¹⁹⁷ Ayrıca Buhârî İbnü'd-Dügunne hâdisesini de rivâyet etmiştir.¹⁹⁸

17. Boykot Kararının İptal Edilmesi

Zaman içerisinde bu boykot bazı müşrik Kureyşlileri de rahatsız etmeye başladı. Onlardan biri olan Hişâm b. Amr, bizzat yiyecek ve giyecek yardımı yapmak sûretiyle boykotu delmiş ve başkalarını boykotun kaldırılması için ikna etmeye çalıştı. Hişâm, Züheyr b. Ebî Ümeyye, Mut'im b. Adiy, Ebü'l-Bahterî b. Hişâm¹⁹⁹ ve Zem'a b. Esved'i bu konuda iknâ etti. Onlar da Kureyş eşrafına bu boykotun yanlışlığını anlattı, konuşma sonrasında Mut'im boykot yazısını yırtmak üzere yazının bulunduğu yere yöneldi. Ancak oraya gittiğinde yazının "bismikellahumme" bölümü hariç tümünün bir kurtçuk tarafından kemirilmiş olduğunu görmüştü. Bir başka anlatıma göre Hz. Peygamber Ebû Tâlib'e boykot yazısının bir kurtçuk tarafından yendiğini söylemiş, Ebû Tâlib de müşriklere gidip eğer onun dediği doğruysa boykotu bitirmelerini söylemişti. Doğru olduğu görülünce de boykot sonlandırılmıştı. Boykot yazısını kaleme alan Mansûr b. İkrime'nin elinin felç olduğu söylenmiştir.²⁰⁰ Buhârî ve Müslim bu konulara değinmemekte fakat Hz. Peygamber'e karşı isyankâr davranışları sebebiyle müşriklerin kılığa uğratıldığına dair haberleri rivâyet etmektedir.²⁰¹

¹⁹⁴ İbn Hişâm, I, 256-257.

¹⁹⁵ İbn Hişâm, I, 257-258.

¹⁹⁶ İbn Hişâm, I, 258-260.

¹⁹⁷ Buhârî, "Süçüdü's-sehv", 1, "Süçüdü'l-Kur'an", 5, "Tefsîr", 53-4; Müslim, "Mesâcid", 105.

¹⁹⁸ Buhârî, "Menâkıbü'l-Ensâr", 45.

¹⁹⁹ Bu isim, İbn Hişâm'ın eserinde 15 yerde geçmekte olup bunların 14 tanesinde Ebü'l-Bahterî, 1 tanesinde ise el-Bahterî şeklinde yazılmıştır. İbn Hişâm, eserinin birçok yerinde bu şahsın tam adını Ebü'l-Bahterî el-Âs b. Hişâm olarak verdiği göre (I, 527) el-Bahterî şeklindeki yazım hata olmalıdır. Ayrıca bkz. İrfan Aycan, "Ebü'l-Bahterî", DİA, X, 296.

²⁰⁰ İbn Hişâm, I, 260-263.

²⁰¹ Buhârî, "Tefsîr", 30; Müslim, "Sıfatü'l-kıyâme", 39.

18. Da'vet Sürecinde Yaşanan Bazı Olaylar

Hz. Peygamber Tâif'e gidip oranın yöneticilerinden olumlu cevap alamayınca dönüp Hirâ'ya gelmiş; sırasıyla Ahnes b. Şerîk, Süheyl b. Amr ve Mut'im b. Adiy' den himaye talep etmişti. Buna sadece Mut'im olumlu cevap vermişti.²⁰² Buhârî ve Müslim, bu konularla ilgili hadîs rivâyet etmemiştir.

Hz. Peygamber'in kavmine nasihat edip olumlu cevap alamadığı bu süreçte Tufeyl b. Amr ed-Devsî Mekke'ye geldi ve müslüman oldu. Kabilesini de İslâm'a da'vet etti, ama başlangıçta pek ilgi görmedi. Ancak ilerleyen yıllarda kabilesinden birçok kişi müslüman oldu. Mekke'nin fethinden sonra Amr, Hz. Peygamber'den izin alıp Zü'l-keffeyn putunu imha etti. Hz. Peygamber'den sonra Yemâme savaşında şehit düştü.²⁰³ Buhârî ve Müslim, Zü'l-keffeyn putunun imhâsı dışındaki konularla ilgili hadisler rivâyet etmiştir.²⁰⁴

A'sâ Benî Kays b. Sa'lebe Hz. Peygamber'i öven şiirler söyleyip müslüman olmak üzere onun yanına gitmek için yola çıktı. Yolda karşılaştığı bir müşrik, Hz. Peygamber'in zinayı haram kıldığını söyleyerek onu vazgeçirmek istedi ama A'sâ bunu umursamadı. Ancak içkiyi de haram kıldığını söylediğinde A'sâ gitmekten vazgeçti, bu konuyu düşünceğini ve seneye gelip müslüman olacağını söyledi fakat o sene öldü ve dediğini yapamadı.²⁰⁵ Buhârî ve Müslim, bu konuyla ilgili hadîs rivâyet etmemiştir.

Ebû Cehil, İrâş kabilesinden bir adamdan deve satın almış ama parasını ödememişti. Bunun üzerine, "Benim hakkımı ondan kim alacak?" diye insanlara seslenince, oradakiler bu kişiyle dalga geçerek onu Rasûl-i Ekrem'e yönlendirdiler. Hz. Peygamber gidip Ebû Cehil'in kapısını çaldı ve adama borcunu ödemesini sağladı. Ebû Cehil, bunu mu'cizevî olarak Rasûlullâh'ın arkasında kendisine gösterilen vahşi bir erkek deveden korktuğu için yapmıştı.²⁰⁶ *Sahîhayn*'da bu konuyla ilgili hadîs bulunmamaktadır.

Birgün Hz. Peygamber Kureyş'in en kuvvetli adamı Rukâne'yi dine

²⁰² İbn Hişâm, I, 264.

²⁰³ İbn Hişâm, I, 264-267.

²⁰⁴ Buhârî, "Megâzi", 75; Müslim, "İmân", 184, "Fedâilü's-sahâbe", 197.

²⁰⁵ İbn Hişâm, I, 267-269.

²⁰⁶ İbn Hişâm, I, 269-270.

da'vet etti. Onu güreşte yenerse hak üzere olduğunu kabul edip etmeyeceğini sordu. “Evet” cevabını alınca onunla güreşti ve onu yendi. Tekrar güreştiler yine Hz. Peygamber onu yendi. Sonra Hz. Peygamber, Rükâne'yi peygamberliğine ikna etmek için bir ağacı yanına çağırdı geldi, ağaca “git” dedi gitti. Ancak bütün bunlara rağmen Rukâne iman etmedi ve çevresine Hz. Peygamber'in en büyük sihirbaz olduğunu söyledi.²⁰⁷ Buhârî ve Müslim, bu konuyla ilgili hadîs rivâyet etmemiştir.

Hz. Peygamber Mekke'de iken yanına Habeşlilerden onun hakkında bilgi edinmiş olan 20 kadar Hıristiyan geldi. İman ettiler ve gözyaşı döktüler. Bunların Necrân halkından olduğu söylenmiş ve haklarında el-Kasas 28/52-55'in indiği rivâyet edilmiştir. Ayrıca el-Mâide 5/82-83'ün de Necâşi hakkında indiği rivâyeti vardır.²⁰⁸ Buhârî ve Müslim, bu konuyla ilgili hadîs nakletmemiştir.

Hz. Peygamber mescidde Habbâb, Ammâr, Ebû Fûkeyhe ve Suheyb gibi müminlerle birlikte otururdu. Bunu gören Kureyş müşrikleri onları küçümserdi. Bu durumla ilgili olarak el-En'âm 6/52-54. âyetler inmiştir.²⁰⁹ Müslim, bu konuda benzer rivâyetler nakletmiştir.²¹⁰

Hz. Peygamber Merve'de Cebr adlı Hıristiyan bir gencin yanına sıkça uğrardı. Bunu gören müşrikler, “Söylediklerini ondan öğreniyor” dediler. Bunun üzerine en-Nahl 16/103. âyet gelerek bunu tekzîb etti.²¹¹ Buhârî ve Müslim, bu konuyla ilgili hadîs rivâyet etmemiştir.

Âs b. Vâil, Hz. Peygamber'in ebter olduğunu, soyunun devam etmeyeceğini söylemekteydi. Bunun üzerine Kevser sûresi nâzil oldu. İbn Hişâm bu rivâyeti aktardıktan sonra Kevser kelimesini tahlil etmekte ve Kevser nehriyle ilgili bir rivâyet kaydetmektedir.²¹² Buhârî ve Müslim bu nüzûl sebebini nakletmemiş fakat Kevser nehriyle ilgili birçok hadîs rivâyet etmiştir.²¹³

Bir grup müşrik Hz. Peygamber'e, “Yanında bir melek olsaydı da

²⁰⁷ İbn Hişâm, I, 270-271.

²⁰⁸ İbn Hişâm, I, 271-272.

²⁰⁹ İbn Hişâm, I, 272.

²¹⁰ Müslim, “Fedâilü's-sahâbe”, 45-46.

²¹¹ İbn Hişâm, I, 272.

²¹² İbn Hişâm, I, 273-274.

²¹³ İki örnek için bkz. Buhârî, “Tevhîd”, 37; Müslim, “İmân”, 264.

insanlara senin hakkında bilgi verseydi” demişlerdi. Bunun üzerine el-En’âm 6/8-9 indi.²¹⁴ Yine bir grup müşrik Hz. Peygamber’le alay edince el-En’âm 6/10. âyet nâzil oldu.²¹⁵ Buhârî ve Müslim, bu konuyla ilgili hadîs rivâyet etmemiştir.

19. İsrâ ve Mi’râc

Hız. Peygamber müşriklerin baskısı altında geçen bu zor dönemde isrâ ve mi’râc mu’cizesi gerçekleşti. İbn Hişâm bu kapsamda farklı râvîlerin konuyla ilgili rivâyetlerini, bu olayın sadece ruhla veya rüyâda gerçekleşmiş olabileceğine dair sahâbî görüşlerini, ayrıca Hz. Ali’nin Hz. Peygamber’in şemâliyle ilgili bir hadisini zikretmiştir.²¹⁶ Buhârî ve Müslim, isrâ ve mi’râc büyük oranda İbn Hişâm’la uyumlu fakat bazı yerlerde fazla veya eksik bilgilerle birlikte rivâyet etmiştir.²¹⁷

20. Hz. Peygamber’e Eziyet Edenler

Esved b. Muttalib, Esved b. Abdüvegûs, Velîd b. Mugîre, Âs b. Vâil, Hârîs b. Tulâtule adlı beş müşrik Hz. Peygamber’le alay etme konusunda çok ileri gitmişti. Bu müşrikler hakkında el-Hicr 15/94-96. âyetler geldi ve her biri kötü bir şekilde hayatını kaybetti.²¹⁸ İbn Hişâm, Velîd’in üç oğluna vasiyetini,

²¹⁴ İbn Hişâm, I, 274.

²¹⁵ İbn Hişâm, I, 275.

²¹⁶ İbn Hişâm, I, 285-294.

²¹⁷ Örnekler için bkz. Buhârî, “Bed’ü’l-halk”, 6, “Ehâdisü’l-Enbiyâ”, 5, “Menâkıbü’l-Ensâr”, 42; Müslim, “İmân”, 163. İsrâ ve mi’râc konusunda en çok tartışılan konulardan biri, bu hâdisenin uykuda mı uyanırken mi gerçekleştiğidir. Buhârî, iki görüşü de destekleyen rivâyetler aktarmıştır. Bkz. Buhârî, “Menâkıbü’l-Ensâr”, 42, “Tevhîd”, 37. Ancak çoğunluk bu hâdisenin uyanırken olduğu kanaatindedir. Zira;

-Rüyada gerçekleşseydi Hz. Peygamberin nübüvvetini destekleyen bir mucize olamazdı.

-Müşrikler, bir rüyayı gerçek dışı diye ısrarla nitelemezdi. Çünkü rüyada olağanüstü şeyler görülebilir.

-Allah, kuluna isrâ yaptırdığını söylüyor, kulunun rûhuna değil.

-İsrânın Burâk adlı binekle yaptırıldığı rivâyet ediliyor. Rûh cisim olan bir bineğe bindirilemez.

-Bir âyette "Kulunu isrâ yaptıran Allâh sübhandır" (el-İsrâ, 17/1) buyruluyor. Bu tür tesbihli ifadeler büyük hâdiseler için kullanılır. Rüyada isrâ ise böyle büyük bir hâdiseye degildir.

-Müşrikler bu hâdiseden hareketle insanların dinden çıkmasını sağlamaya çalışmışlardır. Sadece bir rüya olsaydı bu anlamsız olurdu.

-“Sana gösterdiğimiz rüyâ” (el-İsrâ, 17/60) ayeti İbn Abbâs tarafından göz rüyası, yani gözle görmek olarak yorumlanmıştır.

-“Göz yanılmadı” (en-Necm, 53/17) âyetinde basar kelimesi kullanılmıştır. Basar, beden için kullanılır ruh için değil. Bkz. Süleymân b. Hamed el-Ûde, s. 213-214.

²¹⁸ İbn Hişâm, I, 295-296.

bu vasiyetten hareketle Ebû Üzeyhir ile yaşanan olayları ve onunla ilgili diğer bazı konuları detaylı olarak açıklamıştır.²¹⁹ Buhârî ve Müslim, bu konuyla ilgili hadîs rivâyet etmemiştir.

Aynı şekilde Hz. Peygamber'in komşusu olan Ebû Leheb, Hakem b. Ebi'l-Âs, Ukbe b. Ebî Muayt, Adiyy b. Hamrâ ve Ebu'l-Asdâ' adı beş müşrik de ona çok eziyet ediyordu. Bunlar Hz. Peygamber'in üzerine ve tenceresine koyun leşi atıyorlardı. Bunlardan sadece Hakem Müslüman olmuştur.²²⁰ Buhârî ve Müslim, bazı müşrik ileri gelenlerinin Hz. Peygamber'e eziyet ettiğine ve Ukbe b. Ebî Muayt'ın onun üzerine deve işkembesi bıraktığına dair hadisler rivâyet etmiştir.²²¹

21. Ebû Tâlib ve Hz. Hatîce'nin Vefâtı

Hicretten üç yıl kadar önce Hz. Hatice ve Ebû Tâlib vefat etti. Ebû Tâlib'in vefâtı sırasında müşriklerin ileri gelenleri de yanında bulundular ve onun Hz. Peygamber'in iman telkinlerine olumlu cevap vermemesini sağlamaya çalıştılar. Hz. Abbâs, Ebû Tâlib'in ölürken dudaklarını kıpırdattığını ve Hz. Peygamber'e icabet ettiğini savunsa da Hz. Peygamber öyle bir şey duymadığını söylemiştir. Ebû Tâlib'in başına toplanan müşrik grubu hakkında Sâd 38/1-7 nâzil olmuştur.²²² Buhârî tek başına, Hz. Hatîce'nin hicretten üç yıl kadar önce vefât ettiğine²²³ ve Müslim'le birlikte Ebû Tâlib'in vefâtı sırasında yaşananlara ve onun âkibetine²²⁴ dair hadisler rivâyet etmiştir.²²⁵

22. Tâif Yolculuğu

Ebû Tâlib'in ölümünden sonra Kureyş Hz. Peygamber'e karşı zulmünü

²¹⁹ İbn Hişâm, I, 296-300.

²²⁰ İbn Hişâm, I, 300-301.

²²¹ Buhârî, "Salât", 109; Müslim, "Cihâd", 108.

²²² İbn Hişâm, I, 301-303.

²²³ Buhârî, "Menâkıbü'l-Ensâr", 44.

²²⁴ Buhârî, "Menâkıbü'l-Ensâr", 40, "Tefsîr", 28-1; Müslim, "Îmân", 24-25, 209.

²²⁵ Ebû Tâlib'in iman üzere ölüp ölmediği konusunda iki farklı görüş vardır. Bunlardan biri Sahîhayn'daki hadislerle desteklenen iman üzere ölmediği görüşüdür. Diğeri ise İbn Hişâm ve başkalarının bu tür rivâyetlerine dayanan aksi görüştür. Ulemânın ekserisi, delillerinin kuvvetli oluşu sebebiyle birinci görüşü tercih etmiştir. Konuyla ilgili olarak bkz. Öz, s. 72 vd.; Ahmed b. Zeynî Dahlân, *Esne'l-metâlib fî necâti Ebi Tâlib* (thk. Hasen b. Ali es-Sekkâf), Ammân: Darü'l-İmâm Nevevî, 2007.

arttırdı. Namaz kılariken üzerine koyun leşi bile attılar. Bunun üzerine Hz. Peygamber yardım alma ümidiyle Sakîf kabilesine gitti. O zamanlar bu kabilenin başında üç erkek kardeş bulunuyordu. Hz. Peygamber onlardan yardım alamadığı gibi hakaretlere maruz kaldı. Ayak takımı atarından taşlandı, Utbe b. Rabîa ile Şeybe b. Rabîa'nın bahçesine sığınmak zorunda kaldı. Orada elini açıp dua etti. Utbe ve Rabîa ona acıyıp hıristiyan olan köleleri Addâs'ı ona hizmetle görevlendirdiler. Addâs Hz. Peygamber'le konuşunca iman etti.²²⁶ Buhârî ve Müslim, Tâif yolculuğuna dair rivâyetler nakletmiştir.²²⁷ Ancak bu rivâyetlerde Addâs'la görüşme; İbn Hişâm'ın rivâyetlerinde ise verilen olumsuz cevap sonrası dağlar meleğinin gönderilmesiyle ilgili kıssa yer almamaktadır. Ayrıca Buhârî ve Müslim, İbn Hişâm'dan biraz farklı olarak müşriklerin Ka'be yanında namaz kılariken Hz. Peygamber'in üzerine deve işkembesi koymalarıyla ilgili hadisler rivâyet etmiştir.²²⁸

23. Cin Vak'ası

Hz. Peygamber Tâif dönüşünde yolda Nahle denilen yerde konaklamış ve gece namaza durmuştu. Bu sırada Nusaybin cinlerinden 7 kişilik bir grup Hz. Peygamber'in tilâvetini dinlediler. Bu konuyla ilgili olarak el-Ahkâf 46/29-31 ve el-Cin 72/1 vd. nâzil oldu.²²⁹ Buhârî ve Müslim, bu konuya dair çok sayıda hadis rivâyet etmiştir.²³⁰

24. Kabilelerle Görüşmeler ve Buâs Savaşı

Cin vak'asından sonra Hz. Peygamber Mekke'ye döndü. Burada özellikle hac aylarında davasını Arap kabilelerine anlatmaya başladı. Ancak amcası Ebû Leheb, o nereye giderse ardından oraya gidip insanlara onu dinlememelerini söylüyordu.²³¹ İslâm'a yakın bir duruşu olan Medîne halkından Süveyd b. Sâmî de Hz. Peygamber'in görüştüğü isimlerden biriydi. Süveyd Medîne'ye döndüğünde Hazreç tarafından Buâs savaşında

²²⁶ İbn Hişâm, I, 303-305.

²²⁷ Buhârî, "Bed'ü'l-halk", 7; Müslim, "Cihâd", 111.

²²⁸ Buhârî, "Salât", 109; Müslim, "Cihâd", 108.

²²⁹ İbn Hişâm, I, 305.

²³⁰ Buhârî, "Ezân", 105, "Menâkıbü'l-Ensâr", 32; Müslim, "Salât", 149-153.

²³¹ İbn Hişâm, I, 306-308.

öldürüldü.²³² Evsli bazı Medîneliler düşmanları olan Hazreçli Medinelilere karşı ittifak kurmak için Kureyş'e geldiler. Gelenler arasında bulunan İyâs b. Muâz Hz. Peygamber'le görüşüp müslüman oldu. Ancak arkadaşları buna yanaşmadılar ve Medîne'ye döndüler. Medîne'de Evs ve Hazrec arasında Buâs savaşı oldu. İyâs da çok geçmeden vefat etti.²³³ Buhârî, Buâs savaşının Medînelilerin İslâm'a girişini kolaylaştırdığına dair bir hadis rivâyet etmiştir.²³⁴

25. Akabe Görüşmeleri

Bütün bu olaylardan sonra Hazrecli bir grup (hac mevsiminde) Akabe'de Hz. Peygamber'le karşılaştı. 6 kişilik bu grup iman ettiler ve Medîne'ye dönüp insanları İslâm'a da'vet etmeye başladılar.²³⁵

Bir sonraki yıl 12 kişi olarak Akabe'de Hz. Peygamber'le buluşup bey'at ettiler. Hz. Peygamber, onlarla birlikte Mus'ab b. Umeyr'i hoca olarak yolladı.²³⁶ Medîne'de ilk cum'a namazını Ebû Ümâme Es'ad b. Zürâre imamlığında 40 kişilik bir cemaat Hezmü'n-nebî denilen yerde kıldı.²³⁷ Mus'ab b. Umeyr'in tebliği sonucunda Üseyd b. Hudayr ve Sa'd b. Muâz iman etti.²³⁸

Bir sonraki yıl Medîne'li müslümanlar²³⁹ Medineli müşriklerle beraber hac yolculuğuna çıktılar. Hac sonrası Hz. Peygamber'le görüşme için bir zaman tayin edildi. Gelenlerden Berâ b. Ma'rûr Ka'be'ye dönerek namaz kıldı, bu durumu Hz. Peygamber'e sorunca Şâm'a dönüp kılmasının uygun olacağı cevabını aldı. Bu süreçte Hz. Câbir'in babası Abdullâh b. Amr b. Harâm müslüman oldu. Hz. Peygamber, onların yanına o zaman henüz iman etmemiş olan amcası Abbâs ile geldi. Abbâs, Medineli müslümanlara, şayet Hz. Peygamber'i yanlarına gittiğinde desteklemeyeceklerse bu işten vazgeçmeleri konusunda uyardı. Sonra Hz. Peygamber konuşup onlardan koruma sözü aldı ve 12 nakib seçmelerini emretti. Onlar da dokuzu Hazreçli

²³² İbn Hişâm, I, 308-309.

²³³ İbn Hişâm, I, 310.

²³⁴ Buhârî, "Menâkıbü'l-Ensâr", 1.

²³⁵ İbn Hişâm, I, 310-312.

²³⁶ İbn Hişâm, I, 312-314.

²³⁷ İbn Hişâm, I, 314-315.

²³⁸ İbn Hişâm, I, 315-317.

²³⁹ 73 erkek 2 kadın. Bkz. İbn Hişâm, I, 330.

ve üçü Evsli olmak üzere 12 nakib seçtiler. Akabe'ye gelen bu müslümanlar Hz. Peygamber'e bey'at ettiler.²⁴⁰ İçlerinden bazıları hemen Kureyş ile savaşmayı teklif ettiler. Sabah olunca bu görüşmeyi haber alan Kureyş ileri gelenleri, onları bey'atları ve savaşa dair sözleri sebebiyle ayıplar mahiyette bir konuşma yaptılar. Daha da ileri gidip nakiplerin peşine düştüler ve onlardan Sa'd b. Ubâde ile Münzir b. Amr'ı yakaladılar. Münzir b. Amr ellerinden kurtuldu, Sa'd b. Ubâde ise kurtulamadı. Müşrikler onu esir alıp döve döve Mekke'ye götürdüler, daha sonra Sa'd esâretten kurtuldu.²⁴¹

Birinci Akabe bey'atı kadın bey'atıydı, yani savaş içermiyordu. İkinci bey'at ise artık savaşa izin verilmesi sebebiyle savaş şartı da içeren bir bey'attı.²⁴²

Daha sonra bey'at eden bu müslümanlar Medîne'ye döndüler. Medîne'de Amr b. Cemûh gibi hala eski dininde olan yaşlılar vardı. Amr, oğlu Muâz ve arkadaşlarının putuna yaptığı bazı şeylerden sonra birgün putperestliği üzerinde düşünüp taptığı putuna bazı sözler söyledi ve sonrasında onu bırakıp iman etti.²⁴³ İbn Hişâm konu sonunda bu bey'ata katılanların listesini vermektedir.²⁴⁴ Buhârî ve Müslim, Medîne halkından nakibler seçildiği ve her iki bey'atın şartları konusunda hadisler rivâyet etmiştir.²⁴⁵

26. Savaş İzni

İkinci Akabe bey'atından önce savaşa izin yoktu. Ancak bey'at sürecinde savaşmaya izin veren ilk âyetler olan el-Hac 22/39-41 indi. Daha sonra da el-Bakara 2/193 nâzil oldu.²⁴⁶ Buhârî ve Müslim, bu konuyla ilgili hadis rivâyet etmemiştir.

27. Medîne'ye Hicret

Medîneliler Müslümanları koruma üzerine bey'at ettikten ve savaşa izin

²⁴⁰ Bey'at edenlerin isimleri için bkz. İbn Hişâm, I, 330-339.

²⁴¹ İbn Hişâm, I, 318-328.

²⁴² İbn Hişâm, I, 329-330.

²⁴³ İbn Hişâm, I, 328-329.

²⁴⁴ İbn Hişâm, I, 330-339.

²⁴⁵ Buhârî, "Menâkıbü'l-Ensâr", 43; Müslim, "Hudûd", 41, 43.

²⁴⁶ İbn Hişâm, I, 339-340.

verildikten sonra Hz. Peygamber ashâbına Medîne'ye hicret emri verdi.²⁴⁷ Hz. Peygamber'in emri üzerine erkek ve kadın müslümanlar grup grup veya fert fert hicret etmeye başladılar.²⁴⁸ Ebû Seleme ve eşi de hicret edenler arasındaydı. Hz. Ömer, Ayyâş b. Ebî Rabîa ve Hişâm b. Âs ile hicret yolculuğuna çıkmıştı. Ancak Ayyâş ve Hişâm hicretlerini tamamlayamadan müşriklerce tutuldu ve hapsedildi. Daha sonraki bir dönemde²⁴⁹ Velîd b. Velîd onları kurtarıp Hz. Peygamber'in yanına götürdü.²⁵⁰ Hicret eden müslümanlar Ensâr'ın evlerinde konuk edildiler.²⁵¹ Buhârî ve Müslim, bu konuyla ilgili hadîs nakletmemiştir.

Hz. Peygamber, ashâbı hicret ederken Mekke'de durmaya devam ediyor ve kendisine hicret etmesi yönünde emir gelmesini bekliyordu. Yanında sadece Hz. Ebû Bekir'i ve Hz. Ali'yi tutuyordu. Müslümanların engellemelere rağmen hicret ediyor olması müşrikleri endişelendirdi. Hz. Peygamber'in de hicret edip daha sonra müslümanları toplayıp kendilerine hücum edeceğinden korktular. Bunun üzerine Hz. Peygamber'i yatağında öldürmek şeklinde bir suikast planı yaptılar. Ancak Allah tuzaklarını boşa çıkardı ve Hz. Peygamber, Hz. Ali'yi yatağına yatırıp Yâsîn sûresi 1-9'u okuya okuya ve müşriklerin yüzüne toprak saça saça onların arasından geçip gitti de haberleri bile olmadı. Bu durumla ilgili olarak el-Enfâl 8/30 ve et-Tûr 52/30-31 nâzil oldu.²⁵² Buhârî, Hz. Peygamber'in kendi hicreti için emir beklemesi ve Hz. Ebû Bekir'i de bekletmesi konusuna dair hadisler rivâyet etmiştir.²⁵³

Hz. Peygamber, kendisine hicret izni verilince Hz. Ali'yi yanındaki emanetleri sahiplerine vermesi için Mekke'de bırakıp Hz. Ebû Bekir'le birlikte yola çıktı.²⁵⁴ Önce Medîne'ye ters yönde olan Sevr mağarasına gittiler. Müşriklerin Hz. Peygamber'in başına yüz deve ödül koydukları bu süreçte üç gün orada kaldılar. Abdullâh b. Ebû Bekr Kureyşlilerin arasında

²⁴⁷ İbn Hişâm, I, 340.

²⁴⁸ İbn Hişâm, I, 341-345.

²⁴⁹ Yıllar sonra umretül'l-kazâ zamanında kurtarılmışlardır. Bkz. Abdülkerim Özeydin, "Ayyâş b. Ebû Rabîa", DİA, IV, 296-297.

²⁵⁰ İbn Hişâm, I, 345-347.

²⁵¹ İbn Hişâm, I, 348-350.

²⁵² İbn Hişâm, I, 351-353.

²⁵³ Buhârî, "Menâkıbü'l-Ensâr", 45.

²⁵⁴ İbn Hişâm, I, 354.

durup konuştuklarını dinleyerek akşam mağaraya giderek söylenenleri onlara haber veriyor, Hz. Âmir b. Führeyre onlar için süt sağıyor, Hz. Esmâ ise onlara yemek götürüyordu. Hz. Esmâ'ya Zâtü'n-nitâkayn lakabı bu süreçte verilmiştir.²⁵⁵ Oradan ayrılıp yolculuğa çıkacaklarında Hz. Ebû Bekir'e ait iki deve getirildi. Hz. Peygamber satın almadan onlardan birine binmeyi reddetti. Onlar Medine'ye doğru yola çıktıktan sonra Ebû Cehil Hz. Esmâ'ya onların nerede olduğunu sordu. Ondan, yerlerini bilmediği cevabını aldığımda öfkelenip onu tokatladı. Mağaradan ayrılmalardan sonra Hz. Esmâ üç gün onlardan haber alamadı. Sonra bir cinin onların yolculuğuyla ilgili bir şiir söylediğini işitti. Bu şiirde iki kutlu yolcunun Ümmü Ma'bed'in yanında konakladığı ve sonra oradan ayrıldığı söyleniyordu. Aslında onlar dört kişilik bir gruptu; Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir, Âmir b. Führeyre ve kılavuz Abdullâh b. Ureykıt. Hz. Ebû Bekir yola çıkarken bütün parasını da yanına almıştı.²⁵⁶ Ebû Kuhâfe, Hz. Ebû Bekir'in hicret edip de çocuklarını parasız bırakmasını diline dolayınca Hz. Esmâ onu iknâ için bir plan tasarladı ve böylece onu teskin etti.²⁵⁷ Hz. Peygamber ve beraberindekiler Medîne'ye doğru ilerlerken Sürâka ödülü alabilmek için onların peşlerine düşmüştü. Onlara oldukça yaklaşan Sürâka defalarca atının tökezlemesi üzerine yaptığı doğru olmadığına kanaat getirdi, onlara kendilerine zarar vermeyeceğini söyleyerek geri döndü ve kimseye onlar hakkında bilgi vermedi, Huneyn savaşı sonrasında da Müslüman oldu.²⁵⁸ Buhârî ve Müslim, Hz. Ali'nin kıssası, Ümmü Ma'bed kıssası, Esmâ ile Ebû Cehil ve Esmâ ile Ebû Kuhâfe arasında geçenler dışındaki konuları küçük farklarla ve bir çobandan süt alınması gibi ek bilgilerle birlikte rivâyet etmiştir.²⁵⁹

İbn Hişâm daha sonra hicret sırasında takip edilen güzergâh konusunda detaylı bilgi vermektedir.²⁶⁰ Hz. Peygamber ve beraberindekiler sonunda Kubâ'ya geldiler. Hz. Ali'de Mekke'de üç gün kaldıktan sonra Kubâ'ya geldi. Kubâ'da bir adam her gece kimsesiz bir kadının kapısını çalıyordu. Hz. Ali bu durumu araştırdı, gelen kişinin kabilesinin putlarını kırıp o kimsesiz kadına

²⁵⁵ İbn Hişâm, I, 355.

²⁵⁶ İbn Hişâm, I, 356-357.

²⁵⁷ İbn Hişâm, I, 357.

²⁵⁸ İbn Hişâm, I, 357-359.

²⁵⁹ Buhârî, "Cihâd", 123, "Menâkıb", 25, "Fedâilü ashâbi'n-nebi", 2, "Menâkıbü'l-Ensâr", 45; Müslim, "Eşribe", 91, "Fedâilü's-sahâbe", 1, "Zühd", 75.

²⁶⁰ İbn Hişâm, I, 359-360.

yakacak odun olarak getiren Sehl b. Huneyf olduğunu öğrendi. Hz. Peygamber Kubâ'da pazartesi, salı, çarşamba ve perşembe günleri kaldı ve orada mescid inşa etti. Cumâ günü Benî Amr b. Avf mahallesinden ayrılıp yola çıktı ve cum'a namazını Benî Sâlim b. Avf yurdunda Rânûnâ vadisinde kıldı. Bu, Medîne'de kıldığı ilk cum'a namazıdır. Benî Sâlim, Hz. Peygamber'e yanlarında kalmasını teklif ettilerse de o, devenin önünü açmalarını ve devenin görevlendirilmiş olduğunu söyledi. Deveyle her geçtiği yerdeki insanlar onu yanlarında kalmaya da'vet ettiler.²⁶¹ Buhârî ve Müslim güzergâh konusunda rivâyette bulunmamıştır. Ancak Buhârî, Hz. Peygamber'in Kubâ'ya pazartesi gittiğini, orada on küsur gün Benî Amr b. Avf mahallesinde kaldığını ve bu süre zarfında orada mescid inşâ ettiğini rivâyet etmiştir. Ayrıca Buhârî ve Müslim'in bir rivâyetinde oradaki kalış süresi 14 gün olarak belirtilmiştir. Buhârî ve Müslim ek olarak Esmâ'nın Abdullâh b. Zübeyr'i hicret sırasında Kubâ'da dünyaya getirdiğine dair hadîs rivâyet etmiştir.²⁶²

²⁶¹ İbn Hişâm, I, 361-363.

²⁶² Buhârî, "Ezân", 54, "Menâkıbü'l-Ensâr", 45-46, "Akîka", 1, "Ahkâm", 25; Müslim, "Âdâb", 25-26.

D. HZ. PEYGAMBER'İN NÜBÜVVETİNİN MEDİNE DÖNEMİ

İbn Hişâm, Hz. Peygamber'in Mekke dönemini anlattıktan sonra Medine dönemine geçmekte ve bu döneme dair bilgileri oldukça geniş bir şekilde aktarmaktadır.

1. Medîne'de Konaklama

Sonunda Hz. Peygamber'in devesi Benî Neccâr'dan iki yetim gence ait bir arazide çöktü. Hz. Peygamber devesinden indi, Hz. Ebû Eyyûb da Hz. Peygamber'in eşyalarını kendi evine taşıdı.²⁶³ Buhârî arazinin sahipleriyle,²⁶⁴ Müslim de Ebû Eyyûb'un evinde konaklamayla ilgili hadisler rivâyet etmiştir.²⁶⁵

2. Mescidin İnşâsı

Hz. Peygamber'in devesinin çöktüğü arazinin sahipleri olan iki yetim razı edilerek mescid yapıldı. Mescid yapılırken Hz. Peygamber ashâbına recezler söylüyordu. Mescidin inşâsı sırasında, arkadaşlarının çok tuğla yükleyip neredeyse kendisini öldürdüklerini söyleyen Ammâr'a Hz. Peygamber "Hayır, seni bagiler öldürecek", demişti. İlk mescid yapan Ammâr'dır.²⁶⁶ Mescid yapılırken Es'ad b. Zürâre vefât etti. O ölünce Neccâr oğullarının nakibliğini Hz. Peygamber devraldı.²⁶⁷ Buhârî ve Müslim, bütün bu konularla ilgili İbn Hişâm'ın verdiği bilgilerle uyumlu ve daha detaylı çok sayıda hadis rivâyet etmiştir.²⁶⁸ Ancak arazinin iki yetime ait oluşu ve Ammâr'ın daha çok tuğla taşıyışı sadece Buhârî tarafından rivâyet edilmiştir.²⁶⁹ Buhârî ve Müslim, bunların dışında mescidin önceki ve sonraki minberleriyle ilgili hadisler de rivâyet etmiştir.²⁷⁰

Hz. Peygamber, mescid ve meskeni yapılan kadar Rebûlevvel ve

²⁶³ İbn Hişâm, I, 363.

²⁶⁴ Buhârî, "Menâkıbü'l-Ensâr", 45.

²⁶⁵ Müslim, "Eşribe", 170-171.

²⁶⁶ İbn Hişâm, I, 363-365.

²⁶⁷ İbn Hişâm, I, 373-374.

²⁶⁸ Buhârî, "Menâkıbü'l-Ensâr", 45-46; Müslim, "Mesâcid", 9.

²⁶⁹ Buhârî, "Salât", 63.

²⁷⁰ Buhârî, "Cumua", 26; Müslim, "Mesâcid", 44.

Safer ayları arasında Hz. Ebû Eyyûb'un evinde alt katında ikâmet etti.²⁷¹ Muhâcirler de geldiler. Ebû Süfyân Abdullâh b. Cahş'ın evine el koydu. Bu süreçte Medîne'de bazı kabile üyeleri hariç İslâm'a girmeyen kalmadı. Müslim, yukarıda da geçtiği gibi Ebû Eyyûb'un evinde konaklamayla ilgili rivâyetler aktarmıştır.²⁷² Ayrıca Buhârî ve Müslim, Enes'in Hz. Peygamber'in özel hizmetine girişiyile ilgili hadisler de rivâyet etmiştir.²⁷³

3. İlk Hutbe

Hz. Peygamber bu süreçte Medîne'deki ilk hutbesini îrâd etti. Sonra insanlara ikinci bir kez hitap etti.²⁷⁴ Buhârî ve Müslim bu konuda hadis rivâyet etmemiştir.

4. Medîne Anayasası

Yine bu süreçte Hz. Peygamber Ensâr ve Muhâcirin arasında anlaşma yaptırdı. Bu anlaşmada Ensâr ve Muhâcirin ile birlikte yahûdilerin de hak ve görevleri belirtilmişti.²⁷⁵ Buhârî ve Müslim, bu konuya dair bir rivâyet nakletmemiştir.

5. Kardeşlik Anlaşması

Yine bu dönemde Hz. Peygamber Ensâr ve Muhâcirin arasında kardeşlik anlaşması yaptırdı.²⁷⁶ Buhârî ve Müslim, bu anlaşmayı geniş olarak ele almakta ve İbn Hişâm'dan daha az sayıda olsa da kimlerin kardeş kılındığına dair rivâyetler aktarmaktadır.²⁷⁷

²⁷¹ İbn Hişâm, I, 365-367.

²⁷² Müslim, "Eşribe", 170-171.

²⁷³ Buhârî, "Vesâyâ", 25; Müslim, "Fedâil", 52.

²⁷⁴ İbn Hişâm, I, 367-368.

²⁷⁵ İbn Hişâm, I, 368-370.

²⁷⁶ İbn Hişâm, I, 371-373. Muhammed Hamîdullah, hadis kaynaklarında geçen nüfus sayımının yukarıda bahsi geçen kardeşlik anlaşması sonrasında ve hicretin birinci yılı içerisinde yapılmış olabileceği kanaatinde. Hamîdullâh, *Mecmûatü'l-vesâiki's-siyâsiyye li'l-ahdi'n-nebeviyye ve'l-hilâfeti'r-râşide*, 6. Basım, Beyrût: Dârü'n-nefâis, 1407, s. 65. Ancak klasik kaynaklarda bu sayımın; Uhud gazvesine çıkıldığı zaman, Hendek kazıldığı sıralarda veya Hudeybiye'ye giderken yapılmış olabileceği ihtimalleri üzerinde durulmaktadır. Bkz. Tayyib Okıç, "İslamiyette İlk Nüfus Sayımı", *Ankara Üniversitesi İlahiyati Fakültesi Dergisi*, c. 7, Ankara 1958-1959, s. 15. Ayrıca bkz. Mevlüt Koyuncu, "Medîne Şehir Devleti", *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi*, sy. 2, Sakarya 2009, s. 94.

²⁷⁷ Buhârî, "Kefâlet", 2, "Müzâraa", 5, "Menâkıbü'l-Ensâr", 46, "Ta'bir", 13; Müslim, "Fedâilü's-sahâbe", 203-204.

Bu aylarda mescid binâ edilirken Ebû Ümâme Es'ad b. Zürâre vefât etti.²⁷⁸ Buhârî ve Müslim, bu konuyla ilgili hadîs rivâyet etmemiştir.

6. Ezânın Teşrii

Hiz. Peygamber Medîne'ye iyice yerleşip düzeni sağladıktan sonra namazın nasıl ilan edileceği konusunu istişâreye açtı. Ashâb boru üflenmesi ve çan çalınması gibi tekliflerde bulundu. Sonunda Abdullâh b. Zeyd'in gördüğü bir rü'yâ üzerine bildiğimiz ezân üzerinde karar kılındı. Ezânı Bilâl'in okuması talimatı verildi. Hiz. Ömer de benzer bir rüyâ görmüştü.²⁷⁹ Buhârî ve Müslim, ezânın teşrii konusunu –temas etmediği rüyâ kısmı hariç– İbn Hişâm'la uyumlu bir şekilde rivâyet etmiştir.²⁸⁰

7. Ebû Kays'ın Müslüman Oluşu

Medîne'de Ebû Kays adında putlara tapmayı terk eden, hıristiyan olmaya niyetlenip sonra vazgeçen, İslâm diniyle uyumlu birçok uygulama yapan ve kendisini İbrâhîm'in (a.s.) Rabbine kulluk eden biri olarak tanımlayan bir adam vardı. Bu âbid zât Hiz. Peygamber Medîne'ye gelince müslüman oldu.²⁸¹ Buhârî ve Müslim bu konuda hadis rivâyet etmemiştir.

8. Yahûdiler, Hıristiyanlar ve Münâfıklar

Hiz. Peygamber'in Arap olması ve dininde başarı kazanması yahûdileri kıskançlığa ve düşmanlığa sevketti. Yahûdileri yöneten hahamların çoğu açıktan veya münâfıklık yoluyla Hiz. Peygamber'e düşmanlık ettiler. İbn Hişâm, bu yahûdilerin isim ve kabilelerini bildirmekte, bunlar içinden Abdullâh b. Selâm ve Muhayrîk dışında İslâm'a yönelen kimse olmadığını belirtmekte, bu ikisi hakkında bilgi vermekte ve Hiz. Safiye'nin babası ve amcası ile ilgili aktardığı bir olayla Yahudilerin bu düşmanca tutumunu örneklendirmektedir.²⁸² Buhârî, yahûdilerin hasedleri sebebiyle inkâra yöneldiklerine dair âyeti bir hadis içerisinde vermekte²⁸³ ve *“Yahûdilerden (âlimlerinden) on tanesi bana iman etseydi tümü iman ederdi”* hadisiyle

²⁷⁸ İbn Hişâm, I, 373-374.

²⁷⁹ İbn Hişâm, I, 374-375.

²⁸⁰ Buhârî, “Ezân”, 1; Müslim, “Salât”, 1.

²⁸¹ İbn Hişâm, I, 376-379.

²⁸² İbn Hişâm, I, 379-383.

²⁸³ Buhârî, “Tefsîr”, 3-15

yahûdilerin bu inadına işaret etmektedir.²⁸⁴ İbn Hişâm bu hahamlarla ilgili bir liste verirken Buhârî ve Müslim onlardan bir kaçını yeri geldikçe olaylar içerisinde ismen zikretmekle yetinmiştir. Ayrıca Buhârî Abdullâh b. Selâm'ın müslüman oluş kıssasını rivâyet etmiştir.²⁸⁵

Arap münâfıklar yahûdilerle birlik olup Hz. Peygamber aleyhinde faaliyet gösteriyorlardı. İbn Hişâm bunlara²⁸⁶ ve faaliyetlerine dair örnekler vermekte ve haklarında inen âyetler hakkında bilgi sunmakta, münâfıkların reisinin “Şayet Medîne’ye dönersek üstün olan alçak olanı oradan çıkaracaktır” sözünü aktarmaktadır.²⁸⁷ Bazı yahûdi hahamları da müslüman gibi görünen münâfiklardan olma yolunu seçmişlerdi.²⁸⁸ Bu münâfıklar mescide gelip müslümanların konuştuklarını dinliyor ve kısık sesle onlarla alay ediyorlardı. Bunun üzerine Hz. Peygamber onları mescidden kovdurdu.²⁸⁹ Yahûdiler ve münâfıklar hakkında çeşitli âyetler indi. İbn Hişâm, bunlardan el-Bakara 2/1-24, 40-44, 61, 74-78, 80-90, 94-96 ve diğer bazı âyetleri tefsir etmektedir.²⁹⁰ Buhârî ve Müslim, bunlar içinden sadece “... üstün olan alçak olanı oradan çıkaracaktır...” rivâyetini nakletmiştir.²⁹¹

Bir grup haham Hz. Peygamber’e gelip çeşitli sorular sordular ve doğru cevap verdiği takdirde iman edeceklerini söylediler. Sorularına kendilerinin de kabul ettiği doğru cevap aldılar fakat Hz. Peygamber’e vahyi Cebrâîl’in getirmesi bahane edip iman etmediler. Bunun üzerine el-Bakara 2/97-102 indi. Bazı yahûdi hahamları Hz. Peygamber’in Hz. Süleyman’ı rasûl olarak adlandırmasını dillerine dolayıp, “O, rasûl değil sihirbazdı”, demeleri üzerine el-Bakara 2/102 nâzil oldu.²⁹² Bu süreçte Hz. Peygamber Hayber yahûdilerini

²⁸⁴ Buhârî, “Menâkıbü’l-Ensâr”, 52; Müslim, “Sıfatü’l-kıyâme”, 31.

²⁸⁵ Buhârî, “Menâkıbü’l-Ensâr”, 51.

²⁸⁶ İbn İshâk’ın verdiği liste içerisinde Sa’lebe kıssasına konu olan meşhûr Sa’lebe b. Hâtıb’ın da ismi yer almaktadır. İbn Hişâm, I, 385. Ancak İbn Hişâm, İbn İshâk’a itiraz ederek Sa’lebe’nin münâfik olmadığını söylemektedir. İbn Hişâm, I, 386. Tarihi veriler, Sa’lebe kıssasının mevzû olduğunu göstermektedir. Bu veriler ışığında Bedir savaşına katılmış ve Uhud savaşında şehit olmuş bir sahâbinin münâfıklar listesinde yer alması kabul edilemez bir durumdur. Bununla birlikte kıssaya konu olan şahsın Sa’lebe b. Hâtıb değil Sa’lebe b. Ebî Hâtıb olduğunu ileri sürenler de olmuştur. Konunun detayları için bkz. Adâb Mahmûd el-Hameş, *Sa’lebe b. Hâtıb –es-Sahâbiyyü’l-müfterâ aleyh–*, 4. Basım, Cidde, 1987.

²⁸⁷ İbn Hişâm, I, 383-389.

²⁸⁸ İbn Hişâm, I, 389-390.

²⁸⁹ İbn Hişâm, I, 390-391.

²⁹⁰ İbn Hişâm, I, 391-401.

²⁹¹ Buhârî, “Tefsîr”, 63-1; Müslim, “Münâfikîn”, 1.

²⁹² İbn Hişâm, I, 402-403.

de bir mektupla İslâm'a da'vet etti.²⁹³ İbn Hişâm, el-Bakara 2/1-2'nin Yâsir b. Ahtab ailesi hakkında indiği yönündeki rivâyeti aktarmaktadır. Bu rivâyet, bazı hurûf-ı mukattaanın tevîlini içermektedir.²⁹⁴ Buhârî ve Müslim, bu konuyla ilgili hadîs rivâyet etmemiştir.

Yahûdiler, Hz. Peygamber gelmeden önce onun geleceğini ve onunla müşrikleri şehirden atacaklarını söylüyorlardı. Hz. Berâ bu sözlerini onlara hatırlatınca yahûdiler onun peygamber olduğuna dair bir bilgi ve belgeye sahip olmadıklarını söylediler. Bu durumla ilgili olarak el-Bakara 2/89 nâzil oldu. el-Bakara 2/99 ve el-Bakara 2/108 de bu bağlamda inen âyetlerdendir. Huyey b. Ahtab ve kardeşi Yâsir Hz. Peygamber onların arasından çıktı diye Arapları en çok kıskananlardandı. Bunlar hakkında da el-Bakara 2/109 nâzil oldu.²⁹⁵ Buhârî ve Müslim, bu konuyla ilgili hadîs nakletmemiştir.

Necrân hıristiyanları geldiğinde yahûdi hahamları da geldiler ve Hz. Peygamber'in huzurunda hıristiyanlarla tartıştılar. Bunun üzerine el-Bakara 2/113 indi. Yahûdi hahamlarından Râfi' b. Hureymile'nin sözleri üzerine el-Bakara 2/118; Abdullâh b. Sûriyâ'nın iddiaları üzerine de el-Bakara 2/135-141 nâzil oldu.²⁹⁶ Kible yönü hicretin 17. ayının başında Receb'de değiştirildi. Yahûdiler bunu da dillerine doladılar. Konuyla ilgili olarak el-Bakara 2/142-147 nâzil oldu.²⁹⁷ Yahûdilerin Tevrat'taki bazı bilgileri gizlemeleri üzerine el-Bakara 2/159; batıl üzerine diretmeleri sebebiyle de el-Bakara 2/170 indi.²⁹⁸ Hz. Peygamber Bedir savaşı sonrası yahûdileri Benî Kaynukâ' çarşısında toplayıp müşriklerle aynı akibete uğramamaları için iman etmeleri gerektiğini söylediğinde onlar, "Biz onlara benzemeyiz" anlamında sözler sarfettiler. Bunun üzerine Âl-i İmrân 3/12-13. âyetler geldi.²⁹⁹ Hz. Peygamber, yahûdilerin medresesine gidip onları dine da'vet etti ve Tevrat'ı hakem kılmayı teklif etti. Ancak buna yanaşmadılar. Bunun üzerine Âl-i İmrân 3/23-24 geldi. Yahûdi ve hıristiyanların Hz. Peygamber'in huzurunda Hz. İbrâhîm'i paylaşamamaları üzerine Âl-i İmrân 3/65-68; bazı hahamların "Gündüz ona inanıp gece inkâr edelim" demeleri üzerine Âl-i İmrân 3/71-73; Necrân

²⁹³ İbn Hişâm, I, 403-404.

²⁹⁴ İbn Hişâm, I, 403-404.

²⁹⁵ İbn Hişâm, I, 405-407.

²⁹⁶ İbn Hişâm, I, 407-408.

²⁹⁷ İbn Hişâm, I, 408-409.

²⁹⁸ İbn Hişâm, I, 409-410.

²⁹⁹ İbn Hişâm, I, 410.

hıristiyanlarının, “Sana kulluk etmemizi mi istiyorsun?” diye sormaları üzerine Âl-i İmrân 3/79-80 nâzil oldu. Yahudilerden gelen peygamberlere iman etme sözü alındığına dair Âl-i İmrân 3/81. âyet de bu aşamada geldi.³⁰⁰ Buhârî ve Müslim, bunlar içinden sadece kible yönünün değiştirilmesi konusuylla ilgili hadisler rivâyet etmiştir.³⁰¹

Yahûdiler, Evs ve Hazrec kabilelerini birbirine düşürmek ve müslümanların birliğini dağıtmak için Buâs savaşında yaşananları onlara hatırlatan konuşmalar yapıyorlardı. Buâs savaşı, Evs ve Hazrec arasında olmuş ve Evs’in zaferiyle sonuçlanmıştı. Yahûdiler, sürekli bu yarayı kaşıyorlardı. Sonunda Evs ve Hazrec neredeyse savaşıyor duruma geldi. Hz. Peygamber tarafları teskin etti. Bunun üzerine Âl-i İmrân 3/98-105 nâzil oldu. Yahudiler, Abdullâh b. Selâm, Sa’lebe b. Sa’ye, Üseyd b. Sa’ye, Esed b. Ubeyd ve başkaları gibi müslüman olan yahûdiler hakkında “Sadece kötülerimiz iman etti” diye propaganda yapınca Âl-i İmrân 3/113-114 geldi. İman etmeyen yahûdileri dost edinen müslümanlar da Âl-i İmrân 3/118-119 ile uyarıldılar.³⁰² Bir defasında Hz. Ebû Bekir yahûdilerin medresesine gidip onları dine da’vet etti. Hz. Ebû Bekir, hahamlardan Finhâs ileri geri konuşunca onun yüzüne sert bir darbe vurdu. Bu olayla ilgili olarak Âl-i İmrân 3/181, 186-188 geldi.³⁰³ Yahûdiler kendileri cimrilik ettikleri gibi müslümanları da fakirlikle korkutup cimri olmaya teşvik ediyorlardı. Bununla ilgili olarak en-Nisâ 4/37-39 nâzil oldu. Yahûdi ileri gelenlerinden Rifâa, Hz. Peygamber ile konuşurken laf cambazlığı yapıp ona hakaret etmeye çalışıyordu. Bu duruma en-Nisâ 4/44-46 ile dikkat çekildi. en-Nisâ 4/47 de bile bile inkarda direten yahûdilerle ilgili olarak geldi.³⁰⁴ Yahûdi ileri gelenleri Ahzâb savaşı için küfür ordularını topladılar. Müşriklere onların dininin Hz. Peygamber’in dininden üstün olduğunu söylediler. Bununla ilgili olarak en-

³⁰⁰ İbn Hişâm, I, 410-412. Görüldüğü üzere İbn Hişâm, Necrân heyetiyle ilgili bilgileri kronolojik sıra içerisinde nakletmemektedir. İslam tarihçileri bu heyetin hicretten sonra 9. yılda geldiği görüşünde yoğunlaşmakla birlikte, 8 veya 10. yılda geldikleri hatta 3. yılda gelmiş olabilecekleri görüşü de vardır. Bkz. Mustafa Fayda, “Hz. Muhammed’in Necranlı Hıristiyanlarla Görüşmesi ve Mübâhele”, *Ankara Üniversitesi İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi*, sy. 2, Ankara 1975, s. 144; Mustafa L. Bilge, “Necran”, *DİA*, XXXII, 508. Hayreddin Karaman ve diğerleri, *Kur’an Yolu*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003, I, 327.

³⁰¹ Buhârî, “İmân”, 30; Müslim, “Mesâcid”, 12.

³⁰² İbn Hişâm, I, 412-415.

³⁰³ İbn Hişâm, I, 415-416.

³⁰⁴ İbn Hişâm, I, 416-417.

Nisâ 4/51-54 indi. Yahûdilerin, “Mûsâ'dan (a.s.) sonra bir kimseye vahiy indiğini bilmiyoruz” demeleri üzerinde de en-Nisâ 4/163-166 geldi.³⁰⁵ Benî Nadîr yahûdileri Hz. Peygamber'e suikast planladılar. el-Mâide 5/11 bununla ilgilidir. Allâh'ın oğulları ve sevgilileri olduklarını iddia eden Yahudi ve Hıristiyanlarla ilgili olarak el-Mâide 5/18 indi. Yine Mûsâ'dan (a.s.) kitap indiğine inanmayanlarla ilgili olarak el-Mâide 5/-19 geldi.³⁰⁶ Evliyken zinâ eden yahûdiler hakkında Hz. Peygamber recm hükmünü verince bu hükmün Tevrat'ta olduğunu gizlemeye çalıştılar. el-Mâide 5/41 bu bağlamda gelmiş bir âyettir.³⁰⁷ Yahudilerin ihtilaf ettiği diyet konusunda da el-Mâide 5/42 nâzil oldu.³⁰⁸ Yahûdiler daha birçok oyunla Hz. Peygamber'e zarar vermeye ve onu itibarsızlaştırmaya çalıştılar. Yahudilerin Hz. Peygamber'i dininden döndürmeye çalışmaları üzerine el-Mâide 5/49-50; Îsâ'nın (a.s.) peygamberliğini inkâr etmeleri üzerine el-Mâide 5/59; inkârda haklı olduklarını iddia etmeleri üzerine el-Mâide 5/68; şirk koşmalarıyla ilgili olarak el-En'âm 6/19-20; münafıklarla dost olmayı yasaklamak üzere el-Mâide 5/57-61; kıyametin zamanını sormaları üzerine el-A'râf 7/187 indi.³⁰⁹ Yahûdilerin, Hz. Uzeyr hakkındaki iddiaları üzerine et-Tevbe 9/31, Kur'ân'a karşı önyargıları hakkında da el-İsrâ 17/88 nâzil oldu.³¹⁰ Yahûdiler Hz. Peygamber'e Zülkarneyn'i de sordular.³¹¹ Yahûdiler Hz. Peygamber'e, “Her şeyi Allâh yarattı, peki Allâh'ı kim yarattı?” diye sorunca İhlâs sûresi indi ve ez-Zümer 39/67 ile onların bakışlarının yanlışlığına dikkat çekildi.³¹² Buhârî ve Müslim, bu konularla örtüşen bir hadis rivâyet etmemiştir.

Necrân heyeti, 3'ü reis 14 kişilik eşraf ve toplamda 60 kişi ile Hz. Peygamber'e geldi. Bu heyetin ileri gelenlerinden Ebû Hârise'nin kardeşi Kûz b. Alkame iman etti.³¹³ Necrân heyeti Mescid-i Nebî'de doğruya doğru ibadetlerini yaptılar. Hz. Peygamber'le Allâh ve Îsâ (a.s.) hakkında tartıştılar. Hz. Peygamber onları iman etmeye da'vet etti, bunu kabul etmediklerini görünce onları mübâheleye çağırdı. Onlar bundan çekindiler ve karşılaçakları

³⁰⁵ İbn Hişâm, I, 417-418.

³⁰⁶ İbn Hişâm, I, 418-419.

³⁰⁷ İbn Hişâm, I, 419-421.

³⁰⁸ İbn Hişâm, I, 421.

³⁰⁹ İbn Hişâm, I, 422-424.

³¹⁰ İbn Hişâm, I, 424-425.

³¹¹ İbn Hişâm, I, 425.

³¹² İbn Hişâm, I, 425-426.

³¹³ İbn Hişâm, I, 426-427.

sorunları çözecek güvenilir bir görevli istediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh'ı güvenilirliğini vurgulayarak onlarla gönderildi. Bu konularla ilgili olarak Âl-i İmrân 3/1-64 indi.³¹⁴ Buhârî ve Müslim, Necrân heyetinden Seyyid ve Âkib'in Hz. Peygamber'le mülâane yapmaya niyetlendiğini, sonra vazgeçtiğini, Ebû Ubeyde'nin onları hükümler hakkında bilgilendirmek üzere heyetle birlikte Necrân'a gönderildiğini ifâde eden ve Ebû Ubeyde'nin güvenilirliğini vurgulayan hadisler rivâyet etmiştir.³¹⁵

Hz. Peygamber Medîne'ye geldiğinde orada önde gelen iki isim vardı. Bunlardan biri Abdullâh b. Übeyy b. Selûl'dür. Başlangıçta Hz. Peygamber'in tebliğine karşı çıktı, daha sonra da münâfıklığı tercih etti. Bir de Hıristiyan olan Ebû Âmir b. Sayfî vardı ki o da kendisi gibi düşünenlerle birlikte Mekke'ye göçmeyi tercih etti. Gitmeden önce Hz. Peygamberle tartıştı ve onun bedduasını aldı. Bu nedenle gurbette ve tek başına öldü.³¹⁶ Buhârî ve Müslim, Abdullah b. Übeyy'in münâfıklığı ve faaliyetleri hakkında hadisler rivâyet etmiştir.³¹⁷

9. Hicretten Sonra Hummâya Yakalananlar

Medîne hummâ hastalığının çok görüldüğü bir yerdi. Ebû Bekir, Bilâl ve Âmir b. Führeyre (r.a.) Medîne'ye gelince hummaya yakalanan müslümanlardandı. Her biri hastalığından duyduğu eleme dair şiirler söylüyordu. Hz. Peygamber de Medîne'nin sıkıntılarının gitmesi için duâ ediyordu. Hummâ, müslümanları öyle bitkin düşürmüştü ki namazlarını bile oturarak kılar hale gelmişlerdi. Hz. Peygamber, vebânın Medîne'den Mehyea'ya taşınması için duâ etti. Ashâb, Hz. Peygamber'in namazı oturarak kılmanın ayakta kılmanın yarı faziletinde olduğunu bildirmesi üzerine namazlarını ayakta kılmaya çalışmışlardı.³¹⁸ Buhârî ve Müslim, Ebû Bekir ve Bilâl'in (r.a.) hummâya yakalanmasına, çektikleri elem sebebiyle söyledikleri şiirlere ve Hz. Peygamber'in Medîne için yaptığı duâyaya değinen hadisler rivâyet etmiştir.³¹⁹

³¹⁴ İbn Hişâm, I, 428-434.

³¹⁵ Buhârî, "Megâzî", 71; Müslim, "Fedâilü's-sahâbe", 54-55.

³¹⁶ İbn Hişâm, I, 434-437.

³¹⁷ Buhârî, "Tefsîr", 63-5; Müslim, "Birr", 63, "Münâfikîn", 1.

³¹⁸ İbn Hişâm, I, 437-438.

³¹⁹ Buhârî, "Fedâilü'l-Medîne", 12; Müslim, "Hac", 480.

Hz. Peygamber Medîne'ye 12 Rebûlevvel Pazartesi günü kuşluk vakti girdi. Hicret esnasında 53 yaşındaydı ve 13 yıllık peygamberdi.³²⁰ Buhârî, hicretin rebûlevvel ayında bir pazartesi günü sonlandığını rivâyet etmekte fakat tam gününü belirtmemektedir.³²¹ Ayrıca Rasûlullâh'ın 40 yaşında peygamber olduğunu, 13 yıl Mekke'de kaldığını, sonra hicret ettiğini rivâyet etmiştir.³²²

10. İlk Gazve: Ebvâ/Veddân

Hz. Peygamber, Medîne'ye geldiği rebûlevvel ayından sonraki yılın safer ayına kadar Medîne'de savaş yapmadan durdu. Medîne'ye gelişinin 12. ayının başında ilk seferine çıktı. Bu sefer Veddân diye de anılan Ebvâ'ya yönelik olmuştur.³²³ Buhârî, muallak bir rivâyetle ilk gazvenin Ebvâ gazvesi olduğunu belirtmiştir.³²⁴

11. İlk Seriyeye: Ubeyde b. Hâris

Hz. Peygamber Ebvâ'dan dönünce Ebû Ubeyde komutasında 60 veya 80 kişilik sadece muhâcirlerden oluşan bir müfrezeyi müşriklerin üzerine yolladı. Savaş olmadı ama Sa'd b. Ebî Vakkâs bu seriyyede Allâh yolunda ilk oku attı.³²⁵ Buhârî ve Müslim, Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın İslâm uğruna ilk oku atan kişi olduğuna dair bir hadîs rivâyet etmiştir.³²⁶

12. Hz. Hamza'nın Sîfü'l-Bahr Seriyyesi

Hz. Hamza, sadece muhâcirlerden oluşan 30 kişilik bir müfrezeyle Sîfü'l-bahr'a yollanmıştı. Hz. Hamza bu sahilde Ebû Cehil ve 300 kişilik müşrik topluluğuyla karşılaştı ama savaş olmadı.³²⁷ Buhârî ve Müslim, bu seriyyeye ilgili hadîs rivâyet etmemiştir.

³²⁰ İbn Hişâm, I, 438-439.

³²¹ Buhârî, "Menâkıbü'l-Ensâr", 45.

³²² Buhârî, "Menâkıbü'l-Ensâr", 28.

³²³ İbn Hişâm, I, 439.

³²⁴ Buhârî, "Megâzî", 1.

³²⁵ İbn Hişâm, I, 440-443.

³²⁶ Buhârî, "Fedâilü ashâbi'n-nebi", 15; Müslim, "Zühd", 12.

³²⁷ İbn Hişâm, I, 443-445.

13. Buvât Gazvesi

Hız. Peygamber rebûlevvel ayında bu gazveye çıktı. Düşmanla karşılaşmadı, cumâdelûlâ'nın bir kısmı da orada geçirilip geri döndü.³²⁸ Buhârî, muallak bir rivâyetle Hız. Peygamber'in ikinci gazvesinin Buvât gazvesi olduğunu belirtmiştir.³²⁹

14. Uşeyre Gazvesi

Hız. Peygamber, bu gazveye cumâdelûlâ ayında çıktı ve cumâdelâhirenin başlarında savaş yapmadan döndü.³³⁰ Hız. Ali'ye bu gazvede bir göreve gönderilmişken toprak üzerinde uyuyakaldığı için Ebû Turâb künyesi verilmiştir. Bu künyeyi Hız. Ali'nin Hız. Fâtıma ile tartışması sonrası başına toprak saçması rivâyetine bağlayanlar da vardır.³³¹ Buhârî, muallak bir rivâyetle Hız. Peygamber'in üçüncü gazvesinin Uşeyre gazvesi olduğunu belirtmiştir.³³² Buhârî ve Müslim, Zeyd b. Erkam'dan ilk gazvenin bu gazve olduğunu rivâyet etmiş ve gazvenin farklı bir isimlendirmesine de dikkat çekmiştir.³³³ Ancak İbn Hacer'in de dediği gibi bu ifade, "Zeyd b. Erkam'ın katıldığı ilk gazve Uşeyre'dir" şeklinde yorumlanmıştır.³³⁴

15. Sa'd b. Ebî Vakkâs Seriyyesi

Sa'd, 8 kişilik bir mühâcir müfrezesinin başında Harrâr'a kadar gitmiştir, savaş olmamıştır.³³⁵ Buhârî ve Müslim, bu seriyyeyle ilgili hadîs rivâyet etmemiştir.

16. Bedrü'l-Ûlâ/Sefvân Gazvesi

Kürz b. Câbir komutasındaki müşrikler Medîne'ye gelip baskın yapmışlardı. Bunun üzerine Hız. Peygamber Uşeyre gazvesi dönüşünden birkaç gün sonra ordu hazırlayıp onun peşine düştü fakat müşriklerle

³²⁸ İbn Hişâm, I, 445.

³²⁹ Buhârî, "Megâzî", I.

³³⁰ İbn Hişâm, I, 445-446.

³³¹ İbn Hişâm, I, 446-447.

³³² Buhârî, "Megâzî", I.

³³³ Buhârî, "Megâzî", I; Müslim, "Cihâd", 143.

³³⁴ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1379, VII, 281.

³³⁵ İbn Hişâm, I, 447.

karşılaşmadı.³³⁶ Buhârî ve Müslim, bu gazveyle ilgili hadîs nakletmemiştir.

17. Abdullâh b. Cahş Seriyyesi

Hız. Peygamber, Bedrül-ülâ gazvesinden sonra receb ayında Abdullâh b. Cahş komutasında 9 kişilik bir muhâcir müfrezesi hazırladı. Abdullâh b. Cahş'a bir mektup veren Hız. Peygamber ona, iki gün yolculuk etmesini mektubu ondan sonra açıp okumasını söyledi. Abdullâh da öyle yaptı ve mektupta kendisine Kureyş'i gözleme görevi verildiğini gördü. Müfreme Kureyş kervanını bastı ve bazı müşrikleri öldürdü, ganimetler aldı. Kureyş müşrikleri bu davranışın haram ayların hürmetini ihlâl olduğu eleştirisi getirdi. Bunun üzerine el-Bakara 2/217-218 nâzil oldu.³³⁷ Buhârî ve Müslim, bu seriyeyeyle ilgili hadîs rivâyet etmemiştir.

18. Kiblenin Değiştirilmesi

Hicretin 17. ayın başında recebde³³⁸ veya 18. ayının başında şâbânda kible yönü değiştirildi.³³⁹ Buhârî ve Müslim, bu konuda çok sayıda hadîs rivâyet etmiş ve ay adlarını zikretme de "*onaltı veya onyedinci ay sonra*" rivâyetiyle yukarıdaki ihtilâfın aynısını nakletmiştir.³⁴⁰

19. Büyük Bedir Gazvesi

Ebû Süfyân 30-40 kişilik bir korumayla birlikte büyük bir kervanla Şam'dan dönüyordu. Hız. Peygamber bunu haber aldı ve ashâbıyla kervana doğru yola çıktı. Ebû Süfyân bu durumdan haberdar oldu ve Mekke'ye durumu bildirmesi için Damdam b. Amr'ı kiraladı.³⁴¹ Âtike bt. Abdülmuttalib elçi Mekke'ye gelmeden üç gün önce olacaklara işaret eden bir rüya görmüş ve bunu kardeşi Abbâs'a anlatmıştı.³⁴² Bu rüyâ anlatıla anlatıla Ebû Cehil'e

³³⁶ İbn Hişâm, I, 448.

³³⁷ İbn Hişâm, I, 449-451.

³³⁸ İbn Hişâm, I, 408.

³³⁹ İbn Hişâm, I, 451. Hız. Peygamber'in Mekke'de nereye yönelerek namaz kıldığı tartışmalı bir konudur. Kimi âlimlere göre bu devrede Ka'be'ye, kimilerine göre ise Beyt-i Makdis'e yönelerek namaz kılyordu. Yavuz Ünal ikinci görüşü tercih edenlerdendir. Bkz. Yavuz Ünal, "Hadis Verilerine Göre Hız. Peygamber'in İlk Kiblesi Beyt-i Makdis", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 12-13, Samsun 2001, s. 189-211.

³⁴⁰ Buhârî, "İmân", 30; Müslim, "Mesâcid", 2.

³⁴¹ İbn Hişâm, I, 452.

³⁴² İbn Hişâm, I, 452-454.

kadar ulaştı. Damdam gelince rüyânında tesiriyle müşrikler savaş için hazırlık yapıp yola çıktılar. Kureyşliler, daha önce yaşanan bazı kötü olaylardan dolayı Kinânelilerin kendilerini arkadan vurmasından endişe ediyordu. İblis Kinâne'den Sürâka b. Mâlik kılığında onlara görünerek böyle bir şeyin olmayacağı garantisini verdi.³⁴³ Buhârî ve Müslim, Hz. Peygamber'in kervanı gözlemesi için casus yolladığını ve kervanı ele geçirme gayesiyle harekete geçtiğini nakletmiştir.³⁴⁴

Hz. Peygamber, 8 Ramazan Pazartesi günü yerine İbn Ümmü Mektûm'u bırakarak yola çıkmıştı. Sancağı Mus'ab b. Umeyr taşıyordu. Müslümanların sadece 70 devesi vardı.³⁴⁵ İbn Hişâm, Hz. Peygamber'in Bedir'e giderken takip ettiği güzergâhı da zikretmiştir. Hz. Peygamber, müşriklerin kervanı korumak üzere yola çıktığı haberini alınca ashâbıyla istişâre etti. Herkes güzel şeyler söyledi fakat Mikdâd b. Amr'ın söylediği meşhûr sözler Hz. Peygamber'i hepsinden çok memnun etti.³⁴⁶ Ensâr da Hz. Peygamber'e onun her emrine tabi olacaklarını bildirdi. Daha sonra Hz. Peygamber, müşrik ileri gelenlerinin öldürüleceği yerleri görür gibi olduğunu söyledi, müşriklerden hakkında istihbarat çalışmaları yapmaya başladı.³⁴⁷ Ebû Süfyân da karşı istihbarat çalışmaları yapıyordu, nihayet Müslümanların yakın olduğu bilgisine ulaştı. Kervanını sâhil tarafına yönlendirerek Bedir'den uzaklaştı. Ebû Süfyân, kervanın tehlikeyi atlattığına kanaat getirince Ebû Cehil'e artık geri dönebileceklerine dair bir mesaj yolladı.³⁴⁸ Ancak müşrikler yola devam etti, sadece Ahnes b. Şerîk'in ısrarıyla Zühreoğulları geri döndü. İki ordu karşılaşmadan önce yağmur yağdı. Bu yağmur müslümanlara avantaj sağlarken müşriklerin hızını kesti. Bedir'e önce müslümanlar geldi ve kaplarını doldurabilecekleri bir su havuzu oluşturdular. Hz. Peygamber alınacak konum hakkında Hubâb b. Münzîr'in tavsiyelerine uydu. Kuyuların başına yerleşildiği için müşrikler su içmek için buraya gelmek zorunda kaldılar.³⁴⁹ Hz. Peygamber su içmelerine izin verdi. Oradan su içenlerden Hakîm b. Hizâm hariç hepsi o gün öldü. Hakîm ise ölmedi ve daha sonraları

³⁴³ İbn Hişâm, I, 455-456.

³⁴⁴ Buhârî, "Megâzî", 3; Müslim, "İmâre", 145.

³⁴⁵ İbn Hişâm, I, 456-457.

³⁴⁶ İbn Hişâm, I, 457-458.

³⁴⁷ İbn Hişâm, I, 458-461.

³⁴⁸ İbn Hişâm, I, 461-462.

³⁴⁹ İbn Hişâm, I, 462-464.

Müslüman oldu. Hakîm o gün müşrikleri geri çevirmek için görüşmeler yaptı ama sonuç alamadı. Su başına gelen Esved b. Abdused adlı müşrik lideri orada Hz. Hamza tarafından öldürüldü.³⁵⁰ Müşriklerle karşılaşma ve savaş 17 Ramazan Cum'a günü sabahı olmuştur.³⁵¹ Müslim, Hz. Peygamber'in yaptığı istişâreler sırasında ashâbın güven verici konuşmalar yaptığına³⁵² ve onun müşrik ileri gelenlerinin öleceği yerleri bildirdiğine³⁵³ dair rivâyette bulunmaktadır. Buhârî ise Mikdâd'ın meşhûr sözlerini aktarmıştır.³⁵⁴ Buhârî ve Müslim bunların dışında savaşa hazırlık süreciyle ilgili hadisler de nakletmiştir.³⁵⁵

Daha sonra Utbe, Şeybe ve Velîd meydana çıkıp müslümanları mübârezeye çağırdılar. Önce karşılıklarına Ensâr'dan müslümanlar çıktı. Ancak müşrikler Kureyş'ten rakipler isteyince Hz. Peygamber, Ubeyde b. Hâris, Hamza ve Ali'yi gönderdi. Hamza ve Ali rakiplerini kolayca öldürdü. Ubeyde ve rakibi Utbe ise birbirlerini yaraladılar. Bunun üzerine Hamza ve Ali birer darbe vurarak Utbe'yi öldürdüler ve Ubeyde'yi kendi saflarına taşıdılar.³⁵⁶ Buhârî ve Müslim, sadece mübârezeye katılanların isimlerini vermiş fakat detaya girmemiştir.³⁵⁷

Sonra iki ordu birbirine doğru harekete geçti. Hz. Peygamber okçulara düşman yaklaştığı zaman ok atmaları ve onları uzaklaştırmaları talimatı verdi. Safları düzene koydu. Bu sırada elindeki okla Sevvâd b. Gazîye'yi karnından dürterek safa sokmaya çalıştı. Bunun üzerine meşhûr kısâs isteme olayı gerçekleşti.³⁵⁸ Buhârî de okçulara verilen bu talimatı rivâyet etmiştir.³⁵⁹

Hz. Peygamber, safları düzelttikten sonra otağına girerek zafer için Yüce Allâh'a duâ etti.³⁶⁰ Ebû Cehil de taraflar iyice birbirine yaklaştığında yanlış yolda olanların o sabah mağlup edilmesi için Allâh'a duâ etmişti.³⁶¹

³⁵⁰ İbn Hişâm, I, 465.

³⁵¹ İbn Hişâm, I, 174.

³⁵² Müslim, "Cihâd", 83.

³⁵³ Müslim, "Cennet", 76.

³⁵⁴ Buhârî, "Megâzi", 4.

³⁵⁵ Buhârî, "Megâzi", 6; Müslim, "Cihâd", 98, 150.

³⁵⁶ İbn Hişâm, I, 465-466.

³⁵⁷ Buhârî, "Megâzi", 8; Müslim, "Tefsîr", 34.

³⁵⁸ İbn Hişâm, I, 466.

³⁵⁹ Buhârî, "Cihâd", 78.

³⁶⁰ İbn Hişâm, I, 467.

³⁶¹ İbn Hişâm, I, 467-468.

Buhârî ve Müslim de bu duâ hâdisesini nakletmiştir.³⁶²

Savaş gününün sabahı Hz. Peygamber ashâbına zorla savaş meydanına getirilen veya Müslümanlara iyiliği dokunmuş bazı müşriklerin öldürülmemesi yönünde bir talimat verdi.³⁶³ Bedir savaşının ilk şehidi okla vurulan Mihce' oldu. Ondan sonra da Hârise b. Sürâka su içerken okla şehit edildi. Sonra Hz. Peygamber o gün kaçmayıp savaşıcakları cennetle müjdeledi. Bunun üzerine Umeyr b. Humâm elindeki hurmaları kenara atıp ölene kadar savaştı. Avf b. Mâlik ise zırhını çıkarıp yalın kılıç müşriklere hücum etti ve şehit oldu. Hz. Peygamber eline bir avuç toprak alıp müşriklere doğru fırlattı.³⁶⁴ Müşrik reislerinden Ümeyye b. Halef'i Hz. Bilâl öldürdü.³⁶⁵ Bedir savaşında melekler müminlere yardıma geldiler ve diğer savaşların aksine bizzat savaştılar. O gün melekler Cebrâîl hariç beyaz sarıklıydılar, Cebrâîl'in sarığı ise bir rivâyete göre sarıydı.³⁶⁶ Müslümanların Bedir'deki parolası "Ahad ahad" idi. Hz. Peygamber savaş bitince Ebû Cehil'in durumunun araştırılmasını istedi. Muâz b. Amr b. Cemûh Ebû Cehil'in peşine düşmüş ve onu ayağından, Ebû Cehil'in oğlu İkrime de bir kılıç darbesiyle Muâz'ı kolundan yaralamıştı. Daha sonra Muavviz b. Afrâ, Ebû Cehil'e ölümcül bir darbe vurmuştu. İbn Mes'ûd da onu ölmek üzereyken bulmuş ve kellesini koparıp Hz. Peygamber'e getirmişti.³⁶⁷ Müslümanlardan Ukkâşe b. Mihsan ise çarpışa çarpışa kılıcını kırmıştı. Hz. Peygamber Ukkâşe'ye bir ağaç dalı verdi, Ukkâşe onu elinde sallayınca kılıca dönüştü ve o da onunla savaştı. Ukkâşe, cennete hesapsız girecek 70 bin kişiden olmayı isteyen ve bu isteği kabul edilen sahâbidir. Bu savaşta Hz. Ebû Bekir müşriklerin safında olan oğlu Abdurrahmân ile karşı karşıya gelmiştir.³⁶⁸ Buhârî ve Müslim, Hz. Peygamber'in müşrik ileri gelenlerine beddua etmesini ve bunların Bedir'de öldürülmesini³⁶⁹; Ebû Cehil'in³⁷⁰ ve Ümeyye b. Halef'in katlini³⁷¹ konu edinen çok sayıda hadîs rivâyet etmiştir. Ayrıca Buhârî ve Müslim Ukkâşe'nin

³⁶² Buhârî, "Tefsîr", 54-5; Müslim, "Cihâd", 58.

³⁶³ İbn Hişâm, I, 468-469.

³⁶⁴ İbn Hişâm, I, 467-470.

³⁶⁵ İbn Hişâm, I, 470-471.

³⁶⁶ İbn Hişâm, I, 471-473.

³⁶⁷ İbn Hişâm, I, 473-375.

³⁶⁸ İbn Hişâm, I, 475-477.

³⁶⁹ Buhârî, "Vudû", 69,; Müslim, "Cihâd", 107.

³⁷⁰ Buhârî, "Fardu'l-humus", 18, "Megâzi", 10; Müslim, "Cihâd", 42, 118.

³⁷¹ Buhârî, "Menâkıb", 25, "Megâzi", 2, 7, "Tefsîr", 53-4; Müslim, "Cihâd", 108.

isteğiyle ilgili hadisi de nakletmiştir.³⁷²

Müşrik ölüleri Ümeyye b. Halef hariç Bedir'deki bir kör kuyuya (kalib) atıldı. O ise çürümeye başladığından olduğu yerde üstü taş toprakla örtüldü. Ebû Huzeyfe müşrik babası Utbe b. Rabîa'nın kendisini düşürdüğü hale çok üzüldü. Hz. Peygamber, kuyunun başına geçip müşrik ölülerine seslendi. Zorla savaşa götürülüp kâfir saflarında ölen bazı müslümanlar hakkında en-Nisâ 4/97. âyet geldi.³⁷³ Buhârî ve Müslim de müşrik ölülerinin kör kuyuya atılması, Ümeyye b. Halef'in defin şekli³⁷⁴ ve Hz. Peygamber'in onlara seslenmesi³⁷⁵ konularında hadisler rivâyet etmiştir.

Müslümanlar arasında ganimet mallarının paylaşılması konusunda tartışma çıktı.³⁷⁶ Hz. Peygamber Medîne'ye müjdeci olarak Abdullâh b. Revaha ve Zeyd b. Hârise'yi yolladı. Elçiler geldiğinde Hz. Osmân eşi Rukayye'yi toprağa veriyordu. Daha sonra müslümanlar ganimet ve esirlerle birlikte Medîne'ye doğru yola çıktılar. Safrâ geçidininin sonra Seyer denilen yerde ganimetler taksim edildi. Ayrıca esirler içerisinde Nadr b. Hâris ve Ukbe b. Ebî Muayt öldürüldü. Hz. Peygamber bunlar dışındaki esirlere iyi davranılmasını emretti.³⁷⁷ Müşriklerin mağlubiyet haberi Mekke'ye ulaştığında Kureyşliler ölüleri için ağladılar ve geriye kalan müşrik ileri gelenleri esirlerin nasıl kurtarılacağı konusunu müzâkere ettiler.³⁷⁸ Müzâkereler sonunda müşrikler esirlerini kurtarmak için Medîne'ye fidye yolladılar. Salıverilmeleri için fidye yollananlar arasında Süheyl b. Amr, Amr b. Ebî Süfyân ve Hz. Zeyneb'in eşi Ebü'l-Âs b. Rabî' de vardı. Müşrikler nübüvvetten sonra onu ve Ebû Leheb'in oğlu Utbe'yi Hz. Peygamber'in kızlarından ayrılmaya teşvik etmişlerdi. Ebü'l-Âs eşini boşamamış, Utbe ise henüz gerdeğe girmedigi eşinden ayrılmıştı. Hz. Zeyneb, Hz. Hatice'nin yeğeni olan ve onun ricâsıyla evlendirildiği kocasının kurtarılması için annesinin kolyesini yollamıştı. Bu durum Hz. Peygamber'i duygulandırdı. Hz. Peygamber onun fidyersiz salıverilmesini ricâ etti ve Ebü'l-Âs'tan da kızını kendisine yollayacağına dair söz aldı. Ebü'l-Âs Mekke'ye gidince Hz.

³⁷² Buhârî, "Tıb", 17; Müslim, "Îmân", 94.

³⁷³ İbn Hişâm, I, 477-480.

³⁷⁴ Buhârî, "Cizye", 21; Müslim, "Cihâd", 108.

³⁷⁵ Buhârî, "Megâzî", 8; Müslim, "Cennet", 76.

³⁷⁶ İbn Hişâm, I, 480-481.

³⁷⁷ İbn Hişâm, I, 481-484.

³⁷⁸ İbn Hişâm, I, 484-487.

Zeyneb'i kardeşi Kinâne ile birlikte Medîne'ye doğru yola çıkardı. Ancak yolda müşriklerden Hebbâr, Hz. Zeyneb'in devesini ürkütüp onu korkuttu ve çocuğunu düşürmesine neden oldu. Hz. Peygamber buna sebep olan Hebbâr ve arkadaşının öldürülmesi için bir müfreze yolladı. Başta onların yakılmasını emretmişken daha sonra sadece öldürülmelerini istedi.³⁷⁹ Ebü'l-Âs yıllar sonra Mekke Fethine yakın bir zamanda ticaret için yola çıktı. Kervanı müslümanlara ait bir müfreze tarafından alıkonuldu. Ancak Hz. Zeyneb'in ve Hz. Peygamber'in aracılığıyla malları ona iade edildi. O da Mekke'ye dönüp mallarını teslim etti ve müşriklere Müslüman olduğunu ilan etti. Dönüp Hz. Peygamber'in yanına geldi ve Hz. Zeyneb'le evlilikleri devam etti. Hz. Peygamber esirlerden 1000 ile 4000 dirhem arasında fidye almıştı. Ancak Ebü'l-Âs gibi fidyersiz salınan başka esirler de vardı.³⁸⁰ Buhârî ve Müslim, esirler hakkında alınan kararlara dair hadîsler rivâyet etmiştir.³⁸¹ Ayrıca Buhârî, bahsi geçen müfrezeyle ilgili bir hadîs rivâyet etmiştir.³⁸²

Bedir savaşından sonra müşriklerin aşırılarından olan Umeyr b. Vehb Hz. Peygamber'e gelip müslüman oldu. Sonra Mekke'ye dönüp insanları İslâm'a da'vet etti ve birçok insanın Müslüman olmasına vesile oldu. Umeyr, Bedir'de şeytanın, "Siz asla yenilmezsiniz" diye müşriklere seslendiğini duyanlardandı. Bu konuyla ilgili el-Enfâl 8/48. âyet inmişti.³⁸³ Buhârî ve Müslim bu konuda hadis rivâyet etmemiştir.

Bedir savaşında öldürülen veya esir edilenlerin bir kısmı (hacılara yemek hazırlayıp veren) mut'imündandı. İbn Hişâm bu vesileyle mut'imündan olanların listesini vermektedir.³⁸⁴ Buhârî ve Müslim bu konuda hadis nakletmemiştir.

Bedir savaşında müslümanların 3, müşriklerin ise 100 atı vardı. İbn Hişâm, Müslümanların atlarının isimlerini vermektedir.³⁸⁵ Buhârî ve Müslim bu konuda hadis rivâyet etmemiştir.

Bedir savaşı bittikten hemen sonra hem Bedir savaşını konu edinen

³⁷⁹ İbn Hişâm, I, 488-493.

³⁸⁰ İbn Hişâm, I, 493-496.

³⁸¹ Buhârî, "Megâzî", 12; Müslim, "Cihâd", 58.

³⁸² Buhârî, "Cihâd", 149.

³⁸³ İbn Hişâm, I, 496-499.

³⁸⁴ İbn Hişâm, I, 499.

³⁸⁵ İbn Hişâm, I, 500.

hem de esirler ve ganimetlerle ilgili tartışmaları çözüme bağlayan Enfâl sûresi indi. İbn Hişâm, eserin bu bölümünde sûrenin kısa bir tefsirini de vermektedir.³⁸⁶ Müslim, ganimetlerle ilgili istişâreleri ve konuyla ilgili olarak inen âyetleri konu edinen bir hadîs rivâyet etmiştir.³⁸⁷

Daha sonra İbn Hişâm, Bedir savaşına katılan 83'ü muhâcir, 61'i Evs'li ve 170'i Hazreçli toplam 314 müslümanın,³⁸⁸ şehit düşen 14 mücâhidin, müşriklerin 70 ölüsünün ve 70 esirinin isimlerini kabile kabile vermektedir.³⁸⁹ Bedir savaşına katılan müslümanların sayısı Buhârî'nin rivâyetine göre 310 küsur, Müslim'in rivâyetine göre ise 319'dur. Buhârî, bunlardan 48'inin ismini vermiştir.³⁹⁰ Buhârî, Bedir savaşında 70 müşrikin öldürülüp 70'inin esir alındığını da rivâyet etmiş ama isim listesi vermemiştir.³⁹¹

İbn Hişâm, Bedir savaşı bağlamında söylenen şiirlere de geniş yer ayırmıştır.³⁹² Bu şiirler Buhârî ve Müslim tarafından rivâyet edilmemiştir.

İbn Hişâm son olarak Bedir savaşıyla ilgili işlerin ramazan ayının sonunda veya şevvâl ayının başında tamamlandığını belirterek konuyu sonlandırmaktadır.³⁹³

20. Benî Süleym Gazvesi

Hız. Peygamber, Bedir dönüşü -7 gün geçtikten sonra- Benî Süleym arazisine indi, Küdr denilen suyun orada üç gün kaldı ve savaş olmadan geri döndü. Şevvâlin kalanı ve zilkade ayları olaysız geçti.³⁹⁴ Buhârî ve Müslim, bu gazveyle ilgili hadîs rivâyet etmemiştir.

21. Sevîk Gazvesi

Bedir savaşından sonra Kureyş'in başına geçen Ebû Süfyân, Bedir'in öcünü almaya söz verip zilhicce ayında 200 kişilik bir birlikle yola çıktı. Ebû Süfyân'ın gönderdiği bazı müşrikler Medîne yakınlarındaki Urayd denilen

³⁸⁶ İbn Hişâm, I, 500-508.

³⁸⁷ Müslim, "Cihâd", 58.

³⁸⁸ İbn Hişâm, I, 508-526.

³⁸⁹ İbn Hişâm, I, 526-534.

³⁹⁰ Buhârî, "Megâzî", 13.

³⁹¹ Buhârî, "Megâzî", 10.

³⁹² İbn Hişâm, I, 534-567.

³⁹³ İbn Hişâm, I, 568.

³⁹⁴ İbn Hişâm, II, 5.

yerde Ensâr'dan bir kimseyi ve onun müttefiği olan bir diğer kişiyi öldürüp gittiler. Hz. Peygamber onların peşine düştü. Ebû Süfyân ve adamları yüklerini hafifletmek için azık olarak yanlarına aldıkları sevîk (un) çuvallarını ve diğer bazı şeyleri bırakarak hızla kaçıp gittiler.³⁹⁵ Buhârî ve Müslim, bu gazveyle ilgili hadîs rivâyet etmemiştir.

22. Zû Emer Gazvesi

Hz. Peygamber, zilhiccenin kalan kısmının tümünü veya çoğunu Medîne'de geçirdi. Sonra Necd taraflarına Gatafan üzerine harekete geçti. Safer ayının tümünü veya çoğunu Necd'de geçirip Medîne'ye döndü. Hz. Peygamber rebûlevvel ayını Medîne'de geçirdi.³⁹⁶ Buhârî, bazı tarihçiler tarafından Gatafân ve Enmâr olarak da adlandırılan bu gazveye aidiyeti tartışmalı olan bazı hadisler rivâyet etmiştir.³⁹⁷

23. Buhrân Gazvesi

Hz. Peygamber, daha sonra Furû' denilen yere sefere çıktı. Rebûlâhir ve cumâdelûlâ aylarını Furû' yakınlarındaki Buhrân madeninin oralarda geçirip savaş olmaksızın geriye döndü.³⁹⁸ Buhârî ve Müslim, bu gazveyle ilgili hadîs rivâyet etmemiştir.

24. Benî Kaynukâ' Yahûdilerinin Sürgün Edilmesi

Hz. Peygamber, Benî Kaynukâ' Yahudilerini İslâm'a da'vet etti, "Sonunuz Kureyş gibi olmasın" dedi ama onlar da'veti kabul etmeyip "Biz onlara benzemeyiz" şeklinde büyük laflar ettiler. Benî Kaynukâ', yahûdi kabileleri içinde Hz. Peygamber'le yaptığı sözleşmeyi ilk ihlâl eden kabiledir. Müslüman bir kadına yaptıkları taciz ve devamında gelişen olaylar sebebiyle kuşatma altına alındılar. 15 gün süren bu kuşatma sonunda teslim oldular ve Medîne'den sürüldüler. Abdullâh b. Übeyy ve Ubâde b. Sâmit'in onlarla dostluğu vardı. Abdullâh bu dostluğu devam ettirdi ama Ubâde sonlandırdı. Bununla ilgili olarak Âl-i İmrân 3/12-13 ve el-Mâide 5/51-56 âyetleri nâzil

³⁹⁵ İbn Hişâm, II, 5-6.

³⁹⁶ İbn Hişâm, II, 6-7.

³⁹⁷ Buhârî, "Megâzi", 31, 33.

³⁹⁸ İbn Hişâm, II, 7.

oldu.³⁹⁹ Buhârî ve Müslim, onların Abdullâh b. Selâm'ın kavmi olduğunu ve sürgün edildikleri belirten bir hadîs rivâyet etmiş fakat başka detay vermemiştir.⁴⁰⁰

25. Zeyd b. Hârise Seriyyesi

Hiz. Peygamber, Zeyd b. Hârise'yi bir Kureyş kervanı üzerine yolladı. Zeyd, Necd'deki Karade suyu başında kervana yetişti. İçlerinde Ebû Süfyân'ın da bulunduğu müşrikler kervanı bırakıp kaçtılar. Zeyd de kervanı alıp Medîne'ye getirdi.⁴⁰¹ Buhârî ve Müslim, bu seriyyeyle ilgili hadîs rivâyet etmemiştir.

26. Ka'b b. Eşref'in Katli

Ka'b b. Eşref baba tarafından Tay kabilesinden anne tarafından ise Benî Nadîr yahudilerindedir. Bedir yenilgisini duyan Ka'b b. Eşref şiirleriyle müşrikleri Hiz. Peygamber'e karşı kıskırtmaya başlamıştı. Ayrıca şiirlerinde Müslüman kadınlar için de kötü şeyler söylüyordu. Hiz. Peygamber bu davranışları sebebiyle onun öldürülmesini istedi. Muhammed b. Mesleme bu görev için gönüllü oldu. Kendisi dâhil toplam beş kişilik özel bir timle onu öldürmeye gitti ve görevini başarıyla yerine getirdi.⁴⁰² Buhârî ve Müslim, bu hadîseyi geniş olarak rivâyet etmiştir.⁴⁰³

Hiz. Peygamber'in Yahudi erkeklerinin öldürülmesi yönünde bir talimat vermesi üzerine Mühayyisa, İbn Süneyye isimli Yahudi bir tüccarı öldürdü. Mühayyisa'nın henüz Müslüman olmamış kardeşi Huveyyisa buna tepki gösterince Mühayyisa "Eğer seni öldürmemi emretse seni de öldürürüm" dedi. Bu kararlılığı gören kardeşi de etkilenip Müslüman oldu. İbn Hişâm, bu rivâyetin farklı bir metnini de nakletmektedir.⁴⁰⁴ Buhârî ve Müslim, bu kıssayla ilgili hadîs nakletmemiştir.

³⁹⁹ İbn Hişâm, II, 7-9.

⁴⁰⁰ Buhârî, "Megâzi", 14; Müslim, "Cihâd", 62.

⁴⁰¹ İbn Hişâm, II, 9-10.

⁴⁰² İbn Hişâm, II, 10-15.

⁴⁰³ Buhârî, "Megâzi", 15; Müslim, "Cihâd", 119.

⁴⁰⁴ İbn Hişâm, II, 15-16.

27. Uhud Gazvesi

Uhud savaşı, hicretten sonra 3. yılın şevvâl⁴⁰⁵ ayının onbeşinde cumartesi yapıldı.⁴⁰⁶ Bedir yenilgisi sonrası Ebû Süfyân'ın Müslümanlardan kurtarılmış olan kervanının gelirinin intikam savaşı için kullanılması teklifi yapılmış ve bu teklif kabul edilmişti. el-Enfâl 8/36'nın bu olayla ilgili olarak indiği söylenmiştir. Müşrikler sonunda intikam amacıyla ordu topladılar ve kadınlarını da yanlarına alarak yola çıktılar. Hz. Peygamber, bu sıralarda rüyasında boğazlanan bir inek, bir kılıç ve zırh gördü. Bu rüyayı düşmanla Medîne'de savaşmak gerektiği şeklinde yorumladı. Ancak ashâbıyla yaptığı istişarelerde özellikle Bedir'e katılamamış bazı sahâbiler Medîne'de değil şehrin dışında savaşmak istediler. Bunun üzerine bu yönde karar alındı. Müslüman delikanlılar da hazırlanan orduya katılmak istediler. Hz. Peygamber 15 yaşında olanlara izin verdi. Hazırlanan ordu yola çıktıktan bir süre sonra Abdullah b. Übeyy ordunun üçte biriyle geri döndü. Hz. Peygamber, müttelik olunan yahûdilerden takviye istenmesi teklifini geri çevirdi ve geriye kalan askerleriyle yola devam etti. Ordusunu Uhud dağına arkasına alacak şekilde konumlandıran Hz. Peygamber, 50 kişilik bir okçu birliğini de ordunun arkadan kuşatılmasını önleyebilecekleri bir yerde mevzilendirdi. Hz. Peygamber üst üste iki zırh giydi ve sancağı Mus'ab b. Umeyr'e verdi. Müşrik ordusu Müslümanlardan çok kalabalık olup 3000 kişiydi. Bunların 200 tanesi atlıydı. Hâlid süvarilerin sağ, İkrime sol kanat komutanıydı.⁴⁰⁷ Bu bilgiler içerisinden Hz. Peygamber'in rüyası Buhârî,⁴⁰⁸ 15 yaşında olanların orduya alınması Müslim,⁴⁰⁹ münâfikların geri dönmesi Buhârî ve Müslim,⁴¹⁰ okçuların yerleştirilmesi ise Buhârî⁴¹¹ tarafından da rivâyet edilmiştir.

Hz. Peygamber bir kılıç çıkarıp, kim bunu hakkıyla alır dediğinde Ebû Dücâne kalkmış, kılıcı almış ve müşriklerle yiğitçe savaşmıştı.⁴¹² Müslim de

⁴⁰⁵ İbn Hişâm, II, 16.

⁴⁰⁶ İbn Hişâm, II, 56.

⁴⁰⁷ İbn Hişâm, II, 17-22.

⁴⁰⁸ Buhârî, "Megâzî", 26.

⁴⁰⁹ Müslim, "İmâre", 91.

⁴¹⁰ Buhârî, "Megâzî", 17; Müslim, "Münâfikîn", 6.

⁴¹¹ Buhârî, "Cihâd", 164.

⁴¹² İbn Hişâm, II, 22-23.

bu bilgiyi rivâyet etmiştir.⁴¹³

Savaşta Hz. Peygamber Medîne'ye gelince Mekke'ye göç eden fasık Ebû Âmir öldürüldü.⁴¹⁴ Ebû Süfyân, Hind ve diğer bazı kadınlar müşrikleri savaşmaya teşvik ediyorlardı. O gün müslümanların parolası “emit emit! (öldür öldür!)” idi. Ebû Dücâne, bu savaşta çok kahramanca çarpışmıştır.⁴¹⁵ Müslim'in, Ebû Dücâne'nin kahramanca çarpışmasına dair rivâyeti yukarıda geçmişti.

Uhud meydanının kahramanca çarpışan yiğitlerinden biri de Hz. Hamza'ydı. Herşey müslümanların lehinde seyrederken Vahşî Hz. Hamza'yı şehit etti. Vahşî, bu hatasını iman ettikten sonra Yemâme'de Müseylime'yi öldürerek telâfi etmeye çalışmıştır. Ancak içki müptalası olan Vahşî sık sık had cezasını çarptırıldığından sonunda ismi Dîvân'dan silinmiştir.⁴¹⁶ Buhârî, bu konuyu detaylı olarak içeren uzun bir hadis rivâyet etmiştir.⁴¹⁷

İbn Kamie de Hz. Peygamber olduğunu zannederek sancaktar Mus'ab b. Umeyr'i şehit etti. Daha sonra sancak Hz. Ali'ye verildi. O da müşriklerin sancaktarını öldürmeyi başardı.⁴¹⁸ Buhârî ve Müslim, onun Uhud'da şehit edildiğini ve tüm bedenini örtecek bir elbisesinin bile bulunmadığını rivâyet etmiştir.⁴¹⁹

Âsım b. Sâbit, bu savaşta Sülâfe adlı bir kadının iki oğlunu öldürdü. Bundan dolayı Sülâfe, Âsım öldürülürse onun kafatasında şarap içmeyi adadı ama Allah bunu ona nasip etmedi.

Hz. Hanzala tam Ebû Süfyân'ı öldürecekken Şeddâd tarafından şehit edildi. Hanzala'nın cenazesi melekler tarafından yıkandı.

Müslümanlar, okçuların görev yerlerini terk etmesi ve bunun sonucunda mücahitlerin arkalarından kuşatılıp saldırıya uğraması sebebiyle hezimet yaşadı. Suâb'ın elindeki sancak o şehid edildiğinde yere düştü. Kimse sancağa yaklaşamıyordu. Sonunda sancağı bir kadın Amre bt. Alkame aldı ve

⁴¹³ Müslim, “Fedâilü's-sahâbe”, 128.

⁴¹⁴ İbn Hişâm, II, 23-24.

⁴¹⁵ İbn Hişâm, II, 24-25.

⁴¹⁶ İbn Hişâm, II, 26-28.

⁴¹⁷ Buhârî, “Megâzî”, 23.

⁴¹⁸ İbn Hişâm, II, 28-29.

⁴¹⁹ Buhârî, “Megâzî”, 17; Müslim, “Cenâiz”, 44.

kaldırdı. Bu hengâmede Hz. Peygamber müşriklerce taşlandı, isabet eden bir taştan dolayı yan üstü yere yıkıldı, ön dişleri kırıldı, yüzü yaralandı ve dudağı kanadı. Bunları yapan Utbe b. Ebî Vakkâs'tı. Hz. Peygamber, Ebû Âmir'in Müslümanlar içine düşün diye açtığı çukurlardan birine de düştü. Bu yaşadıkları karşısında Rasûl-i Ekrem'in "Bunlar nasıl felaha kavuşur" demesi üzerine Âl-i İmrân 3/128. âyet nâzil oldu. Hz. Peygamber'in tedavisi ashâbı tarafından yapıldı.⁴²⁰ Bu arada birçok müşrik Hz. Peygamber'i öldürmeye teşebbüs etse de müminlerin onu cansıparane savunmaları karşısında başarıya ulaşamadılar. Ziyâd b. Seken, Nüseybe b. Ka'b, Ebû Dücâne, Sa'd b. Ebî Vakkâs ve Katâde b. Nu'mân Hz. Peygamber'i ölümüne koruyan mücâhitlerden birkaçıdır. Enes b. Nadr o gün şehit olmuş, Abdurrahman b. Avf ise yaralanmıştı. Hz. Peygamber'in savaş sırasında bir mızrak darbesiyle yaralanmış olduğu müşrik Übeyy b. Halef Mekke'ye dönüş yolunda ölmüştü. Hz. Peygamber, savaş iyice aleyhte seyretmeye başlayınca Uhud dağına doğru çekilmeye başladı. Bu sırada yukarıya çıkabilmek için bir kayaya tırmanmak istedi ama üzerindeki zırhların ağırlığından çıkmakta zorlandı. Talha b. Ubeydullâh ona basamak oldu ve sonunda Hz. Peygamber oraya çıktı. Müşrikler de onu takip etmiş ama Hz. Ömer'in de içinde bulunduğu bir muhâcir bölüğü tarafından püskürtülmüşlerdi. Hz. Peygamber o gün aldığı yaralardan dolayı öğle namazını oturarak kıldı. Huzeyfe b. Yemân'ın babası Hüseyl b. Câbir ve Sa'd b. Vekaş yaşlı oldukları için geride Medîne'de bırakılmışlardı. Ancak dayanamayıp kılıçlarını kuşatıp Uhud'a geldiler. Sa'd müşriklerce, Yemân ise Müslümanlarca yanlışlıkla öldürüldü. Uhûd müminle münâfiği açığa çıkararak ve ilginç olayların yaşandığı bir gündü. Uhud'da yaralanan Zeyd b. Hâtib Medîne'ye götürülünce babası Hâtib münâfıklığını ortaya çıkararak sözler etmişti. Kim olduğu bilinmeyen Kuzmân diye bir adam vardı. O da müminlerle birlikte savaşıyor olsa da Hz. Peygamber onun cehennemlik olduğunu söylüyordu. Nitekim Kuzmân sırf kavminin şerefini korumak için çarpıştığı söylemiş ve yaralanınca da intihar etmişti. Diğer yandan Yahûdi Muhayrik müminlerin safında öldürülene kadar savaşmıştı. Münâfiklardan Hâris b. Süveyd ise Uhud'da birkaç müslümanı öldürüp kaçmıştı. Bir yandan da Usayrim adlı İslâm'a sıcak bakmayan biri Hz. Peygamber Uhud'a çıktıktan sonra Müslüman olmuş, kılıcını kuşanıp savaş

---

⁴²⁰ İbn Hişâm, II, 29-36.

meydanına koşmuş ve sonunda şehit olmuştu. Topal olduğu için savaşa katılması gerekmeyen Amr b. Cemûh da savaş meydanına çıkmış ve şehit olanlar kervanına katılmıştı.⁴²¹ Buhârî ve Müslim, Hz. Peygamber'in yaralanması ve tedavisi,⁴²² Sa'd b. Ebî Vakkâs ve başkalarının onu savunma çabası⁴²³, Enes b. Nadr'ın şehadeti⁴²⁴ ile ilgili hadisler rivâyet etmiştir.

Hind bt. Utve ve diğer bazı kadınlar ele geçirdikleri şehit cenâzelerine müsle yapmaya, kulaklarını ve burunlarını kesmeye başlamışlardı. Hatta Hind Hz. Hamza'nın ciğerini çıkarıp çiğnemeye bile çalışmıştı. Bir taraftan da bir kayaya çıkıp yüksek sesle söylediği şiirlerle Müslümanları incitmeye çalışıyordu. Ona Hind bt. Üsâse şiirlerle karşılık verdi. Hind b. Utbe şiirlerine devam etti. Hz. Ömer Hind'e cevap vermesi için Hassân b. Sâbit'i teşvik etti. O da ona şiirle cevap verdi. Müminlerin dağa çekilmesinden sonra Ebû Süfyân Müslümanları incitmeye yönelik sözler söyledi. Hz. Peygamber'in talimatıyla Hz. Ömer ona cevap verdi. Ebû Süfyân Hz. Peygamber'in hayatta olup olmadığını anlamak için sorular sordu. Hayatta olduğunu öğrenince bir sonraki sene Bedir'de tekrar savaşa sözü alarak diğer müşriklarle dönüp gitti. Hz. Peygamber onları takip etmek üzere Hz. Ali'yi görevlendirdi. Diğer yandan da kimlerin şehit olduğunu tespit etmeye çalışıyordu. Bu kapsamda Sa'd b. Rabî'in sağ mı ölü mü olduğunu sormuştu. Hz. Peygamber, bir taraftan da Hz. Hamza'nın durumunu merak ediyor ve onu arıyordu. Ona çok kötü bir şekilde müsle (burun ve kulakların kesilmesi) yapıldığını görünce aynısını bir sonraki savaşta 30 müşrik ölüsüne yapacağını söyledi. Ancak en-Nahl 16/126-127. âyetler inince bu fikrinden vazgeçti. Daha sonra şehitlerin cenaze namazları kılındı ve defnedildiler. Hz. Safiye, kardeşine müsle yapıldığını görünce çok üzüldü. Hz. Hamza Abdullâh b. Cahş ile birlikte defnedildi. Uhud şehitleri çifter çifter defnedildi. Bu çiftlerden daha çok Kur'ân bilenler mezarda diğerinin önüne konuldu. İki samimi dost olan Amr b. Cemûh ve Abdullâh b. Harâm da böyle birlikte defnedildi. Bazı şehitler Medîne'ye götürülüp defnedilmişti. Hz. Peygamber böyle yapılmasını yasakladı ve mücahitlerin şehit düştükleri yerde defnedilmesi talimatı verdi.

⁴²¹ İbn Hişâm, II, 36-47.

⁴²² Buhârî, "Ehâdisü'l-Enbiyâ", 54, "Megâzi", 24; Müslim, "Cihâd", 104-106.

⁴²³ Buhârî, "Megâzi", 18, "Fedâilü ashâbi'n-nebi", 9; Müslim, "Cihâd", 100, "Fedâilü's-sahâbe", 41, 47.

⁴²⁴ Buhârî, "Cihâd", 12; Müslim, "İmâre", 148.

Medîne'ye dönüldüğünde Hamne b. Cahş'a sırayla kardeşi Abdullâh'ın, dayısı Hamza'nın ve eşi Mus'ab'ın şehadet haberleri verildi. İlk ikisinde sükûneti koruyan Hamne, eşinin haberi karşısında kendisini tutamayıp çılgık attı. Benî Dinâr kadınlarından birine de, kocasının, babasının ve kardeşinin şehâdet haberi verilmişti ama o ısrarla Hz. Peygamber'in ne durumda olduğunu soruyordu. Herkes evine dönünce kılıçlar yıkanmaya ve savaş durumundan çıkılmaya başlandı.⁴²⁵ Buhârî, yaşanan mağlubiyet ve dağa çekilme sonrası yapılan karşılıklı konuşmaya dair hadisler rivâyet etmiştir.⁴²⁶

28. Hamrâü'l-Esed Gazvesi

Hz. Peygamber Uhud'dan birgün sonra 16 Şevvâl'de Uhud savaşına katılan müminlerin müşrik ordusunu takip etmek üzere harekete geçmesi emrini verdi. Bu esnada Ebû Süfyân da Mekke'ye geri dönmekten vazgeçip müminlerin kökünü kazımak için tekrar hücumla geçmeyi düşünüyordu. Hatta yazdığı bir tehdit mektubunu karşılaştığı bir kervanla Hz. Peygamber'e göndermişti bile. Ancak Ebû Süfyân'la karşılaşan Hz. Peygamber'in müttetiklerinden Ebû Ma'bed el-Huzâî, Müslümanların ordusuyla ilgili abartılı anlatımlarda bulunarak onun gözünü korkuttu. Safvân b. Ümeyye de sözleriyle onu bu fikrinden iyice vazgeçirdi. Hz. Peygamber'in Hamrâü'l-Esed'e gelişi de bu bağlamda önemli bir caydırıcı unsur olmuştur. Hz. Peygamber orada pazartesi, Salı ve Çarşamba günleri kalıp geri dönmüştür. Henüz Medîne'ye varmadan Muâviye b. Mugire ve Ebû Azze'yi yakalamış ve ikincini öldürtmüştür.⁴²⁷ Buhârî ve Müslim, Hz. Peygamber'in müşrikler geri dönmessin diye peşlerinden 70 kişiyle gittiğine dair bir hadis rivâyet etmiştir.⁴²⁸

Abdullâh b. Übeyy, Uhud savaşı öncesinde insanları Hz. Peygamber'e destek vermeye da'vet etmiş fakat Uhud yolundayken Medîne'ye geri dönerek bu konuda samimi olmadığını ispatlamıştı. Bu nedenle itibarını kaybetmişti. Uhud iyi ile kötünün ayrıldığı zor bir gündü.⁴²⁹ Buhârî ve Müslim, savaşmadan geri dönenlerin olduğunu ve müminlerin bunlara ne yapılması

⁴²⁵ İbn Hişâm, II, 47-56.

⁴²⁶ Buhârî, "Cihâd", 164.

⁴²⁷ İbn Hişâm, II, 56-59.

⁴²⁸ Buhârî, "Megâzi", 25; Müslim, "Fedâilü's-sahâbe", 51.

⁴²⁹ İbn Hişâm, II, 60.

gerektiğini tartıştığını bildiren hadisler rivâyet etmiştir.⁴³⁰

İbn Hişâm daha sonra Uhud savaşıyla ilgili âyetleri –Âl-i İmrân 3/121-179– kısaca tefsir etmiş;⁴³¹ Uhud’da şehit olan müminlerin isimlerini saymış;⁴³² bu savaşta öldürülen müşriklerin listesini vermiş⁴³³ ve son olarak Uhud savaşıyla ilgili olarak söylenen şiirleri kaydetmiştir.⁴³⁴ Buhârî ve Müslim, Âl-i İmrân 172’yle ilgili bir hadis rivâyet etmiş⁴³⁵ fakat şehit ve maktûllerle ilgili bir liste vermemiş ve bahsi geçen şiirleri nakletmemiştir.

29. Yevmü’r-Racî Olayı

Uhud sonrası Adal ve Kâra kabilelerinden bir heyet Hz. Peygamber’e gelip müslüman olduklarını ve dini öğrenmek için kendilerine muallim yollanmasını istediler. Hz. Peygamber Mersed b. Ebî Mersed başkanlığında 6 kişilik bir grubu bu amaçla onlara yolladı. Ancak onları da’vet edenler, yolda onlara saldırdılar ve üçünü şehit ettiler. Abdullâh b. Târık, Zeyd b. Desine ve Hubeyb b. Adıyy’i ise esir aldılar. Onları köle pazarında satmak için Mekke’ye doğru götürmeye başladılar. Abdullah b. Târık yolda Zahran denilen yerde kaçmaya çalıştı ve şehit edildi. Diğerleri de götürüldükleri yerlerde şehit edildiler. Münâfıklar bu durumu propaganda için kullandılar ve onlar için “Ne aileleriyle birlikte oturabildiler ne de verilen görevi yerine getirebildiler.” diyerek müminlerin morallerini bozmaya çalıştılar. Bu konuda el-Bakara 204-207. âyetler geldi.⁴³⁶ Buhârî, bu olayı detaylı olarak rivâyet etmiştir.⁴³⁷

30. Bi’r-i Maûne Olayı

Hz. Peygamber şevvâlin kalanını, zilkade, zilhicce ve muharremi Medine’de geçirdi. Sonra safer ayında ashâbından bir grubu Bi’r-i Maûne’ye yolladı. Bu olayın öncesinde Ebû Berâ Âmir b. Mâlik Medîne’ye gelmiş, Hz. Peygamber de onu İslâm’a da’vet etmişti. Ebû Berâ İslâm dinine girmemiş

⁴³⁰ Buhârî, “Megâzî”, 17-18; Müslim, “Fedâilü’s-sahâbe”, 171, “Münâfîkîn”, 6.

⁴³¹ İbn Hişâm, II, 60-72.

⁴³² İbn Hişâm, II, 72-75.

⁴³³ İbn Hişâm, II, 75-76.

⁴³⁴ İbn Hişâm, II, 77-114.

⁴³⁵ Buhârî, “Megâzî”, 25; Müslim, “Fedâilü’s-sahâbe”, 6.

⁴³⁶ İbn Hişâm, II, 115-126.

⁴³⁷ Buhârî, “Cihâd”, 170, “Megâzî”, 28.

ama İslâm'a uzak da durmamış, Hz. Peygamber'e "İslâm'ı anlatacak bir grup müslümanı Necd halkına göndermesini, onların da'vetine icabet edeceğini umduğunu" söylemişti. İşte Hz. Peygamber bunun üzerine Münzir b. Amr başkanlığında 40 kişilik bir heyeti oraya yollamıştı. Ancak (Ebû Berâ'nın yeğeni⁴³⁸) Âmir b. Tufeyl, Bi'r-i Maûne'de konaklayan bu grup içinden kendisine Hz. Peygamber'in mektubunu getiren Harâm b. Milhân'ı öldürdü ve diğerlerinin de öldürülmesi için çevresinden destek istedi. Ebû Berâ'nın müslümanlara tanıdığı emânî dikkate alan kabileler bu işe yanaşmadı. Ancak Usayye, Ri'l ve Zekvân kabileleri onun sözünü dinlediler ve bütün heyeti şehit ettiler.⁴³⁹ Buhârî ve Müslim, bu olayı detaylı olarak rivâyet etmiştir.⁴⁴⁰

Gönderilen bu heyetten sadece; öldü diye bırakılan Ka'b b. Zeyd ve o an uzakta heyetin develerini otlatmakta olan Amr b. Ümeyye ed-Damrî ile Ensâr'dan bir adam sağ kurtuldu. Ensâr'dan olan kişi arkadaşlarına yapılanı görünce müşriklere hücum etti ve o da şehit edildi. Amr ise esir alındı. Müşrikler onun Mudar'dan olduğunu öğrenince kendisini serbest bıraktılar. Onların elinden kurtulan Amr b. Ümeyye, intikam için Benî Âmir'den iki kişiyi öldürdü. Oysaki onlar Hz. Peygamber'le anlaşma halinde olan insanlardı. Hz. Peygamber onları Ebû Berâ'dan bildi. Hâlbuki Ebû Berâ yapılanları duyunca üzölmüştü. Şehitler arasında Âmir b. Führeyre de vardı. Çatışma sırasında Müslümanlardan birinin şehit düşerken "Vallâhi kazandım!" demesi müşriklerden Cebbâr b. Selmâ'yı etkilemiş ve ileride Müslüman olmasının sebeplerinden birini teşkil etmişti.⁴⁴¹ Amr'ın esir alındığı Buhârî tarafından da rivâyet edilmiştir.⁴⁴²

31. Benî Nadîr Yahûdilerinin Sürgün Edilmesi

Hz. Peygamber, Amr b. Ümeyye'nin öldürdüğü iki kişinin diyetine anlaşma gereği ortak olmaları için bir heyetle Benî Nadîr yahûdilerine gitti. Ancak onlar Hz. Peygamber'i bir taraftan oyalarken diğer taraftan üzerine damdan bir kaya atarak onu öldürme planı yaptılar. Hz. Peygamber, bu planın gökler âleminden kendisine bildirilmesi üzerine kalkıp gitti. Daha sonra

⁴³⁸ Ahmet Önkal, "Âmir b. Tufeyl", *DİA*, III, 68.

⁴³⁹ İbn Hişâm, II, 127-131.

⁴⁴⁰ Buhârî, "Cizye", 8, "Megâzi", 28; Müslim, "Mesâcid", 301, "İmâre", 147.

⁴⁴¹ İbn Hişâm, II, 128-131.

⁴⁴² Buhârî, "Megâzi", 28.

dönüp rebûlevvel ayında 6 gün onları kuşattı. Bu esnada şarabın haramlığı hükmü geldi. Kuşatma sırasında onlara ait hurma ağaçları ateşe verildi. Sonunda teslim oldular ve Medîne'den sürgün edildiler. Birçoğu Hayber'e bir kısmı da Şam'a gitti. Eşraflarından olan Sellâm b. Ebi'l-Hukayk, Kinâne b. Rebî' ve Huyeyy b. Ahtab Hayber'e gidenlerdendir. Hz. Peygamber Yahudilerin mallarını ihtiyaç arzeden Sehl b. Huneyf ve Ebû Dücâne hâriç ilk muhâcirlere dağıttı. Benî Nadîr'den iki kişi Müslüman oldu ve malları kendilerinde kaldı. Benî Nadîr hadisesiyle ilgili olarak el-Haşr 59/2-16. âyetler nâzil oldu.⁴⁴³ Buhârî ve Müslim, kuşatmanın sebebi ve süresi hakkında bilgi vermemekle birlikte Benî Nadîr hurmalıklarının ateşe verilmesine ve onların Medîne'den sürgün edilmesine dair hadisler rivâyet etmiştir.⁴⁴⁴

32. Zâtü'r-Rikâ' Gazvesi

Hz. Peygamber Benî Nadîr kuşatması sonrası rebûlâhir ayında ve cumâdelûlâ ayının bir kısmında Medîne'de durdu. Daha sonra Necid'de bulunan Gatafân'ın Benî Muhârib ve Benî Sa'lebe kolları üzerine harekete geçti. İki tarafının askeri birlikleri birbirlerine yaklaştılar ama savaş olmadı. Bu savaşa zâtü'r-rikâ' denmesinin sebebi sancaklarına yama yapmaları veya o mevkide bu isimle bilinen bir ağacın olmasıdır. Hz. Peygamber, bu gazvede korku namazı kıldırıldı. Namazın kılınış detaylarını da aktaran İbn Hişâm, el-Mâide 5/11'in bu gazveyle ilgili olduğu rivâyetini de nakletmiştir. Dönüşte Câbir b. Abdullâh devesiyle geride kalmıştı. Bunun üzerine Hz. Peygamber o deveyi satın aldı, Câbir'le evliliği hakkında konuştu ve daha sonra da devesini ona hediye ederek geri verdi. Dönüş yolunda gecelerken Hz. Peygamber ashâbından koruma talep etti. Muhâcirlerden ve Ensâr'dan birer kişi; Ammâr b. Yâsir ve Abbâd b. Bişr bu görevi üstlendiler. Sırayla nöbet tuttular. Ensâr'dan olan nöbet esnasında namaza durdu. Müslümanlardan birinin karısına kötülük yaptığı bir müşrik intikam yemini ederek orduyu takip etmişti. Ensâr'dan olan nöbetçiye birkaç ok attı, görevini ihmal etme korkusuyla ensârî muhâcir olan arkadaşını uyandırdı, müşrik de kaçıp gitti. Hz. Peygamber bu seferden dönünce cumâdelûlâ ayının kalan kısmıyla cumâdelâhira ve receb aylarını Medîne'de geçirdi.⁴⁴⁵ Buhârî ve Müslim, bu

⁴⁴³ İbn Hişâm, II, 131-143.

⁴⁴⁴ Buhârî, "Megâzî", 14; Müslim, "Cihâd", 30, 62.

⁴⁴⁵ İbn Hişâm, II, 143-148.

gazveye dair çok sayıda hadîs rivâyet etmiştir.⁴⁴⁶

33. Bedrû'l-Âhira Gazvesi

Hız. Peygamber, şabân ayında Ebû Süfyân'la sözleştiği üzere Bedir'e gitti. Ancak bu amaçla yola çıkan Ebû Süfyân Hız. Peygamber'in karşısına çıkmaya cesaret edemedi ve beraberindeki birliklerle geri döndü. Hız. Peygamber, 8 gece onu bekledi. Orada beklediği süreçte Benî Damre'yle daha önce yapılmış olan sulh anlaşmasını yeniledi, sonra da Medîne'ye hareket etti.⁴⁴⁷ Buhârî ve Müslim, bu gazveyle ilgili hadîs rivâyet etmemiştir.

34. Dûmetü'l-Cendel Gazvesi

Hız. Peygamber Medîne'ye döndükten sonra bir süre sefere çıkmadı. Rebülevvel ayında Dûmetü'l-Cendel üzerine yürüyen Hız. Peygamber savaş olmaksızın geri döndü ve hicretten sonraki 5. senenin kalan kısmını Medîne'de geçirdi.⁴⁴⁸ Buhârî ve Müslim, bu gazveyle ilgili hadîs nakletmemiştir.

35. Hendek Gazvesi

Bu savaş 5. yılın şevvâl ayında yapıldı. Çoğu sürgün edilen Benî Nadîr Yahudilerinden olan beş on kişi Mekke'ye gidip Kureyş müşriklerini Hız. Peygamber'le savaşmaya teşvik ettiler. Müşriklerin bir sorusu üzerine Yahudiler "Sizin dininiz onun dininden daha doğrudur." diyecek kadar ileri gittiler. Bunun üzerine en-Nisâ 4/51-55. âyetler nâzil oldu. Yahudilerden bu sözleri duyan Kureyş, onların savaş da'vetini kabul etti. Sonra bu Yahudiler gidip Gatafân'ı ve diğer bazı kabileleri de ikna ettiler. Daha sonra Müşrik bölükleri bir araya toplanmaya başladı. Durumu haber alan Hız. Peygamber istişareler sonucu şehrin etrafına hendek kazılmasına karar verdi. Münafıklar hendek kazılırken kaytarıyorlardı. Müslümanlar ise azimle hendek kazıyor, önemli bir işleri olunca izin alıp işlerini hallediyor ve sonra tekrar gelip çalışıyorlardı. Bu durumla ilgili olarak en-Nûr 24/62. âyet indi. Hız. Peygamber'den izinsiz sıvışıp işten kaçanlar hakkında da en-Nûr 24/63. âyet geldi. Hendek kazılırken recezler söyleniyordu. Kazı sırasında karşılaşılan ve

⁴⁴⁶ Buhârî, "Büyü", 34, "Megâzi", 31; Müslim, "Müsâfirîn", 310-311, "Cihâd", 149.

⁴⁴⁷ İbn Hişâm, II, 149-152.

⁴⁴⁸ İbn Hişâm, II, 152.

bir türlü parçalanamayan bir kayayı bizzat Hz. Peygamber parçaladı. Hendek kazılırken zaman zaman açlık sorunu da yaşanıyordu. Hz. Peygamber bu sırada birkaç kez az yemeğin çoğalması mucizesini gösterdi. Birinde Nu'mân b. Beşîr'in getirdiği hurmalar, bir başkasında da Câbir'in hazırlattığı yemek bereketlendi. Yine Hz. Peygamber, hendekteki büyük bir kayayı parçalarken her darbeye olağanüstü bir şekilde farklı bir ülkenin fethini müjdelemişti. Nihayet müşrikler 10.000 kişiyle hendeğin önüne geldiler. Müslümanlar sadece 3000 kişiydi. Nadîr oğullarından Huyeyy b. Ahtab da, Kurayza oğullarının reisi Ka'b b. Esed'i Hz. Peygamber'le yapmış oldukları anlaşmayı bozmak için ikna etmeye geldi, başta olumsuz cevap olsa da sonunda onları buna ikna etti. Bu durumdan haberdar olan Hz. Peygamber durumu tahkik etmek üzere bazı adamlarını onlara yolladı, onlar da bunun doğru olduğunu Hz. Peygamber'e bildirdiler. Kurayza oğullarının ihaneti halk arasında yayılınca bir korku ve panik hali oluştu, bir takım kişilerin münafıklığı da gün yüzüne çıktı. Müşrikler şehri 20 küsur gün boyunca kuşattılar. Hendek nedeniyle göğüs göğse bir savaş olmadı, sadece taraflar birbirlerine ok attılar. Müşriklerin ve Yahudilerin arasında kalan halk iyice bunalınca Hz. Peygamber Gatafân komutanlarına Medine hurmalarının üçte biri karşılığında geri dönmeleri teklifinde bulundu, bu teklifi kabul gördü, anlaşma yapıldı, hatta anlaşma yazıya bile döküldü, sadece şahitler huzurunda anlaşmayı tamamlama kısmı kaldı. Anlaşmaya son noktayı koymadan önce Hz. Peygamber Sa'd b. Muâz ve Sa'd b. Ubâde'yi çağırıp istişare yaptı. Onların ve özellikle Sa'd b. Muâz'ın anlaşmaya olumsuz yaklaşması nedeniyle anlaşma imzalanmadı ve iptal edildi. Müşrikler zaman zaman hendeği atla geçmeye çalıştılsa da bunu başaramadılar. Hendeğin nispeten dar ir yerinden geçmek isteyen bazı müşrikleri Hz. Ali bir müfrezeyle karşıladı ve onlardan Amr b. Abdüdd'ü öldürdü. Diğerleri de kaçıp gittiler. Müslümanların Hendek savaşındaki parolası "Hâmîm, lâ yunsarûn"du. Hendek fikrinin sahibi olan Selmân için Hz. Peygamber bu savaş esnasında "Selmân bizden, ehl-i beyttendir" buyurmuştur.

Müslümanların kadın ve çocukları kalelerde koruma altına alınmıştı. Örneğin Hz. Âişe, Sa'd b. Muâz'ın annesi ile birlikte Hârise oğullarının kalesindeydi. Bir keresinde Sa'd kolları açık bir zırhla kalenin yanından geçince Hz. Âişe onun annesine "Sa'd'ın zırhının daha kapsayıcı olmasını

isterdim” dedi. Nitekim Sa’d, Habbâb b. Kays b. Arika veya Hafâce b. Âsım b. Hibbân’ın attığı bir okla kolundan yaralandı. Sa’d yaralıyken, Kureyş’le yapılacak başka savaş varsa sağ kalmak, yoksa şehit olmak için dua etti. Safiyye bt. Abdülmüttalib de bazı kadın ve çocuklarla Hassân b. Sâbit’in kalesi Fâri’deydi. Yahûdilerden biri kalenin etrafında dolaşip keşif yapmaya başlamıştı. Safiyye, Hassân’a onu öldürmesini söyledi ama o buna cesaret edemedi. Bunun üzerine Safiyye kaleden inip bizzat kendisi bu yahûdiyi öldürdü.

Bu arada Gatafân kabilesinden Nuaym b. Mes’ûd Müslüman olup Hz. Peygamber’in yanına geldi. Hz. Peygamber de ona savaşın hile olduğunu söyleyip açığa çıkmadan onları savaşmaktan vazgeçirmesi görevini verdi. Nuaym, Kurayza, Kureyş ve Gatafân’a gidip Yahudilerin ve müşriklerin birbirlerine duydukları güveni sarsacak, savaştan vazgeçmelerini sağlayabilecek şeyler söyledi. Nuaym’ın Kurayza ile görüşmesinden habersiz olan Kureyş ve Gatafân ileri gelenleri doğrudan savaşa iştirak etmeye çağırarak için Kurayza’ya elçiler gönderdi. Ancak Kurayza halkı cumartesi gününü bahane edip olumlu cevap vermedi. Bunun üzerine Nuaym’ın ektiği şüphe tohumları sayesinde tarafların birbirlerine karşı duyduğu güven ortadan kalktı. Bu durumu haber alan Hz. Peygamber daha detaylı bilgi almak için Huzeyfe b. Yemân’ı onların durumunu öğrenmek üzere geceleyin yolladı. Huzeyfe rüzgârın ve Allâh’ın ordularının onlara yapacaklarını yaptığını, kazanlarının devrildiğini, çadırlarının söküldüğünü gördü. Sabah olunca hava koşulları nedeniyle zorluk yaşayan ve Kurayza’nın kendilerini yüzüstü bırakması nedeniyle moralleri bozulan Kureyş topluluğunun geri dönme kararı aldıklarını duydu. Huzeyfe görevini tamamlayıp geldi ve bunları Hz. Peygamber’e anlattı. Bu sırada Kureyş’in durumunu haber alan Gatafân da geri dönmek için hazırlık yapmaya başlamıştı. Sonunda düşman kuvvetleri çekip gitti. Müslümanlar da Medîne’ye dönüp silahlarını bıraktılar.⁴⁴⁹ Hz. Peygamber, “Bu seneden sonra Kureyş artık size saldıramayacak, siz onlara hücum edeceksiniz.” buyurdu.⁴⁵⁰ Hendek kazılması ve bu esnada söylenen şiirler⁴⁵¹ Buhârî ve Müslim; hendekte karşılaşılan büyük bir kayanın Hz.

⁴⁴⁹ İbn Hişâm, II, 153-167.

⁴⁵⁰ İbn Hişâm, II, 183.

⁴⁵¹ Buhârî, “Megâzi”, 29; Müslim, “Cihâd”, 125-126.

Peygamber tarafından parçalanması,⁴⁵² yaşanan açlık sorunu, yemek mucizesi⁴⁵³ ve şehrin müşriklerce kuşatılması⁴⁵⁴ Buhârî; Hassân b. Sâbit'in görevi⁴⁵⁵ Müslim; müşriklerin çekip gitmesi⁴⁵⁶ Buhârî tarafından da rivâyet edilmiştir. Buhârî ve Müslim, bunların dışında İbn Hişâm'ın rivâyetlerine ek olarak Hz. Peygamber'in müşriklere savaş öncesi ve namazların kazaya kalmasına sebep oldukları için savaş esnasında yaptığı beddualara dair yaptığı rivâyetler de vardır.⁴⁵⁷

36. Benî Kurayza Yahûdilerinin Sürgün Edilmesi

Hendek savaşından döndükten hemen sonra Cebrâil öğle vakti Hz. Peygamber'e gelerek meleklerin silahlarını henüz bırakmadığını ve Yüce Allâh'ın Benî Kurayzâ üzerine yürünmesini emrettiğini bildirdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, herkes Benî Kurayza diyarına ulaşana dek kimsenin ikindi namazını kılmamasını emretti. İkindiye ancak yatsıdan sonra kılmaya fırsat buldular. Hz. Peygamber'in geldiğini öğrenen yahûdiler kalelerine kapandılar. Hz. Peygamber, 25 gün boyunca Kurayza yahûdilerini kuşatma altında tuttu. Kurayza'yı ihanete sevk eden Huyeyy b. Ahtab da onlarla birlikteydi. Kurayza reisi Ka'b b. Esed halkıyla ne yapılması gerektiği konusunda istişâre etti. Yahûdiler, aralarındaki istişâre sonucunda Hz. Peygamber'den elçi olarak Ebû Lübâbe'yi göndermesini istediler. Ebû Lübâbe onlarla görüşmesi esnasında kalelerinden inmeleri durumunda öldürüleceklerini ima etti. Bu hatasından dolayı çok pişman oldu ve döndüğünde kendisini mescidin sütunlarından birine bağladı, tevbesi kabul edilene kadar yerinden ayrılmayacağını söyledi ve 6 gün boyunca namaz vakitleri hariç sütuna bağlı durdu. Ebû Lübâbe'yle ilgili olarak el-Enfâl 8/27 ve et-Tevbe 9/102 indi.

Sonunda Yahûdiler teslim olmayı kabul ettiler ve Sa'd b. Muâz'ın hükmüne razı olacaklarını bildirdiler. O da erkeklerinin öldürülmesi, kadın ve çocuklarının esir edilmesi hükmünü verdi. Yahûdiler bu hüküm üzere kalelerinden inince Hz. Peygamber onları önce bir yerde hapsetti, daha sonra

⁴⁵² Buhârî, "Megâzî", 29.

⁴⁵³ Buhârî, "Megâzî", 29; Müslim, "Eşribe", 141.

⁴⁵⁴ Buhârî, "Megâzî", 29; Müslim, "Tefsîr", 12.

⁴⁵⁵ Müslim, "Fedâilü's-sahâbe", 49.

⁴⁵⁶ Buhârî, "Megâzî", 29.

⁴⁵⁷ Buhârî, "Cihâd", 112, "Deavât", 58; Müslim, "Mesâcid", 202.

da idam ettirdi ve cesetlerini kazdırdığı bir hendeğe attırdı. Öldürülenlerin sayısı 600-700 veya en çok 800-900 kişiydi.⁴⁵⁸ Benî Kurayza'nın ergenliğe girmiş tüm erkekleri öldürüldü, bâliğ olmayanları ise serbest bırakıldı. Öldürülenler içinde Huyey b. Ahtab ve kabile reisi Ka'b b. Esed de vardı. Yahudi erkeklerinden sadece; kaleden indikleri gece Müslüman olan Sa'lebe b. Sa'ye, Üseyd b. Sa'ye ve Esed b. Ubeyde, Kurayza'nın ihanetine katılmayan Amr b. Su'da, Sâbit b. Kays b. Şemmâs'a iyilik yaptığı için onun aracılığıyla kurtulan Zübeyr b. Batâ ve Hz. Peygamber'in teyzesi Selmâ bt. Kays'ın ricasıyla affedilen Rifâa b. Samuel öldürülmedi. Kadınlardan ise sadece Hallâd b. Süveyd'in başına değirmen taşı yuvarlayıp onu katleden kişi öldürüldü.

Benî Kurayza'nın malları, kadınları ve çocukları Müslümanlar arasında taksim edildi; ganimetler savaşçının bineğine iki, savaşçıya bir hisse olmak üzere paylaştırıldı ve ganimet mallarından humus (beşte bir) hissesi ayrıldı. Hz. Peygamber, Benî Kurayza kadınlarından Reyhâne'yi kendisi için seçti. Reyhâne, başta müslüman olmadı ve cariye olarak kalmayı tercih etti ama daha sonra müslüman oldu.⁴⁵⁹ Buhârî ve Müslim, Cebrâil'in gelişi, ikinci namazının Benî Kurayza diyarına gidene kadar kılınmaması emri, Sa'd'ın verdiği hüküm ve esirlere yapılanlar konusunda hadisler rivâyet etmiştir.⁴⁶⁰

İbn Hişâm daha sonra Hendek savaşıyla ilgili olarak nâzil olan el-Ahzâb 33/9-27'yi kısaca tefsir etmiştir.⁴⁶¹

Benî Kurayza kuşatması tamamlandıktan sonra Sa'd b. Muâz'ın yarası patladı ve şehit oldu. Hz. Peygamber onun ölümü üzerine arşın titrediğini belirtmiş ve kabrin onu sıkmadığını söylemiştir.⁴⁶² Buhârî ve Müslim, Sa'd'ın şehit oluşunu anlatan ve arşın onun ölümü üzerine titrediğini bildiren hadisler rivâyet etmiştir.⁴⁶³

İbn Hişâm daha sonra Hendek savaşında şehit olan müminlerin ve ölen

⁴⁵⁸ İbn Hişâm, II, 167-175. Öldürülen yahudilerin sayısını abartılı bulan bazı araştırmacılar, ilgili rivâyetlerin uydurulduğu kanaatinde dirler. Bkz. Mahmut Kelpetin, "Benî Kurayza Gazvesi İle İlgili Rivâyetlerin Değerlendirilmesi: İbn Hişâm Örneği", *Tarih Dergisi*, sy. 53, İstanbul 2012, s. 13 vd.

⁴⁵⁹ İbn Hişâm, II, 175-176.

⁴⁶⁰ Buhârî, "Salâtü'l-havf", 5, "Megâzi", 14, 30; Müslim, "Cihâd", 62, 65, 69.

⁴⁶¹ İbn Hişâm, II, 176-179.

⁴⁶² İbn Hişâm, II, 179-181.

⁴⁶³ Buhârî, "Menâkıbü'l-Ensâr", 12, "Megâzi", 30; Müslim, "Fedâilü's-sahâbe", 123-124.

müşriklerin isimlerini vermekte, devamında da Benî Kurayza kuşatmasında şehit olan müslümanların isimlerini saymaktadır.⁴⁶⁴ Son olarak da Hendek Savaşı ve Benî Kurayza Kuşatması üzerine söylenen şiirlerden örnekler sunmaktadır.⁴⁶⁵ Buhârî ve Müslim, bu konularda rivâyette bulunmamıştır.

37. Sellâm b. Ebi'l-Hukayk'ın Öldürülmesi

Sellâm, Hendek savaşı öncesinde hizipleri Hz. Peygamber'e karşı ordu hazırlanmasına teşvik edenlerdendi. Evs kabilesi daha önce fitneci Ka'b b. Eşref'i öldürmüştü. Hazrec kabilesi de Sellâm'ı öldürerek bu konuda onlardan geri kalmamak istiyordu. Hazrec'ten 5 kişi Sellâm'ı Hayber'de öldürmek için gönüllü oldu. Hz. Peygamber de başlarına Abdullâh b. Atîk'i komutan olarak atadı ve onları Hayber'e gönderdi. Bu tim bir gece vakti görevlerini başarıyla tamamladılar ve döndüler.⁴⁶⁶ Hassân b. Sâbit, Ka'b ve Sellâm'ın katliyle ilgili bir şiir söylemiştir.⁴⁶⁷ Buhârî, Sellâm'ın öldürülmesi olayını rivâyet etmiş fakat Hassân'ın şiirine eserinde yer vermemiştir.⁴⁶⁸

38. Amr b. Âs ve Hâlid b. Velîd'in Müslüman Oluşu

Hendek savaşı sonrasında Amr b. Âs Kureyş'ten kendisine itibar eden bazı kimselere Necâşî'nin yanına gitmeyi teklif etti; Hz. Peygamber galip gelirse orada zarar görmemiş olacaklarını, Kureyş galip gelirse zaten sorun olmayacağını söyledi. Sonra yanına Necâşî'nin sevdiği derilerden alıp yola çıktı. Necâşî'nin yanına gittiğinde onun da iman ettiğini gördü ve kendisi de müslüman oldu ama bunu gizledi. Daha sonra müslüman olduğunu Hz. Peygamber'e de açıklamak niçin Mekke Fethi'nden önce yola çıktı. Yolda Hâlid b. Velîd ile karşılaştı. O da aynı amaçla Mekke'den yola çıkmıştı. Gittiklerinde önce Hâlid, sonra da Amr Müslüman olduğunu belirtip bey'at etti. Hz. Peygamber onlara İslâm dinine girmenin ve hicretin önceki günahları kesip atacağını müjdeledi. Onlarla birlikte gelen Osmân b. Talha da Müslüman oldu.⁴⁶⁹ Müslim, Amr b. Âs'ın müslüman oluşuyla ilgili uzun bir

⁴⁶⁴ İbn Hişâm, II, 181-183.

⁴⁶⁵ İbn Hişâm, II, 183-201.

⁴⁶⁶ İbn Hişâm, II, 201-203.

⁴⁶⁷ İbn Hişâm, II, 204.

⁴⁶⁸ Buhârî, "Megâzi", 16.

⁴⁶⁹ İbn Hişâm, II, 204-206.

hadis rivâyet etmiştir.⁴⁷⁰

39. Benî Lihyân Gazvesi

Hız. Peygamber, zilhicceden cumâdelûlâ ayına kadar Medîne'de durdu. Daha sonra Benî Kurayza fethinden sonraki altıncı ayın başında cumâdelûlâ ayında Recî' şehit edilenlerin intikamını almak için Benî Lihyân üzerine yürüdü. Şâm'a doğru gidiyormuş izlenimi vererek onlara baskın yapmak istedi. Hız. Peygamber, Benî Lihyân topraklarına girdiğinde onların dağlara çekilerek tedbir almış olduklarını gördü. Bunun üzerine Mekkeliler'e topraklarına geldiklerini göstermek ve gözdağı vermek için 200 atıyla Uşfân'a gitti, daha sonra da geri döndüler. Dönüşte Hız. Peygamber "Âyibûne tâibûne..." duasını okumuştur.⁴⁷¹ Buhârî, bu gazve ve duayla ilgili bir hadis rivâyet etmiştir.⁴⁷²

40. Zî Karad Gazvesi

Medîne'ye döndükten birkaç gün sonra Uyeyne b. Hısn el-Fezârî Gatafanlı süvarilerle bir baskın yaparak Hız. Peygamber'in Gâbe'deki develerini çaldı; develeri güden Gifâr'lı adamı öldürdü, karısını ise develerle birlikte kaçırdı. Bunu ilk fark eden Seleme b. Ekva' onları takip edip onlara ok attı. İbn Ekva' gelip durumu Hız. Peygamber'e haber verince Rasûl-i Ekrem olayı haber alıp gelen bir grup süvariye başlarına Sa'd b. Zeyd'i komutan olarak atayarak onların üzerine yollandı. İki taraf karşılaşınca çatışma çıktı ve her iki taraftan da ölenler oldu. Müslümanlar çalınan develerden bir kısmını kurtarmayı başardılar. Sonra Hız. Peygamber de ashâbıyla yola çıktı ve Zî Karad'da bir dağda konakladı. Ancak düşman çok uzaklaşmış olduğundan bir gün sonra geri döndüler. Gifâr'lı kadın çoban kurtulduğu takdirde kurtulduğu takdirde üzerinde kurtulaşa erdiği deveyi keseceğini adamıştı. Hız. Peygamber, bu şekilde sahip olunmayan şeylerin adanmasının geçerli olmayacağını söyledi. İbn Hişâm gazve vesilesiyle söylenen bir kısım şiirlerle konuyu sonlandırmaktadır.⁴⁷³ Buhârî ve Müslim, bu gazveyle ilgili Seleme b. Ekva'dan oldukça uzun hadisler rivâyet

⁴⁷⁰ Müslim, "İmân", 121.

⁴⁷¹ İbn Hişâm, II, 206-208.

⁴⁷² Buhârî, "Cihâd", 197.

⁴⁷³ İbn Hişâm, II, 208-215.

etmiştir.⁴⁷⁴

41. Benî Mustalık Gazvesi

Hz. Peygamber, cumâdelâhirenin kalan kısmını ve receb ayını Medîne’de geçirdi. Daha sonra 6. yılın şâbân ayında Huzâa’dan Benî Mustalık üzerine yürüdü. Bunun sebebi, onların liderleri olan Hz. Cüveyriye’nin babası Hâris b. Ebî Dırâr’ın komutasındaki bir orduyla müminlerle savaşmak için harekete geçtiklerini duymuş olmasıdır. Hz. Peygamber Benî Mustalık’a ait olan ve Müreysi’ denilen su kaynağının çevresinde onlarla savaştı ve onları mağlup etti. Oğullarını, kadınlarını ve mallarını ele geçirdi. Bu savaşta Hişâm b. Sübâbe, müşriklerden olduğu sanılarak yanlışlıkla öldürüldü. Ordunun sucularından olan Cehcâh ve Sinân su başında kavga ettiler. Cehcâh muhâcirlerden, Sinân Ensârdan yardım istedi. Abdullâh b. Übeyy bunu fırsat bilerek fitne çıkarmaya çalıştı ve insanları “Medîne’ye dönünce azîz olanlar zelîl olanları oradan çıkaracak.” sözleriyle tahrîk etti. Zeyd b. Erkam onun bu sözlerini Hz. Peygamber’e ilettiler. Rasûlullâh, İbn Übeyy’i çağırıp bu sözleri söyleyip söylemediğini sordu, o da yemin ederek bunları söylediğini inkâr etti. Hz. Peygamber insanları meşgul ederek fitneyi bastırmak amacıyla orduyu harekete geçirdi; günün kalan kısmında, gece boyunca ve diğer gün sabahın bir bölümünde yürüttü, nihâyet Hicâz’da Bek’â denilen suyun başında konakladılar. Daha sonra Abdullâh b. Übeyy b. Selûl’ün yalan söylediğini bildiren âyetler indi. Hz. Peygamber, bunun üzerine Zeyd’i “Bu, kulağıyla Allâh’a vefâ gösteren bir kimsedir” diyerek taltîf etti. Âyetler inince İbn Übeyy’in yaptıkları nedeniyle öldürüleceği yönünde bir şayia çıktı. Bunun üzerine oğlu Abdullâh Hz. Peygamber’e gelip bu işi bizzat kendisi yapmak istediğini, başkası yaparsa kâfir biri yüzünden bir mü’mine zarar verip cehenneme düşmekten korktuğunu söyledi. Ancak Hz. Peygamber babasının öldürülmesini emretmeyeceğini söylenince teskin oldu. Mikyes b. Sübâbe Mekke’den gelip Müslüman olduğunu söyledi ve kardeşi Hişâm b. Sübâbe’nin diyetini istedi. Sonra da fırsatın bulup kardeşinin katilini öldürüp Mekke’ye mürted olarak döndü. Müslümanların bu savaştaki parolası “Yâ Mansûr! Emit, emit!” şeklindeydi. Bu savaşta bazı müşrikler öldürülmüş ve çok sayıda esir alınmıştı. Esirler arasında Hâris b. Ebî Dirâr’ın kızı

⁴⁷⁴ Buhârî, “Cihâd”, 166, “Megâzi”, 37; Müslim, “Cihâd”, 131-132.

Cüveyriye de vardı. Sâbit b. Kays'ın hissesine düşen Cüveyriye fidyasını verip kurtulmak istiyordu. Bu amaçla Hz. Peygamber'den yardım almaya geldi. Hz. Peygamber ona fidyasını verip kendisiyle evlenmeyi teklif etti. Cüveyriye teklifi kabul etti. Bunun üzerine sahâbiler Hz. Peygamber'in akrabası oldukları için ellerindeki esirleri serbest bıraktılar. Bu sırada Cüveyriye'nin babası Hâris de kızının fidyasını ödemek üzere yola düşmüştü. Getirdiği develer içinde ikisini çok beğendiği için onlara kıyamadı ve bir vadide gizledi. Geldiğinde Hz. Peygamber bu yaptığını ona haber verince Hâris bundan çok etkilendi ve Müslüman oldu. Getirdiği develeri Hz. Peygamber'e verdi o da kızını ona teslim etti. Sonra Hz. Peygamber Cüveyriye'yi babasından istedi ve onunla evlendi. Benî Mustalık Müslüman olunca Hz. Peygamber onlara Velid b. Ukbe b. Ebî Muayt'ı temsilci olarak gönderdi. Onlar da onu karşılamak için yola çıktılar. Bunu duyan Velid, onların kendisine zarar vereceğini sanıp geri döndü, kendisini öldürmek istediklerini ve zekât vermediklerini iddia etti. Hz. Peygamber de öfkelenip onlarla savaşmayı düşünmeye başlamışken onlardan bir heyet gelip durumu açıklığa kavuşturdu. Bunun üzerine fâsık birinin getirdiği haberi tetkik etmeyi emreden el-Hucurât 49/6-7. âyetleri indi.⁴⁷⁵

Hz. Peygamber Benî Mustalık gazvesine çıkarken hanımları arasında kur'a çekmiş, kur'ada Hz. Âişe çıkınca beraberinde onu götürmüştü. Gazveden dönerken ifk (Hz. Âişe'ye iftirâ) hâdisesi meydana geldi. Bazı kimseler Hz. Âişe'ye ve onu bulup getiren Safvân b. Muattal'a iftirâda bulundular. Bazı müslümanlar de bu iftiranın yayılmasını sağladılar. Ancak Ebû Eyyûb gibi bunun bir yalan olduğunu söyleyip doğru bir duruş sergileyenler çoğunlukta idi. Sonunda bizzat Yüce Allâh Hz. Âişe'nin masum olduğunu bildirdi. Bunun üzerine Hz. Ebu Bekir, bu iftiraya karışan Mıstah'a artık maddî yardımda bulunmayacağını söyledi. Bu yaşananlarla ilgili olarak en-Nûr 24/11, 15, 22 âyetleri indi. Safvân b. Muattal, Hassân b. Sâbit'in kendisi hakkındaki iftiralarını duyunca onu kılıçla yaraladı. Sonra Hz. Peygamber olayı tatlıya bağladı.⁴⁷⁶ Buhârî ve Müslim, Hz. Peygamber'in onları bir baskınla mağlup edip esir aldığını,⁴⁷⁷ Abdullâh b. Übeyy'in fitne

⁴⁷⁵ İbn Hişâm, II, 215-220.

⁴⁷⁶ İbn Hişâm, II, 221-229.

⁴⁷⁷ Buhârî, "İtk", 13; Müslim "Cihâd", 1.

çıkarma çabalarını⁴⁷⁸ ve dönüşte gerçekleşen ifk olayını⁴⁷⁹ konu edinen birçok hadis rivâyet etmiştir.

42. Hudeybiye Anlaşması ve Rıdvân Bey'atı

Hz. Peygamber, ramazan ve şevvâl aylarını Medîne'de geçirdikten sonra zilkade ayında umre niyetiyle yola çıktı. Kureyş'in olumsuz bir tutum içerisine girmesinden endişelendiği için maiyetindekilerin sayısını arttırmak istiyordu ama bedevîlerin çoğu işi ağırdan aldı. Hz. Peygamber de Ensâr, muhâcîrîn ve kendilerine katılan bedevîlerle yola çıktı. Bir rivâyete göre sayıları 700, develerinin sayısı ise 70'ti. Ancak Câbir bu sefere katılanların sayısının 1400 olduğunu söylemiştir. Hz. Peygamber Ufân'a geldiğinde Bişr b. Süfyân'la karşılaştı. Bişr ona Kureyş'in müslümanları Mekke'ye sokmamak için asker gönderdiği ve bu askerlerin Zû Tuvâ'da konakladığı bilgisini verdi. Hz. Peygamber onlarla karşılaşmamak için yoluna taşlık dağ yollarından devam etti. Hudeybiye'ye inişte Seniyyetü'l-mirâr denilen yerde devesi çöktü. Orada konakladılar. Konakladıkları yerde su yoktu. Bunun üzerine Hz. Peygamber sadağından bir ok çıkardı ve onun bölgedeki kuyulardan birine saplanmasını istedi. Nâciye b. Cündeb veya Berâ b. Âzib kuyuya inip denileni yaptı, bunun üzerine su çağıldamaya başladı. Hz. Peygamber Hudeybiye'de konakladığında müşrikler onun niyetini anlamak için elçiler yolladılar. Sırasıyla Büdeyl, Mikrez, Huleys, Urve b. Mes'ûd elçi olarak geldiler. Hz. Peygamber de Hırâş b. Ümeyye'yi elçi olarak Mekke'ye yolladı. Ancak kötü muameleyle karşılaşan bu elçi canını zor kurtardı. Müşrikler, 40 veya 50 kişilik bir grubu Hz. Peygamber'in askerinin etrafında dolaşmaları ve onlardan birini tutup getirmeleri için görevlendirdiler. Ancak bu müşrikler denileni yapamadan yakalandılar ve daha sonra affedilip salıverildiler. Hz. Peygamber daha sonra Osmân b. Affân'ı elçi olarak Mekke'ye yolladı. Hz. Osmân Mekke'deyken onun öldürüldüğü yolunda bir dedikodu çıktı. Bunun üzerine Hz. Peygamber ashabından, kimilerine göre kaçmamak üzere, kimilerine göre ise ölümüne bey'at aldı.⁴⁸⁰ Cedd b. Kays hariç orada bulunan herkes bey'ata katıldı. Bey'at edenlerin ilki Ebû Sinân el-Esedî'dir. Bey'attan sonra Hz. Osmân'ın öldürülmediği haber alındı. Kureyş

⁴⁷⁸ Buhârî, "Tefsîr", 63-5; Müslim, "Birr", 63, "Münâfikîn", 1.

⁴⁷⁹ Buhârî, "Megâzî", 34; Müslim, "Tevbe", 56.

⁴⁸⁰ İbn Hişâm, II, 229-235.

sulh için elçi olarak Süheyl b. Amr'ı yolladı. Onun gelmesiyle; 10 yıl boyunca savaş yapılmamasını, isteyen kabilenin isteyen tarafla anlaşma yapabileceğini (Bu kapsamda Huzaa Müslümanlarla, Benî Bekîr Kureyş'le ittifak etmiştir), Kureyş'ten kaçıp Muhammed'e gelenlerin iade edileceğini ama Muhammed'den kaçıp Kureyş'e gelenlerin iade edilmeyeceğini, o yıl Müslümanların umre yapamayacağını ama bir sonraki yıl gelip üçgün boyunca Mekke'de kalabileceklerini karara bağlayan bir anlaşma yapıldı. Anlaşma sonrası kurbanlar kesildi ve ihramlardan çıkıldı. Anlaşma yazılırken Kureyş'in zulmünden kaçan Süheyl b. Amr'ın oğlu Ebû Cendel çıkageldi. Anlaşma gereği müşriklere iade edildi. Müslümanlar Medîne'ye dönerken yolda Fetih sûresi nâzil oldu. Medîne'ye gelindiğinde Müslümanlar Hz. Peygamber'e "Mekke'ye emniyet içinde girileceği" sözünü hatırlattılar. Hz. Peygamber de "Bu sene dedim mi?" diyerek bu va'din geçerli olduğunu ifade etti.⁴⁸¹ Buhârî ve Müslim, Hudeybiye anlaşması ve Rıdvân bey'atıyla ilgili çok sayıda hadis rivâyet etmiştir.⁴⁸² Bu iki muhaddis konuya İbn Hişâm'dan daha geniş yer ayırmıştır.

Hız. Peygamber Medîne'ye döndüğünde Ebû Basîr müşriklerin elinden kurtulup kendisine sığındı ama anlaşma gereği kendisini geri götürmek için görevlendirilen müşrike teslim edildi. Ancak Ebû Basîr yolda bu müşriki öldürüp tekrar kaçmayı başardı. Daha sonra da Kureyş'in kervan yolunun üzerinde olan Iys'a yerleşti. Mekke'den kaçan mazlum müslümanlar da gelip ona katılmaya başladılar. Ebû Basîr ve adamları kervanlara baskın veriyor ve yakaladıkları müşrikleri öldürüyorlardı. Bu durum Kureyş için ciddi bir sorun olmaya başladı. Bunun üzerine müşrikler Hz. Peygamber'e bunları yanına alması için mektup yazdılar. Onlar da Medîne'ye gelip yerleştiler. Hz. Peygamber, müşriklerin elinden kurtulup Medîne'ye sığınan kadınları – erkeklerin aksine– baştan beri geri iade etmiyordu. el-Mümtehine 60/10-11 de onun bu tutumunu onayladı ve şekillendirdi.

43. Hayber Gazvesi, Fedek ve Vâdi'l-Kurâ

Hız. Peygamber, Hudeybiye dönüşünde zilhicce ayını ve muharrem ayının bir kısmını Medîne'de geçirdi. Daha sonra muharrem ayının kalan

⁴⁸¹ İbn Hişâm, II, 236-245.

⁴⁸² Buhârî, "Sulh", 6, "Şurût", 15, "Cizye", 18, "Megâzi", 35, 43; Müslim, "Cihâd", 90, 94, 132. Başta da belirtildiği üzere dipnotlarda sadece birkaç örnek hadise işaret edilmektedir.

kısımında Hayber'e doğru hareket etti. Hayber yolunda Âmir b. Ekva' şiiirler söylüyordu. Savaş esnasında kazayla öldüğü için Âmir'in şehit olup olmadığı tartışıldı ama Hz. Peygamber onun şehit olduğunu söyleyince dedikodular sona erdi. Hz. Peygamber, Hayber'i görebildiği bir yere varınca bir süre duâ etti. Müminleri gören yahûdiler korkup kalelerine sığındılar. Gatafânlılar Yahudilere yardım için yola çıktılar ama bazı endişelerle geri döndüler. Hz. Peygamber, yahûdi kalelerini tek tek fethetti. Önce Nâim sonra Kamûs fethedildi. Bu fetihler sırasında evcil eşek etinin yenilmesi başta olmak üzere birçok şey yasaklandı. Bir yandan da kaleler fehedilmeye devam ediyordu. En son Vetih ve Selâlim kaleleri kaldı. Hz. Peygamber onları 17 gün kuşattı. Hayber'de Müslümanların parolası "Yâ Mansûr! Emit, emit!"di. Müslümanları teke tek vuruşmaya çağıran yahûdi cengâveri Merhab'ı Muhammed b. Mesleme öldürdü. Merhab'tan sonra meydana çıkan kardeşi Yâsir'i de Zübeyr katletti. Kalelerde biri Müslümanları oldukça zorlamıştı. Önce Hz. Ebû Bekir sonra Hz. Ömer kaleyi fethetmeyi denemiş ama başaramamıştı. Bunun üzerine Hz. Peygamber sancağı gözünden rahatsız olan ama mucezevî bir şekilde tedavi ettiği Hz. Ali'ye verdi ve onu fetihle görevlendirdi. Çarpışma sırasında kalkanını kaybeden Hz. Ali kalenin yanındaki bir kapıyı kalkan olarak kullandı ve sonunda kaleyi fethetti. Hz. Ali'nin kalkan olarak kullandığı bu kapıyı yedi sekiz kişi bile ters çevirmeye güç yetiremiyordu. Nihayet savaş sona erdi. Savaş esirleri arasında Huyeyy b. Ahtab'ın kızı Safiyye de vardı. Safiyye rüyasında ayın kucağına düştüğünü görmüştü. Rüyasını kocası Kinâne b. Rebî b. Ebi'l-Hukayk'a anlattı, o da ona tokat attı. Safiyye iki amca kızıyla birlikte Ebû'l-Hukayk'lara ait olan Kamûs kalesinde ele geçirildi. Onu Dihye almıştı. Ancak Hz. Peygamber onu kendisi için seçti (safiiyy) ve onun yerine Dihye'ye Safiyye'nin iki amca kızını verdi. Hz. Peygamber Benî Nadîr'in hazinelerinin yerini söylemesi için Kinâne b. Rebî'yi getirtmişti. Hazineler ele geçirildi ve daha sonra Kinâne Mahmûd b. Mesleme'ye karşılık öldürüldü. Hz. Peygamber, yahûdilerle bir anlaşma yaparak arazileri işletmeleri ve çıkan ürünün yarısını vermeleri koşuluyla yerlerinde kalmalarına izin verdi. Fedek yahûdileri de aynı şartlarla Hz. Peygamber'le anlaşma yaptılar. Ancak Fedek herhangi bir savaş olmadan elde edildiği için Hz. Peygamber'in özel mülkü oldu. Hz. Peygamber Hayber'deyken Zeyneb bt. Hâris adlı yahûdi kadını pişirip kendisine sunduğu zehirli bir koyunla onu öldürmek istedi. Ancak Hz. Peygamber etin zehirli

olduğunu mucizevî bir yolla anladı ve kadın amacına ulaşamadı. Ancak koyundan yiyecek Bısr b. Berâ öldü. Hz. Peygamber ölüm hastalığında o zehirli koyun nedeniyle sanki kalp damarlarının kopar gibi olduğunu hissettiğini söylemiştir.⁴⁸³ Buhârî ve Müslim, Hayber'e giderken Âmir b. Ekvâ'ın yolda şiirler söylemesi, onun şehâdeti üzerinde yapılan dedikodular,⁴⁸⁴ yahûdilerin Müslümanları görünce kaçıp kalelerine sığınmaları,⁴⁸⁵ Hz. Ali'nin kıssası,⁴⁸⁶ Hayber fethi sonrası yahûdilerle araziyi işletmeleri karşılığında yapılan anlaşma⁴⁸⁷ ve Yahûdi bir kadının Hz. Peygamber'i zehirleme teşebbüsü⁴⁸⁸ konularında çok sayıda hadis rivâyet etmiştir.

Hz. Peygamber Hayber'den ayrılıp Vâdi'l-Kurâ'ya geldi ve birkaç gün orayı kuşattı. Hz. Peygamber'in yüklerini indirmekte olan kölesi o sırada bir okla öldürüldü. İnsanlar onun cennete gittiğini konuşmaya başladılar. Ancak Hz. Peygamber ganimetten aşırıldığı bir pelerin nedeniyle onun cehenneme gittiğini söylemiştir. Abdullâh b. Mugaffel'in Hayber'de elde ettiği bir tulum yağ, onu paylaşılacak ganimetler arasına katmak istememesi sebebiyle latife konusu oldu. Hz. Peygamber yolda Hz. Safiyye ile gerdeğe girdi. O gece Hz. Peygamber'in çadırını Ebû Eyyüb korudu. Dönüş yolunda Hz. Peygamber'i ve ashâbı sabah namazına uyandırma görevini üstlenen Hz. Bilâl uyuya kalınca namaz kazaya kaldı. Güneş doğup uyanınca o yerden ayrıldılar ve az ileride namazlarını kaza ettiler. Hz. Peygamber "Namazı unuttuğunuzda hatırlayınca kılın." buyurdu. Hayber'e iştirak eden kadınlara ganimetten pay verilmedi ama bir miktar ihsanda bulunuldu.⁴⁸⁹ Buhârî ve Müslim, kölenin öldürülmesi,⁴⁹⁰ Abdullâh b. Mugaffel'in kıssası,⁴⁹¹ Hz. Safiyye'yle zifâf⁴⁹² ve namazın kazaya kalması⁴⁹³ ile ilgili hadisler rivâyet etmiştir.

İbn Hişâm daha sonra Hayber şehitlerinin isimlerini saymaktadır. Hayber savaşı sırasında müslüman olan çoban Esved er-Râî de şehitler

⁴⁸³ İbn Hişâm, II, 245-255.

⁴⁸⁴ Buhârî, "Megâzi", 38, "Et'ime", 28; Müslim, "Cihâd", 123-124.

⁴⁸⁵ Buhârî, "Ezân", 6, "Megâzi", 38; Müslim, "Cihâd", 120-121.

⁴⁸⁶ Buhârî, "Cihâd", 121; Müslim, "Cihâd", 132, "Fedâilü's-sahâbe", 33-35.

⁴⁸⁷ Buhârî, "Fardu'l-humus", 19; Müslim, "Müsâkât", 4.

⁴⁸⁸ Buhârî, "Cizye", 7; Müslim, "Selâm", 45.

⁴⁸⁹ İbn Hişâm, II, 255-256.

⁴⁹⁰ Buhârî, "Cihâd", 190, "Megâzi", 38; Müslim, "İmân", 183.

⁴⁹¹ Buhârî, "Megâzi", 38.

⁴⁹² Buhârî, "Salât", 12; Müslim, "Nikâh", 84.

⁴⁹³ Buhârî, "Menâkıb", 25; Müslim, "Mesâcid", 312.

arasındaydı.⁴⁹⁴ Haccâc b. İlât, Mekke müşriklerinin elindeki mallarını kurtarmak için onlara Hz. Peygamber'in Hayber'de yenildiğini söyledi ve böylece onların desteğini aldı ve bu entrikayla mallarını kurtardı. İbn Hişâm daha sonra Hayber'le ilgili olarak söylenmiş şiirlerden örnekler kaydetmektedir. Ümmü Eymen'in oğlu Eymen b. Ubeyd'in Hayber'den geri kalmasının nedeniyle ilgili şiiri de bunlardandır.⁴⁹⁵ Buhârî ve Müslim, bu konularla ilgili hadîs rivâyet etmemiştir.

Hz. Peygamber, Hayber ganimetlerini ashabı arasında taksim edip hanımlarına verilecek Hayber buğdayından verilecek miktarı belirledi. Ayrıca ölmek üzereyken Hayber hurmalarının bir kısmının belirlediği bazı kabilelere verilmesini vasiyet etti.⁴⁹⁶ Buhârî ve Müslim, Hz. Peygamber'in hanımları için Hayber buğdayından tahsis edilen miktara dair hadîs rivâyet etmiştir.⁴⁹⁷

Hz. Peygamber'in Hayber'deki zaferi Fedek Yahûdilerini korkuttu ve onları anlaşmaya sevketti. Hayber hurmalarının iki tarafa verilecek miktarını tahmin için bir Müslümanlardan bir de Yahudilerden görevli belirlendi. Abdullâh b. Revâhâ görevlendirildi.⁴⁹⁸ Buhârî ve Müslim, bu konuyla ilgili hadîs rivâyet etmemiştir.

Hz. Peygamber zamanında birgün Hayber'de Müslümanlardan Abdullâh b. Sehl ölü bulundu. Yahudiler onu kendilerinin öldürmediğini söylediler ve onlardan 50 kişi de bunu yapmadıklarına yemin ettiler. Hz. Ömer, arazi işletme anlaşması yapılan bu Yahûdileri hilâfeti zamanında sürgün etti ve arazilerini müslümanlar arasında paylaştırdı.⁴⁹⁹ Abdullâh b. Sehl olayına dair Buhârî ve Müslim,⁵⁰⁰ Yahudilerin sürgün edilmesiyle ilgili Buhârî hadîs rivâyet etmiştir.⁵⁰¹

Ca'fer b. Ebî Tâlib ve Habeşistan'daki diğer müminler dönüş yapıp Hayber'de Hz. Peygamber'in yanına geldiler. Hz. Peygamber onları alıp getirmesi için Amr b. Ümeyye ed-Damrî'yi Necâşî'ye göndermişti. O da

⁴⁹⁴ İbn Hişâm, II, 258-260.

⁴⁹⁵ İbn Hişâm, II, 260-261.

⁴⁹⁶ İbn Hişâm, II, 263-265.

⁴⁹⁷ Buhârî, "Müzâraa", 8; Müslim, "Müsâkât", 2.

⁴⁹⁸ İbn Hişâm, II, 266-267.

⁴⁹⁹ İbn Hişâm, II, 267-269.

⁵⁰⁰ Buhârî, "Cizye", 12; Müslim, "Kasâme", 1.

⁵⁰¹ Buhârî, "Şurût", 14.

muhâcirleri iki gemiye doldurup getirmişti.⁵⁰² Buhârî ve Müslim, bu konuyla ilgili hadisler rivâyet etmiştir.⁵⁰³

İbn Hişâm, daha sonra Habeşistan'a hicret eden muhacirlerinin ve onların Habeşistan'da doğan çocuklarının bir listesini vermekte, muhâcirlerden Abdullâh b. Cahş'ın hristiyanlığa geçmesi ve ölümünden sonra eşi Ümmü Habîbe ile Hz. Peygamber'in evlenmesi hakkında bilgi sunmaktadır.⁵⁰⁴ Buhârî ve Müslim, bu listeyle ve Hz. Peygamber'in Ümmü Habîbe'yle evliliğinin arkaplanı ile ilgili bir rivâyette bulunmamıştır.

44. Kazâ Umresi

Hız. Peygamber Hayber sonrası çeşitli yerlere askeri birlikler (seriyye ve gazveler) göndermekle birlikte Rebûlevvelden şevvâle kadar Medîne'de durdu. 7. yılın zilkade ayında ise kazâ umresi için yola çıktı. Müslümanlar Mekke'ye gelince halk orayı terk etti. Kureyş, müslümanların darlık içinde ve aç oldukları şeklinde propaganda yapıyordu. Müslümanlar zayıf düşmediklerini göstermek için Dârü'n-nedve'den de görülecek şekilde tavaf esnasında ıztıba yaparak pazularını ortaya çıkardılar ve tavâfin ilk üç şavtında koşar adım ve heybetli yürüdüler. Hız. Peygamber Mekke'de iken Hız. Meymûne ile evlendi. Müşrikler üç gün dolunca Hız. Peygamber'e gelip Mekke'den çıkmasını söylediler. Hız. Peygamber, müşriklere düğün için biraz daha Mekke'de durmak istediğini söyledi ve onları da düğün yemeğine da'vet etti ama onlar kabul etmediler. Hız. Peygamber de Mekke'den ayrıldı. Serif denilen yere geldiklerinde Hız. Peygamber, Hız. Meymûne ile gerdeğe girdi ve nihayet zilhicce ayında Medîne'ye döndü. el-Feth 48/27. âyet kazâ umresi hakkında inmiştir.⁵⁰⁵ Buhârî ve Müslim de, kazâ umresi ve Hız. Meymûne ile evlilik konularında hadisler rivâyet etmiştir.⁵⁰⁶

45. Mûte Gazvesi

Hız. Peygamber, zilhicceden cumâdelûlâya kadar Medîne'de durdu. 8. yılın cumâdelûlâ ayında 3000 kişilik bir orduyu Mûte taraflarına yolladı. Hız.

⁵⁰² İbn Hişâm, II, 270.

⁵⁰³ Buhârî, "Megâzî", 38; Müslim, "Fedâilü's-sahâbe", 169.

⁵⁰⁴ İbn Hişâm, II, 270-276.

⁵⁰⁵ İbn Hişâm, II, 285-287.

⁵⁰⁶ Buhârî, "Megâzî", 43; Müslim, "Hac", 240, "Nikâh", 5, "Cihâd", 34.

Peygamber, ordunun başına Zeyd b. Hârise'yi geçirdi; onun şehit olması durumunda Ca'fer'in, onun da şehit olması durumunda İbn Revâha'nın komutan olması talimatını verdi. Her biriyle teke tek vedalaştı. İbn Ravâha, Meryem 19/71. âyetini hatırlayıp gözyaşı döktü. Müslümanlar Şam'da Maân denilen yere geldiklerinde (Bizans imparatoru) Hirakl'in 100.000 kişilik bir orduyla yola çıktığını öğrendiler. Müslümanlar bu kalabalık ordu karşısında ne yapacaklarını Hz. Peygamber'e danışmayı ve destek kuvvet istemeyi düşündüler. Ancak İbn Revâha'nın söylediği bir şiir onları cesaretlendirdi ve yola devam ettiler. İki ordu Belkâ'nın Meşârif köyünde karşı karşıya geldi. İslam ordusunun üç komutanı da savaşta şehit düştü. Bunun üzerine müslümanlar Hâlid b. Velîd'i komutan yaptılar. Hâlid sıkı bir savunma yaptı ve sonra geri çekildi. Düşman da geri çekilince ordu sağ sâlim geri döndü. Hz. Peygamber savaş meydanında olanları anbean Medîne'deki ashâbıyla paylaşıyordu. Hz. Peygamber onların şehâdetini mucizevî bir şekilde bildirdikten sonra Hz. Ca'fer'in çocuklarının yanına gidip onları okşadı ve insanlara onun ailesini ihmal etmemelerini tenbihledi. Ca'fer'in ölüm habercisi gelince ailesi çok feryat etti. Bunun üzerine Hz. Peygamber onların uyarılmasını istedi. Hz. Hâlid ordusuyla dönerken Benî Ganem ona tâbi oldu. Hz. Hâlid orduyla Medîne'ye girince bazıları onlara kaçaklar diyerek tepki gösterdiler. Hz. Peygamber ise onların kaçak değil tekrar hücum edecek kimseler olduğunu söyleyerek bu sözleri onaylamadığını gösterdi. Daha sonra Hz. Hâlid'in geri çekilmesini eleştirenler de pişman oldular. Hassân ve Ka'b, Mûte şehitleri için mersiyeler söylediler. İbn Hişâm Mûte şehitlerinin isimlerini vererek konuyu sonlandırmaktadır.⁵⁰⁷ Buhârî ve Müslim, Mûte ordusuna kademeli olarak atanan üç komutanın isimlerini, bu komutanların şehâdetini Hz. Peygamber'in haber verişini, Hâlid b. Velîd'in onlardan sonra komutayı ele almasını ve ordu döndükten sonra Ca'fer'in ailesinin feryadını konu edinen hadisler rivâyet etmiştir.⁵⁰⁸

46. Mekke'nin Fethi

Hız. Peygamber, Mûte'den sonra cumâdelâhire ve receb aylarını Medîne'de geçirdi. Sonra Huzâa kabilesi, Benî Bekir kabilesinden bir tüccarı Huzâa toprakları içinde öldürdü. Benî Bekîr de onlardan birini öldürüp

⁵⁰⁷ İbn Hişâm, II, 288-300.

⁵⁰⁸ Buhârî, "Megâzî", 42, 44; Müslim, "Cenâiz", 10, "Fedâilü's-sahâbe", 10, 63.

intikam aldı. Ancak bununla yetinmeyen Benî Bekir Kureyş'ten de yardım olarak Huzâa'ya saldırdı ve zayıat verirdi. Hudeybiye anlaşmasına göre isteyen kabile istediği tarafla müttefik olabilecekti. Bu hüküm gereğince Huzâa kabilesi müslümanların, Benî Bekir ise müşriklerin müttefiki olmuştu. Kureyş'in müslümanların müttefiki olan bir kabileye saldırması Hudeybiye anlaşmasının bozulması anlamına geliyordu. Huzâa'dan Büdeyl b. Verkâ bir heyetle birlikte Mekke'den Medîne'ye gelip olup biteni Hz. Peygamber'e anlattı. Daha sonra Kureyş de anlaşmanın devamını sağlamak için Ebû Süfyân'ı Medîne'ye yolladı. Ancak Ebû Süfyân yaptığı görüşmelerden istediği sonucu alamadı, kızı Ümmü Habîbe bile ona iltifat etmedi.⁵⁰⁹ Buhârî ve Müslim, bu konulara dair hadis rivâyet etmemiştir.

Hz. Peygamber, sefer için hazırlık yapılmasını emretti ve kendisi de hazırlık yapmaya başladı. Ancak hiç kimseye seferin nereye olacağını söylemiyordu. Daha sonra bunu insanlara açıkladı. Hz. Peygamber, Mekke üzerine yürümeye karar verince Hâtıb b. Ebî Beltea Kureyş'e bir uyarı mektubu yazdı. Ancak mektup yerine ulaşmadan müslümanlar tarafından ele geçirildi. el-Mümtehine 60/1-4. âyetler Hâtıb hakkında indi.⁵¹⁰ Buhârî ve Müslim Hâtıb b. Ebî Beltea hâdisesini detaylı olarak rivâyet etmiştir.⁵¹¹

Hz. Peygamber 10 Ramazan'da oruçlu olarak 10000 kişilik ordusuyla yola çıktı. Mehru'z-zahrân'da konakladılar. Ebû Süfyân b. Harb, Hakîm b. Hizâm ve Büdeyl b. Verkâ bu sırada ne yaptığı hakkında bir türlü bilgi alamadıkları Hz. Peygamberle ilgili araştırma yapma üzere yola çıkmışlardı. Yine bu sıralarda Hz. Abbâs ailesiyle birlikte göç ederek Cuhfe'de Hz. Peygamber'e yetişti. Ebû Süfyân b. Hâris ve Abdullâh b. Ümeyye de Hz. Peygamber'e gelip Müslüman oldular. Hz. Abbâs, Büdeyl b. Verkâ ve Ebû Süfyân b. Harb ile karşılaştı ve Ebû Süfyân'ı Hz. Peygamber'in huzuruna götürdü. O da orada müslüman oldu ve ihtişamlı İslâm ordusunu geçişi sırasında izledi. Daha sonra Mekke'ye dönüp insanları uyardı. Hz. Peygamber ordusuyla Zû Tuvâ'ya gelip durdu. Ebû Kuhâfe de o sırada gelip müslüman oldu. Ebû Kuhâfe'ye bembeyaz olan saçlarını boyaması söylendi. Hz. Peygamber Zû Tuvâ'da ordusunu bölüklere ayırdı ve her bir bölüğe farklı bir

⁵⁰⁹ İbn Hişâm, II, 300-306.

⁵¹⁰ İbn Hişâm, II, 306-308.

⁵¹¹ Buhârî, "Megâzi", 46; Müslim, "Cenâiz", "Fedâilü's-sahâbe", 161.

yerden Mekke'ye girme talimatı verdi. Bölüklerden birinin başında Sa'd b. Ubâde geçirilmişti. Ancak Sa'd'ın keskin savaş cümleleri kurduğunu duyan Hz. Peygamber Hz. Ali'yi ona yollayarak sancağı kendisinin alması talimatını verdi. Safvân b. Ümeyye, İkrime b. Ebî Cehil ve Süheyl b. Amr gibi Kureys eşrafiyla Benî Bekir kabilesinden birileri müslümanlarla savaşmak için adam toplamışlardı. Bunlar, Hz. Hâlid'in bölüğüne saldırdılar. Küçük çapta bir çatışma oldu, Müslümanlardan 3 kişi şehit olurken müşriklerden de 12-13 kişi öldürüldü. Hz. Peygamber ordusuna kendilerine saldırılmaması durumunda savaşmamaları talimatını vermişti. Ancak bazı isimleri bu emirden hariç tutmuş ve onların Ka'be'nin örtüsüne sarılmış halde görülseler bile öldürülmelerini emretmişti. İbn Hişâm'ın isimlerini zikrettiği bu kişilerin bir kısmı öldürüldü. Bir kısmı ise Hz. Osman ve Ümmü Hânî gibi sahâbilerin emânıyla canlarını kurtardılar. Hz. Peygamber Mekke'ye girince Ka'be'yi tavaf etti ve Osman b. Talha'yı çağırıp Ka'be'nin anahtarlarını istedi. Ka'be'nini kapısında bir konuşma yaparak müşriklere serbest olduklarını, kendilerine zarar verilmeyeceğini söyledi. Hz. Ali, hicâbe ve sikâye görevlerinin kendilerinde birleştirilmesini talep etti. Ancak Hz. Peygamber "Bugün iyilik ve vefâ günüdür" buyurarak Ka'be'nin anahtarlarını yine Osman b. Talha'ya verdi. Rasûl- i Ekrem Ka'be'ye girince oradaki resimleri sildirdi ve orada namaz kıldı. Hz. Peygamber, Ka'be'de namaz kılıp çıkınca o içerideyken konuştuklarını kendilerine haber vermesi üzerine Attâb b. Esîd ve Hâris b. Hişâm iman ettiler. Fetihden birgün sonra Huzâalılar Beni Bekir'den bir adamı Mekke'de öldürdüler. Hz. Peygamber bunu hoş görmedi ve Mekke'nin harem olduğunu vurgulayarak haremde öldürülenlerin diyetlerini ödedi.⁵¹² Fetih ordusunun oruçlu olarak yola çıkması Buhârî ve Müslim,⁵¹³ ordunun Mehru'z-zahrân'da konaklaması ile Ebû Süfyân ve arkadaşlarının kıssası Buhârî,⁵¹⁴ İbn Hatal hakkında verilen infâz emri Buhârî ve Müslim⁵¹⁵ tarafından da rivâyet edilmiştir.

Ensâr, fetihden sonra Hz. Peygamber'in onları bırakıp Mekke'de yaşayacağını zannetti. Ancak Hz. Peygamber, ölene kadar onlarla olacağını

⁵¹² İbn Hişâm, II, 308-322.

⁵¹³ Buhârî, "Megâzî", 47; Müslim, "Sıyâm", 102.

⁵¹⁴ Buhârî, "Megâzî", 48.

⁵¹⁵ Buhârî, "Megâzî", 48; Müslim, "Hac", 450.

belirterek bu endişenin yanlış olduğunu ifade etti.⁵¹⁶ Müslim, bu konuyla ilgili uzun hadisler rivâyet etmiştir.⁵¹⁷

Hız. Peygamber, Mekke'ye geldiğinde Ka'be'nin etrafındaki putlara elindeki çubukla işaret etti ve putlar yere düştü. Hız. Peygamber bu esnada el-İsrâ 17/81'i okuyordu.⁵¹⁸ Buhârî ve Müslim de bu hâdiseyi rivâyet etmiştir.⁵¹⁹ Ayrıca Buhârî, Ka'be'nin içindeki sûretlerin izâle edilmesi ve Hız. Peygamber'in orada namaz kılmasıyla ilgili hadisler de nakletmiştir.⁵²⁰

Müşriklerden Fedâle müslüman oldu. Hız. Peygamber, Safvân b. Ümeyye'ye emân verdi. Daha sonra Safvân ve İkrime müslüman oldular. Şair İbnü'z-Ziba'ra'da müslüman olanlar arasındaydı. Ümmü Hânî diye bilinen Hind Müslüman oldu ama kocası İbn Hübeyre küfürde diretti.⁵²¹ Birçok kişi Mekke'nin fethi ile ilgili şiirler söyledi⁵²² Bunlardan biri olan Mirdâs, babasıyla birlikte taptıkları Damâr adlı putlarını kırıp müslüman oldu.⁵²³ Buhârî ve Müslim, bu konularla ilgili hadîs rivâyet etmemiştir.

47. Hâlid b. Velîd'in Benî Cezîme Seriyesi

Hız. Peygamber Hâlid b. Velîd'i Benî Cezîme kabilesine da'vetçi olarak yolladı ama o onları kılıçtan geçirdi. Bunun üzerine Hız. Peygamber onun yaptıklarını telâfi etmek ve öldürülenlerin kan bedellerini ödemek üzere Hız. Ali'yi oraya gönderdi. Aslında Hız. Hâlid'in yaptığı hata "saba'nâ" kelimesiyle kastedilen şeyi yanlış anlamasına dayanıyordu. Hâlid b. Velîd ile Abdurrahmân b. Avf arasında bu seriyyede yaşananların geçmişte olan bir hâdiseye bağlanması nedeniyle bir tartışma yaşanmıştır. İbn Hişâm daha sonra Benî Cezîme ile ilgili çeşitli olaylar ve şiirler aktarmaktadır.⁵²⁴ Buhârî, Hız. Hâlid'in gönderilişi, yaptıkları ve Hız. Peygamber'in ona tepkisiyle ilgili hadîs rivâyet etmiştir.⁵²⁵

⁵¹⁶ İbn Hişâm, II, 322.

⁵¹⁷ Müslim, "Cihâd", 84-86.

⁵¹⁸ İbn Hişâm, II, 323.

⁵¹⁹ Buhârî, "Megâzî", 48; Müslim, "Cihâd", 87.

⁵²⁰ Buhârî, "Ehâdisü'l-Enbiyâ", 8, "Megâzî", 48, 49.

⁵²¹ İbn Hişâm, II, 323-326.

⁵²² İbn Hişâm, II, 327-331.

⁵²³ İbn Hişâm, II, 331-332.

⁵²⁴ İbn Hişâm, II, 332-338.

⁵²⁵ Buhârî, "Megâzî", 58.

48. Hâlid b. Velîd'in Uzzâ Putu Seriyyesi

Hz. Peygamber daha sonra Hâlid b. Velîd'i Nahle'deki Uzzâ putunu yıkmak üzere yolladı. O da görevini başarıyla tamamlayıp döndü.⁵²⁶ Buhârî ve Müslim, bu seriyyeyle ilgili hadîs rivâyet etmemiştir.

Hz. Peygamber Mekke'de 15 gün kaldı ve bu süre boyunca namazlarını kısaltarak kıldı. Mekke'nin fethi hicretin 8. yılında 20 Ramazan'da gerçekleşti.⁵²⁷ Müslim de, fethin ramazan ayında gerçekleştiğini rivâyet etmiştir.⁵²⁸ Ancak Buhârî'nin rivâyetine göre Hz. Peygamber Mekke'de 15 değil 19 gün kalmıştır.⁵²⁹

49. Huneyn Gazvesi

Mâlik b. Avf, Hz. Peygamber'in Mekke'yi fethettiğini duyunca Hevâzîn kabilesini topladı. Sakîf ve bazı kabileler de onlara katıldı. Mâlik b. Avf ve Hz. Peygamber karşılıklı olarak birbirlerine casus yolladılar. Nihayet Hz. Peygamber Hevâzîn üzerine yürüme kararı aldı. Savaşta kullanmak üzere Safvân b. Ümeyye'nin yanında bulunan zırh ve silahları ödünç aldı ve 2000'i Mekke halkından 10.000'i fetih ashabından olmak üzere 12.000 kişilik bir ordu ile yola çıktı. Yeni müslüman olanlar yolda büyük yeşil bir Sidre ağacı görünce Hz. Peygamber'den Kureyş'in kutsal gördüğü Zâtü Envât ağacı kendilerinin de bir ağaçları olmasını istediler. Hz. Peygamber onları sert bir şekilde uyardı ve yola devam edildi. Müşrikler pusuya yatmışlardı. Hz. Peygamber'in ordusunu ani bir saldırı ile sarstılar. Bu durum, Ebû Süfyân gibi henüz imanı gönüllerine sindirmemiş olanların alaylı konuşmalarına sebep oldu. Şeybe b. Osmân Hz. Peygamber'i öldürmeyi planlıyordu ama fazla geçmeden bunu yapamayacağını anladı. Ancak Hz. Peygamber'in etkili sözleri ve verdiği talimatla Hz. Abbâs'ın gür sesiyle dağılan ashâbı geriye çağırması sayesinde ordu toparlandı. Hz. Peygamber bunun üzerine "Fırın şimdi kızdı" buyurdu. Hz. Ali ve ensardan bir adam Hevâzîn'in sancaktarını öldürmeyi başardı. Ümmü Süleym elinde bir hançerle kocasıyla birlikte savaş meydanındaydı. Ebû Katâde, bir müslümanı hile ile öldürmek isteyen bir

⁵²⁶ İbn Hişâm, II, 339.

⁵²⁷ İbn Hişâm, II, 339.

⁵²⁸ Müslim, "Sıyâm", 88.

⁵²⁹ Buhârî, "Megâzî", 52.

müşriği bu savaşta öldürmüştü. Müşriğin üzerindeki Hz. Peygamber'in talimatı gereği Katâde'nin hakkıydı ama bir başkası o malı sahiplenmek istiyordu. Rasûl-i Ekrem buna engel oldu ve o malların Katâde'ye verilmesini sağladı. Bu savaşta melekler de müslümanların yardımına geldi. Nihayet müşrikler hezimete uğratıldı. Hevâzîn ve Sakîf bu savaşta çok zayıt verdi. Öldürülenler arasında sünnetsiz bir Hıristiyan genç de vardı. Müşrik ordusundan kalanlar kaçıp gittiler. Müttefik ordusunun sancağını taşıyan Karîb b. Esved'de sancağı bırakıp kaçtı. Kaçanların bir kısmı Tâif'e bir kısmı Evtâs'a bir kısmı da Nahle'ye gitmişti.⁵³⁰ Buhârî ve Müslim, savaşın arkaplanıyla ilgili rivâyetlere yer vermemiştir. Ancak bu iki muhaddis, Huneyn savaşının başında yaşanan hezimetin sebepleri ve daha sonra ordunun toparlanıp galip gelmesi,⁵³¹ Ebû Katâde,⁵³² Ümmü Süleym⁵³³ ve İbn'ül-Ekva⁵³⁴ gibi sahâbilerin savaştaki halleri ile ilgili hadisler rivâyet etmiştir.

50. Evtâs Seriyesi

Hz. Peygamber'in süvarileri Nahle tarafına gidenleri takip etti. Müşrik cengâverlerinden Düreyd b. Simme, İbnü'd-Dügunne diye bilinen Rabîa b. Rûfey' tarafından öldürüldü. Evtâs'a yollanan birliklerin komutanı Ebû Âmir el-Eş'arî ise atılan bir okla şehit düştü. O ölünce sancağı alan amcaoğlu Ebû Mûsa el-Eş'arî düşmanı mağlup etti.⁵³⁵ Buhârî ve Müslim, bu seriyyeyle ilgili İbn Hişâm'la uyumlu hadisler rivâyet etmiştir.⁵³⁶

Mâlik b. Avf ise Zübeyr tarafından kovalandı.⁵³⁷

Hâlid b. Velîd bir kadını öldürmüştü. Hz. Peygamber bunu görünce ona bir adam yollayarak esir düşen kadın, çocuk ve kiralanmış işçileri öldürmesini yasakladığını bildirdi. Hz. Peygamber ashâbına Benî Sa'd'dan Bicâd'ın yakalanması talimatı verdi. Onlar da onu ve ailesini ve onlarla birlikte Hz. Peygamber'in sütkardeşi Şeymâ'yı huzura getirdiler. Hz. Peygamber

⁵³⁰ İbn Hişâm, II, 339-351.

⁵³¹ Buhârî, "Megâzî", 54; Müslim, "Cihâd", 76-80.

⁵³² Buhârî, "Megâzî", 54; Müslim, "Cihâd", 41.

⁵³³ Müslim, "Cihâd", 134.

⁵³⁴ Buhârî, "Cihâd", 173; Müslim, "Cihâd", 45.

⁵³⁵ İbn Hişâm, II, 351-353.

⁵³⁶ Buhârî, "Megâzî", 55; Müslim, "Redâ", 33-35, "Fedâilü's-sahâbe", 165.

⁵³⁷ İbn Hişâm, II, 353-354.

Şeymâ'yı tanıyınca ona iyi davrandı ve onu serbest bıraktı.⁵³⁸ Buhârî ve Müslim, Şeymâ ile ilgili hadîs rivâyet etmemiştir.

et-Tevbe 9/25-26. âyetlerin Huneyn savaşı hakkında indiğini nakleden İbn Hişâm daha sonra bu savaşta şehit olanların isimlerini vermektedir.⁵³⁹ Buhârî ve Müslim, bu konuyla ilgili hadîs nakletmemiştir.

Hz. Peygamber, savaş bitince esir ve ganimetlerin Ci'râne'de toplanması talimatı verdi.⁵⁴⁰ Buhârî ve Müslim'in bu konudaki rivâyetlerine ileride değinilecektir.

İbn Hişâm bu bilgileri aktardıktan sonra Huneyn gününde olan olaylarla ilgili şiirlere yer vermektedir.⁵⁴¹ Buhârî ve Müslim, bu şiirleri rivâyet etmemiştir.

51. Tâif Gazvesi

Huneyn savaşında yenilen Sakîf kabilesi kaçıp şehirleri olan Tâif'e geldiler ve kalelerine sığınıp savaş için silah yapmaya başladılar. Urve b. Mes'ûd ve Gaylân b. Seleme, Cüreş'te debbâbe (o zamanın tankı), mancınık ve dubûr (bir tür kalkan) yapımını öğrenmekle meşgul olduklarından Huneyn savaşına ve Tâif kuşatmasına katılamadılar. Hz. Peygamber Huneyn'de işini tamamlayınca ordusuyla Tâif'e yöneldi. Tâif yolunda Liyye'de bulunan Bahretü'r-rigâ'da bir mescid yaptırdı. Mâlik b. Avf'ın Liyye'deki kalesini yıktırdı. Sonra Tâif'e yakın bir yerde otağını kurdu. Orada Tâif'in ok menziline olduğu için birkaç sahâbî okla şehit edilince Hz. Peygamber ordusunu bugün Tâif mescidinin olduğu yere çekti. Kuşatma esnasında İslam savaş tarihinde ilk kez mancınık kullanıldı. Ayrıca debbâbe denilen tank benzeri araçlarla kalelere yaklaşılmaya ve surlar delinmeye çalışıldıysa da muvaffak olunamadı. Hz. Peygamber Sakîf'in üzüm bağlarının kesilmesini emretti. Bazı köleler de İslâm'a girerek kalelerden indiler ve müslümanların yanına gittiler. Sonunda Hz. Peygamber gördüğü bir rüyayı Tâif'i fethedemeyeceklerine yorumladı ve kuşatmayı kaldırıp geri döndü. Bu

⁵³⁸ İbn Hişâm, II, 356.

⁵³⁹ İbn Hişâm, II, 356.

⁵⁴⁰ İbn Hişâm, II, 356-357.

⁵⁴¹ İbn Hişâm, II, 357-370.

kuşatma, 20 küsur veya 17 gün sürmüştür.⁵⁴² İslâm'a giren 23 kişinin kaleden tırmanarak kaçtığını Buhârî,⁵⁴³ başarı sağlanamayacağı anlaşılınca sahâbe başlangıçta itiraz etmiş olsa da kuşatmanın kaldırıldığını Buhârî ve Müslim⁵⁴⁴ rivâyet etmiştir. Ayrıca Müslim'in rivâyetine göre kuşatma 40 gün sürmüştür.⁵⁴⁵

İbn Hişâm bu bilgileri verdikten sonra şehitlerin isimlerini ve bu kuşatmayla ilgili bazı şiirleri naklederek konuyu tamamlamaktadır.⁵⁴⁶ Buhârî ve Müslim, bu konuyla ilgili hadîs rivâyet etmemiştir.

52. Ci' râne'de Ganimet Taksimi

Hız. Peygamber, Sakîf halkına hidâyet duası edip oradan ayrıldı ve Ci' râne'ye geldi. Yanında, kadın ve çocuklardan oluşan 6000 esir ile sayısız deve ve koyundan oluşan ganimet bulunuyordu. Hız. Peygamber Ci' râne'deyken Hevâzin'den bir heyet geldi. Müslüman olan bu kimseler esirlerin salıverilmesini ve mallarının iade edilmesini istediler. Hız. Peygamber onlara, bu ikisinden birini seçmeleri gerektiğini söyledi. Onlar da eşlerini ve çocuklarını tercih ettiler. Bu sıralarda Mâlik b. Avf da Hız. Peygamber'in da'vetiyle gelip müslüman oldu. Müslümanlar ganimetlerin hemen dağıtılması konusunda Hız. Peygamber'i sıkıştırıyorlardı. Hız. Peygamber, ganimetleri dağıttı ve bu arada kalplerini İslâm'a ısındırmak istediği Ebû Süfyân, Muâviye, Safvân b. Ümeyye, Akra' b. Hâbis gibi kimselere bol bol mal verdi. Kureyş'ten birçok kimseyi de aynı şekilde taltif etti. Bu durum dedikodu ve tartışmalara sebep oldu. Öyle ki Zü'l-Huveysıra, Hız. Peygamber'i adil olmamakla itham etti. İbn Mirdâs da kendisine verilen miktarı azımsadı. Ensâr da ganimetten kendilerine pay verilmemesine üzüldü. Hız. Peygamber, "Ganimet verilenler mallarla, siz de Allâh'ın elçisiyle memleketinize dönmeye razı olmaz mısınız?" diyerek Ensâr'ın gönlünü aldı.⁵⁴⁷ Hevâzîn heyetinin gelip Hız. Peygamber'den talepte bulunması Buhârî,⁵⁴⁸ kalpleri

⁵⁴² İbn Hişâm, II, 370-376.

⁵⁴³ Buhârî, "Megâzî", 56.

⁵⁴⁴ Buhârî, "Megâzî", 56; Müslim, "Cihâd", 82.

⁵⁴⁵ Müslim, "Zekât", 136.

⁵⁴⁶ İbn Hişâm, II, 376-377.

⁵⁴⁷ İbn Hişâm, II, 378-387.

⁵⁴⁸ Buhârî, "Megâzî", 54.

İslâm'a ısındırılmak istenen kimselere ganimetten bolca mal verilmesi,⁵⁴⁹ Zül-Huveysıra'nın tepkisi ve bu bağlamda yaşanan olaylar⁵⁵⁰ ise Buhârî ve Müslim tarafından rivâyet edilmiştir.

H. Peygamber, ganimetin kalan kısmının Mecenne'ye nakledilmesini emrederek umreye gitti. Bu umre zilkade ayında yapılmıştı. H. Peygamber yönetici olarak Attâb b. Esîd'i, muallim olarak da Muâz b. Cebel'i Mekke'de bırakarak oradan ayrıldı. Zilkadenin kalan kısmında veya zilhiccede Medîne'ye geldi. Tâif halkı zilkadeden 9. yıl ramazan ayına kadar şirklerine ve Müslümanları Tâif'e sokmamaya devam ettiler.⁵⁵¹ Buhârî ve Müslim, bu umreyle ilgili hadisler rivâyet etmiştir.⁵⁵²

H. Peygamber Medîne'ye dönünce Büceyr b. Züheyr kardeşi Ka'b b. Züheyr'e onu uyaran bir mektup yolladı. Bu mektubunda H. Peygamber'in kendisini yeren şairleri öldürttüğünü, bu sebeple ya tevbe etmesini ya da kendisine kaçacak bir yer bulmasını yazdı. Ka'b bir süre sonra gelip müslüman oldu ve H. Peygamber'i öven meşhûr "Bânet Suâd" şiirini söyledi. Ka'b b. Züheyr, H. Peygamber'in tavsiyesiyle bir başka şiirle Ensâr'ın da gönlünü almaya çalıştı.⁵⁵³ Buhârî ve Müslim, bu konuyla ilgili rivâyette bulunmamıştır.

53. Tebûk Gazvesi

H. Peygamber zilhicceden receb ayına kadar Medîne'de kaldı. Sonra ashâbına Rumlarla savaşmak üzere hazırlanmalarını emretti. Cedd b. Kays, "Rûm kadınlarına dayanamayabilirim, beni fitneye düşürme, ben gelmeyeyim." dedi. Bunun üzerine et-Tevbe 9/49 indi. Bazı münâfıklar, "Bu sıcakta sefere çıkmayın" diyerek müminleri tereddüte sevk etmeye çalışıyorlardı. Bunlar hakkında da et-Tevbe 9/81-82 nâzil oldu. H. Peygamber, Süveylim adlı yahûdinin evinde toplanan ve Müslümanları seferden geri kalmaya teşvik eden münâfıkların üzerine Talha b. Ubeydullâh'ı yolladı ve evin başlarına yakılmasını emretti. Bir yandan münâfik fitnesiyle uğraşan H. Peygamber diğer yandan da müminleri bu zor sefer için maddî

⁵⁴⁹ Buhârî, "Fardu'l-humus", 19, "Megâzi", 56; Müslim, "Zekât", 139-140.

⁵⁵⁰ Buhârî, "Menâkıb", 25, "Megâzi", 56; Müslim, "Zekât", 123, 142.

⁵⁵¹ İbn Hişâm, II, 388.

⁵⁵² Buhârî, "Umre", 10; Müslim, "Hac", 6.

⁵⁵³ İbn Hişâm, II, 389-397.

fedakârlık yapmaya da'vet ediyordu. Bu da'vete icabet edip en büyük katkıyı sağlayan Hz. Osman olmuştu. Bazı müminler sefere katılmak için binek temin edemiyorlardı. Bundan dolayı Hz. Peygamber'e müracaat ettiler. Ancak o da onlara yardımcı olamayınca ağlaşmaya başladılar. Bir sahâbî bunlardan ikisine bir deve vererek üzüntülerini giderdi. Bu seferden bazı münâfıklar ve az sayıda mümin geri kaldı. Geriye kalan müminler, Ka'b b. Mâlik, Mürâre b. Rebî', Hilâl b. Ümeyye ve Ebu Hayseme'ydi. Ayrıca Hz. Peygamber, Hz. Ali'yi ailesinin başında Medîne'de bırakmıştı. Münâfıklar, geriye bırakılma nedeniyle ilgili olarak ileri geri konuşarak Hz. Ali'yi rahatsız ettiler. O da kılıcını kuşanıp yola çıktı ve orduya yetişti. Hz. Peygamber ona, peygamberlik makamı hariç Mûsâ'nın yanında Hârûn ne ise onun da o konumda olduğunu söyleyerek gönlünü aldı ve Medîne'ye geri yolladı. Mazeretsiz geri kalan müminlerden Ebû Hayseme sonradan pişman olup orduya yetişti. Hz. Peygamber, yolculuk sırasında Hicr'e gelindiğinde oranın suyundan içilmemesini ve hiç kimsenin yanında biri olmadan gece bir yere gitmemesini emretti. Bu emre itaat etmeyen iki kişiden biri öldü, diğerini ise fırtına Tayyi' dağına uçurdu. Hz. Peygamber Hicr'den geçerken yüzünü kapayarak ve hızla geçti; ashabına da buradan ağlayarak geçmelerini söyledi. Susuzluk had safhaya varınca Hz. Peygamber duâ etti ve yağmur yağdı. Böylece Müslümanlar su ihtiyaçlarını karşıladılar. Birçok zorluğun yaşandığı bu sefer sırasında bir ara Hz. Peygamber'in devesi kayboldu. Zeyd b. Lusayt, "Gökten haberler getirdiğini söylüyor ama devesinin yerini bile bulamıyor" diyerek propaganda yaptı. Ancak Hz. Peygamber'in devenin yerini söylemesi üzerine bu fitne ateşi de söndürülmüş oldu. Bazı insanlar ordudan geri kalıyordu. Onlardan biri olan ve devesi yavaş olduğu için geri kaldığını farkedene Ebû Zerr yükünü kendi sırtlanıp yaya olarak tek başına Hz. Peygamber'e yetişti. Hz. Peygamber bu durumu görünce onun için "Tek başına yürür, tek başına ölür, tek başına dirilir." buyurdu. Münâfıklardan bir grup Müslümanların azmini kırmak ve korkutmak için propaganda çalışması yapıyordu. Onların hakkında et-Tevbe 65. âyet indi.⁵⁵⁴ Hz. Osmân'ın ordunun techizine sağladığı büyük katkı Buhârî;⁵⁵⁵ bazı müminlerin sefere katılmak için binek temin edemeyip üzüntüden ağlaması,⁵⁵⁶ Hz. Ali'nin Medîne'de vekil

⁵⁵⁴ İbn Hişâm, II, 397-406.

⁵⁵⁵ Buhârî, "Vesâyâ", 33.

⁵⁵⁶ Buhârî, "Megâzî", 78; Müslim, "Eymân", 8.

olarak bırakılması⁵⁵⁷ Buhârî ve Müslim; sefere Perşembe günü çıkılması⁵⁵⁸ Buhârî; Hicr'de yaşananlar⁵⁵⁹ Buhârî ve Müslim tarafından da rivâyet edilmiştir.

Hz. Peygamber Tebûk'e gelince Eyle hükümdarı Yuhanna b. Ru'be gelip onunla anlaşma yaptı ve ona cizye ödedi. Hz. Peygamber ona ve gelen diğer kabilelere bir emân mektubu yazdırıp verdi. Buhârî ve Müslim, Eyle kralının Hz. Peygamber'in huzuruna geldiğini, hediyeler getirdiğini ve anlaşma yapıldığını rivâyet etmiştir.⁵⁶⁰

54. Dûmetü'l-Cendel Seriyesi

Hz. Peygamber Tebûk'te bulunduğu sırada, Hâlid b. Velid'i Dûme(tü'l-Cendel) kralı olan Hıristiyan Ükeydir'e yolladı. Hâlid onu esir aldı ve üzerindeki ipek abayı Hz. Peygamber'e gönderdi. Hz. Peygamber abanın güzelliğine hayran olanlara "Sa'd'ın cennetteki mendili bundan daha güzeldir" buyurdu. Hâlid daha sonra Ükeydir'i de getirip Hz. Peygamber'in huzuruna çıkardı. Ükeydir Hz. Peygamber'le anlaşma yaptı, cizye ödemeyi kabul etti ve serbest bırakıldı.⁵⁶¹ Buhârî ve Müslim, hediyeyle ilgili Hz. Peygamber'in yaptığı yorumu rivâyet etmiştir.⁵⁶²

Hz. Peygamber Tebûk'te on küsur gün kaldıktan sonra daha ileriye gitmedi ve Medîne'ye doğru yola çıktı. Yolda Müşakkak vadisi denilen yere ulaştıklarında Hz. Peygamber, oradaki suya kendisi gelmeden kimsenin dokunmamasını söyledi ama bazı münâfıklar o suyu aldılar. Hz. Peygamber gelince bu duruma kızdı ve orada suyun bereketlenmesi mu'cizesi gösterdi. Yolda Abdullâh Zülbicâdeyn vefat etti ve defnedildi. Yine yolda Hz. Peygamber Ebû Rühm'e bu seferden geri kalanları sordu. Hz. Peygamber Zû Evân denilen yere geldiğinde fitne amacıyla yapılmış olan Dırâr mescidini yıktırdı. Fitne amacıyla yapılan bu mescidi yıktıran Hz. Peygamber bu sefer sırasında yol üzerinde birçok mescid yaptırmıştır. İbn Hişâm, bu mescidlerin

⁵⁵⁷ Buhârî, "Megâzî", 78; Müslim, "Fedâilü's-sahâbe", 31.

⁵⁵⁸ Buhârî, "Cihâd", 103.

⁵⁵⁹ Buhârî, "Ehâdisü'l-Enbiyâ", 17; Müslim, "Fedâil", 10, "Zühd", 39-40.

⁵⁶⁰ Buhârî, "Zekât", 54, "Cizye", 2; Müslim, "Fedâil", 11.

⁵⁶¹ İbn Hişâm, II, 406-407.

⁵⁶² Buhârî, "Menâkıbü'l-Ensâr", 12; Müslim, "Fedâilü's-sahâbe", 126.

isimlerini tek tek zikretmiştir.⁵⁶³ Müslim, suyu kullanan kimselere Hz. Peygamber'in tepki gösterdiğine dair bir hadis rivâyet etmiştir.⁵⁶⁴

Hız. Peygamber Medîne'ye döndüğünde Tebûk seferinden geri kalanların çoğunluğunu teşkil eden münâfıklar gerçek dışı mazeretler bildirdiler. Ancak üç mümin kişi – Ka'b b. Mâlik, Mürâre b. Rebî' ve Hilâl b. Ümeyye– yalan söylemeyip gerçeği itiraf ettiler ve zor bir imtihana tabi tutuldular. İmtihani başarıyla geçen bu müminler hakkında Tevbe sûresi 9/95-96 ve 116-117 indi.⁵⁶⁵ Ordunun Müslümanlar tarafından çocuklarla birlikte karşılandığını⁵⁶⁶ Buhârî; mazereti sebebiyle sefere katılmayanların ecre ortak olduğunu,⁵⁶⁷ mazeretsiz sefere katılmayan münâfık ve müminlerin durumunu⁵⁶⁸ Buhârî ve Müslim rivâyet etmiştir.

55. Sakîf Heyeti

Hız. Peygamber ramazan ayında Medîne'ye döndü. Bu ay içinde Sakîf'ten bir heyet Medîne'ye geldi. Heyettekilerden biri olan Urve b. Mes'ûd müslüman oldu ve dönüp kavmini İslâm'a da'vet etti. Ancak kavmi onu şehit etti. Çevrelerindeki müslüman kabilelerle baş edemeyeceklerini anlayan Sakîfliler Urve'nin şehit ettikten birkaç ay sonra Hız. Peygamber'e heyet yolladılar. Sonunda Hız. Peygamber'e boyun eğdiler, Müslüman oldular. Ramazan olduğu için onunla beraber oruç tuttular. Hız. Peygamber onların başına Osmân b. Ebi'l-Âs'ı emir olarak atadı ve ona yaşlı, zayıf ve işi olanları düşünerek namazı uzun kıldırmamasını tavsiye etti. Heyet dönerken Hız. Peygamber Ebû Süfyân ve Mugîre b. Şu'be'yi de onlarla birlikte yolladı ve Tâiflilerin yıkmaya korktuğu putlarını (Lât) o ikisinin yıkmasını emretti. Yıkılan puthanenin hazinesinden ricâ üzerine bir kişinin borçları da ödendi. Ayrıca Hız. Peygamber Sakîf halkına emirlerini ileten bir mektup yazdırdı.⁵⁶⁹ Buhârî ve Müslim bu detaylarla ilgili bilgi vermemiştir. Müslim sadece, Sakîf heyetinden cüzzamlı bir kimse ile yapılan bey'atın şekli ile ilgili bir hadis

⁵⁶³ İbn Hişâm, II, 407-410.

⁵⁶⁴ Müslim, "Münâfikîn", 11.

⁵⁶⁵ İbn Hişâm, II, 410-414.

⁵⁶⁶ Buhârî, "Megâzî", 82.

⁵⁶⁷ Buhârî, "Megâzî", 81; Müslim, "İmâre", 159.

⁵⁶⁸ Buhârî, "Megâzî", 79; Müslim, "Tevbe", 53.

⁵⁶⁹ İbn Hişâm, II, 415-419.

rivâyet etmiştir.⁵⁷⁰

56. Hz. Ebû Bekir'in Hac Emirliği

Hız. Peygamber ramazan ayının kalan kısmı ile şevvâl ve zilkade aylarını Medîne'de geçirdikten sonra 9. yılda Hz. Ebû Bekir'in riyasetinde müslümanları hacca yolladı. O sene Müslümanlar ve müşrikler kendi dinlerine göre ayrı ayrı hac yapacaklardı. Bu esnada müşriklerle yapılan anlaşmaları fesheden Tevbe sûresinin 9/1-11. âyetleri geldi. Hz. Peygamber bu âyetleri tebliğ etmesi için Hz. Ali'yi Hz. Ebû Bekir'in ardından yolladı. Hz. Ali, bu yıldan sonra müşriklerin hac yapamayacağı ve Ka'be'nin çıplak olarak tavâf edilemeyeceği hükümlerini de halka tebliğ etti. Sonra Yüce Allâh, et-Tevbe 9/13-16. âyetlerle Hz. Peygamber'e müşriklerle savaşıma emri verdi. Ka'be'nin hizmetkârları olduklarını iddia eden Kureyş müşrikleri et-Tevbe 9/18-19 ile bu hizmetlerden azledildiler. İbn Hişâm daha sonra Tebük gazvesi ve Abdullâh b. Übeyy'in cenaze namazının kılınmasıyla ilgili âyetler de dâhil olmak üzere Tevbe sûresinin birçok âyetinin indiriliş sebeplerini kaydetmekte, sûrenin neredeyse tamamıyla ilgili açıklamalar yapmakta ve Hassân b. Sâbit'in gazvelerle ilgili şiirleriyle konuyu sonlandırmaktadır.⁵⁷¹ Buhârî ve Müslim, Hz. Ebû Bekir'in hac emirliği ve müşriklerle çıplakların artık hac yapamayacağına dair hükümlerin insanlara tebliği konusunda hadisler rivâyet etmiştir.⁵⁷²

57. Heyetlerin Gelişi

9. yıl heyetler yılı olarak adlandırılmıştır. Bunun sebebi Hz. Peygamber'in Mekke'yi fethettiğini, Tebük üzerine yürüdüğünü ve Sakîf'in müslüman olup bey'at ettiğini gören Arap kabilelerinin bu yıl içinde ona heyetler göndermesidir.⁵⁷³ Araplar Hz. Peygamber'in başarılı olup olamayacağına bakıyorlardı. Onun başarılı olduğunu ve kendisiyle baş edemeyeceklerini anlayınca bölük bölük toplu halde Allâh'ın dinine girmeye başladılar. Nasr Sûresi bunun üzerine indi.⁵⁷⁴ Buhârî ve Müslim, Nasr

⁵⁷⁰ Müslim, "Selâm", 126.

⁵⁷¹ İbn Hişâm, II, 420-433.

⁵⁷² Buhârî, "Salât", 10; Müslim, "Hac", 435.

⁵⁷³ İbn Hişâm, II, 433.

⁵⁷⁴ İbn Hişâm, II, 433.

sûresinde geçen fethin Mekke'nin Fethi olduğunu, Hz. Peygamber'in bu sûre indikten sonra sûrenin içeriğine uygun zikirleri namazda daha çok yapmaya başladığını, bu sûrenin Hz. Peygamber'in vefatının yakın olduğuna işaret ettiğini ve bütün olarak inen son sûre olduğunu bildiren hadisler rivâyet etmiştir.⁵⁷⁵

Bu kapsamda **Benî Temîm** heyeti Hz. Peygamber'e geldi. Heyette Utârid b. Hâcib, Akra' b. Hâbis, Zibrikân b. Avf gibi Benî Temîm eşrafından isimler vardı. Mescide geldiklerinde Hz. Peygamber'i evinden kaba bir şekilde çağırdılar. Haklarında el-Hucûrât 49/4 indi. Görüşmede önce Utârid bir konuşma yaptı. Ona Sâbit b. Kays cevap verdi. Sonra İbn Zibrikân kavmini öven bir şiir okudu. Ona da Hassân b. Sâbit şiirlerle cevap verdi. Müslümanların konuşma ve şiirlerine hayran kaldılar ve daha sonra onlar da müslüman oldular.⁵⁷⁶ Buhârî ve Müslim, bu kabilenin faziletine;⁵⁷⁷ Buhârî de kabalıklarına⁵⁷⁸ dair hadisler rivâyet etmiştir. Ayrıca Buhârî'nin rivâyetine göre Hucurât sûresinin ilk âyetlerinin iniş sebebi, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in gelen heyet içinden kimin Benî Temîm'in başına geçirilmeye daha layık olduğuna dair Hz. Peygamber'in kapısının önünde yüksek sesle tartışmalarıdır.⁵⁷⁹

Benî Âmir heyeti de Hz. Peygamber'e geldi. Bu heyet içinde Âmir b. Tufeyl ve Erbed b. Kays gibi küfürde aşırı gidenler vardı. Heyetin bunlar haricinde kalan üyeleri iman ettiler ve bu ikisini de imana da'vet ettiler. Ancak bunlar kabul etmediler. Âmir b. Tufeyl daha da ileri gidip Hz. Peygamber'e suikast planladı ve Erbed b. Kays'la birlikte planını uygulamaya koydu. Ancak başarılı olamadılar. Hz. Peygamber Âmir'e beddua etti. Âmir boynunda oluşan vebâ, Erbed ise yıldırım çarpması nedeniyle öldü. Erbed hakkında er-Ra'd 13/11, 13 indi. Erbed'in anabir kardeşi Lebîd b. Rabîa onun için mersiye îrâd etmiştir.⁵⁸⁰ Buhârî konuyla kısmen içeren bir hadîs rivâyet etmiştir.⁵⁸¹

⁵⁷⁵ Buhârî, "Tefsîr", 110-1; Müslim, "Salât", 219.

⁵⁷⁶ İbn Hişâm, II, 433-439.

⁵⁷⁷ Buhârî, "Megâzî", 68; Müslim, "Fedâilü's-sahâbe", 198.

⁵⁷⁸ Buhârî, "Tevhîd", 22.

⁵⁷⁹ Buhârî, "Megâzî", 68.

⁵⁸⁰ İbn Hişâm, II, 439-443.

⁵⁸¹ Buhârî, "Megâzî", 28.

Benî Sa'd b. Bekr'i temsilen Dımâm b. Sa'lebe geldi. Hz. Peygamber'e çeşitli sorular sordu. Aldığı cevaplardan sonra müslüman oldu. Dönüp kavmini de İslâm'a da'vet etti. Onlar da toplu halde müslüman oldular.⁵⁸² Buhârî, Dımâm'ın elçi olarak gelip sorular sorması ve imân edip kavmini İslâm'a da'vet etmeye gitmesiyle ilgili bir hadîs rivâyet etmiştir.⁵⁸³

Abdülkays heyeti de içlerinde Cârûd b. Amr da bulunduğu halde Hz. Peygamber'e geldi. Hıristiyan olan Cârûd Hz. Peygamber'le görüşünce müslüman oldu. Öyle sağlam bir imana sahipti ki kavminden bazıları irtidâd ettiğinde karşlarına çıkıp onları uyardı.⁵⁸⁴ Buhârî ve Müslim, Abdülkays heyetinin gelişi ve yapılan görüşmeler hakkında çok sayıda hadîs rivâyet etmiştir.⁵⁸⁵ Ancak Cârûd ve onunla ilgili detaylar bu kaynaklarda yoktur.

Hz. Peygamber Mekke fethinden önce Alâ b. Hadramî'yi Münzir b. Sâvâ'ya göndermiş, o da da'vete icâbet edip Müslüman olmuştu. Münzir, Hz. Peygamber'in vefatından sonra ve kavminin (**Bahreyn halkı**) irtidâdından önce vefât etti.⁵⁸⁶ Buhârî ve Müslim, Alâ b. Hadramî'nin Bahreyn yöneticisi yapılmasıyla ilgili hadisler rivâyet etmiştir.⁵⁸⁷

Benî Hanîfe heyeti de aralarında Müseylimetü'l-Kezzâb bulunduğu halde Hz. Peygamber'e geldi. Müseylime ile Hz. Peygamber arasında bir konuşma geçti. Heyet Yemâme'ye dönünce Müseylime peygamberlik iddiasında bulundu. Şarabı ve zinâyı helal kıldı, namazı da kaldırdı. Benî Hanîfe onun etrafında halkalandı.⁵⁸⁸ Buhârî ve Müslim, Müseylime ile yaşıyanlar hakkında birçok hadis rivâyet etmiştir.⁵⁸⁹

Tayy temsilcileri de Zeyd el-Hayl'in başkanı olduğu bir heyetle Hz. Peygamber'e geldiler ve müslüman oldular. Zeyd dönüş yolunda vefat etti.⁵⁹⁰ Hıristiyan olan Adıyy b. Hâtim de Tayy kabilesindendi (ve onların reisiydi). Adıyy başlangıçta Hz. Peygamber'e kin besliyordu. Bu sebeple Hz. Peygamber güçlenince Şam'a kaçtı. Hz. Peygamber'in ordusu onun

⁵⁸² İbn Hişâm, II, 444.

⁵⁸³ Buhârî, "İlim", 6.

⁵⁸⁴ İbn Hişâm, II, 445.

⁵⁸⁵ Buhârî, "İmân", 40; Müslim, "İmân", 24.

⁵⁸⁶ İbn Hişâm, II, 445.

⁵⁸⁷ Buhârî, "Cizye", 1; Müslim, "Zühd", 6.

⁵⁸⁸ İbn Hişâm, II, 446-447.

⁵⁸⁹ Buhârî, "Megâzi", 71; Müslim, "Rü'yâ", 21.

⁵⁹⁰ İbn Hişâm, II, 447.

topraklarını ele geçirdi ve kızını esir aldı. Hz. Peygamber’le yaptığı görüşme sonrası Adıyy de müslüman oldu.⁵⁹¹ Buhârî ve Müslim, Tayy kabilesi ve Adıyy b. Hâtim’le ilgili hadisler rivâyet etmiştir.⁵⁹²

Murâd kabilesinden Ferve b. Müseyk el-Murâdî, Kinde krallarından ayrılıp Hz. Peygamber’e geldi ve müslüman oldu. İslâm öncesinde Ferve’nin kabilesi Murâd ile Hemdân arasında bir savaş olmuş ve Hemdân bu savaşı kazanmıştı.⁵⁹³ Amr b. Ma’dikerib de, **Benî Zübeyd**’den bazı kimselerle Hz. Peygamber’e gelip İslâm dinine girdi. Bu kabilenin yönetimi Ferve b. Müseyk’in elindeydi. Amr, Hz. Peygamber vefat edince dinden döndü ve Ferve’nin yönetimini kötileyen bir şiir söyledi.⁵⁹⁴ Buhârî ve Müslim, bu konularda hadîs nakletmemiştir.

Kinde temsilcileri de içinde Eş’as b. Kays’ın da bulunduğu bir heyetle Hz. Peygamber’e geldiler ve müslüman oldular.⁵⁹⁵ Buhârî ve Müslim, bu heyetle ilgili hadîs rivâyet etmemiştir.

Ezd heyeti Surâd b. Abdullâh el-Ezdî ile birlikte Hz. Peygamber’e geldi. Surâd müslüman oldu. Hz. Peygamber onu kavminden iman edenlere reis yaptı ve Yemen’deki müşriklerle savaşmakla görevlendirdi. O da Yemen’de bulunan **Cüreş** halkı ile savaştı. Cüreş halkı daha sonra Hz. Peygamber’e bir heyet yolladı ve müslüman oldu.⁵⁹⁶ Buhârî ve Müslim, bu konularla ilgili hadîs rivâyet etmemiştir.

Hz. Peygamber’in Tebûk dönüşünde **Himyer** elçileri gelip krallarının Müslüman olduklarını bildiren mektubunu Hz. Peygamber’e takdîm ettiler. Hz. Peygamber de onlara zekât nisaplarını ve cizye hükümlerini bildiren bir mektup yolladı. Daha sonra da Muâz b. Cebel’i onlara (elçi ve memur olarak) gönderdi.⁵⁹⁷ Buhârî ve Müslim, Hz. Muâz’ın Yemen’e gönderilişiyle ilgili çok sayıda hadîs rivâyet etmiştir.⁵⁹⁸

Cüzâm kabilesinden Ferve b. Amr müslüman olduğunu bildirmek

⁵⁹¹ İbn Hişâm, II, 447-449.

⁵⁹² Buhârî, “Megâzî”, 76; Müslim, “Fedâilü’s-sahâbe”, 196.

⁵⁹³ İbn Hişâm, II, 449-451.

⁵⁹⁴ İbn Hişâm, II, 451-452.

⁵⁹⁵ İbn Hişâm, II, 452-453.

⁵⁹⁶ İbn Hişâm, II, 453-454.

⁵⁹⁷ İbn Hişâm, II, 455-456.

⁵⁹⁸ Buhârî, “Megâzî”, 60; Müslim, “İmân”, 29.

üzere Hz. Peygamber'e bir elçi gönderdi. Ferve Romalıların üst düzey memurlarındandı. Romalılar bunu öğrenince onu önce hapsedtiler, sonra da öldürdüler.⁵⁹⁹ Buhârî ve Müslim, bu konuyla ilgili hadis rivâyet etmemiştir.

Hız. Peygamber 10. yılın rebûlâhir veya cumâdelûlâ ayında Hâlid b. Velid'i Negrân'daki **Benî Hâris** üzerine gönderdi. Kendisine, önce 3 gün boyunca onları İslâm'a da'vet etmesini, kabul etmezlerse savaşmasını öğütledi. Benî Hâris kabilesi müslüman oldu. Hâlid, Hz. Peygamber'e geri dönmesini mi yoksa orada kalmasını mı istediğini bir mektupla sordu. Hz. Peygamber Hâlid'e cevâbî bir mektup yollayıp onlardan bir heyetle geri gelmesini emretti. Hâlid denileni yaptı ve onlardan bir heyetle Medîne'ye geldi. Gelen heyet şevvâlin sonunda veya zilkadenin başında memleketlerine döndüler. Hz. Peygamber onlar döndükten sonra onlara dini öğretmesi için Amr b. Hazm'ı bir talimatnâme ile yanlarına gönderdi.⁶⁰⁰ Buhârî ve Müslim, bu konularla ilgili hadis nakletmemiştir.

Rifâa b. Zeyd el-Cüzâmî, Hudeybiye sonrası ve Hayber öncesi Hz. Peygamber'e gelip iman etmişti. Hz. Peygamber de kendisini kavmine reis tayin ettiğini belirttiği bir belgeyle onu halkına geri yollamıştı. Onlar da bunu kabul edip Müslüman olmuşlardı.⁶⁰¹ Buhârî ve Müslim, onun Hz. Peygamber'e bir köle hediye ettiğine dair hadisler rivâyet etmiştir.⁶⁰²

Tebûk seferi dönüşünde **Hemdân** heyeti de Hz. Peygamber'e gelip iman etmişti. Hz. Peygamber onları da hükümler içeren bir mektupla memleketlerine yolladı.⁶⁰³ Buhârî ve Müslim, bu heyetle ilgili hadis rivâyet etmemiştir.

58. İki Mütenebbi

Hız. Peygamber zamanında iki mütenebbi' (peygamberlik iddiasında bulunan yalancı) ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri Yemâme'de ortaya çıkan Benî Hanîfe kabilesinden **Müseylim b. Hubeyb**, diğeri ise San'â'da ortaya çıkan **Esved b. Ka'b el-Ansî**'dir. Hz. Peygamber, bunlar hakkında bir rüyâ

⁵⁹⁹ İbn Hişâm, II, 456-457.

⁶⁰⁰ İbn Hişâm, II, 457-460.

⁶⁰¹ İbn Hişâm, II, 460.

⁶⁰² Buhârî, "Megâzî", 38; Müslim, "İmân", 183.

⁶⁰³ İbn Hişâm, II, 460-462.

görmüş ve “Nebi olduğunu iddia eden 30 kadar deccâl çıkmadıkça kıyamet kopmaz” buyurmuştur.⁶⁰⁴ Buhârî ve Müslim, bu iki yalancı ve âkibetleri⁶⁰⁵ ile ilgili hadisleri ve yukarıda geçen deccâl rivâyetini⁶⁰⁶ nakletmiştir.

59. Memur Atamaları

Hz. Peygamber müslüman olduğunu söyleyen kabilelere yöneticiler ve zekât toplamak üzere memurlar yolladı. Bu kapsamda Negrân’ın zekât ve cizyelerini toplamak üzere Hz. Ali’yi gönderdi. Mütenebbi Esved el-Ansî, San’â’ya giden Muhâcir b. Ümeyye’ye karşı çıktı. Müseylime de Hz. Peygamber’e, elçileriyle kendisinin de rasûl olduğu ve yeryüzünün yarısının kendisine ait bulunduğu iddiasını içeren bir mektup yolladı.⁶⁰⁷ Buhârî ve Müslim, memur atamalarıyla ilgili hadisler aktarmakla birlikte bu detaylar hakkında hadîs rivâyet etmemiştir.

60. Vedâ‘ Haccı

Hz. Peygamber, zilhicce ayının çıkmasına 5 gün kaldığında hac için yolculuğa çıktı. Hac yolculuğunda ashâbına, yanında kurban olanlarla yanında kurban olmayanların haclarının farkını öğretti ve hacda hayız gören kadının ne yapması gerektiğini öğretti. Bu arada Hz. Ali gönderildiği Negrân’dan dönüp Mekke’de Hz. Peygamber’e yetişti. “Hz. Peygamber neye niyet ettiyse” diyerek o da ihrâma girdi.⁶⁰⁸ Hz. Peygamber bu haccında vedâ‘ hutbesini irad etti.⁶⁰⁹ Hz. Peygamber’in hutebesinde söylediklerini Rabîa b. Ümeyye b. Halef yüksek sesle tekrar edip insanlara duyurmaya çalışıyordu. Hz. Peygamber Arafat vakfesindeki hutbesinde birçok konuda, bu kapsamda hac görevlerinin nasıl yerine getirileceği hakkında bilgi verdi.⁶¹⁰ Buhârî ve Müslim, Vedâ‘ Haccı’yla ilgili olarak bunları ve başka konuları içeren çok sayıda hadîs rivâyet etmiştir.⁶¹¹

⁶⁰⁴ İbn Hişâm, II, 462.

⁶⁰⁵ Buhârî, “Megâzî”, 23, 71; Müslim, “Rü’yâ”, 21.

⁶⁰⁶ Buhârî, “Menâkıb”, 24; Müslim, “Fiten”, 84.

⁶⁰⁷ İbn Hişâm, II, 463.

⁶⁰⁸ İbn Hişâm, II, 464-465.

⁶⁰⁹ İbn Hişâm, II, 466-467.

⁶¹⁰ İbn Hişâm, II, 468.

⁶¹¹ Buhârî, “Hac”, 33, 88, “Megâzî”, 77; Müslim, “Sıyâm”, 110, “Hac”, 123, 147, 218.

61. Üsâme Ordusu

Hız. Peygamber hacdan döndükten sonra zilhiccenin kalan kısmını, muharrem ve safer aylarını Medîne’de geçirdi. Daha sonra Üsâme’ye Şam diyarına Filistin’e gitmesi emrini verdi. Sefer için gerekli hazırlıklar yapıldı.⁶¹² Buhârî ve Müslim, onun komutan tayin edilmesinin bazılarınca uygun görülmediğine dair hadîsler rivâyet etmiştir.⁶¹³

62. Hükümdarlara Mektuplar

Hız. Peygamber, kazâ umresinden sonra ashabına bütün insanlara rahmet olarak gönderildiği ve İsa (a.s.)’ın havârîlerini gönderdiği gibi ashâbını çevre ülkelere göndereceği konusunda bir konuşma yaptı ve akabinde çevre ülkelerdeki hükümdarlara elçilerle mektuplar yolladı. Bu kapsamda Dihye b. Halife el-Kelbî’yi **Kayser**’e, Abdullâh b. Hüzâfe es-Sehmî’yi **Kisrâ**’ya, Amr b. Ümeyye ed-Damrî’yi **Necâşî**’ye, Hâtıb b. Ebî Belta’yı **Mukavkis**’a, Amr b. Âs es-Sehmî’yi **Ummân** krallarına, Selîm b. Amr’ı **Yemâme** krallarına, Alâ b. Hadramî’yi **Bahreyn** kralına, Şucâ’ b. Vehb’i **Şâm** sınırı kralına ve Muhâcir b. Ümeyye el-Mahzûmî’yi **Yemen** kralına gönderdi. İbn Hişâm daha sonra olarak İsa (a.s.)’ın havârîleri ve gönderildikleri yerler hakkında bilgi vermektedir.⁶¹⁴ Buhârî ve Müslim, Hız. Peygamber’in göndereceği mektupları mühürlemek için taşlı bir yüzük edindiğine, çevredeki tüm hükümdarlara mektuplar gönderdiğine dair hadîsler rivâyet etmiş; Kaysere gönderilen mektupla ilgili geniş bilgi nakletmiş, Kisrânın mektubu yırtmasına gösterilen tepkiyi ve Hız. Peygamber’in mevcut Kayser ve Kisrânın sonuncu Kayser ve Kisrâ olduğunu belirttiğini aktarmıştır.⁶¹⁵

63. Gazve ve Seriyeler

Hız. Peygamber 27 gazve yapmış ve bunlardan 9 tanesinde bizzat savaşmıştır. Ayrıca 38 tane de seriyye göndermiştir.⁶¹⁶ Buhârî ve Müslim, Hız.

⁶¹² İbn Hişâm, II, 468.

⁶¹³ Buhârî, “Megâzî”, 87; Müslim, “Fedâilü’s-sahâbe”, 63.

⁶¹⁴ İbn Hişâm, II, 468-469.

⁶¹⁵ Buhârî, “Bed’ü’l-vahy”, 6, “Fardu’l-humus”, 88, “Megâzî”, 82, “Libâs”, 50; Müslim, “Cihâd”, 74-75, “Libâs”, 58, “Fiten”, 76.

⁶¹⁶ İbn Hişâm, II, 470.

Peygamber'in gazvelerin sayısının 19 olduğunu; Müslim bunlardan 8'inde Hz. Peygamber'in bizzat savaştığını rivâyet etmiştir. Müslim'in bir başka rivâyetine göre ise gazvelerin sayısı 21 olmaktadır.⁶¹⁷

İbn Hişâm, daha sonra bir kısım seriyyeler –özellikle daha önce hakkında bilgi vermedikleri– hakkında açıklamalarda bulunmaktadır. Şöyle ki:

Gâlib b. Abdullâh'ın Kedîd seriyyesi. Gâlib, bir müfrezeyle Benî Mülevvah üzerine yollandı ve ganimetler elde edip geri döndü.⁶¹⁸ Buhârî ve Müslim, bu seriyyeye ilgili hadîs rivâyet etmemiştir.

Zeyd b. Hârise'nin Cüzâm seriyyesi. İbn Hişâm bu seriyyede yaşananları –önceki seriyyede olduğu gibi– geniş bir şekilde anlatmaktadır.⁶¹⁹ Buhârî ve Müslim, bu seriyyeye ilgili hadîs rivâyet etmemiştir.

Zeyd b. Hârise'nin Vâdi'l-Kurâ seriyyesi. Orada Benî Fezâre ile karşılaşıldı. Müslümanlar Zeyd hâriç şehit edildi. Zeyd ise ağır yaralı olarak kurtuldu.⁶²⁰ Buhârî ve Müslim, bu seriyyeye ilgili hadîs nakletmemiştir.

Zeyd b. Hârise'nin ikinci Vâdi'l-Kurâ seriyyesi. Bu seriyyede bir önceki seriyyede öldürülen müslümanların intikamı alındı ve bu arada Ümmü Kirfe de öldürüldü.⁶²¹ Müslim, bu seriyyeye ilgili bir hadîs rivâyet etmiştir.⁶²²

⁶¹⁷ Buhârî, "Megâzi", I; Müslim, "Cihâd", 143, 145, 146. İmâm Nevevî, gazvelerin sayısının siyer kaynaklarında –hadis kaynaklarından farklı olarak– 25, 27 veya başka sayılarda gösterildiğini belirtmekte; hadislerde geçen 19 sayısını hadisi nakleden sahâbînin bildiği veya Hz. Peygamberle birlikte bulunduğu gazvelerin sayısı olarak yorumlayarak aradaki ihtilafı gidermeye çalışmaktadır. Nevevî, Yahyâ b. Şeref, *el-Minhâc şerhu Sahihu Müslim b. el-Haccâc*, (nşr. Halîl Me'mûn Şiyhâ), Beyrût: Dârü'l-ma'rife, 1998, VIII, 460. Bu konuda bir başka ihtimal de; 27 sayısının Bedru'l-ülâ ve Bedru'l-âhira gibi gazve olarak nitelenip nitelenemeyeceği tartışmaya açık bir kısım seferlerin de asıl gazvelere eklenmesiyle elde edilmiş olması ve ilgili sahâbîlerin bu seferleri gazve kapsamında görmemiş olabileceğidir. Hz. Peygamberin bizzat savaştığı gazvelerle ilgili ihtilaf ise Mekke Fethi'nin savaşıla mı yoksa barışla mı gerçekleştiği konusundaki ihtilafın kaynaklanmaktadır. İbn Hişâm, birinci görüşü tercih ederek Mekke Fethi'ni Hz. Peygamber'in savaştığı gazveler arasında göstermektedir. Ancak İmâm Nevevî'nin de belirttiği gibi anlaşılın o ki, hadisi nakleden sahâbî ikinci görüşü benimsemekte ve bu sebeple Mekke Fethi'ni Hz. Peygamber'in savaştığı gazveler içinde saymamaktadır. Nevevî, XII, 400. Zaten Mekke savaşıla fethedilmiş olsa bile bilindiği kadarıyla Hz. Peygamber bu fetih sırasında bizzat savaşmamış, silah kullanmamıştır. Dolayısıyla Müslim'in rivâyeti vâkıya daha mutâbık görülmektedir.

⁶¹⁸ İbn Hişâm, II, 470-472.

⁶¹⁹ İbn Hişâm, II, 472-476.

⁶²⁰ İbn Hişâm, II, 476.

⁶²¹ İbn Hişâm, II, 476.

Abdullâh b. Revâha'nın Hayber üzerine iki seriyyesi. Bunlardan birinde Yüseyr b. Rüzâm öldürüldü.⁶²³ Buhârî ve Müslim, bu seriyyeyle ilgili hadîs rivâyet etmemiştir.

Abdullâh b. Atık'ın Hayber seriyyesi. Bu seriyyede Râfi' b. Ebi'l-Hukayk öldürüldü.⁶²⁴ Buhârî, seriyyeyi detaylı olarak nakletmektedir.⁶²⁵

Abdullâh b. Üneys'in Hâlid b. Süfyân seriyyesi. Bu seriyyede Hâlid b. Süfyân b. Nübeyh öldürüldü.⁶²⁶ Buhârî ve Müslim, bu seriyyeyle ilgili hadîs rivâyet etmemiştir.

Zeyd b. Hârise, Ca'fer b. Ebî Tâlib ve Abdullâh b. Revâha'nın Mûte savaşı.⁶²⁷ Daha önce geçmişti.

Ka'b b. Umeyr el-Gifârî'nin Zâtü Atlâh seriyyesi. Bu seriyyede Ka'b ve beraberindekiler şehit edildi.⁶²⁸ Buhârî ve Müslim, bu seriyyeyle ilgili hadîs nakletmemiştir.

Uyeyne b. Hısn'ın Benî Anber seriyyesi. Bu seriyyede Benî Temîm'den Benî Anber üzerine gidilmiş bazı müşrikler öldürülmüş, bazıları da esir alınmıştır.⁶²⁹ Buhârî ve Müslim, Benî Temîm'den esirler alındığını ifâde eden hadisler rivâyet etmiştir.⁶³⁰

Gâlib b. Abdullâh'ın Benî Mürre seriyyesi. Üsâme b. Zeyd bu seriyyede kelime-i şehâdet getiren birini öldürmüş ve bu nedenle Hz. Peygamber tarafından azarlanmıştır.⁶³¹ Buhârî ve Müslim, bu seriyyeyle – özellikle de Üsâme'nin bu seriyyede lâ ilâhe illallâh diyen birini öldürmesiyle– ilgili hadisler rivâyet etmiştir.⁶³²

Amr b. Âs, Zâtü's-Selâsil seriyyesi. İbn Hişâm bu seriyyeyi detaylı

⁶²² Müslim, "Cihâd", 46.

⁶²³ İbn Hişâm, II, 476-477.

⁶²⁴ İbn Hişâm, II, 477.

⁶²⁵ Buhârî, "Megâzî", 16.

⁶²⁶ İbn Hişâm, II, 477-479.

⁶²⁷ İbn Hişâm, II, 479.

⁶²⁸ İbn Hişâm, II, 479.

⁶²⁹ İbn Hişâm, II, 479-480.

⁶³⁰ Buhârî, "Megâzî", 68; Müslim, "Fedâilü's-sahâbe", 198.

⁶³¹ İbn Hişâm, II, 480.

⁶³² Buhârî, "Megâzî", 45; Müslim, "İmân", 158-160.

olarak anlatmıştır.⁶³³ Buhârî ve Müslim de, Hz. Peygamber'in onu bir müfrezeye komutan tayin ederek Zâtü's-Selâsil'e gönderdiğini rivâyet etmiştir.⁶³⁴

İbn Ebî Hadred'in Batnu İzam seriyyesi. Bu seriyye sırasında Muhallim b. Cesâme tarafından müslüman selamı veren Âmir b. Edbat el-Eşcaî öldürülünce en-Nisâ 4/94. âyet indi. Muhallim bu olayın üzerinden 7 gün geçmeden öldü ama toprak onu kabul etmedi. Âmir'in diyeti ödendi.⁶³⁵ Buhârî ve Müslim, yer ve isim vermeden bu hâdiseyi rivâyet etmiştir.⁶³⁶

İbn Ebî Hadred'in Rifâa b. Kays el-Cüşemî veya Gâbe seriyyesi.⁶³⁷ Buhârî ve Müslim, bu seriyyeyle ilgili hadîs rivâyet etmemiştir.

Abdurrahmân b. Avf'ın Dûmetü'l-Cendel seriyyesi. Hz. Peygamber Abdurrahmân b. Avf'ı göndermeden önce sarığını bizzat kendisi sarmıştı.⁶³⁸ Buhârî ve Müslim, bu seriyyeyle ilgili hadîs nakletmemiştir.

Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ın Sîfü'l-bahr seriyyesi. Bu müfrezenin yiyecekleri tükenince uzun süre sahile vuran bir balıkla beslendiler.⁶³⁹ Buhârî ve Müslim, bu seriyyeyi daha geniş olarak rivâyet etmiştir.⁶⁴⁰

Amr b. Ümeyye ed-Damrî'nin Ebû Süfyân b. Harb seriyyesi. Hubeyb ve arkadaşlarının şehit edidmesinden sonra Mekke'ye Ebû Süfyân'ı öldürmek için yollanan bu müfreze açığa çıkınca başarısız olup geri döndü.⁶⁴¹ Buhârî ve Müslim, bu seriyyeyle ilgili hadîs rivâyet etmemiştir.

Zeyd b. Hârise'nin Medyen seriyyesi.⁶⁴² Buhârî ve Müslim, bu seriyyeyle ilgili hadîs nakletmemiştir.

Sâlim b. Umeyr'in Ebû Afek seriyyesi. Münâfik Ebû Afek öldürüldü.⁶⁴³ Buhârî ve Müslim, bu seriyyeyle ilgili hadîs rivâyet etmemiştir.

⁶³³ İbn Hişâm, II, 481-482.

⁶³⁴ Buhârî, "Fedâilü ashâbi'n-nebi", 5; Müslim, "Fedâilü's-sahâbe", 8.

⁶³⁵ İbn Hişâm, II, 483-485.

⁶³⁶ Buhârî, "Tefsîr", 4-17; Müslim, "Tefsîr", 22.

⁶³⁷ İbn Hişâm, II, 485-486.

⁶³⁸ İbn Hişâm, II, 486-487.

⁶³⁹ İbn Hişâm, II, 487.

⁶⁴⁰ Buhârî, "Megâzî", 65; Müslim, "Sayd", 17-19.

⁶⁴¹ İbn Hişâm, II, 487-489.

⁶⁴² İbn Hişâm, II, 489.

⁶⁴³ İbn Hişâm, II, 489-490.

Umeyr b. Adıyy'ın Asmâ binti Mervân seriyyesi. Ebû Afek'in öldürülmesinden sonra münâfık olan Asmâ binti Mervân'ı öldürdü. O öldürüldükten sonra kabilesinden birçok kişi Müslüman oldu.⁶⁴⁴ Buhârî ve Müslim, bu seriyyelerle ilgili hadîs nakletmemiştir.

Bir seriyye sırasında Hz. Peygamber'in süvarileri Sümâme b. Üsâl'ı esir etti. Sümâme başta diretse de sonra Müslüman oldu. Mekke'ye gidip telbiye getirip umre yaptı. Bunu gören müşrikler onu öldürmek istediler ama yiyecek noktasında onun beldesine muhtaç oldukları için bunu yapamadılar. Buhârî ve Müslim de bu konuyu rivâyet etmiştir.⁶⁴⁵

Alkame b. Mücezziz seriyyesi. Hz. Peygamber'den Zî Karad gazvesinde öldürülen kardeşi Vakkâs b. Mücezziz'in intikamını almak üzere düşman üzerine gönderilmesini istedi. İsteği kabul edildi ve bir müfrezeyle düşman üzerine gönderildi. Bu sırada Alkame'nin bir manganın başına atadığı Abdullâh b. Huzâfe ile askerleri arasında "ateşe girmeyi emretme" şakası vukû' buldu. Sonuçta müfreze düşmanla karşılaşma olmadan geri döndü.⁶⁴⁶ Buhârî ve Müslim, sadece "ateşe girmeyi emretme" ile ilgili hâdiseyi şaka kaydı olmaksızın rivâyet etmiştir.⁶⁴⁷

Kürz b. Câbir'in (Benî Ureyne) seriyyesi. Kürz, Medîne'ye gelince hasta olan, Hz. Peygamber tarafından tedavi için kendi develerinin süt ve idrarından içmeleri için şehir dışına gönderilen ama iyileşince deve çobanı Yesâr'ı öldürüp develeri çalan Beceliler üzerine gönderildi. Beceliler yakalandı ve cezalandırıldı.⁶⁴⁸ Buhârî ve Müslim, bu seriyyeyle ilgili hadîs rivâyet etmemiştir.

Hz. Ali'nin iki Yemen seriyyesi. Hz. Peygamber Yemen'e önce Hz. Ali'yi, sonra da Hâlid b. Velîd'i gönderdi ve karşılaşarlarsa emirin Hz. Ali olduğunu bildirdi. İbn İshâk Hâlid b. Velîd'in gönderilmesini anlatmış ama onu seriyyeler arasında zikretmemiştir. Bu durumda seriye sayısı 39 olmaktadır.⁶⁴⁹ Buhârî ve Müslim, Hz. Ali'nin Hâlid b. Velîd'in yerine Yemen'e

⁶⁴⁴ İbn Hişâm, II, 490-491.

⁶⁴⁵ Buhârî, "Megâzî", 70; Müslim, "Cihâd", 59.

⁶⁴⁶ İbn Hişâm, II, 492-493.

⁶⁴⁷ Buhârî, "Megâzî", 59; Müslim, "İmâre", 40.

⁶⁴⁸ İbn Hişâm, II, 493.

⁶⁴⁹ İbn Hişâm, II, 494.

gönderilişi ve oradaki faaliyetleri hakkında hadisler rivâyet etmiştir.⁶⁵⁰

Daha önce de geçtiği üzere Hz. Peygamber Üsâme b. Zeyd'e Filistin tarafına akın düzenleme emri verdi. Bu, Hz. Peygamber'in görevlendirdiği son seriyedir.⁶⁵¹ Bu seriyye hakkında daha önce bilgi verilmişti.

64. Hz. Peygamber'in Hastalanması ve Vefâtı

Hz. Peygamber, saferin son günlerinde veya rebülevvelin ilk günlerinde hastalandı. Hastalığı bir gece Bakî kabristanına yaptığı ziyaret dönüşünde başının ağrmasıyla başladı. Sonra bu hastalık hali devam etti ve ilerledi. Hz. Peygamber hastalığı esnasında hangi hanımının sırasıysa onun yanında kalıyordu. Ancak zamanla bu durum ona zor gelmeye başladı. Bunun üzerine sadece Hz. Âişe'nin yanında kalmak için diğer hanımlarından izin aldı.⁶⁵² Hz. Peygamber'in Uhud şehitliğine yaptığı veda ziyareti Buhârî ve Müslim;⁶⁵³ çektiği şiddetli başağrısı Buhârî;⁶⁵⁴ ölüm hastalığının Hz. Meymûne'nin evinde başlaması Müslim;⁶⁵⁵ diğer hanımlarından izin alarak Hz. Âişe'nin evine geçmesi Buhârî ve Müslim⁶⁵⁶ tarafından rivâyet edilmiştir.

İbn Hişâm burada bir parantez açarak Hz. Peygamber'in gerdeğe girmiş olduğu 11 hanımından herbiri hakkında birkaç satırlık kısa bilgiler vermektedir. Ayrıca gerdeğe girmeden boşadığı 2 hanımı ve hanımlarının soyları hakkında da açıklamalar yapmaktadır.⁶⁵⁷ Buhârî ve Müslim, Hz. Peygamber'in Zeyneb bt. Huzeyme hariç 10 hanımıyla ilgili çok sayıda hadîs rivâyet etmiş ve İbn Hişâm'a göre çok daha detaylı bilgiler aktarmıştır.⁶⁵⁸

⁶⁵⁰ Buhârî, "Megâzî", 61; Müslim, "Zekât", 143.

⁶⁵¹ İbn Hişâm, II, 494.

⁶⁵² İbn Hişâm, II, 494-495.

⁶⁵³ Buhârî, "Megâzî", 17; Müslim, "Tahâret", 39, "Fedâil", 31.

⁶⁵⁴ Buhârî, "Merdâ", 16.

⁶⁵⁵ Müslim, "Salât", 91.

⁶⁵⁶ Buhârî, "Fedâilü ashâbi'n-nebi", 30; Müslim, "Salât", 91, "Fedâilü's-sahâbe", 84.

⁶⁵⁷ İbn Hişâm, II, 495-500.

⁶⁵⁸ Bu rivâyetler, sayıları çok olduğu ve onlardan birkaçına işâret etmek fikir vermek için yeterli olmayacağından dipnotta zikredilmeyeceklerdir. Burada sadece bu rivâyetlerden problemlili olan bir tanesine kısaca değinilecektir. Söz konusu rivâyete göre Hz. Peygamber, hanımlarına: "İçinizden bana en erken kavuşacak olanınız eli en uzun olanınızdır." buyurmuştur. İbn Mende, bu hadiste bahsedilen hanımın Zeyneb bt. Huzeyme olduğunu söylemiştir. Ancak Zeyneb bt. Huzeyme, Hz. Peygamber henüz hayattayken vefat ettiği için bunun doğru olma ihtimali yoktur. Bahsi geçen annemiz Zeyneb bt. Caş olmalıdır. Zira Hz. Peygamber'den sonra vefat eden ilk hanımı odur. İbnü'l-Esir Ebü'l-Hasen İzzüddin Alî b.

Hız. Peygamber, Fadl b. Abbâs ve Ali b. Ebî Tâlib'in kollarına girerek Hız. Âişe'nin odasına geldi. Oradayken ağrısı şiddetlenince yedi ayrı kuyudan yedi kova suyun üzerine dökülmesini emretti. Sonra başı sarılı bir halde odasından çıkıp ashâbına hutbe irad etti, dünya ile ahiret arasında muhayyer bırakıldığına imâda bulundu ve sadece Ebû Bekir'in kapısının açık tutulmasını söyledi. Daha önce iki yerde bahsi geçen Üsâme ordusunun geciktirilmeyip yola çıkarılmasını emretti. Muhacirlere, Ensâr'a iyi davranmalarını vasiyet etti. Hastalığı sırasında yakınları Hız. Peygamber'e tedavi amacıyla ilaç içirdi. Hız. Peygamber buna kızdı ve bunu yapan herkesin aynı ilaçtan içmesini söyledi. Yanına gelen Üsâme'ye dua etti. Hastalığı ağırlaşınca namazları Hız. Ebû Bekir'in kıldırmasını emretti. Vefat ettiği gün olan pazartesi günü sabah namazı kılmakta olan ashâbını son bir kez seyretti.⁶⁵⁹ İnsanlar o gün Hız. Ali'ye Hız. Peygamber'in durumunu sordular. O da, "İyi" dedi. Ancak Hız. Abbas, onun ölüm alametleri taşıdığını söyleyerek buna katılmadığını belirtti. Hız. Âişe, Hız. Peygamber'in vefatından az önce birinin elindeki misvağa istekle baktığını görünce onu aldı ve temizleyip Hız. Peygamber'e verdi. O da onunla dişlerini misvakladı. Hız. Peygamber, Hız. Âişe'nin kucağında "er-refiku'l-a'lâ" diyerek pazartesi günü kuşluk vakti vefât etti.⁶⁶⁰ Buhârî ve Müslim, Hız. Ali ve Hız. Abbâs'ın Hız. Peygamber'in sağlık durumuyla ilgili yorumları ve kuşluk vakti vefât ettiği bilgisi dışındaki

---

Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *Üsdü'l-gâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*, Beyrût: Dârü'l-fikr, 1989, VI, 129. Zeyneb isminin geçtiği Müslim rivâyeti de bu görüşü desteklemektedir (Fedâilü's-sahâbe, 17). Buhârî'nin bir rivâyetinde ise bu peygamber hanımının Sevde bt. Zem'a olduğu söylenmektedir (Zekat, 11). Nevevî, bu rivâyette vehm bulunduğunu ve bu görüşün icmâen geçersiz olduğunu söylemektedir. Nevevî, *el-Minhâc*, XVI, 227. Buhârî'ye ek olarak Hattâbî'den de bu hanımın Sevde bt. Zem'a olduğu rivâyet edildiği için icmâ iddiası zayıf kalmaktadır. Bkz. İbn Hacer, *Fethü'l-Bâri*, III, 286-287. Ayrıca Kastallânî, Sevde bt. Zem'a'nın hicri 54 tarihinde vefat ettiğini söyledikten sonra Buhârî'nin Tarih'inde sahîh bir senedle Sevde bt. Zem'a'nın Hız. Ömer'in hilâfeti sırasında vefat ettiği bilgisinin bulunduğunu aktarmakta; Zehebî'nin onun Hız. Ömer'in hilafetinin son zamanlarında vefat ettiğinin kesin olduğunu söylediğini belirtmekte; İbn Seyyidi'n-nâs'ın da meşhûr olanın bu görüş olduğunu aktardığını kaydetmektedir. Kastallânî, *el-Mevâhibü'l-ledünniyye*, I, 495. Dolayısıyla Hız. Peygamber'den sonra ilk olarak vefât eden eşinin Sevde bt. Zem'a olma ihtimâlinin bulunduğunu söylemek çok da yanlış olmayacaktır. Bununla birlikte ilgili hadis Zeyneb bt. Cahş'la ilgili olduğu şeklindeki görüşün, çoğunluğun görüşü olduğu da bir gerçektir.

⁶⁵⁹ Hız. Peygamber'in son kez mescide gitmesiyle ilgili rivâyetlerin değerlendirmesi için bkz. Enbiya Yıldırım, "Hız. Muhammed'in Son Kez Mescide Gitmesi –İlgili Rivâyetlerin Tahlili–", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 5, sy. 1, Sivas 2001, s. 201-216.

⁶⁶⁰ İbn Hişâm, II, 501-506.

konularla ilgili hadisler rivâyet etmiştir.⁶⁶¹ Ayrıca bu iki muhaddis, İbn Hişâm'ın bilgi aktarmadığı; Hz. Peygamber'in, hastalığı esnasında Hayber'de yediği zehirli etin etkisini hissettiğine,⁶⁶² Kırtâs kıssasına,⁶⁶³ Hz. Fâtıma ile son konuşmasına,⁶⁶⁴ kıldırıldığı son namaza⁶⁶⁵ ve başka konulara dair⁶⁶⁶ hadisler de nakletmiştir.

Hz. Peygamber'in vefâtını kabullenemeyen Hz. Ömer, onun öldüğünü söyleyeni öldüreceğini söyledi. Hz. Ebû Bekir, Âl-i İmrân 3/144. âyeti okuyarak onu teskin etti.⁶⁶⁷ Buhârî de bu olayla ilgili hadisler rivâyet etmiştir.⁶⁶⁸

65. Hz. Ebû Bekir'in Halife Seçilmesi

Hz. Peygamber'in vefatından sonra sahâbe Benî Saîde sakîfesinde halifenin kim olacağı konusunu tartıştı. Uzun tartışmalardan sonra Hz. Ebû Bekir halife seçildi. Bey'at öncesi Hz. Ömer, bey'at sonrasında da Hz. Ebû Bekir bir konuşma yaptı.⁶⁶⁹ Buhârî, Benî Saîde sakîfesinde gerçekleşen tartışmaya ve Hz. Ebû Bekir'in halife seçilmesine dair bir hadis rivâyet etmiştir.⁶⁷⁰

66. Hz. Peygamber'in Defin İşlemleri

Hz. Ebû Bekir'e bey'at edildikten sonra salı günü Hz. Peygamber'in cenâze işleriyle ilgilenilmeye başlandı. Sahâbîler, Hz. Peygamber'in nasıl yikanacağı konusunda ihtilaf ettiler. Sonunda gaybden gelen bir sesin emriyle Hz. Peygamber'i kıyafetleriyle yıkamaya karar verdiler. Hz. Peygamber'i, yıkadıktan sonra üç parça kefene sardılar. Hz. Peygamber için lahid kazıldı. Cenazesi evindeki yatağı üzerine konuldu. İnsanlar grup grup gelerek önce erkekler sonra kadınlar olmak üzere orada cenaze namazını kıldılar. Hz.

⁶⁶¹ Buhârî, "Ezân", 51, "Cenâiz", 94, "Menâkıb", 25, "Menâkıbü'l-Ensâr", 45, "Megâzî", 83, 87; Müslim, "Salât", 90-92, "Fedâilü's-sahâbe", 2, 63, "Selâm", 85.

⁶⁶² Buhârî, "Megâzî", 83.

⁶⁶³ Buhârî, "Megâzî", 83; Müslim, "Vasiyyet", 20.

⁶⁶⁴ Buhârî, "Fedâilü ashâbi'n-nebi", 12; Müslim, "Fedâilü's-sahâbe", 97.

⁶⁶⁵ Buhârî, "Megâzî", 83; Müslim, "Salât", 173.

⁶⁶⁶ Buhârî, "Ezân", 46; Müslim, "Salât", 98, "Mesâcid", 23.

⁶⁶⁷ İbn Hişâm, II, 506-507.

⁶⁶⁸ Buhârî, "Fedâilü ashâbi'n-nebi", 5.

⁶⁶⁹ İbn Hişâm, II, 507-511.

⁶⁷⁰ Buhârî, "Fedâilü ashâbi'n-nebi", 5.

Peygamber Çarşamba günü gece yarısı defnedildi. Hz. Peygamber’i kabre amcaoğulları ile Rasûlullâh’ın azatlısı Şukrân indirdi. Hz. Peygamber’in bazen üzerine aldığı bazen yere serdiği siyah kadife örtü de kabre konuldu. Mugîre b. Şu’be, Hz. Peygamber’e en son gören ve dokunan insan olabilmek için yüzüğünü Hz. Peygamber’in kabrine attı ama onu düşürdüğünü söyledi. Ancak Hz. Peygamber’i en son gören kişinin Kusem b. Abbâs olduğu söylenmiştir. Hz. Peygamber, ölüm hastalığı esnasında kabrinin mescide çevrilmesini yasaklamış ve Arap yarımadasında İslâm’dan başka din bırakılmamasını emretmişti.⁶⁷¹ Buhârî ve Müslim, Hz. Peygamber’in yıkanması konusunda bilgi vermemiş fakat üç parça kefene sarılması,⁶⁷² lahde defnedilmesi,⁶⁷³ kadife örtü,⁶⁷⁴ kabri hakkındaki uyarıları⁶⁷⁵ konularında hadisler rivâyet etmiştir.

Hz. Peygamber’in vefatından sonra birçok Arap kabilesi irtidât etti ve bozgunculara gün doğdu. Ancak müslümanların Hz. Ebû Bekir’in yönetiminde birleşmeleri sonucunda durum düzeldi. Mekke halkı da irtidâd etmeye niyetlenmişti ama Süheyl b. Amr’ın etkili konuşması onları bundan vazgeçirmişti.⁶⁷⁶ Buhârî ve Müslim, irtidâd hâdiseleri ve Hz. Ebû Bekir’in mürtedlerle savaşması hakkında hadisler rivâyet etmiştir.⁶⁷⁷

İbn Hişâm, Hassân b. Sâbit’in Hz. Peygamber’in ölümü üzerine söylediği uzunca bir mersiyeyle kitabına son vermektedir.⁶⁷⁸ Buhârî ve Müslim, bu mersiyeyi rivâyet etmemiştir.

Buraya kadar özetlenen Hz. Peygamber’in siyerine dair 116 başlıkla ilgili olarak *Sîre* ve *Sahîhayn* arasındaki ortak ve farklı konulara ait tablo aşağıda verilmiştir.

KONU	İbn Hişâm	Buhârî	Müslim
1. Hz. Peygamber’in Soy	+	+	+

⁶⁷¹ İbn Hişâm, II, 511-515.

⁶⁷² Buhârî, “Cenâiz”, 18; Müslim, “Cenâiz”, 45.

⁶⁷³ Müslim, “Cenâiz”, 90.

⁶⁷⁴ Müslim, “Cenâiz”, 91.

⁶⁷⁵ Müslim, “Mesâcid”, 23.

⁶⁷⁶ İbn Hişâm, II, 515-516.

⁶⁷⁷ Buhârî, “Zekât”, 1; Müslim, “İmân”, 8.

⁶⁷⁸ İbn Hişâm, II, 516-521.

2. Yemen'de Yahudi İktidarı	+	+	+
3. Habeşlilerin Yemen'e Gelmesi	+	-	-
4. Habeşlilerin Yemen'den Kovulması	+	-	-
5. Mekke'de Putperestliğin Başlangıcı	+	+	+
6. Zemzem Kuyusunun Tarihi	+	+	-
7. Ka'be Hizmetleri ve Hilfü'l-fudûl	+	+	-
8. Zemzem Kuyusunun Açılması	+	-	-
9. Abdülmüttalib'in Adağı	+	-	-
10. Abdullâh'ın Evlenmesi	+	-	+
11. Hz. Peygamber'in Dünyayı Teşrîfi	+	+	+
12. Hz. Peygamber'in Süt Annesi	+	+	+
13. Şakk-ı Sadr	+	-	+
14. Hz. Peygamber'in Çobanlık Yapması	+	+	+
15. Habeşistan Hıristiyanlarının Hz. Peygamber'i Almak İstemesi	+	+	+
16. Hz. Peygamber'in Annesi Âmine'nin Vefâtı	+	-	-
17. Abdülmüttalib'in Hz. Peygamber'i Himâyesi	+	-	-
18. Ebû Tâlib'in Hz. Peygamber'i Himâyesi	+	-	-
19. Lehib'li Kâhin ve Râhib Bahîra	+	-	-
20. Ficâr Savaşları	+	-	-
21. Hz. Peygamber'in Hz. Hatîce İle Evlenmesi ve Çocukları	+	+	+
22. Ka'be'nin Tamiri	+	+	+
23. Ehl-i Kitâb İle Kâhinlerin Hz. Peygamber'e Dair Bilgisi ve Arap Yarımadasında Yaşanan Dinler	+	+	+
24. Peygamberliğin Başlangıcı	+	+	+
25. İlk Müslüman	+	+	+
26. Fetretü'l-vahy	+	+	+
27. Namaz Emri	+	+	+
28. Erkeklerden İlk Müslüman Olanlar	+	+	+
29. Müslümanların Sayısının Artması	+	+	+

30. Gizli ve Açık Da'vet Dönemleri	+	+	+
31. Açık Da'vet Sonrası Karşılaşılan Baskılar	+	+	+
32. Hz. Hamza'nın Müslüman Oluşu	+	-	-
33. Müşriklerin Teklif ve Taktikleri	+	+	+
34. Müşriklerin Kur'an'la İmtihani	+	+	+
35. Müşriklerin Baskı ve Zulümleri	+	+	+
36. Habeşistan'a Hicret	+	+	+
37. Hz. Ömer'in Müslüman Oluşu	+	+	-
38. Müşriklerin Boykot Kararı	+	+	+
39. Boykot Zamanı Habeşistan'dan Dönerler	+	+	+
40. Boykot Kararının İptal Edilmesi	+	-	-
41. Da'vet Sürecinde Yaşanan Bazı Olaylar	+	+	+
42. İsrâ ve Mi'râc	+	+	+
43. Hz. Peygamber'e Eziyet Edenler	+	+	+
44. Ebû Tâlib ve Hz. Hatice'nin Vefâtı	+	+	+
45. Tâif Yolculuğu	+	+	+
46. Cin Vakası	+	+	+
47. Kabilelerle Görüşmeler ve Buâs Savaşı	+	+	-
48. Akabe Görüşmeleri	+	+	+
49. Savaş İzni	+	-	-
50. Medîne'ye Hicret	+	+	+
51. Medîne'de Konaklama	+	+	+
52. Mescidin İnşası	+	+	+
53. İlk Hutbe	+	-	-
54. Medîne Anayasası	+	-	-
55. Kardeşlik Anlaşması	+	+	+
56. Ezânın Teşrii	+	+	+
57. Ebû Kays'ın Müslüman Oluşu	+	-	-
58. Yahudiler, Hristiyanlar ve Münafıklar	+	+	+
59. Hicretten Sonra Hummâya Yakalananlar	+	+	+

60. İlk Gazve: Ebvâ/Veddân	+	+	-
61. İlk Seriyye: Ubeyde b. Hâris	+	+	+
62. Hz. Hamza'nın Sifü'l-bahr Seriyyesi	+	+	+
63. Buvât Gazvesi	+	+	-
64. Uşeyre Gazvesi	+	+	-
65. Sa'd b. Ebî Vakkâs Seriyyesi	+	-	-
66. Bedrü'l-Ûlâ/Sefvân Gazvesi	+	-	-
67. Abdullâh b. Cahş Seriyyesi	+	-	-
68. Kiblenin Değiştirilmesi	+	+	+
69. Büyük Bedir Gazvesi	+	+	+
70. Benî Süleym Gazvesi	+	-	-
71. Sevîk Gazvesi	+	-	-
72. Zû Emer Gazvesi	+	+	-
73. Buhrân Gazvesi	+	-	-
74. Benî Kaynuka' Yahudilerinin Sürgün Edilmesi	+	+	+
75. Zeyd b. Hârise Seriyyesi	+	-	-
76. Ka'b b. Eşref'in Katli	+	+	+
77. Uhud Gazvesi	+	+	+
78. Hamrâü'l-esed Gazvesi	+	+	+
79. Yevmü'r-racî' Olayı	+	+	-
80. Bi'r-i Maüne Olayı	+	+	+
81. Benî Nadîr Yahudilerinin Sürgün Edilmesi	+	+	+
82. Zâtü'r-rikâ Gazvesi	+	+	+
83. Bedrü'l-âhira Gazvesi	+	-	-
84. Dümetü'l-cendel Gazvesi	+	-	-
85. Hendek Gazvesi	+	+	+
86. Benî Kurayza Yahudilerinin Sürgün Edilmesi	+	+	+
87. Sellâm b. Ebi'l-Hukayk'ın Öldürülmesi	+	+	-
88. Amr b. Âs ve Hâlid b. Velîd'in Müslüman Oluşu	+	-	+
89. Benî Lihyân Gazvesi	+	+	-

90. Zî Karad Gazvesi	+	+	+
91. Benî Mustalık Gazvesi	+	+	+
92. Hudeybiye Anlaşması ve Rıdvân Bey'atı	+	+	+
93. Hayber Gazvesi, Fedek ve Vâdi'l-Kurâ	+	+	+
94. Kazâ Umresi	+	+	+
95. Mûte Gazvesi	+	+	+
96. Mekke'nin Fethi	+	+	+
97. Hâlid b. Velîd'in Benî Cezîme Seriyyesi	+	+	-
98. Hâlid b. Velîd'in Uzzâ Putu Seriyyesi	+	-	-
99. Huneyn Gazvesi	+	+	+
100. Evtâs Seriyyesi	+	+	+
101. Tâif Gazvesi	+	+	+
102. Ci'râne'de Ganimet Taksimi	+	+	+
103. Tebûk Gazvesi	+	+	+
104. Dûmetü'l-Cendel Seriyyesi	+	+	+
105. Sakîf Hey'eti	+	-	+
106. Hz. Ebû Bekir'in Hac Emirliği	+	+	+
107. Heyetlerin Gelişi	+	+	+
108. İki Mütenebbi	+	+	+
109. Memur Atamaları	+	-	-
110. Vedâ Haccı	+	+	+
111. Üsâme Ordusu	+	+	+
112. Hükümdarlara Mektuplar	+	+	+
113. Gazve ve Seriyyeler	+	+	+
114. Hz. Peygamber'in Hastalanması ve Vefâtı	+	+	+
115. Hz. Ebû Bekir'in Halife Seçilişi	+	+	-
116. Hz. Peygamber'in Defin İşlemleri	+	+	+

Görüldüğü üzere bu 116 konunun 90 tanesinde *Sîre* ve *Sahihayn* – detaylar açısından farklılık içermekle birlikte– ortaktır. 26 konu ise sadece *Sîre*'de bulunmaktadır. Şu halde yukarıda zikredilen konuların yaklaşık %

80'i *Sîre* ve *Sahîhayn* arasında ortak olmaktadır. Mukâyesede sadece iki hadis kitabının esas alındığı düşünülecek olursa bu oranın oldukça yüksek olduğu söylenebilir.

Sîre'de olup *Sahîhayn*'da bulunmayan konular şunlardır: *Habeşlilerin Yemen'e Gelməsi*, *Habeşlilerin Yemen'den Kovulması*, *Zemzem Kuyusunun Açılması*, *Abdülmuttalib'in Adağı*, *Hz. Peygamber'in Annesi Âmine'nin Vefâtı*, *Abdülmuttalib'in Hz. Peygamber'i Himayesi*, *Ebû Tâlib'in Hz. Peygamber'i Himayesi*, *Lehib'li Kâhin ve Râhib Bahîrâ*, *Ficâr Savaşları*, *Hz. Hamza'nın Müslüman Oluşu*, *Boycot Kararının İptal Edilmesi*, *Savaş İzni*, *İlk Hutbe*, *Medîne Anayasası*, *Ebû Kays'ın Müslüman Oluşu*, *Sa'd b. Ebî Vakkâs Seriyyesi*, *Bedrî'l-Ûlâ/Sefvân Gazvesi*, *Abdullâh b. Cahş Seriyyesi*, *Benî Süleym Gazvesi*, *Sevîk Gazvesi*, *Buhrân Gazvesi*, *Zeyd b. Hârise Seriyyesi*, *Bedrî'l-Âhira Gazvesi*, *Dûmetü'l-Cendel Gazvesi*, *Hâlid b. Velid'in Uzzâ Putu Seriyyesi*, *Memur Atamaları*.

Görüldüğü üzere bu konuların 4 tanesi Hz. Peygamber'in doğumundan önceki hâdiselerle, 5 tanesi Hz. Peygamber'in nübüvvet öncesi dönemle ilgili olan bir kısım detaylarla, 10 tanesi önemli sonuçları olmayan bazı gazve ve seriyyelerle, 5 tanesi ise bir takım tâlî olaylarla ilgilidir. Bu 26 konu içinde en dikkate değer olanlar, *Savaş İzni* ve *Medîne Anayasası* konularıdır. Sonuç olarak *Sahîhayn*'ın, İbn Hişâm'ın *Sîre*'siyle mukâyesede edildiğinde siyerin önemli konularının tamamına yakını içerdiği söylenebilir.

Sîre'de olup *Sahîhayn*'da bulunmayan konular olduğu gibi *Sahîhayn*'da bulunup *Sîre*'de olmayan konular da vardır. *Ümmü Eymen'in Hz. Peygamber'e Dadılık Yapması*,⁶⁷⁹ *Müşriklerin Kutlıkla Cezalandırılması*,⁶⁸⁰ *İnşikâk-ı Kamer Mu'cizesi*,⁶⁸¹ *Ashâb-ı Suffe*,⁶⁸² *Medîne'de Nüfus Sayımı*,⁶⁸³ *Âşûrâ Orucunun Teşrîi*,⁶⁸⁴ *Ramazân Orucunun Teşrîi*⁶⁸⁵ ve *Ebû Katâde'nin Hadira Seriyyesi*⁶⁸⁶ bunlardandır.

⁶⁷⁹ Müslim, "Cihâd", 70.

⁶⁸⁰ Buhârî, "Tefsîr", 30; Müslim, "Sıfatü'l-kıyâme", 39.

⁶⁸¹ Buhârî, "Menâkıb", 27; Müslim, "Sıfatü'l-kıyâme", 48.

⁶⁸² Buhârî, "Mevâkîf", 41; Müslim, "Eşribe", 176.

⁶⁸³ Buhârî, "Cihâd", 181; Müslim, "İmân", 235.

⁶⁸⁴ Buhârî, "Ehâdisü'l-Enbiyâ", 24; Müslim, "Sıyâm", 128.

⁶⁸⁵ Buhârî, "Ehâdisü'l-Enbiyâ", 24; Müslim, "Sıyâm", 128.

⁶⁸⁶ Buhârî, "Fardu'l-humus", 15; Müslim, "Cihâd", 35.

E. ORTAK VE BENZER RİVÂYET ÖRNEKLERİ VE TAHLİLLERİ

Bölümün buraya kadar olan kısımlarında *Sîre* ve *Sahîhayn* arasında siyer konularının mefhûm olarak hangilerinin ortak hangilerinin farklı olduğu konusu aktarıldı. Şimdi ise mefhûm olarak ortak olan siyer konularında rivâyet açısından da ortaklık/benzerlik olup olmadığı incelenecektir. Tespitlerimize göre İbn Hişâm'ın 250 kadar rivâyetiyle⁶⁸⁷ Şeyhayn'ın rivâyetleri arasında sened ve/veya metin açısından aynıyet/benzerlik bulunmaktadır.

Aşağıda, *Sîre* ve *Sahîhayn* arasındaki ortak veya benzer rivâyetlere dair nübüvvetin Mekke ve Medîne dönemlerini içeren geniş bir yelpazede örnekler yer almaktadır. Bu örnekler, ortaklık veya benzerliklerin daha iyi görülmesi için Arapça metinleriyle birlikte verilmiştir.

1. Vahyin Başlangıcı

قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ: فَذَكَرَ الزُّهْرِيُّ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ عَائِشَةَ ۖ أَنَّهَا حَدَّثَتْهُ: أَنَّ أَوَّلَ مَا بُدِيَ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مِنَ النَّبُوءَةِ، حِينَ أَرَادَ اللَّهُ كَرَامَتَهُ وَرَحْمَةَ الْعِبَادِ بِهِ، الرُّؤْيَا الصَّادِقَةَ، لَا يَرَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ رُؤْيَا فِي نَوْمِهِ إِلَّا جَاءَتْ كَفَلَقَ الصُّبْحِ. قَالَتْ: وَحَبَّبَ اللَّهُ تَعَالَى إِلَيْهِ الْخُلُوةَ، فَلَمْ يَكُنْ شَيْءٌ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْ أَنْ يَخْلُوَ وَحْدَهُ.⁶⁸⁸

قَالَ مُسْلِمٌ: حَدَّثَنِي أَبُو الطَّاهِرِ أَحْمَدُ بْنُ عَمْرٍو بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ سَرْحٍ، أَخْبَرَنَا

⁶⁸⁷ Esas alınan *Sîre* nüshasında bu rivâyetlerin yer aldığı sayfa numaraları şunlardır:

1. CİLT: 21, 40, 69, 75, 77, 104, 125 (iki adet), 139, 153, 169, 170 (iki adet), 171, 172, 174, 175 (iki adet), 176, 184, 197, 204, 205, 211, 212, 221, 225, 238, 246, 248, 249, 257, 259, 261, 265, 272, 274, 288, 289 (üç adet), 293, 294 (iki adet), 301, 303 (iki adet), 305, 313, 314 (iki adet), 330, 350, 355, 356, 358, 361, 362, 364 (iki adet), 366, 372, 373, 374, 381, 388, 408, 421, 434, 437 (iki adet), 438, 445, 451, 458, 466, 467, 471, 474, 476, 477, 480, 493, 507, 530.

2. CİLT: 14, 19, 22 (iki adet), 27, 28, 29, 34, 35, 37, 38, 40, 42, 48, 52, 53, 71, 119, 129 (iki adet), 132 (iki adet), 134, 145 (iki adet), 146, 147, 153, 155, 156, 165, 166, 167, 168, 172, 175, 180, 183, 203, 207, 210, 211 (iki adet), 216, 217, 224, 230, 231, 234, 235 (iki adet), 237, 239 (üç adet), 245, 246, 247, 248 (iki adet), 251, 252, 254, 255, 256, 265 (iki adet), 267 (iki adet), 268 (iki adet), 269, 285, 287, 288, 294, 305, 308 (iki adet), 309, 311, 312, 314 (iki adet), 315, 317, 318 (iki adet), 320 (iki adet), 322 (iki adet), 323, 333, 334, 339, 345, 346 (iki adet), 347, 351 (iki adet), 370, 379, 381, 383, 385, 387, 388, 399, 401, 402, 403, 407, 409, 414, 422, 426, 427, 439, 444, 445, 446, 449, 456, 460, 462 (iki adet), 464 (iki adet), 465, 466, 467 (iki adet), 468, 476, 479, 480, 481, 483, 486, 487, 492, 493, 494, 495 (iki adet), 496, 499, 501 (iki adet), 502 (iki adet), 503 (iki adet), 504 (iki adet), 505, 506 (dört adet), 507, 509, 510, 515.

⁶⁸⁸ İbn Hişâm, I, 170.

ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي يُوسُفُ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي عُرْوَةُ بْنُ الرَّبِيعِ، أَنَّ عَائِشَةَ، زَوْجَ النَّبِيِّ ﷺ أَخْبَرَتْهُ أَنَّهَا قَالَتْ: كَانَ أَوَّلُ مَا بَدَأَ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مِنَ الْوَحْيِ الرَّؤْيَا الصَّادِقَةَ فِي النَّوْمِ، فَكَانَ لَا يَرَى رُؤْيَا إِلَّا جَاءَتْ مِثْلَ فَلَقِ الصُّبْحِ، ثُمَّ حُبِّبَ إِلَيْهِ الْخَلَاءُ...⁶⁸⁹

Görüldüğü üzere İbn İshâk ile Müslim'in sened ve metinleri çok da önemli olmayan birkaç fark dışında aynıdır. Şöyle ki: Müslim'in senedi daha sonraki bir dönemde yaşadığı için tabîi olarak daha uzundur. Bununla birlikte İbn İshâk'ın hocası Zührî'den itibâren iki hadisin senedlerindeki râviler aynıdır. Ancak Müslim hadis metnini, "haddesenî" ve "ahberanî" gibi semâ'a delâlet eden lafızların, İbn İshâk ise kendisinden sonraki dönemde semâ'a delâleti çok tartışılan "an" lafzının⁶⁹⁰ ağırlıklı olduğu bir senedle rivâyet etmiştir. İbn İshâk'ın döneminde henüz tahdîs lafızları yaygınlık kazanmadığı ve "an" lafzı semâ' anlamı dışında pek kullanılmadığı için bu durumun rivâyetin sıhhati açısından sorun teşkil ettiği kesin değildir. Nitekim buradaki örnekler incelendiğinde görüleceği üzere Buhârî ve Müslim'in rivâyetlerinde de tâbiîn ve sahâbe tabakalarında "an" lafzı çoklukla kullanılmaktadır.

İbn İshâk muhtemelen taktî' yapıp yukarıdaki hadisin baş kısmını vermişken Müslim oldukça uzun olan bu hadisin tümünü kaydetmeyi tercih etmiştir.

2. Hz. Hatice'nin Cennetle Müjdelenmesi

قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ: وَحَدَّثَنِي هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ عُرْوَةَ بْنِ الرَّبِيعِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَعْفَرِ بْنِ أَبِي طَالِبٍ ٧، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: "أَمْرْتُ أَنْ أُبَيِّنَ خَدِيجَةَ بِنْتِ مَنْ قَصَبٍ، لَا صَخَبَ فِيهِ وَلَا نَصَبٍ."⁶⁹¹

قَالَ الْبُخَارِيُّ: حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ إِسْمَاعِيلَ، قَالَ: قُلْتُ لِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى:

⁶⁸⁹ Müslim, "İmân", 73.

⁶⁹⁰ "Özellikle tahdîs, ihbâr ve semâ gibi edâ sîgalarının henüz yaygınlaşmadığı ilk dönemlerde bir hocadan semâ yoluyla alınan hadislerin naklinde buna sıkça rastlanır (İbn Hacer el-Askalânî, *Tağlîku'l-ı-ta'lik alâ Sahîhi'l-Buhârî*, 1. Basım, Ammân: Dârü Ammâr, 1405, II, 9). İmam Şâfiî, kendisinden önceki dönemlerde bu sîganın "semâ" anlamı dışında pek kullanılmadığını, ancak kendi devrinde ortaya çıkan müdellis bazı râvilerin buna farklı anlamlar yüklediğini söyler. Bu tarihlerden sonra "an" sîgasıyla yapılan nakiller etrafında ihtilâf belirmiş, "an"ın semâ anlamı ifade edip emeyeceği ve içinde bu sîganın yer aldığı senedin muttasıl olup olmayacağı konusunda farklı görüşler ortaya çıkmıştır." Abdullah Aydın, "Muan'an", *DİA*, XXX, 326.

⁶⁹¹ İbn Hişâm, I, 170.

K: "بَشَّرَ النَّبِيُّ ﷺ خَدِيجَةَ؟" قَالَ: "نَعَمْ، بَنَيْتِ مِنْ قَصَبٍ، لَا صَخَبَ فِيهِ وَلَا نَصَبَ."⁶⁹²

قَالَ الْبُخَارِيُّ: حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عَفِيرٍ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، قَالَ: كَتَبَ إِلَيَّ هِشَامٌ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ¹، قَالَتْ: "مَا غَزَتْ عَلَى امْرَأَةٍ لِلنَّبِيِّ ﷺ، مَا غَزَتْ عَلَى خَدِيجَةَ، هَلَكْتَ قَبْلَ أَنْ يَنْزِرَ وَجَنِي، لِمَا كُنْتُ أَسْمَعُهُ يَذْكُرُهَا، وَأَمَرَهُ اللَّهُ أَنْ يُبَشِّرَهَا بِبَيْتٍ مِنْ قَصَبٍ، وَإِنْ كَانَ لَيَذْبُجُ الشَّاةَ فَيُهْدِي فِي خَلَائِلِهَا مِنْهَا مَا يَسْعُهُنَّ."⁶⁹³

Hiz. Hatice'nin "cennette bir evle ve huzurla" müjdelenmesine dair hadîs İbn İshâk'ın rivâyetine benzer metinlerle Buhârî tarafından da nakledilmiştir. Buhârî'nin birinci senedindeki râviler İbn İshâk'ın râvilerinden tamamen farklıdır. İkinci senedindeki râviler ise üçte iki oranında onun râvileriyle aynıdır. Rivâyet lafızlarına gelince; yukarıda da açıklandığı üzere Buhârî'nin senedlerinde tahdîs sigaları, İbn İshâk'ın senedlerine oranla daha çok kullanılmaktadır.

3. Müşriklerin Hz. Peygamber'e Eziyeti

قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ: فَحَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ عُرْوَةَ بْنِ الرَّبِيعِ، عَنْ أَبِيهِ عُرْوَةَ بْنِ الرَّبِيعِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ الْعَاصِ، قَالَ: قُلْتُ لَهُ: مَا أَكْثَرَ مَا رَأَيْتَ فُرَيْسًا أَصَابُوا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فِيمَا كَانُوا يُظْهِرُونَ مِنْ عَدَاوَتِهِ؟ قَالَ: حَضَرْتُهُمْ، وَقَدْ اجْتَمَعَ أَشْرَافُهُمْ يَوْمًا فِي الْحَجْرِ، فَذَكَرُوا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ، فَقَالُوا: مَا رَأَيْنَا مِثْلَ مَا صَبَرْنَا عَلَيْهِ مِنْ أَمْرِ هَذَا الرَّجُلِ قَطُّ، سَفَهَ أَخْلَامَنَا، وَشَتَمَ آبَاءَنَا، وَعَابَ دِينَنَا، وَفَرَّقَ جَمَاعَتَنَا، وَسَبَّ آلِهَتَنَا، لَقَدْ صَبَرْنَا مِنْهُ عَلَى أَمْرٍ عَظِيمٍ، أَوْ كَمَا قَالُوا: فَبَيْنَمَا هُمْ فِي ذَلِكَ إِذْ طَلَعَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، فَأَقْبَلَ يَمْشِي حَتَّى اسْتَلَمَ الرُّكْنَ، ثُمَّ مَرَّ بِهِمْ طَائِفًا بِالْبَيْتِ، فَلَمَّا مَرَّ بِهِمْ غَمَرُوهُ بِبَعْضِ الْقَوْلِ. قَالَ: فَعَرَفْتُ ذَلِكَ فِي وَجْهِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ. قَالَ: ثُمَّ مَضَى، فَلَمَّا مَرَّ بِهِمْ الثَّلَاثَةَ غَمَرُوهُ بِمِثْلِهَا، فَعَرَفْتُ ذَلِكَ فِي وَجْهِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ. ثُمَّ مَرَّ بِهِمْ الثَّلَاثَةَ فَعَمَرُوهُ بِمِثْلِهَا، فَوَقَفَ، ثُمَّ قَالَ: أَنْسَمِعُونَ يَا مَعْشَرَ فُرَيْسٍ، أَمَا وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ، لَقَدْ جِئْتُكُمْ بِالذَّبْحِ. قَالَ: فَأَخَذْتُ الْقَوْمَ كَلِمَتَهُ حَتَّى مَا مِنْهُمْ رَجُلٌ إِلَّا كَانَمَا عَلَى رَأْسِهِ طَائِرٌ وَقَافِعٌ، حَتَّى إِنْ أَشَدَّهُمْ فِيهِ وَصَاةً قَبْلَ ذَلِكَ لَيَرْفُوهُ بِأَحْسَنَ مَا يَجِدُ مِنَ الْقَوْلِ، حَتَّى إِنَّهُ لَيَقُولُ: "انصرفت يا أبا القاسم! فوالله ما كنت جهولاً." قَالَ: فَأَنْصَرَفَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، حَتَّى إِذَا كَانَ الْعَدَا اجْتَمَعُوا فِي الْحَجْرِ وَأَنَا مَعَهُمْ، فَقَالَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ: ذَكَرْتُمْ مَا بَلَغَ مِنْكُمْ، وَمَا بَلَغَكُمْ عَنْهُ، حَتَّى إِذَا بَادَاكُمْ بِمَا تَكْرَهُونَ تَرَكَتُمُوهُ. فَبَيْنَمَا هُمْ فِي ذَلِكَ طَلَعَ (عَلَيْهِمْ) رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، فَوَثَبُوا إِلَيْهِ وَثَبَةً رَجُلٍ وَاجِدٍ، وَأَخَاطُوا بِهِ، يَقُولُونَ: "أَنْتَ الَّذِي تَقُولُ كَذَا وَكَذَا." لِمَا كَانَ يَقُولُ مِنْ عَيْبِ آلِهَتِهِمْ وَدِينِهِمْ، فَيَقُولُ رَسُولُ

⁶⁹² Buhârî, "Menâkibu'l-Ensâr", 20.

⁶⁹³ Buhârî, "Menâkibu'l-Ensâr", 20.

اللَّهِ ﷺ: "نَعَمْ، أَنَا الَّذِي أَقُولُ ذَلِكَ." قَالَ: فَلَقَدْ رَأَيْتُ رَجُلًا مِنْهُمْ أَخَذَ بِمَجْمَعِ رِدَائِهِ. قَالَ: فَقَامَ أَبُو بَكْرٍ ٧ دُونَهُ، وَهُوَ يَبْكِي وَيَقُولُ: "أَتَقْتُلُونَ رَجُلًا أَنْ يَقُولَ رَبِّيَ اللَّهُ؟" ثُمَّ انْصَرَفُوا عَنْهُ، فَإِنَّ ذَلِكَ لِأَشَدِّ مَا رَأَيْتُ فُرَيْشًا نَالُوا مِنْهُ قَطُّ.⁶⁹⁴

قَالَ الْبُخَارِيُّ: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، حَدَّثَنَا الْأَوْزَاعِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ أَبِي كَثِيرٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ النَّيْمِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ قَالَ: قُلْتُ لِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ الْعَاصِ: "أَخْبِرْنِي بِأَشَدِّ مَا صَنَعَ الْمُشْرِكُونَ بِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ." قَالَ: بَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُصَلِّي بِفَنَاءِ الْكَعْبَةِ، إِذْ أَقْبَلَ عُقْبَةُ بْنُ أَبِي مُعَيْطٍ، فَأَخَذَ بِمَنْكِبِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، وَلَوَى ثَوْبَهُ فِي عُنُقِهِ، فَخَنَفَهُ خَنَفًا شَدِيدًا، فَأَقْبَلَ أَبُو بَكْرٍ، فَأَخَذَ بِمَنْكِبِهِ، وَدَفَعَ عَنِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، وَقَالَ: (أَتَقْتُلُونَ رَجُلًا أَنْ يَقُولَ رَبِّيَ اللَّهُ وَقَدْ جَاءَكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ مِنْ رَبِّكُمْ).⁶⁹⁵

Müşriklerin Hz. Peygamber'e saygısızlığı ve Hz. Ebû Bekir'in bu duruma tepkisiyle ilgili hadîsi Buhârî özet olarak, İbn İshâk ise uzun bir metinle rivâyet etmiştir. İki rivâyetin senedleri incelendiğinde tarihsel olarak ortak olabilecek dört râviden ikisinin senedlerde ortak olduğu görülmektedir. Rivâyet lafızları noktasında ise yukarıda belirtilen tahdîs ve an'ane sigaları farkı oldukça belirgindir.

4. İkinci Akabe Bey'atı

قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ: فَحَدَّثَنِي عُבَادَةُ بْنُ الْوَلِيدِ بْنِ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ، عَنْ أَبِيهِ الْوَلِيدِ، عَنْ جَدِّهِ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ، وَكَانَ أَحَدَ النُّقَبَاءِ، قَالَ: بَايَعَنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بَيْعَةَ الْحَرْبِ- وَكَانَ عُبَادَةُ مِنَ الْإِثْنَيْ عَشَرَ الَّذِينَ بَايَعُوهُ فِي الْعَقَبَةِ الْأُولَى عَلَى بَيْعَةِ النَّسَاءِ- عَلَى السَّمْعِ وَالطَّاعَةِ، فِي عُسْرِنَا وَيُسْرِنَا وَمَنْسُطِنَا وَمَكْرَهِنَا، وَأَثَرَةَ عَلَيْنَا، وَأَنْ لَا نُنَازِعَ الْأَمْرَ أَهْلَهُ، وَأَنْ نَقُولَ بِالْحَقِّ أَيُّمًا كُنَّا، لَا نَخَافُ فِي اللَّهِ لَوْمَةً لَائِمًا.⁶⁹⁶

قَالَ مُسْلِمٌ: حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرٍ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ إِدْرِيسَ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، وَعُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الْوَلِيدِ بْنِ عُبَادَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ [أَيَّ عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ] قَالَ: "بَايَعَنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَلَى السَّمْعِ وَالطَّاعَةِ فِي الْعُسْرِ وَالْيُسْرِ، وَالْمَنْسُطِ وَالْمَكْرَهِ، وَعَلَى أَثَرَةِ عَلَيْنَا، وَعَلَى أَنْ لَا نُنَازِعَ الْأَمْرَ أَهْلَهُ، وَعَلَى أَنْ نَقُولَ بِالْحَقِّ أَيُّمًا كُنَّا، لَا

⁶⁹⁴ İbn Hişâm, I, 204.

⁶⁹⁵ Buhârî, "Tefsîr", (No: 4815).

⁶⁹⁶ İbn Hişâm, I, 229-230.

نَخَافُ فِي اللَّهِ لَوْمَةً لَائِمًا. 697

İkinci Akabe Bey'at'ının sözleşme maddelerine dair hadisin İbn İshâk rivâyetiyle Müslim rivâyeti neredeyse her yönden aynıdır. Bu iki hadisin senedlerindeki râvilerin tarihsel olarak ortak olabilecek üç râvisinin de aynı olduğu görülmektedir. Bu üç râvinin ilki Ubâde b. Velîd'dir. İbn İshâk (80-151/699-768), bizzat Ubâde b. Velîd (ö. 101/719) ile görüşme imkânı bulmuş ve hadisi ondan almıştır. Müslim ise daha geç bir dönemde yaşadığı için hadisi bizzat kendisinden alamamıştır. Senedler incelediğinde her iki rivâyette de Ubâde b. Velîd'den sonraki râvilerin aynı olduğu görülmektedir. Müslim senedi sevkederken "Ubâde b. Velîd b. Ubâde, babasından, dedesinden" şeklinde nispeten kapalı bir usûl takip ederken İbn İshâk "Ubâde b. Velîd b. Ubâde b. Sâmî, babası Velîd'den, dedesi Ubâde b. Sâmî'ten" diyerek daha açık bir yöntem uygulamıştır. Senedlerin ortak bölümündeki rivâyet lafızları incelendiğinde Müslim'in senedinde sadece "an" lafzının kullanıldığı, İbn İshâk'ın senedinde ise iki yerde "an" lafzı kullanılırken bir yerde "haddesenî" lafzının yer aldığı dikkat çekmektedir. Metne gelince; İbn İshâk'ın fazladan rivâyet ettiği zamirler sayılmazsa –ki bunların anlama bir etkisi yoktur– kelime dizimi dâhil olmak üzere iki metin neredeyse tamamen birbirinin aynıdır. Bu durum, hadis rivâyetinde titiz olan âlimlerin sened ve metinleri son derece dikkatli bir şekilde naklettiklerine ve oryantalistlerin görüşünün aksine senedlerin çok sonraları uydurulmuş olmadığına bir delil de sayılabilir.

5. Hz. Peygamber'in Ebû Eyyûb'a Konuk Olması

قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ: وَحَدَّثَنِي يَزِيدُ بْنُ أَبِي حَبِيبٍ، عَنْ مَرْثَدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْبِرْزِيِّ، عَنْ أَبِي رُهِمِ السَّمَاعِيِّ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو أَيُّوبَ قَالَ: لَمَّا نَزَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِي بَيْتِي، نَزَلَ فِي السَّفَلِ وَأَنَا وَأَمُّ أَيُّوبَ فِي الْعُلُوِّ، فَقُلْتُ لَهُ: "يَا نَبِيَّ اللَّهِ بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي! إِنِّي لِأَكْرَهُ وَأَعْظِمُ أَنْ أَكُونَ فَوْقَكَ، وَتَكُونَ تَحْتِي، فَاطْهَرُ أَنْتَ فَكُنْ فِي الْعُلُوِّ، وَنَنْزَلْ نَحْنُ فَكُنْ فِي السَّفَلِ." فَقَالَ: "يَا أَبَا أَيُّوبَ! إِنْ أُرْفِقَ بِنَا وَبِمَنْ يَعْشَانَا، أَنْ تَكُونَ فِي سَفَلِ الْبَيْتِ." قَالَ: فَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِي سَفَلِهِ وَكُنَّا فَوْقَهُ فِي الْمُسْكَنِ بِقَطِيفَةٍ لَنَا، مَا لَنَا لِحَافٍ غَيْرَهَا، نُنْتَشِفُ بِهَا الْمَاءَ تَخَوُّفًا أَنْ يَفْطُرَ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مِنْهُ شَيْءٌ فَيُؤْذِيَهُ. قَالَ: وَكُنَّا نَصْنَعُ لَهُ الْعِشَاءَ، ثُمَّ نَبْعَثُ بِهِ إِلَيْهِ، فَإِذَا رَدَّ عَلَيْنَا فَضَلَّهُ تَيَمَّمْتُ أَنَا وَأَمُّ أَيُّوبَ مَوْضِعَ يَدِهِ، فَأَكَلْنَا مِنْهُ نَبْتَعِي بِذَلِكَ الْبُرْكَاةَ، حَتَّى بَعَثْنَا إِلَيْهِ لَيْلَةً بَعْشَائِهِ وَقَدْ جَعَلْنَا لَهُ بَصَلًا أَوْ ثُومًا، فَرَدَّهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ. وَلَمْ أَرَ لِيَدِهِ فِيهِ أَثْرًا. قَالَ: فَجِئْتُهُ فَرَعَا،

697 Müslim, "İmâre", 8 (No: 1709/41).

فَقُلْتُ: "يَا رَسُولَ اللَّهِ بِأَيِّ أُنْتِ وَأُمِّي! رَدَدْتُ عَشَاءَكَ، وَلَمْ أَرَ فِيهِ مَوْضِعَ يَدِكَ، وَكُنْتُ إِذَا رَدَدْتَهُ عَلَيْنَا، تَيَمَّمْتُ أَنَا وَأُمُّ أَبِيكَ مَوْضِعَ يَدِكَ، نَبْتَعِي بِذَلِكَ الْبُرْكَةَ." قَالَ: "إِنِّي وَجَدْتُ فِيهِ رِيحَ هَذِهِ الشَّجَرَةِ، وَأَنَا رَجُلٌ أَنَاجِي، فَأَمَا أَنْتُمْ فَكُلُّوهُ." قَالَ: "فَأَكَلْنَاهُ، وَلَمْ نَصْنَعْ لَهُ تِلْكَ الشَّجَرَةَ بَعْدُ."⁶⁹⁸

قَالَ مُسْلِمٌ: وَحَدَّثَنِي حَجَّاجُ بْنُ الشَّاعِرِ وَأَحْمَدُ بْنُ سَعِيدِ بْنِ صَخْرِ -وَاللَّفْظُ مِنْهُمَا قَرِيبٌ- قَالًا: حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ، حَدَّثَنَا ثَابِتٌ فِي رِوَايَةِ حَجَّاجِ بْنِ يَزِيدَ أَبُو زَيْدِ الْأَحْوَلِ- حَدَّثَنَا عَاصِمٌ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَارِثِ عَنْ أَفْلَحِ مَوْلَى أَبِي أَيُّوبَ، عَنْ أَبِي أَيُّوبَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ نَزَلَ عَلَيْهِ، فَزَلَّ النَّبِيُّ ﷺ فِي السُّفْلِ وَأَبُو أَيُّوبَ فِي الْعُلُوِّ. قَالَ: فَانْتَبَهَ أَبُو أَيُّوبَ لَيْلَةً، فَقَالَ نَمَشِي فَوْقَ رَأْسِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ. فَتَنَحَّوْا، فَبَاتُوا فِي جَانِبِ، ثُمَّ قَالَ لِلنَّبِيِّ ﷺ: فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «السُّفْلُ أَرْفَقُ.» فَقَالَ: "لَا أَعْلُو سَقِيفَةً أَنْتَ تَحْتَهَا." فَتَحَوَّلَ النَّبِيُّ ﷺ فِي الْعُلُوِّ وَأَبُو أَيُّوبَ فِي السُّفْلِ، فَكَانَ يَصْنَعُ لِلنَّبِيِّ ﷺ طَعَامًا، فَإِذَا جِيءَ بِهِ إِلَيْهِ سَأَلَ عَنْ مَوْضِعِ أَصَابِعِهِ فَيَتَّبِعُ مَوْضِعَ أَصَابِعِهِ، فَصَنَعَ لَهُ طَعَامًا فِيهِ نُومٌ، فَلَمَّا رُدَّ إِلَيْهِ سَأَلَ عَنْ مَوْضِعِ أَصَابِعِ النَّبِيِّ ﷺ، فَقِيلَ لَهُ: "أَلَمْ يَأْكُلْ." فَفَرَعَ وَصَدَّ إِلَيْهِ، فَقَالَ: "أَحْرَامٌ هُوَ؟" فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «لَا، وَلَكِنِّي أَكْرَهُهُ.» قَالَ: "فَإِنِّي أَكْرَهُ مَا تَكْرَهُ أَوْ مَا كَرِهْتَ." قَالَ: وَكَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُؤْتَى.⁶⁹⁹

Hiz. Peygamber'in Medîne'de Ebû Eyyûb'un (r.a.) evine yerleşmesi ve orada yaşanan bazı hadiselerle ilgili İbn İshâk ve Müslim rivâyetleri, farklı senedler ve farklı ifadeler içermekle birlikte temaları ortak. Bu iki hadisin senesinde bulunan tek ortak isim Ebû Eyyûb'dur (r.a.). Her iki senedde kullanılan rivâyet lafızları, tahdîs ve an'ane istilâhlarından oluşmaktadır. Hadislerin metin temaları ise râvilerinin aksine büyük oranda uyumludur. Aralarındaki en büyük fark; Müslim'in rivâyetinde Hiz. Peygamber'in daha sonra Ebû Eyyûb'un (r.a.) evinin üst katında kalmayı kabul ettiğinin bildirilmiş olmasıdır ki bu bilgi İbn İshâk'ın rivâyetinde yoktur.

6. Medine'de Humma Hastalığı

قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ: وَحَدَّثَنِي هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ وَعُمَرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزَّبَّيْرِ، عَنْ عَائِشَةَ 1، قَالَتْ: لَمَّا قَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ الْمَدِينَةَ، قَدِمَهَا وَهِيَ أَوْبًا أَرْضِ اللَّهِ مِنَ الْحُمَى، فَأَصَابَ أَصْحَابَهُ مِنْهَا بَلَاءٌ وَسَقَمٌ، فَصَرَفَ اللَّهُ تَعَالَى ذَلِكَ عَنْ نَبِيِّهِ ﷺ. قَالَتْ: فَكَانَ أَبُو بَكْرٍ، وَعَامِرُ بْنُ نُجَيْدٍ، وَبِلَالٌ، مَوْلِيَا أَبِي بَكْرٍ مَعَ أَبِي بَكْرٍ فِي بَيْتٍ وَاحِدٍ فَأَصَابَتْهُمُ الْحُمَى، فَدَخَلْتُ عَلَيْهِمْ أَعُوذُهُمْ -وَذَلِكَ قَبْلَ أَنْ يُضْرَبَ عَلَيْنَا الْحِجَابُ-، وَبِهِمْ مَا لَا يَعْلَمُهُ إِلَّا اللَّهُ مِنْ شِدَّةِ

⁶⁹⁸ İbn Hişâm, I, 366.

⁶⁹⁹ Müslim, "Eşribe", 31 (No: 2053/171).

أَلُوْعَكِ فَدَنَوْتُ مِنْ أَبِي بَكْرٍ فَقُلْتُ لَهُ: "كَيْفَ تَجِدُكَ يَا أُنْتِ؟" فَقَالَ:

كُلُّ أَمْرِي مُصَبِّحٌ فِي أَهْلِهِ ... وَالْمَوْتُ أَدْنَى مِنْ شِرَاكِ نَعْلِي

قَالَتْ: فَقُلْتُ: وَاللَّهِ مَا يَدْرِي أَبِي مَا يَقُولُ. قَالَتْ: ثُمَّ دَنَوْتُ إِلَى عَامِرِ بْنِ فَهَيْرَةَ فَقُلْتُ لَهُ:
:"كَيْفَ تَجِدُكَ يَا عَامِرُ؟" فَقَالَ:

لَقَدْ وَجَدْتُ الْمَوْتَ قَبْلَ ذَوْقِهِ ... إِنَّ الْجَبَانَ حَنْفُهُ مِنْ فَوْقِهِ
كُلُّ أَمْرِي مُجَاهِدٌ بِطَوْقِهِ ... كَالثَّوْرِ يَحْمِي جِلْدَهُ بِرَوْقِهِ

(بَطْوِقِهِ) يُرِيدُ بِطَاقَتِهِ فِيمَا قَالَ ابْنُ هِشَامٍ: قَالَتْ: فَقُلْتُ: وَاللَّهِ مَا يَدْرِي عَامِرٌ مَا يَقُولُ.
قَالَتْ: وَكَانَ بِلَالٌ إِذَا تَرَكَتُهُ الْحُمَى اضْطَجَعَ بِفَنَاءِ الْبَيْتِ ثُمَّ رَفَعَ عَقِيرَتَهُ فَقَالَ:

أَلَا لَيْتَ شِعْرِي هَلْ أَبَيْتَنَ لَيْلَةً ... بِفَخٍّ وَحَوْلِي إِذْخُرٌ وَجَلِيلُ
وَهَلْ أَرَدَنَ يَوْمًا مِيَاهَ مَجَنَّةٍ ... وَهَلْ يَبْدُونَ لِي شَامَةً وَطَفِيلُ

قَالَ ابْنُ هِشَامٍ: شَامَةٌ وَطَفِيلٌ جَبَلَانِ بِمَكَّةَ. 700

قَالَ الْبُخَارِيُّ: حَدَّثَنَا عُبَيْدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ، عَنْ هِشَامٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ
عَائِشَةَ 1 قَالَتْ: لَمَّا قَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ الْمَدِينَةَ وَعَكَ أَبُو بَكْرٍ وَبِلَالٌ، فَكَانَ أَبُو بَكْرٍ إِذَا أَخَذَتْهُ
الْحُمَى يَقُولُ:

"كُلُّ أَمْرِي مُصَبِّحٌ فِي أَهْلِهِ، وَالْمَوْتُ أَدْنَى مِنْ شِرَاكِ نَعْلِي."

وَكَانَ بِلَالٌ إِذَا أَقْلَعَ عَنْهُ الْحُمَى يَرْفَعُ عَقِيرَتَهُ يَقُولُ:

"أَلَا لَيْتَ شِعْرِي هَلْ أَبَيْتَنَ لَيْلَةً، بَوَادٍ وَحَوْلِي إِذْخُرٌ وَجَلِيلُ
وَهَلْ أَرَدَنَ يَوْمًا مِيَاهَ مَجَنَّةٍ، وَهَلْ يَبْدُونَ لِي شَامَةً وَطَفِيلُ."

قَالَ: "اللَّهُمَّ الْعَنْ شَيْبَةَ بِنَ رَبِيعَةَ، وَعَثْبَةَ بِنَ رَبِيعَةَ، وَأُمَيَّةَ بِنَ خَلْفٍ، كَمَا أَخْرَجُونَا مِنْ
أَرْضِنَا إِلَى أَرْضِ الْوَبَاءِ." ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «اللَّهُمَّ حَبِّبِ إِلَيْنَا الْمَدِينَةَ كَحَبِّبْنَا مَكَّةَ أَوْ أَشَدَّ.
اللَّهُمَّ بَارِكْ لَنَا فِي صَاعِنَا، وَفِي مَدِينَا، وَصَحْحِهَا لَنَا، وَانْقُلْ حَمَاهَا إِلَى الْجُحْفَةِ.» قَالَتْ: وَقَدِمْنَا

الْمَدِينَةَ، وَهِيَ أَوْبًا أَرْضِ اللَّهِ. قَالَتْ: فَكَانَ بُطْحَانُ يَجْرِي نَجْلًا. تَعْنِي مَاءً آجِنًا. 701

Medîne'ye hicret eden müslümanların humma hastalığına yakalanmaları, bu bağlamda Bilâl ve Ebû Bekir'in (r.a.) rahatsızlanmaları ve bu vesileyle okudukları şiirler İbn İshâk ve Buhârî'nin rivâyetlerinde yer almaktadır. Ancak İbn İshâk'ın rivâyetinde ek olarak Âmir b. Führeyre'nin okuduğu bir şiir de verilmiştir. Senedler incelendiğinde, tarihsel olarak ortak olmaları mümkün olan kısımlarında aynı râvilerin yer almakta olduğu ve İbn İshâk'ın kullandığı "haddesenî" lafzı hariç hep "an" lafzının kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca hadislerin metinleri de birbirine benzerdir. Metinlerde yer alan ortak şiirler ise İbn İshâk'ın metnindeki "بِفَحَّ" yerine Buhârî'nin metninde "بِرَادٍ" ibâresinin kullanılması haricinde birbirinin tamamen aynıdır. "فَحَّ" kelimesinin vâdiyle yakın anlama gelen "فَجَّ" şeklinde rivâyeti de olduğundan bu farklılığın eş anlamlı kelime kullanımından ibâret olduğu söylenebilir.

7. Hz. Zeyneb'i Yaralayanlara Dair Talimat

قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ: حَدَّثَنِي يَزِيدُ بْنُ أَبِي حَبِيبٍ، عَنْ بُكَيْرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْأَشَجِّ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ الدَّوْسِيِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ سَرِيَّةً أَنَا فِيهَا، فَقَالَ لَنَا: "إِنَّ ظَفَرْتُمْ بِهَبَّارِ بْنِ الْأَسْوَدِ أَوْ الرَّجُلِ (الْآخَرَ) الَّذِي سَقَى مَعَهُ إِلَى زَيْنَبَ قَالَ ابْنُ هِشَامٍ: وَقَدْ سَمَى ابْنُ إِسْحَاقَ الرَّجُلَ فِي حَدِيثِهِ (وَقَالَ: هُوَ نَافِعُ بْنُ عَبْدِ قَيْسٍ) - فَحَرَّفُوهُمَا بِالنَّارِ." قَالَ: فَلَمَّا كَانَ الْعُدُ بَعَثَ إِلَيْنَا، فَقَالَ: "إِنِّي كُنْتُ أَمَرْتُكُمْ بِتَحْرِيقِ هَدْيَيْنِ الرَّجُلَيْنِ إِنْ أَخَذْتُمُوهُمَا، ثُمَّ رَأَيْتُ أَنَّهُ لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ أَنْ يُعَذِّبَ بِالنَّارِ إِلَّا اللَّهُ، فَإِنْ ظَفَرْتُمْ بِهِمَا فَاقْتُلُوهُمَا." 702

قَالَ الْبُخَارِيُّ: وَقَالَ ابْنُ وَهْبٍ: أَخْبَرَنِي عَمْرُو، عَنْ بُكَيْرٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ **ه** أَنَّهُ قَالَ: بَعَثَنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِي بَعَثٍ، وَقَالَ لَنَا: "إِنْ لَقِيتُمْ فَلَانًا وَقَلَانًا لِرَجُلَيْنِ مِنْ قُرَيْشٍ سَمَاهُمَا - فَحَرَّفُوهُمَا بِالنَّارِ." قَالَ: ثُمَّ أَتَيْنَاهُ نُوْدَعُهُ حِينَ أَرَدْنَا الْخُرُوجَ فَقَالَ: "إِنِّي كُنْتُ أَمَرْتُكُمْ أَنْ تُحَرَّفُوا فَلَانًا وَقَلَانًا بِالنَّارِ، وَإِنَّ النَّارَ لَا يُعَذِّبُ بِهَا إِلَّا اللَّهُ، فَإِنْ أَخَذْتُمُوهُمَا فَاقْتُلُوهُمَا." 703

701 Buhârî, "Fedâilü'l-Medîne", 12 (No: 1889).

702 İbn Hişâm, I, 493.

703 Buhârî, "Cihâd", 107 (No: 2954).

Hız. Peygamber'in, kızı Zeyneb'i yaralayan iki müşrikin yakılarak öldürülmesi talimatı vermesi ve daha sonra bundan vazgeçmesiyle ilgili rivâyet hem İbn İshâk hem de Buhârî tarafından rivâyet edilmiştir. Her iki rivâyetin sened ve metni büyük oranda benzerlik göstermektedir. Senedlerin tarihsel olarak ortak olabilecek bölümlerindeki dört râviden üçü aynıdır. Ayrıca Buhârî rivâyetinde Süleymân b. Yesâr, hadisi doğrudan Ebû Hüreyre'den naklederken İbn İshâk rivâyetinde Süleymân b. Yesâr'la Ebû Hüreyre arasında Ebû İshâk ed-Devsî adlı bir râvi de bulunmaktadır. İbn İshâk'ın senedinin bir yerindeki "haddesenî" ve Buhârî'nin senedinin bir yerindeki "ahberanî" hâriç her iki müellifin de ortak olabilecek sened kesitlerinde görülen tek rivâyet lafzı "an"dır. İki metin arasındaki en belirgin fark ise, Buhârî metninde Hz. Zeyneb'i yaralayan kimselerin isimleri bulunmadığı halde İbn İshâk metninde bu kişilerin isimlerinin zikredilmiş olmasıdır.

8. Vahşî'nin Müseylime'yi Öldürmesi

قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ: وَحَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْفَضْلِ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ -وَكَانَ قَدْ شَهِدَ الْيَمَامَةَ-، قَالَ: سَمِعْتُ يَوْمَئِذٍ صَارِحًا يَقُولُ: "قَتَلَهُ الْعَبْدُ الْأَسْوَدُ."⁷⁰⁴

قَالَ الْبُخَارِيُّ: قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْفَضْلِ: فَأَخْبَرَنِي سُلَيْمَانُ بْنُ يَسَارٍ أَنَّهُ سَمِعَ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ يَقُولُ: فَقَالَتْ جَارِيَةٌ عَلَى ظَهْرِ بَيْتٍ: "وَإِذَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ! قَتَلَهُ الْعَبْدُ الْأَسْوَدُ."⁷⁰⁵

Müseylimetü'l-Kezzâb'ın Vahşî tarafından öldürülmesi hem İbn İshâk hem de Buhârî tarafından rivâyet edilmiştir. Râvileri tamamen aynı olan her iki hadisin rivâyet lafızları birbirinden farklıdır. Ayrıca metinlerinde kullanılan kelimelerde bazı farklılıklar olsa da ana temaları ortaktır.

9. Şehîdin Âhiretteki Konumu

قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ: وَحَدَّثَنِي عَمِّي مُوسَى بْنُ يَسَارٍ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: قَالَ أَبُو الْقَاسِمِ ؓ: "مَا مِنْ جَرِيحٍ يُجْرَحُ فِي اللَّهِ إِلَّا وَاللَّهِ يَبْعَثُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَجُرْحُهُ يَدْمَى، اللَّوْنُ لَوْنُ دَمٍ،

⁷⁰⁴ İbn Hişâm, II, 27-28.

⁷⁰⁵ Buhârî, "Megâzi", 23 (No: 4072).

وَالرَّيْحُ رِيحٌ مِسْكٍ. 706

قَالَ الْبُخَارِيُّ: حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، عَنْ عَبْدِ الْوَاحِدِ، حَدَّثَنَا عُمَارَةُ بْنُ الْفَقْعَاعِ، عَنْ أَبِي زُرْعَةَ بْنِ عَمْرٍو بْنِ جَرِيرٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: "مَا مِنْ مَكْلُومٍ يُكَلِّمُ فِي اللَّهِ إِلَّا جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَكَلْمُهُ يَدْمَى، اللَّوْنُ لَوْنُ دَمٍ وَالرَّيْحُ رِيحٌ مِسْكٍ." 707

Şehîdin âhiretteki konumuyla ilgili olarak İbn İshâk'ın rivâyet ettiği bir hadis Buhârî'nin bir rivâyetiyle benzerdir. Bu iki rivâyetin senedlerinin sadece sahâbî râvileri ortaktır. İbn İshâk'ın senedinde "haddesenî" ve "an", Buhârî'nin senedinde "kâle", ahberanî" ve "semia" lafızları bulunmaktadır. Metinleri ise, anlama etkisi olmayan birkaç kelime haricinde aynıdır.

10. At ve Eşek Etiyle İlgili Hükümler

قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ: وَحَدَّثَنِي سَلَامٌ بْنُ كِرْكِرَةَ، عَنْ عَمْرٍو بْنِ دِينَارٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيِّ -وَلَمْ يَشْهَدْ جَابِرٌ خَيْبَرَ-: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ حَبِنَ نَهَى النَّاسَ عَنْ أَكْلِ لُحُومِ الْحُمْرِ أَذْنِ لُهُمْ فِي أَكْلِ لُحُومِ الْخَيْلِ. 708

قَالَ الْبُخَارِيُّ: حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ عَمْرٍو بْنِ دِينَارٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ ﷺ قَالَ: "نَهَى النَّبِيُّ ﷺ يَوْمَ خَيْبَرَ عَنْ لُحُومِ الْحُمْرِ، وَرَخَّصَ فِي لُحُومِ الْخَيْلِ." 709

Hayber savaşında evcil eşek eti yemenin yasaklanması ve at eti yemeye izin verilmesiyle ilgili olarak İbn İshâk ve Buhârî tarafından benzer sened ve metinlerle iki hadis rivâyet edilmiştir. Bu iki hadisin ortak olması muhtemel sened bölümündeki üç râviden ikisi ortaktır. Ancak İbn İshâk'ın rivâyetinde Amr b. Dînâr'ın doğrudan Câbir b. Abdullâh'tan rivâyette bulunmasına karşın Buhârî'nin rivâyetinde bu iki râvinin arasında bir de Muhammed b. Ali bulunmaktadır. Amr b. Dînâr hicri 45 (665) veya 46 (666) yılında doğup 126 (744) yılında öldüğüne ve Câbir b. Abdullâh da hicri 78 (697) yılında vefat ettiğine göre bu ikisinin doğrudan görüşmesinin önünde bir engel yoktur. Zaten ricâl âlimleri Amr b. Dînâr'ın Câbir b. Abdullâh ile görüştüğünü tasrîh

706 İbn Hişâm, I, 493.

707 Buhârî, "Zebâih", 31 (No: 5533).

708 İbn Hişâm, II, 248.

709 Buhârî, "Zebâih", 27 (No: 5520).

etmişlerdir.⁷¹⁰ Ayrıca Muhammed b. Ali (ö. 110 /728 sonrası) de Câbir b. Abdullâh'tan rivâyette bulunmuş bir râvidir.⁷¹¹ İbn İshâk'ın senedi "haddesenî" ve "an"; Buhârî'nin senedi ise "haddesenâ" ve "an" lafızlarını içermektedir. Her iki rivâyetin metinleri ise anlama etkisi olmayan birkaç kelime farklılığı dışında aynıdır.

F. FARKLI VE ZİT RİVÂYET ÖRNEKLERİ VE TAHLİLLERİ

Sîre ve *Sahîhayn* arasında aynı/benzer rivâyetler yanında birbirine kısmen veya tamamen ters düşen rivâyetler de bulunmaktadır. Müddessir sûresinin ilk âyetlerinin nüzûl sebebi ve Hz. Peygamber'in gazvelerinin sayısı bunlara örnek olarak verilebilir.

1. Müddessir Sûresinin İlk Âyetlerinin Sebeb-i Nüzûlü

قَالَ ابْنُ هِشَامٍ: حَدَّثَنِي بَعْضُ أَهْلِ الْعِلْمِ: أَنَّ أَشَدَّ مَا لَقِيَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ مِنْ فَرِيئِ أَنَّهُ خَرَجَ يَوْمًا فَلَمْ يَلْقَهُ أَحَدٌ مِنَ النَّاسِ إِلَّا كَذَبَهُ وَأَدَاهُ، لَا حُرًّا وَلَا عَبْدًا، فَرَجَعَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِلَى مَنْزِلِهِ، فَتَدَثَّرَ مِنْ شِدَّةِ مَا أَصَابَهُ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ: ﴿يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ، قُمْ فَأَنْذِرْ﴾.⁷¹²

قَالَ الْبُخَارِيُّ: ... عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ ك أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: «ثُمَّ فَتَرَ عَنِّي الْوَحْيُ فِتْرَةً، فَبَيْنَا أَنَا أَمْشِي سَمِعْتُ صَوْتًا مِنَ السَّمَاءِ، فَرَفَعْتُ بَصْرِي قِبَلَ السَّمَاءِ، فَإِذَا الْمَلَكُ الَّذِي جَاءَنِي بِحِرَاءٍ قَاعِدٌ عَلَى كُرْسِيِّ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ، فَجَنَيْتُ مِنْهُ حَتَّى هَوَيْتُ إِلَى الْأَرْضِ، فَجِنْتُ أَهْلِي، فَقُلْتُ: "زَمَلُونِي زَمَلُونِي." فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: ﴿يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ﴾ إِلَى ﴿فَاهْجُرْ﴾. « قَالَ أَبُو سَلَمَةَ: "وَالرَّجْزُ الْأَوْثَانُ." ⁷¹³ وفي رواية: قَالَ أَبُو سَلَمَةَ: "وهي الأوثان التي كان أهل الجاهلية يعبدون." قَالَ: "ثُمَّ تَتَابَعِ الْوَحْيُ." ⁷¹⁴

İbn Hişâm, ilgili âyetlerin müşriklerin baskısından bunalan Hz. Peygamber'in, evine gidip örtüsüne bürünmesi üzerine indiğini naklederken Buhârî vahyin kesilmesinden sonraki dönemde Hirâ çevresinde dolaşan Hz. Peygamber'in Cebrâil'i tüm heybetiyle görmesi sebebiyle ürküp evine dönerek örtüsüne bürünmesi üzerine indiğini rivâyet etmektedir.

⁷¹⁰ Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali b. İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 1. Basım, Hindistan: Matbaatü dâireti'l-meârifî'n-nizâmiyye, 1326, VIII, 28 vd.

⁷¹¹ İbn Hacer, *a.g.e.*, IX, 312.

⁷¹² İbn Hişâm, I, 205.

⁷¹³ Buhârî, "Bed'ü'l-halk", 7 (No: 3238).

⁷¹⁴ Buhârî, "Tefsîr", (No: 4954); Müslim, "İmân", 73 (No: 161/255).

Görüldüğü üzere İbn Hişâm'ın rivâyetinin senedi yoktur. Bununla birlikte İbn Kesîr, bu rivâyetin bir benzerini tefsirinde senedli olarak zikretmiştir. Ancak onun naklettiği hadisin senedi, zayıf râvi içerdiği gerekçesiyle tenkîd edilmiştir.⁷¹⁵

2. Hz. Peygamber'in Gazvelerinin Sayısı

حدثنا أبو محمد عبد الملك بن هشام قال: حدثنا زياد بن عبد الله البكائي عن محمد بن إسحاق المطلبي: "وكان جميع ما غزا رسول الله صلى الله عليه وسلم بنفسه سبعا وعشرين غزوة. منها غزوة ودان، وهي غزوة الأبواء، ثم غزوة بواط، من ناحية رضوى، ثم غزوة العشيرة، من بطن ينبع، ثم غزوة بدر الأولى، يطلب كرز بن جابر، ثم غزوة بدر الكبرى، التي قتل الله فيها صناديد قريش، ثم غزوة بني سليم، حتى بلغ الكدر، ثم غزوة السويق، يطلب أبا سفيان بن حرب، ثم غزوة غطفان، وهي غزوة ذي أمر، ثم غزوة بحران، معدن بالحجاز، ثم غزوة أحد، ثم غزوة حمراء الأسد، ثم غزوة بني النضير، ثم غزوة ذات الرقاع من نخل، ثم غزوة بدر الآخرة، ثم غزوة دومة الجندل، ثم غزوة الخندق، ثم غزوة بني قريظة، ثم غزوة بني لحيان، من هذيل، ثم غزوة ذي قرد، ثم غزوة بني المصطلق من خزاعة، ثم غزوة الحديبية لا يريد قتالا، فصدته المشركون، ثم غزوة خيبر، ثم عمرة القضاء، ثم غزوة الفتح، ثم غزوة حنين، ثم غزوة الطائف، ثم غزوة تبوك. قاتل منها في تسع غزوات: بدر، وأحد، والخندق، وقريظة، والمصطلق، وخبير، والفتح، وحنين، والطائف."⁷¹⁶

قال البخاري: حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا وَهْبٌ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، كُنْتُ إِلَى جَنْبِ زَيْدِ بْنِ أَرْقَمَ، فَقِيلَ لَهُ: "كَمْ غَزَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ غَزْوَةٍ؟" قَالَ: "تِسْعَ عَشْرَةَ." قِيلَ: "كَمْ غَزَوْتَ أَنْتَ مَعَهُ؟" قَالَ: "سَبْعَ عَشْرَةَ." قُلْتُ: "فَأَيُّهُمَ كَانَتْ أَوْلَى؟" قَالَ: "الْعُسَيْرَةُ أَوْ الْعُسَيْرُ." فَذَكَرْتُ لِإِقْتَادَةِ فَقَالَ: "الْعُسَيْرُ."⁷¹⁷

Görüldüğü üzere İbn Hişâm 27, Şeyhayn 19 gazveden bahsetmektedir. Bu ihtilâfın muhtemel sebepleri, daha önce *Gazveler ve Seriyeler* başlığı altında tartışılmıştı.

Sonuç olarak; *Sîre* ve *Sahîhayn*'da birbirinin aynı, benzer, farklı ve zıt rivâyetler bulunmakla birlikte içerik mukâyesesinde de görüldüğü üzere siyerin çatısını oluşturan ana konular noktasında bu eserler arasında büyük oranda uyum vardır.

⁷¹⁵ İbn Hişâm, I, 205 (1. dipnot).

⁷¹⁶ İbn Hişâm, II, 470.

⁷¹⁷ Buhârî, "Megâzî", 1. Ayrıca bkz. Müslim, "Cihâd", 143.

II. YÖNTEM MUKÂYESESİ

Bölümün bu faslında *Sîre* ve *Sahîhayn* rivâyetleri sened ve metin bakımından çeşitli başlıklar altında mukâyese edilecektir.

A. SENEDLE İLGİLİ YÖNTEMLER BAKIMINDAN MUKÂYESE

Hadîs, sened ve metin bölümlerinden oluşur. Sened, râvilerin ve rivâyet yöntemlerinin zikredildiği hadîsin birinci bölümü için kullanılan bir ıstılahtır. Metin ise, aktarılması amaçlanan sözlerin yer aldığı hadîsin ikinci bölümüdür. Hadîsin metin bölümünün sahîh olup olmadığına öncelikle sened bölümü incelenerek karar verilmektedir. Hadîs metninin senedsiz veya senedinin eksik olması genel olarak hadîsi sahîh kategorisinden çıkarmaktadır. Ancak muhaddisler yine de muttasıl hadîsler yanında mürsel, muallak, munkatı' vb. hadîsler rivâyet etmişlerdir.

1. Senedli ve Senedsiz Rivâyetler Bakımından Mukâyese

Sahîhayn ve *Sîre*'de muallak hadîsler bulunmaktadır. Muallak hadîsler, senedin musannıf kısmından itibâren bir veya birkaç râvinin hatta tüm senedin hafzedildiği hadîslerdir. Hadîs âlimleri çoğu zaman; hadîsin muttasıl senedi kitabın başka bölümünde zikredildiğinden eserin hacmini büyütmemek, rivâyet edilen hadîsin kitap için belirlenen genel ölçülere uymadığına dikkat çekmek veya hadîsin zayıflığına işaret etmek için hadîsleri muallak olarak nakletmektedirler.⁷¹⁸ Hadîsin muallak olarak rivâyet edilmesi her hâlükârda bir tenkîd sebebi olarak görülebilmektedir.

Hadîs rivâyeti konusunda son derece titiz olduğu bilinen Buhârî de hadîs kitaplarının en sahîhi olarak kabul edilen *el-Câmiu 's-sahîh*'inde çok sayıda muallak hadîse yer verdiği için bazı muhaddisler tarafından tenkîd edilmiştir.⁷¹⁹ Ancak Buhârî'nin, bu tür rivâyetleri sadece bab başlıklarında kullanmış olması, bu muallak rivâyetlerin çoğunu eserinin başka yerlerinde muttasıl senedli olarak rivâyet etmesi, geriye kalan muallak rivâyetlerinin ise başka muhaddislerce muttasıl senedlerinin ortaya konulmuş olması sebebiyle bu tenkîd genel kabul görmemiştir.

⁷¹⁸ Abdullah Aydınlı, "Muallak", *DİA*, XXX, 310.

⁷¹⁹ Yaşar Kandemir, "el-Câmiu 's-Sahîh", *DİA*, VII, 115.

Buhârî gibi Müslim de *el-Câmiu 's-sahîh*'inde muallak rivâyetlere yer vermiştir. Ancak onun muallak rivâyetleri Buhârî'nin rivâyetlerine oranla çok azdır. Buhârî'nin eserinde 1341, Müslim'in eserinde ise sadece 17 (veya 14 yahut 12) hadis muallak olarak rivâyet edilmiştir. Bunların çoğu muttasıl bir rivâyeti desteklemek maksadıyla kullanılmıştır.⁷²⁰

Bazı âlimlerce, bu iki eserdeki muallak hadislerin muttasıl rivâyetlerini ortaya koymak üzere kitaplar kaleme alınmıştır. Bunlara örnek olarak, Buhârî'nin muallak hadisleri için İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö. 852/1449) *Tağlîku 't-ta'lik alâ Sahîhi 'l-Buhârî*;⁷²¹ Müslim'in muallak hadisleri için de muâsır muhaddislerden Ali b. Hasen el-Halebî'nin *Tağlîku 't-ta'lik alâ Sahîhi Müslim*⁷²² adıyla telif ettikleri eserler zikredilebilir.

Aşağıda Buhârî ve Müslim'den birer muallak hadis örneğine ve mevsûl halleriyle ilgili açıklamalara yer verilerek konu örnekler üzerinden somut hale getirilmeye çalışılacaktır.

ÖRNEK 1:

قَالَ الْبُخَارِيُّ: وَقَالَ أَبُو الْوَلِيدِ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ ابْنِ الْمُنْكَدِرِ، قَالَ: سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: لَمَّا قُتِلَ أَبِي جَعَلْتُ أَبِي، وَأَكْثِفُ التُّرْبَ عَنْ وَجْهِهِ، فَجَعَلَ أَصْحَابُ النَّبِيِّ ﷺ يَنْهَوْنِي وَالنَّبِيُّ ﷺ لَمْ يَنْهَ، وَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: "لَا تَبْكِيهِ -أَوْ: مَا تَبْكِيهِ- مَا زَالَتِ الْمَلَائِكَةُ تَظْلَهُ بِأَجْحَتِهَا حَتَّى رُفِعَ."⁷²³

İbn Hacer, *Tağlîku 't-ta'lik* adlı eserinde bu rivâyetin İsmâil'nin *el-Müstahrac*'ındaki senedini vermektedir. Bu senedde Buhârî ile Ebü'l-Velîd arasında Ebû Halîfe adlı bir râvinin olduğu görülmektedir.⁷²⁴ Buradan anlaşıldığına göre Buhârî (ö. 256/870) ile Ebü'l-Velîd (ö. 230/844) arasındaki ismi zikredilmeyen râvi vefat tarihini tespit edemediğimiz Ebû Halîfe olmalıdır.

⁷²⁰ Yaşar Kandemir, VII, 125.

⁷²¹ Ammân: Dârü Ammâr, 1985.

⁷²² Riyâd: Dârü'l-Hicre, 1991.

⁷²³ Buhârî, "Megâzi", 25 (No: 4080).

⁷²⁴ İbn Hacer, *Tağlîku 't-ta'lik alâ sahîhi 'l-Buhârî*, IV, 110.

ÖRNEK 2:

قَالَ مُسْلِمٌ: وَرَوَى اللَّيْثُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ رَبِيعَةَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ هُرْمَزٍ، عَنْ عُمَيْرٍ، مَوْلَى ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّهُ سَمِعَهُ يَقُولُ: أَقْبَلْتُ أَنَا وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ يَسَارٍ، مَوْلَى مَيْمُونَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ ﷺ. حَتَّى دَخَلْنَا عَلَى أَبِي الْجَهْمِ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ الصِّمَّةِ الْأَنْصَارِيِّ، فَقَالَ أَبُو الْجَهْمِ: "أَقْبَلْ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مِنْ نَحْوِ بئرِ جَمَلٍ، فَلَقِينَهُ رَجُلٌ فَسَلَّمْنَا عَلَيْهِ، فَلَمْ يَرُدَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، حَتَّى أَقْبَلَ عَلَى الْجِدَارِ فَمَسَحَ وَجْهَهُ وَيَدَيْهِ، ثُمَّ رَدَّ عَلَيْنَا السَّلَامَ."⁷²⁵

Müslim (ö. 261/875) , Leys b. Sa'd'dan (ö. 175/791) gelen bu rivâyeti kimden aldığını belirtmemiş olduğundan hadis muallaktır. Bu hadis, Müslim'in *el-Câmiu's-sahih*'inde yer aldığı halde orada mevsûl rivâyeti bulunmayan tek muallak hadistir. Hadisin mevsûl hali Buhârî ve başkaları tarafından rivâyet edilmiştir. Buhârî'deki rivâyette,⁷²⁶ Müslim (ö. 261/875) ve Leys (ö. 175/791) arasında olması muhtemel râvilerden birinin Yahyâ b. Bükeyr (ö. 231/845)⁷²⁷ olduğu görülmektedir.⁷²⁸

Buhârî ve Müslim gibi İbn İshâk ve İbn Hişâm da eserlerinde muallak rivâyetlere yer vermiştir. İbn Hişâm, eserinin temelini oluşturan İbn İshâk'ın rivâyetlerini onun senedleriyle aktarmakla yetinmiş, kendi eklediği bilgiler için ise genelde ya sened kullanmamış ya da kendisinden nakilde bulunduğu şeyhini zikretmekle iktifâ etmiş, nadiren de rivâyetin tam senedini vermiştir. *Sîre*'deki rivâyetlerinden anlaşıldığı üzere İbn İshâk da, naklettiği rivâyetleri bazen tam senetleriyle, bazen senetlerini kısaltarak, bazen de senetsiz olarak kaydetmiştir. İbn İshâk'ın isnad kullanımına dair bir makale kaleme alan James Robson (ö. 1401/1981) konuyla ilgili olarak şu tespitlerde bulunmuştur:

"Malûm olduğu üzere İbn İshâk, daima isnad kullanmaz, kullandığı zaman da bazen kendi şeyhini zikretmekle iktifa ederek, bazan biraz daha geri giderek, bazan da bir sahabiye veya Hz. Peygamber'e kadar giderek muhtelif şekillerde kullanır. Bazı hadiseleri ise, onları zikreden her hangi bir râviye dayanmaksızın umumi bir ifade ile anlatmaya başlar. Fakat bu, onun sadece mevzuva giriş metodudur, bunun arkasından ekseriya hadisenin çeşitli

⁷²⁵ Müslim, "Tahâret", 28 (No: 369/114).

⁷²⁶ Buhârî, "Teyemmüm", 3 (No: 337).

⁷²⁷ Tam ismi Yahyâ b. Abdullâh b. Bükeyr el-Kureşî'dir.

⁷²⁸ Diğer ihtimaller için bkz. Ali b. Hasen el-Halebî, *Tağliku't-ta'lik alâ sahihi Müslim*, s. 37 vd.

isnadlarını vermeye yahut vukubulan şeyin farklı anlatılışlarını göstermeye devam eder. Bununla beraber, Bedr ve Uhud savaşlarında her iki taraftan ölen kimselerin isimleri gibi mühim bir haberi verirken hiç bir râvi ismi zikretmemesi kayda değer. Mamafih bu kadar meşhûr ve tevsîk edilmiş olan bir hâdise için isnâd ibrâz etmenin lüzumsuz olduğu ileri sürülebilir.⁷²⁹

İbn İshâk, muttasıl isnadlı rivâyetlerinin yanı sıra eksik senedli veya senedsiz rivâyetleri bulunması sebebiyle eleştirilmiştir. Ancak aynı yöntemin Buhârî ve Müslim gibi otoritelerce de kullanılması ve o dönemde muttasıl isnad kullanımının henüz tam olarak yerleşmemiş olması sadece bu yönden yapılacak bir eleştirinin çok da geçerli olmayacağını göstermektedir.

a) *İbn İshâk'ın muttasıl senedli rivâyetlerine dair bir örnek*

قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ: "حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي بَكْرٍ، عَنْ عُمَرَ بِنْتِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ سَعْدِ بْنِ زُرَّارَةَ، عَنْ عَائِشَةَ ۙ قَالَتْ: "أَفَدْتُ رَأَيْتُ قَائِدَ الْقَيْلِ وَسَائِسَهُ بِمَكَّةَ أَعْمِيْنِ مُفْعَدِيْنِ يَسْتَنْطَعِمَانِ النَّاسَ." 730

*Sîre'nin muhakkikleri, bu hadisin senedinin muttasıl ve râvilerinin güvenilir olduğunu belirtmiş ve İbn İshâk'ın bu rivâyetinde tahdîsi tasrîh ettiğine dikkat çekmişlerdir.*⁷³¹

b) *İbn İshâk'ın senedsiz rivâyetlerine dair bir örnek*

قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ: وَكَانَ رَبِيعَةُ بْنُ نَصْرِ مَلِكِ الْيَمَنِ بَيْنَ أَضْعَافِ مَلُوكِ التَّبَاعَةِ، فَرَأَى رُؤْيَا هَالِكُهُ، وَقَطَعَ بِهَا فَلَمْ يَدْعُ كَاهِنًا، وَلَا سَاجِرًا، وَلَا عَائِفًا وَلَا مُنْجِمًا مِنْ أَهْلِ مَمْلَكَتِهِ إِلَّا جَمَعَهُ إِلَيْهِ... 732

c) *İbn İshâk'ın eksik senedli rivâyetlerine dair bir örnek*

قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ: وَحَدَّثَنِي بَعْضُ أَهْلِ الْعِلْمِ: أَنَّ الصَّلَاةَ جِئْنَ افْتُرِضَتْ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ أَتَاهُ جَبْرِيْلُ وَهُوَ بِأَعْلَى مَكَّةَ، فَهَمَزَ لَهُ بِعَقِبِهِ فِي نَاحِيَةِ الْوَادِي، فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ عَيْنٌ؛ فَتَوَضَّأَ جَبْرِيْلُ ۖ، وَرَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَنْظُرُ إِلَيْهِ، لِيُرِيَهُ كَيْفَ الطُّهُورِ لِلصَّلَاةِ، ثُمَّ تَوَضَّأَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ كَمَا

⁷²⁹ James Robson, "İbn İshâk'ın İsnad Kullanışı 1" (trc. Talat Koçyiğit), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. 10, 1962, s. 118. Birkaç imla değişikliğiyle.

⁷³⁰ İbn Hişâm, I, 56.

⁷³¹ İbn Hişâm, I, 56.

⁷³² İbn Hişâm, I, 27.

رَأَى جَبْرِيْلَ تَوْضًا. ثُمَّ قَامَ بِهِ جَبْرِيْلُ فَصَلَّى بِهِ، وَصَلَّى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِصَلَاتِهِ، ثُمَّ انْصَرَفَ جَبْرِيْلُ. ⁷³³ v.

İbn İshâk'ın üçüncü bir uygulaması ise eksik sened zikretmektir. İbn İshâk, kimi zaman bu rivâyette olduğu gibi “bana bazı ilim ehli anlattı” ibâresiyle söze başladığı rivâyetler aktarmaktadır. Bu rivâyetlerde aktardığı bilgiyi kim olduğunu belirtmese bile bir veya birden çok râviye dayandırmaktadır. Burada eksik de olsa bir seneden bahsetmek mümkündür.

İbn İshâk'ın bu üçlü yöntemi –yukarıda da belirtildiği üzere– onun eserini tehzîb eden İbn Hişâm tarafından da kullanılmıştır.

a) İbn Hişâm'ın muttasıl senedli rivâyetlerine dair bir örnek

قَالَ ابْنُ هِشَامٍ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ بْنُ سَعِيدِ التَّنُوْرِيِّ -وَكَانَ يُكْنَى: أَبَا عُبَيْدَةَ- قَالَ: حَدَّثَنَا يُوْنُسُ بْنُ عُبَيْدٍ، عَنْ الْحَسَنِ بْنِ أَبِي الْحَسَنِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ فِي صَلَاةِ الْخَوْفِ، قَالَ: صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِطَائِفَةٍ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ سَلَّمَ، وَطَائِفَةٌ مُقْبِلُونَ عَلَى الْعَدُوِّ. قَالَ: فَجَاءُوا فَصَلَّى بِهِمْ رَكْعَتَيْنِ أُخْرَيْنِ، ثُمَّ سَلَّمَ. ⁷³⁴

Bu rivâyet, İbn Hişâm'ın nadir olarak yaptığı kendi rivâyetlerini yine kendi muttasıl senedleriyle nakline dair bir örnektir. İbn Hişâm, Zâtü'r-rikâ‘ savaşıyla ilgili bölümde peşpeşe rivâyet ettiği diğer iki hadiste de burada olduğu gibi muttasıl sened kullanmıştır.

İbn Hişâm, kendi rivâyetleri için nadiren bu şekilde muttasıl senedler zikretse de genellikle ya hiç sened zikretmemeyi ya da eksik sened zikretmeyi tercih etmektedir.

b) İbn Hişâm'ın senedsiz rivâyetlerine dair bir örnek

قَالَ ابْنُ هِشَامٍ: وَقَدْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بَعَثَ إِلَى الْمُلُوكِ رُسُلًا مِنْ أَصْحَابِهِ، وَكَتَبَ مَعَهُمْ إِلَيْهِمْ يَدْعُوهُمْ إِلَى الْإِسْلَامِ. ⁷³⁵

Hız. Peygamber'in birçok hükümdara elçi ve mektuplar yolladığı bilgisi, hiç kimsenin itiraz etmeyeceği herkesçe bilinen bir şey olduğu için bu bilgiyi

⁷³³ İbn Hişâm, I, 177.

⁷³⁴ İbn Hişâm, II, 145.

⁷³⁵ İbn Hişâm, I, 468.

her müellifin senedli olarak rivâyet etmesi bir gereklilik olmayabilir.

c) *İbn Hişâm'ın eksik senedli rivâyetlerine dair bir örnek*

قَالَ ابْنُ هِشَامٍ: بَلَغَنِي عَنِ الرَّهْرِيِّ أَنَّهُ قَالَ: لَمَّا مَرَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِالْحَجْرِ سَجَى ثَوْبَهُ عَلَى وَجْهِهِ، وَاسْتَحَثَّ رَاجِلَتُهُ، ثُمَّ قَالَ: لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ الَّذِينَ ظَلَمُوا إِلَّا وَأَنْتُمْ بَاكُونَ، خَوْفًا أَنْ يُصِيبَكُمْ مِثْلُ مَا أَصَابَهُمْ.⁷³⁶

Görüldüğü üzere İbn Hişâm, Mâlik'in *el-Muvatta*'nda yaptığı gibi, "bana ulaştı" demiş ama rivâyetin kendisine kimden ulaştığını söylememiş, dolayısıyla muttasıl olmayan bir sened zikretmiştir.

2. Ortak ve Farklı Râviler Bakımından Mukâyese⁷³⁷

Bu çalışmada esas alınan üç eserden en eskisi İbn Hişâm'ın (ö. 218/833) *es-Sîretü'n-nebeviyye*'sidir. Bu eser bilindiği üzere İbn İshâk'ın (ö. 151/768) *Kitâbü'l-Mübtede'* ve *'l-meb'as* ve *ve'l-megâzi*'sinin⁷³⁸ tehzîb edilmiş; düzenlenmiş, çıkarma ve eklemeler yapılmış halidir. Dolayısıyla çalışmada büyük oranda İbn İshâk'ın eserinin esas alındığı söylenebilir. İbn İshâk'ın, eserinde kendisinden rivâyette bulunduğu çok sayıda şeyhi vardır. James Robson, İbn İshâk'ın şeyhleriyle ilgili olarak şu bilgileri vermektedir:

*“Çok sayıda şeyhi vardır, bunlardan bazılarını diğerlerine nisbetle daha fazla zikretmiştir. Zührî (ö. 124), Abdullâh b. Ebî Bekr (ö. 135) veya (ö. 130), Âsım b. Ömer b. Katâde (ö. 129) ve Abdullâh b. Ebî Necîh (ö. 131) çok sık zikrettiği dört otoritedir. Bunlar bazen mürekkeb bir isnadda, bazen bir sahâbî ile ve bazen de kendileriyle sahâbî arasında mutavassıt bir veya iki râvi ile zikredilmişlerdir.”*⁷³⁹

Bu râvilerin, Buhârî ve Müslim'in râvileri arasında bulunup bulunmadığının tetkik edilmesi *Sîre* ile *Sahihayn*'ın ortak râvileri bulunup bulunmadığı konusunda bir fikir verecektir. Bahsi geçen dört râvinin her biri

⁷³⁶ İbn Hişâm, I, 403.

⁷³⁷ Bu konu, gerçekte bir yöntem mukâyese olmamakla birlikte öncesindeki ve sonrasındaki konularla birlikte bir bütünlük arz ettiği için buraya eklenmiştir.

⁷³⁸ Bazı araştırmacılar, İbn İshâk'ın *Sîreti*'nin *Mübtede'*, *Meb'as* ve *Megazi* olmak üzere üç bölüme ayrıldığını söylemişlerdir. Bkz. Mithat Eser, “Eseri Günümüze Ulaşan İlk Siyer Müellifi İbn İshâk'ın Güvenilirliği”, *İSTEM*, y. 7, sy. 9, 2009, s. 264.

⁷³⁹ James Robson, “İbn İshâk'ın İsnad Kullanışı” (trc. Talat Koçyiğit), s. 122.

tek tek ele alındığında şöyle bir durum ortaya çıkmaktadır:

1. *Zührî*; İbn Hişâm'ın *Sîre*'sinin 99, Buhârî'nin *el-Câmiu 's-sahîh*'inin 688, Müslim'in *el-Câmiu 's-sahîh*'inin ise 339 yerinde senedlerde râvi olarak zikredilmektedir.

2. *Abdullâh b. Ebî Bekr*; İbn Hişâm'ın *Sîre*'sinin 55, Buhârî'nin *el-Câmiu 's-sahîh*'inin 21, Müslim'in *el-Câmiu 's-sahîh*'inin ise 20 yerinde senedlerde râvi olarak geçmektedir.

3. *Âsım b. Ömer b. Katâde*; İbn Hişâm'ın *Sîre*'sinin 46, Buhârî'nin ve Müslim'in *el-Câmiu 's-sahîh*'lerinin 4'er yerinde senedlerde râvi olarak zikredilmektedir.

4. *Abdullâh b. Ebî Necîh*; İbn Hişâm'ın *Sîre*'sinin 37, Buhârî'nin *el-Câmiu 's-sahîh*'inin 31, Müslim'in *el-Câmiu 's-sahîh*'inin ise 14 yerinde senedlerde râvi olarak geçmektedir.⁷⁴⁰

Sîre'nin birkaç râvisi hakkındaki bu sınırlı araştırma bile, *Sîre* ve *Sahîhayn*'ın birçok ortak râvisi olduğunu ortaya koymaktadır. Aslında burada garip bir durum yoktur. Zira siyer ilmi kökeni itibariyle hadis ilminin bir parçası olduğundan râvilerde ortaklık bulunması kaçınılmazdır.

Sîre ve *Sahîhayn*'ın ortak râvileri yanında ondan çok daha fazla ortak olmayan râvileri vardır. Bunun sebeplerinden biri İbn İshâk'ın, Buhârî ve Müslim'den bir asır önce önce yaşamış olmasıdır. Bu durumun sonucu olarak Şeyhayn'ın senedleri daha uzundur ve İbn İshâk'tan sonraki döneme ait râviler içermektedir. Ayrıca Buhârî ve Müslim'in hadis aldığı çevreler ve kriterleri İbn İshâk'la tamamen aynı olmadığı için de farklı râvilere sahip olmuşlardır.

Sîre ve *Sahîhayn* arasında ortak râviler olduğu ortaya konulmakla İbn Hişâm ve Şeyhayn'ın râvilerinin güvenilirlik seviyeleri noktasında bir görüş belirtilmiş olmamakta, sadece râviler konusunda da benzerliklerin bulunduğu işâret olunmaktadır.

3. Sika ve Zayıf Râviler Bakımından Mukâyese

Muhaddislerin çoğunluğu, Buhârî ve Müslim'in râvilerinin güvenilir ve

⁷⁴⁰ Bu tespitler için el-Mektebetü'ş-şâmile adlı bilgisayar programından yararlanılmıştır.

hadislerinin sahîh olduğu noktasında müttefiktirler. Ancak *Sahîhayn*'daki bir kısım hadisleri sened veya metin olarak tenkîde tabi tutan ve bu iki eserdeki bazı rivâyetleri zayıf kabul eden muhaddisler de olmuştur.

Bunlardan biri meşhûr münekkîd muhaddis Ebü'l-Hasen Dârekutnî (ö. 385/995) olup Selahaddin Polat'ın belirttiğine göre *Sahîhayn*'daki bazı rivâyetlerin tenkidine dair (iki veya) üç eser kaleme almıştır. Bunlar:

1. *el-İlzâmât ve't-tetebbû'*. Eserin et-Tetebbû' bölümünde *Sahîhayn*'ın 218 hadisini illetli oldukları gerekçesiyle tek tek tenkid eder.⁷⁴¹

2. *Zikrû kavmin mimmen ahraca lehüm el-Buhârî ve Müslim fî Sahîhayhimâ ve da'afehum en-Nesâî fî kitâbihî ed-Duafâ*. Dârakutnî, sadece el yazma nüshası bulunan birkaç sayfalık bu eserinde Nesâî'nin zayıf râvilerle dair kaleme aldığı *ed-Duafâ*'sında ismi geçen *Sahîhayn* râvilerinden bahsetmektedir.

3. *Kitâbü't-tashîf*. Nüshası henüz tespit edilmemiş olan bu eserde *Sahîhayn*'daki 200 kadar hadisin tenkidî olduğu söylenmektedir. *Kitâbü't-tashîf*'in birinci eserin aynısı olması ihtimali de vardır.⁷⁴²

Selahaddin Polat, aralarında İbn Hazm (ö. 456/1064), Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071) ve Zeynüddîn el-İrâkî (ö. 806/1404)'nin de bulunduğu 13 âlimin *Sahîhayn* tenkidine dair eserler kaleme aldığını belirtmekte ve bu eserler hakkında bilgi vermektedir.⁷⁴³

İbn Hacer de, *Takrîbü't-Tehzîb* adlı eserinde Buhârî'nin bir kısım râvilerinin ehl-i bid'attan olmakla itham ve cerh olunduğunu kaydetmiş *Hedyü's-sârî* adlı eserinde ise bu râvilerin müdâfaasını yapmıştır. Harun Reşit Demirel, konuyla ilgili bir makâlesinde *Takrîbü't-Tehzîb*'de Buhârî'nin

⁷⁴¹ Ebü Abdurrahmân Mukbil b. Hâdî el-Vedâî'nin tahkiikiyle 1985 yılında Beyrût'ta Dârü'l-kütübî'l-ilmiyye tarafından tek cilt olarak basılmıştır.

⁷⁴² Bkz. Selahaddin Polat, "Buhârî'nin Sahîh'ine Yapılan Bazı Tenkidlerin Değerlendirilmesi", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. 4 (1990), s. 237-238.

⁷⁴³ Selahaddin Polat, s. 238-239. Selahattin Polat, Buhârî'ye tenkidde bulunan âlimler arasında Zürkânî'den naklen İbn Abdilber'i de zikretmektedir. Oysa İbn Abdilber orada ismi geçen eseri *el-Ecvibetü'l-müstev'abe ani'l-es'ileti'l-müstağrabe min Sahîhi'l-Buhârî*'yi Buhârî'yi tenkit için değil Sahîh'te yer alan bir kısım kapalı ibâreleri açıklamak için kaleme almıştır. Bkz. İbn Abdilber, *el-Ecvibetü'l-müstev'abe ani'l-es'ileti'l-müstağrabe min Sahîhi'l-Buhârî* (thk. Amr Abdülmünim Selîm), Kâhîre: Dârü İbni'l-Kayyım, 2005. Ayrıca detaylı bilgi için bkz. Zekeriyâ Güler, "Buhârî ve el-Câmiü's-Sahîh Üzerine", *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 2, sy. 7, (2015), s. 16.

rivâyette bulunmuş olduğu râvilerden 10 tanesinin Şîî, 2 tanesinin Hâricî, 15 tanesinin Kaderî, 6 tanesinin Mürcîî ve 3 tanesinin de Nâsibî olmakla cerh edildiğinin görüldüğünü belirtmektedir.⁷⁴⁴ Dâvûd b. Husayn el-Emevî (ö. 35/655), Avf b. Cemîle el-Arabî el-Basrî (ö. 47/667) ve Hallâd b. Yahyâ b. Saffân el-Sülemî'nin (ö. 213/828) de aralarında yer aldığı bu 36 râviyle ilgili iddialar ve yapılan savunmalar bahsi geçen makâle de özetlenmiştir.⁷⁴⁵

Mehmet Saîd Hatipoğlu da, Dimyâtî (ö. 705/1306) ve başkalarından yaptığı alıntılarla *Sahîhayn*'da geçen bir kısım hadisleri özellikle metinleri yönünden oldukça ciddi eleştirilere tabi tutmuştur.⁷⁴⁶ Hatipoğlu bu bağlamda, dünya ve içindekilerin yaratıldığı günlerle ilgili olarak Müslim'in Ebû Hüreyre'den merfû' olarak rivâyet ettiği hadisi değerlendirmiş ve birçok âlimin, bu hadisin merfû' değil maktû' olduğuyula ilgili görüşünü aktarmıştır. Nitekim Buhârî, *et-Târihü'l-Kebîr* adlı eserinde ilgili hadisi Müslim'in senediyle aktardıktan sonra "Bazı âlimler bu hadisi Ebû Hüreyre'nin Ka'b'dan naklettiği görüşündedirler ki en doğrusu da budur" demiştir.⁷⁴⁷

Mehmet Saîd Hatipoğlu gibi Yavuz Köktaş da Buhârî'ye yönelik metin tenkitlerine dikkat çekmiş, tarihle ilgili hatalara/hata iddialarına dair on örnek vermiştir.⁷⁴⁸

Elbânî'nin (ö. 1420/1999) bazı Buhârî⁷⁴⁹, Herevî'nin (ö. 327/939) ise bazı Müslim hadisleri üzerindeki tenkidleri de bu meyanda zikredilmelidir.

⁷⁴⁴ Harun Reşit Demirel, "İbn Hacer'in Takrîbü't-Tehzîb'de Buhârî'nin Bid'at Ehli Olmakla Cerh Edilen Râvilerinden Bahsetmesi ve Hedyü's-Sârî (Mukaddime)deki Müdafaaşı", *Ekev Akademi Dergisi*, c. 2, s. 3 (Kasım 2000), s. 58.

⁷⁴⁵ Demirel, s. 37-52. Buhârî'ye yöneltilen itirazlara İbn Hacer'in verdiği cevaplar doktora tezi olarak da işlenmiştir. Bkz. Mehmet Bilin, *İbn Hacer'in Buhârî'ye Yöneltilen İtirazlara Verdiği Cevaplar*, 2004. Ankara Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Hadis Bilim Dalı (Danışman: Prof. Dr. M. Hayri Kırbaoğlu). Yayınlanmış hali: İbn Hacer'in Buhârî Savunusu/Mehmet Bilin, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013.

⁷⁴⁶ Mehmet Saîd Hatipoğlu, "Müslüman Âlimlerin Buhârî ve Müslim'e Yönelik Eleştirileri", *İslami Araştırmalar Dergisi*, c. 10, sy. 1-2-3-4, (1997), s. 1-14.

⁷⁴⁷ Mehmet Saîd Hatipoğlu, s. 11-12.

⁷⁴⁸ Yavuz Köktaş, *Günümüz Hadis Problemleri*, 3. Basım, İstanbul: İnsan Yayınları, 2014, s. 349-356.

⁷⁴⁹ Konuyla ilgili olarak Ebû Abde Muhammed Hamdî'nin yazdığı bir makale http://www.rivadhalelm.com/researches/3/69_albani_bokhari.pdf adresinde yer almaktadır.

Herevî eserinde 36 Müslim hadisinin illetli olduğunu ileri sürmüştür.⁷⁵⁰

Görüldüğü üzere bazı *Sahîhayn* hadisleri sened ve metinleri bakımından hem geçmişte hem de günümüzde tenkîd edilmiştir ve edilmektedir. Hadis ilminin zirvesi kabul edilen bu iki eserin bazı râvileri nasıl cerhten nasiplerini almışlarsa İbn Hişâm'ın dolayısıyla İbn İshâk'ın da bazı râvileri cerhden paylarını almışlardır. Ayrıca İbn İshâk, sadece râvilerinin değil kendisinin de güvenilirliği noktasında bazı muhaddislerce ciddi eleştirilere maruz kalmıştır. Nitekim İbn Hacer'in belirttiğine göre, Şîf ve Kaderî olmakla ithâm edilen İbn İshâk tedlîs yapardı. Mâlik de onu cerh edenler arasında yer almaktadır. Ancak Abdullâh b. Mübârek, Süfyân b. Uyeyne ve İbn Sa'd gibi birçok muhaddis onun güvenilir olduğunu ifâde etmiştir. *Kütüb-i Sitte* müelliflerinin ondan rivâyette bulunmasını onun zayıf bir râvi olmadığına en büyük delil olarak gösterenler olmuştur.⁷⁵¹ Ancak Ebû Dâvûd ve Tirmizî gibi bazı *Kütüb-i Sitte* müelliflerinin, eserlerinde kendilerinden hadîs naklettikleri bazı râvilerin zayıf olduğunu açıkça ifade ettikleri göz önüne alındığında⁷⁵² İbn İshâk'ın hadislerinin *Kütüb-i Sitte*'de yer almasını onun zayıf bir râvi olmadığına en büyük delili olarak değerlendirmenin pek de geçerli bir görüş olmadığı görülecektir.

İbn İshâk, yukarıda belirtildiği üzere birçok muhaddis tarafından güvenilir kabul edilmekle birlikte yaptığı rivâyetlerin bir kısmında zayıf râvilerin olduğu da bir gerçektir. Kendisinden üç rivâyette bulunduğu İbn Lehîa bu zayıf râvilere örnek olarak verilebilir.⁷⁵³

⁷⁵⁰ Bkz. Yavuz Köktaş, "Müslim'in Sahîh'ine Yapılan En Eski Tenkid: Ebü'l-Fadl el-Herevî'nin İlelu'l-Ehâdis fî Kitâbi's-Sahîh li-Müslim Adlı Eserinin Takdim ve Tercümesi", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, c. 5, sy. 3, (2005), s. 29-56.

⁷⁵¹ Bkz. Mithat Eser, s. 271.

⁷⁵² Örnekler için bkz. Ebû Dâvûd, "Tahâret", 98; Tirmizî, "Cenâiz", 39.

⁷⁵³ İbn Hişâm, I, 23. Tirmizî onun hakkında: "İbn Lehîa, ehl-i hadîs katında zayıf bir râvidir. Yahyâ b. Saîd el-Kattân ve başkaları onu hıfzı yönünden zayıf saymışlardır." demektedir. Ancak Ahmet Muhammed Şakir bunun delilsiz bir iddia olduğunu söylemekte ve aksine delil teşkil edecek bazı ifadeleri Ahmed b. Hanbel ve Süfyân es-Sevrî gibi hadis otoritelerinden nakletmektedir. Bkz. *el-Câmiu's-Sahîh (Sünenü't-Tirmizî)*, Beyrût: Mustâfâ el-Bâbî el-Halebî, ts., I, 16. Mâlik b. Enes, Ahmed b. Hanbel, Süfyân es-Sevrî, Leys b. Sa'd ve Abdullah b. Vehb İbn Lehîa'yı güvenilir bir râvi olarak gösterirken Nesâî, Ebû Zür'a, İbn Maîn, İbn Adî ve İbn Ebû Hâtîm gibi cerh ve ta'dîl âlimleri onu zayıf saymışlardır. İbn Lehîa'nın, 170 (786) yılında yanan eviyle birlikte rivayetlerini kaydettiği kitaplarının da yok olmasını veya hayatının sonlarına doğru felç geçirmesi sebebiyle hâfızasının zayıflamasını gerekçe gösteren bir kısım âlimler bundan önceki rivayetlerini muteber görürken onun çok iyi tanımadığı kimselerden de rivayette bulunduğunu, hocasının zayıflığını gizlemek için tedlîs yaptığını ve kendisine

Bildiğimiz kadarıyla İbn Hişâm'ın eseri çerçevesinde İbn İshâk'ın zayıf râvilerinin tümünü tespite yönelik bir çalışma yapılmamıştır.⁷⁵⁴ Bu sebeple *Sahîhayn* râvileriyle *Sîre* râvilerini tam olarak mukâyese etme imkânından mahrum bulunmaktayız.

İbn İshâk, bazı muhaddislerce zayıf bir râvi sayılan Kelbî'den nakilde bulunan kimselerden rivâyette bulunma noktasında dikkatsiz davranmakla da itham edilmiştir. Bununla birlikte İbn İshâk'ın eserinden günümüze ulaşan parçalarda ve İbn Hişâm'ın eserinde bu râvinin ismi hiç yer almamaktadır. İbn İshâk'a yapılan bu eleştirilere: "*İbn İshâk'ın Kelbî'den naklettiği rivâyetlerin çoğunun neseb, insanların halleriyle ilgili olan haberler, Arap günleri ve onların yaşayışları gibi, kendisinden ahkâmın nakledilmediği kişilerden nakletmeye birçok insanın müsamaha gösterdiği hususlar olduğunu*" şeklinde cevap verilmiştir.⁷⁵⁵

İbn İshâk, tarihçi bakış açısıyla siyere dair her türlü bilgi kırıntısını toplamaya çalışmış ve bunu yaparken yukarıda belirtildiği gibi zayıf râvilerden rivâyette bulunmakta bir sakınca görmemiştir. İbn İshâk çeşitli tenkit ve ithamlara mâruz kalmışsa da başta Buhârî olmak üzere Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce ve Ahmed b. Hanbel gibi muhaddisler ondan hadis rivâyet etmişlerdir. Hadis ve siyer-megâzî alanlarında İbn İshâk'ın üstadı olan İbn Şihâb ez-Zührî, "*Megâzî ilmini öğrenmek isteyen İbn İshâk'a müracaat etsin*" derdi. Zührî ve Süfyân b. Uyeyne, "*İbn İshâk yaşadığı müddetçe Medine'de ilim yok olmaz*"; İmam Şâfiî de, "*Megâzîde derinleşmek isteyen kimse Muhammed b. İshâk'a muhtaçtır*" diyerek kendisini övmüştür.⁷⁵⁶

---

getirilen metinleri kontrol etmeden rivayet izni verdiği belirten bazı kimseler de bütün rivayetlerini şüphe ile karşılamışlar ve bunların daha çok itibar ve mütâbaat amacıyla alınabileceğini belirtmişlerdir. Nitekim Kütüb-i Sitte müellifleri, ondan aldıkları rivayetlerin ya meşhur ve güvenilir talebeleri vasıtasıyla gelmesine veya başka bir yolla da nakledilmiş olmasına dikkat etmişlerdir. Nihat Dalgın, "İbn Lehîa", *DİA*, XX, 159.

⁷⁵⁴ İbn İshâk'ın râvileri konusunda kapsamlı bir araştırma yapılmamış olsa da onun rivâyet ettiği bazı hadislerin tahririne dair bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır. Bkz. Şakir Fidan, *İbn İshâk ve es-Sîra'sındaki Hadislerin Tahriri ve Değerlendirilmesi*, Konya: Selçuk Üniversitesi, 2009. Bu tezde 111 rivâyetin tahriri yapılmıştır.

⁷⁵⁵ Mithat Eser, s. 274.

⁷⁵⁶ Mustafa Fayda, "İbn İshak", *DİA*, XX, 94.

4. Mübhem Bırakılan Râviler Bakımından Mukâyese

Gerek *Sahîhayn*'da gerekse *Sîre*'de isimleri mübhem bırakılan (adı açıkça zikredilmeyen) râvilere rastlamak mümkündür. Buhârî'nin *el-Câmiu's-sahîh*'indeki mübhem isimlere dair Bulkinî *el-İfham limâ fi'l-Buhârî mine'l-ibhâm* (ö. 824/1421) adlı bir eser telif etmiştir. Bu eser tek cilt halinde matbû'dur.⁷⁵⁷ Aynı konuya dair İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö. 852/1449), *Tertübü'l-mübhemât ale'l-ebvâb* adlı bir eseri de vardır.⁷⁵⁸ Ancak bu eserin matbû nüshası olduğuna dair bir bilgiye rastlayamadık.

Buhârî gibi Müslim'deki mübhemler için de müstakil kitaplar yazılmıştır. Bunlardan biri Burhânüddîn Sıbt İbnü'l-Acemî (ö. 884/1480)'nin kaleme aldığı *Tenbihü'l-mu'lim bi-mübhemâti Sahîhi Müslim* adlı eserdir. Bu eser de tek cilt halinde tahkikli olarak basılmıştır.⁷⁵⁹

Buhârî ve Müslim'de yer alan mübhemlere şu iki rivâyet örnek verilebilir:

قَالَ الْبُخَارِيُّ: حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ بْنُ حَارِجٍ، حَدَّثَنَا أَبُو رَجَاءٍ، عَنْ سَمُرَةَ بِنْتِ جُنْدَبٍ قَالَتْ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا صَلَّى صَلَاةً أَقْبَلَ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ فَقَالَ: "مَنْ رَأَى مِنْكُمْ اللَّيْلَةَ رُؤْيَا؟" قَالَ: فَإِنْ رَأَى أَحَدٌ قَصَّهَا، فَيَقُولُ مَا شَاءَ اللَّهُ، فَسَأَلْنَا يَوْمًا، فَقَالَ: "هَلْ رَأَى أَحَدٌ مِنْكُمْ رُؤْيَا؟" قُلْنَا: "لَا." قَالَ: "الْكَيْتَى رَأَيْتُ اللَّيْلَةَ رَجُلَيْنِ أَتْيَانِي فَأَخَذَا بِيَدِي، فَأَخْرَجَانِي إِلَى الْأَرْضِ الْمُقَدَّسَةِ، فَإِذَا رَجُلٌ جَالِسٌ، وَرَجُلٌ قَائِمٌ بِيَدِهِ كَلْبٌ مِنْ حَدِيدٍ- قَالَ بَعْضُ أَصْحَابِنَا عَنْ مُوسَى إِنَّهُ- يَدْخُلُ ذَلِكَ الْكَلْبُ فِي شِدْقِهِ، حَتَّى يَبْلُغَ قَفَاهُ، ثُمَّ يَفْعَلُ بِشِدْقِهِ الْآخَرَ مِثْلَ ذَلِكَ، وَيَأْتِنُكُمْ شِدْقُهُ هَذَا، فَيَعُودُ فَيَبْصُغُ مِثْلَهُ. قُلْتُ: "مَا هَذَا؟" قَالَ: "انْطَلِقْ..."⁷⁶⁰

قَالَ مُسْلِمٌ: وَحَدَّثَنِي بَعْضُ أَصْحَابِنَا، عَنْ عَمْرٍو بْنِ عَوْنٍ، أَخْبَرَنَا خَالِدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ عَمْرٍو بْنِ يَحْيَى، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ مَعْمَرِ بْنِ أَبِي مَعْمَرٍ أَحَدِ بَنِي عَدِيٍّ بْنِ كَعْبٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: فَذَكَرَ بِمِثْلِ حَدِيثِ سَلِيمَانَ بْنِ بِلَالٍ، عَنْ يَحْيَى.⁷⁶¹

Bu rivâyetlerde Buhârî ve Müslim'in "*ba'du ashâbinâ*" diyerek râviyi mübhem bıraktığı görülmektedir. Bu ve benzeri mübhemlikler yukarıda adı

⁷⁵⁷ Dimaşk: Dârü'n-Nevâdir, 2011.

⁷⁵⁸ Emin Aşıkutlu, "Mübhem", *DİA*, XXXI, 437. İbn Hacer, *Hedyü's-sârî*'de de bu konuya geniş yer ayırmıştır.

⁷⁵⁹ Riyâd: Dârü's-Samî, 1994.

⁷⁶⁰ Buhârî, "Cenâiz", 93 (No: 1386).

⁷⁶¹ Müslim, "Müsâkât", 26 (No: 1605).

geçen eserlerde ve bazı şerhlerde giderilmiştir. Ancak İbn Hişâm'ın – dolayısıyla İbn İshâk'ın– eseri için aynı durum söz konusu değildir. Zira görülebildiği kadarıyla *Sîre*'deki mübhem râviler üzerine müstakil bir eser telif edilmemiştir.

İbn İshâk ve İbn Hişâm'ın zaman zaman ismini zikretmedikleri mübhem râvilerden hadis nakletmeleri ve bu mübhemliklerin giderilmemiş olması “tedlîs mi yapıyorlar?” sorusunu akla getirmiş ve bu noktada özellikle İbn İshâk'ın eleştirilmesine sebep olmuştur. Zira İbn İshâk, “*men lâ ettehimu*”⁷⁶², “*ba'du ehli'l-ilm*”⁷⁶³, “*şeyhun mine'l-Ensâr*”⁷⁶⁴, “*haddesenî muhaddis*”⁷⁶⁵ vb. ifadelerle defalarca ibhâmda bulunmuştur. İbn İshâk'ın “*men lâ ettehimu*” ibâresiyle mübhem râvi kullandığı rivâyetlerin birçoğu, Hz. İshâ'nın senede bir dünyaya gelip hastalara şifâ vermesi, Bedir öncesi Âtike'nin gördüğü rû'yâ, Bedir savaşında meleklerin alâmetleri, Sa'd'ın cesedinin taşınırken hafif hissedilmesi gibi detay sayılabilecek ve tartışmaya açık konulardadır. Müsteşrik James Robson, bu ve benzeri örnekleri verdikten sonra İbn İshâk'ı savunmaktadır. Robson'a göre İbn İshâk'ın bu ifadeyi, bir şeyleri gizlemek veya ilgili râviye güvenmediğini ihsâs ettirmek için kullandığına inanmak pek makul değildir. Robson, İbn İshâk'ın bu ifadeyi ilgili râviye güvense bile o rivâyetinden şüphelendiğine işaret etmek için kullandığı şekilde bir görüşü de kaydetmektedir.⁷⁶⁶

Kanaatimizce bu tür değerlendirmeler, İbn İshâk'ın ilgili ifadeyi kullanımıyla ilgili eleştirileri geçersiz kılacak düzeyde iknâ edici değildir. Zira İbn İshâk'ın, râviden değil de onun yaptığı rivâyetten şüphesi varsa neden sık sık yaptığı gibi “*fîmâ yez'umûne*” kalıbını kullanmamış da risk alarak kendisine müdellis denilmesine sebep olacak olan “*men lâ ettehimu*” ifadesini kullanmayı tercih etmiştir? Râviyi güvenilir bulduğu halde ilgili rivâyetinden yana şüpheleri varsa bunu açıkça ifade etmek yerine neden râvinin ismini gizlemiştir? Hâsılı; râvi güvenilirse İbn İshâk neden onu açıklamaktan kaçınmıştır? Robson'un değerlendirmesi bu sorulara ma'kûl bir cevap

⁷⁶² İbn Hişâm, I, 155, 162, 405; II, 206, 347, 375, 472, 473. İbn İshâk bu ibâreyi 40 yerde kullanmaktadır.

⁷⁶³ İbn Hişâm, I, 124; II, 234.

⁷⁶⁴ İbn Hişâm, I, 25.

⁷⁶⁵ İbn Hişâm, I, 35.

⁷⁶⁶ James Robson, “İbn İshâk'ın İsnad Kullanışı”, s. 119.

içermemektedir. Burada belirtilebilecek en ma'kûl gerekçe belki de; "Kendisini itham etmediğim kişi" ibâresinden de ilk bakışta anlaşıldığı üzere râvinin İbn İshâk'a göre güvenilir olsa da başkalarına göre güvenilir olmamasıdır. İbn İshâk, bu sebeple râvinin ismini anmayarak ve ismini anmadığı râvinin güvenilir olduğunu söyleyerek sanki rivâyetin sahîh olduğu izlenimini vermeye çalışmaktadır.

Selmân'ın (r.a.) İsâ'yı (a.s.) gördüğüyle ilgili olarak İbn İshâk'ın yukarıda değinilen şu sorunlu rivâyeti de bu görüşü doğrular niteliktedir.

قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ: وَحَدَّثَنِي عَاصِمُ بْنُ عُمَرَ بْنِ قَنَادَةَ، قَالَ: حَدَّثَنِي مَنْ لَا أَنَّهُمْ عَنْ عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ مَرْوَانَ، قَالَ: حَدَّثْتُ عَنْ سَلْمَانَ الْفَارِسِيِّ: أَنَّهُ قَالَ: حَدَّثْتُ عَنْ سَلْمَانَ الْفَارِسِيِّ، أَنَّهُ قَالَ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ، حِينَ أَخْبَرَهُ خَبْرَهُ: إِنَّ صَاحِبَ عُمُورِيَّةَ قَالَ لَهُ: ائْتِ كَذَا وَكَذَا مِنْ أَرْضِ الشَّامِ، فَإِنَّ بِهَا رَجُلًا بَيْنَ عَيْضَتَيْنِ، يَخْرُجُ فِي كُلِّ سَنَةٍ مِنْ هَذِهِ الْعَيْضَةِ إِلَى هَذِهِ الْعَيْضَةِ مُسْتَجِيرًا، يَعْتَرِضُهُ دَوُو الْأَسْقَامِ، فَلَا يَدْعُو لِأَحَدٍ مِنْهُمْ إِلَّا شَفِي، فَاسْأَلُهُ عَنْ هَذَا الدِّينِ الَّذِي تَبْتِغِي، فَهُوَ يُخْبِرُكَ عَنْهُ. قَالَ سَلْمَانُ: فَخَرَجْتُ حَتَّى أَتَيْتُ حَيْثُ وَصِفَ لِي، فَوَجَدْتُ النَّاسَ قَدْ اجْتَمَعُوا بِمَرْضَاهُمْ هُنَالِكَ، حَتَّى خَرَجَ لَهُمْ تِلْكَ اللَّيْلَةَ، مُسْتَجِيرًا مِنْ إِحْدَى الْعَيْضَتَيْنِ إِلَى أُخْرَى، فَعَشِيَّةَ النَّاسِ بِمَرْضَاهُمْ، لَا يَدْعُو لِمَرِيضٍ إِلَّا شَفِي، وَغَلْبُونِي عَلَيْهِ، فَلَمَّ أَخْلَصَ إِلَيْهِ حَتَّى دَخَلَ الْعَيْضَةَ الَّتِي يُرِيدُ أَنْ يَدْخُلَ، إِلَّا مَنَعَهُ. قَالَ: فَتَنَاولْتُهُ: فَقَالَ: "مَنْ هَذَا؟" وَالتَفَتَ إِلَيَّ، فَقُلْتُ: "يَرْحَمُكَ اللَّهُ، أَخْبَرَنِي عَنْ الْحَنِيفِيَّةِ بَيْنَ إِبْرَاهِيمَ." قَالَ: "إِنَّكَ لَتَسْأَلُ عَنْ شَيْءٍ مَا يَسْأَلُ عَنْهُ النَّاسُ الْيَوْمَ، قَدْ أَطْلَقَ زَمَانُ نَبِيِّ يُبْعَثُ بِهِذَا الدِّينِ مِنْ أَهْلِ الْحَرَمِ، فَأْتِهِ فَهُوَ يَحْمِلُكَ عَلَيْهِ." قَالَ: ثُمَّ دَخَلَ. قَالَ: فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لِسَلْمَانَ: "لَئِنْ كُنْتَ صَدَقْتَنِي يَا سَلْمَانُ، لَقَدْ لَوَيْتَ عَيْسَى بْنِ مَرْيَمَ، عَلَى نَبِيَّنَا وَعَلَيْهِ السَّلَامُ."⁷⁶⁷

İbn İshâk'ın İsâ'nın (a.s.) yeryüzünde dolaşıp insanlarla görüşmesiyle ilgili bu rivâyeti, senedindeki "men lâ ettehimu" ifadesiyle güven vermediği gibi metni ile de bu güvensizliği pekiştirmektedir.

İbn İshâk gibi onun eserini tehzib eden İbn Hişâm da zaman zaman râvi isimlerinde ibhâm yapmıştır. Bu bağlamda İbn Hişâm'ın kitabının 18 yerinde "men esiku..." ile başlayan ifadelerle rivâyette bulunduğu râvinin ismini mübhem bıraktığı görülmektedir. Bu rivâyetlerden biri şöyledir:

قَالَ ابْنُ هِشَامٍ: وَحَدَّثَنِي مَنْ أَتَى بِهِ عَمَّنْ حَدَّثَهُ بِأَسْنَادٍ لَهُ، عَنْ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ عَنْ ابْنِ

⁷⁶⁷ İbn Hişâm, I, 162-163.

أَبِي عُمَرَ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ بَايَعَ لِعَنْمَانَ، فَضَرَبَ بِإِخْدَى يَدَيْهِ عَلَى الْأُخْرَى.⁷⁶⁸

Görüldüğü üzere hem Buhârî ve Müslim'in hem de İbn İshâk ve İbn Hişâm'ın araştırmamıza konu olan eserlerinde ismi mübhem bırakılan râviler bulunmaktadır. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi Şeyhayn'ın eserlerindeki mübhemât üzerine müstakil kitaplar yazılarak ibhâmlar giderilmeye çalışılmış, İbn İshâk ve İbn Hişâm'ın mübhemleri ise müstakil kitaplara konu olmayıp sadece çeşitli makalelerde ve İbn Hişâm'ın eseri üzerine yazılan şerhlerde kısmen incelenmiştir. Nitekim Süheylî'nin (ö. 581/1185) *Sîre*'yi şerh sadedinde kaleme aldığı *er-Ravdu'l-Ünüf* adlı eserinde bu tür incelemelere rastlamak mümkündür. Yukarıda kaydettiğimiz Selmân'ın (r.a.) İsbâ'yı (a.s.) görmesiyle ilgili rivâyetin senedindeki mübhem râviyle ilgili olarak Süheylî şunları kaydetmektedir:

إِسْنَادُ هَذَا الْحَدِيثِ مَقْطُوعٌ، وَفِيهِ رَجُلٌ مَجْهُولٌ. وَيُقَالُ: "إِنَّ ذَلِكَ الرَّجُلَ هُوَ الْحَسَنُ بْنُ عُمَرَ." وَهُوَ ضَعِيفٌ بِإِجْمَاعٍ مِنْهُمْ.⁷⁶⁹

⁷⁶⁸ İbn Hişâm, II, 236.

⁷⁶⁹ Süheylî, II, 227.

B. METİNLE İLGİLİ YÖNTEMLER BAKIMINDAN MUKÂYESE

Hadis, sened ve metinden oluşur. Hadisin metin kısmı, aktarılması amaçlanan ifâdelerin yer aldığı kısımdır. Bu fasılda *Sîre* ve *Sahîhayn* metinleri üzerinde durulacak ve bazı mukâyeseler yapılacaktır.

1. Konu Bütünlüğü Sağlama Bakımından Mukâyese

İbn Hişâm –dolayısıyla İbn İshâk–, *Sîre*'de Hz. Peygamber'in nübüvvet öncesi ve nübüvvet sonrası hayatına dair genellikle oldukça detaylı bilgiler vermiştir. Müellif, siyer bilgilerini çoğu zaman kronolojik bir sıra içerisinde, konu bütünlüğüne riâyet ederek ve mümkün mertebe konu akışında boşluk bırakmayacak şekilde kaydetmiştir. Örneğin; Bedir savaşını şu sırayla anlatmıştır:

1. Ebû Süfyân'ın ticaret kervanıyla Şam'dan yola çıkışı.
2. Bunu haber alan Hz. Peygamber'in ashâbıyla kervana doğru harekete geçmesi.
3. Ebû Süfyân'ın Mekke'ye durumu bildiren elçi göstermesi.
4. Müşriklerin kervanı korumak için yola çıktığını öğrenen Hz. Peygamber'in ashâbıyla istişâresi.
5. Kervan kurtulduktan sonra iki ordunun karşı karşıya gelmesi.
6. Mübâreze ve savaş.
7. Savaşın sahneler.
8. Müşrik ölülerinin defni.
9. Esirlerin durumu ve ganimetler.
10. Tamamlayıcı bilgiler.

İbn Hişâm'ın kaynağı olan İbn İshâk bir tarihçi olduğu için kronolojiye riayet etme, olayları detaylarıyla verme, konu bütünlüğünü sağlama ve bir konuyu sadece bir bölümde bütün olarak anlatma noktasında titiz davranmıştır. Ancak bu bütünlüğü sağlamak için uyguladığı metot tartışmalara yol açmıştır. Zira İbn İshâk, bu amaca ulaşmak için muhtelif

kişilerden rivâyet ettiği aynı konudaki hadisleri tek bir metinmiş gibi birbirinden ayırmadan nakletmiştir. İbn Hacer, İbn İshâk'ın Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) tarafından bu sebeple eleştirildiğini kaydetmiştir.⁷⁷⁰

Buhârî ve Müslim, farklı hadisleri birleştirip müdrec olarak nakletme yöntemini benimsemedikleri, konuya tarihçi değil hadisçi usûlüyle yaklaştıkları, usûlleri ve sistematik öncelikleri farklı olduğu için eserlerindeki siyer rivâyetlerinde İbn İshâk ve İbn Hişâm'ın eserlerinde olduğu kadar konu bütünlüğüne dikkat edildiği söylenemez. Aksine bu iki eserde, aynı konuyla ilgili hadisler birçok bölümde dağınık olarak görülebilmektedir. Şöyle ki:

Buhârî, Bedir savaşıyla ilgili konuları; Vudû' (4. bölüm), Salât (8. bölüm), Sehv (22. bölüm), Cihâd (56. bölüm), Menâkıb (61. bölüm), Fedâilü's-sahâbe (62. bölüm), Menâkıbü'l-ensâr (63. bölüm), Megâzî (64. bölüm), Tefsîr (65. bölüm) olmak üzere sekiz bölümde ele almıştır. Zira Buhârî, eseri hadise dair olduğu için klasik siyer âlimlerinin megâzî merkezli usûlünü değil hadisçilerin Hz. Peygamber'in hayatının çeşitli yönlerini ve uygulamalarını farklı bölümlerde inceleyen yöntemini tercih etmiştir. Dolayısıyla diyebiliriz ki; siyer kitapları için Bedir savaşıyla ilgili konuların tek bir bölümde ele alınması ne kadar tabiiyse hadis kitapları için de Bedir savaşının farklı boyutlarıyla farklı bölümlere konu olması o kadar tabiidir. Ayrıca Buhârî, Bedir savaşıyla ilgili klasik siyerin konusu olan rivâyetlerin çoğunu Megâzî bölümünde vermek ve gerek gördükçe buradaki bir kısım rivâyetleri başka bölümlerde tekrarlamak sûretiyle aslında siyer âlimlerinin usulünü de gözetmiş ve iki usulü birleştirmiş gibidir.

Müslim ise, konu bütünlüğünü sağlama noktasında Buhârî kadar titiz değildir. Müslim, Bedir savaşıyla ilgili olan rivâyetleri Cenâiz (11. bölüm), Cihâd (32. bölüm), İmâre (33. bölüm) ve Sıfetu'l-kıyâme (50. bölüm) olmak üzere dört bölümde ele almış, hiçbir bölümde Bedir savaşıyla ilgili rivâyetleri derli toplu bir şekilde kaydetmemiştir. Müslim'in rivâyetleri siyer usûlü açısından değerlendirildiğinde müellifin konuları oldukça dağınık bir şekilde

⁷⁷⁰ Tekineş, s. 27. (İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX, 43'ten naklen). Mustafa Fayda ise şu ifadeleriyle İbn İshâk'ın bu usûlde yalnız olmadığını dikkat çekmiştir: "*İbn İshâk'ın tarihçi yönüyle birçok hadisin senedini birleştirerek vak'ayı anlatması ilk defa kendisinin başvurduğu bir usûl değildir. Aynı usûlü, hadisteki üstünlüğü kabul edilen ve megazi ile de ilgilendiği bilinen İbn Şihab ez-Zührî ile fakih ve muhaddis olmasının yanı sıra megâzî sahasındaki ilk otoritelerden sayılan Urve b. Zübeyr de kullanmıştır.*" "İbn İshak", *DIA*, XX, 95.

ele aldığı söylenebilir.

Bununla birlikte, Hz. Peygamber'in hayatıyla ilgili *Sahihayn*'daki rivâyetler kronolojik olarak bir araya getirildiğinde birçok konuda bu alanın en kadim ve en değerli eseri olan *Sîre*'ye yakın bir konu bütünlüğü sağlanabilmektedir. Nitekim bu durum oluşturulmuş olan Arapça siyer metninde somut olarak ortaya konulmuştur.

2. Metinle İlgili Değerlendirme Yapma Bakımından Mukâyese

Buhârî ve Müslim, hem belirledikleri rivâyet şartlarıyla hem de hadislerin farklı sened ve metinlerini kaydetmedeki titizlikleriyle bilginin doğru aktarılması noktasındaki hassasiyetlerini ortaya koymuş; bunun dışında bir kısım ek ibârelerle rivâyet ettikleri metinle ilgili değerlendirme yapma yoluna gitmemişlerdir. Bununla birlikte kendileri olmasa da rivâyette buldukları bazı râvilerin, naklettikleri bilginin kesinliğinde veya yaptıkları yorumun doğruluğunda az veya çok tereddüt ettiklerinde “Allâhu a‘lem” ibâresini kullandıkları görülmektedir. Buhârî'nin şu rivâyeti buna bir örnektir.

قَالَ الْبَخَّارِيُّ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُثْمَانَ، أَخْبَرَنَا ابْنُ عُبَيْنَةَ، عَنْ عَمْرِو، سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ ك قَالَ: "أَتَى النَّبِيَّ ﷺ عَبْدَ اللَّهِ بْنُ أَبِي بَعْدَ مَا أُدْخِلَ قَبْرَهُ، فَأَمَرَ بِهِ فَأُخْرِجَ، وَوُضِعَ عَلَى رُكْبَتَيْهِ، وَنَفَتْ عَلَيْهِ مِنْ رِيقِهِ، وَاللَّبْسَةَ فَمِصَّه، فَاللَّهُ أَعْلَمُ!"⁷⁷¹

Buhârî şârihi İbn Hacer, hadiste geçen “*fellâhu a‘lem*” ifadesinin de Câbir b. Abdullâh'a (r.a.) ait olduğunu belirtir.⁷⁷²

Müslim'deki bu tür kullanımlara da aşağıdaki rivâyet örnek olarak verilebilir.

قَالَ مُسْلِمٌ: حَدَّثَنِي يَعْقُوبُ بْنُ إِبرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، عَنْ أَبِي بَشِيرٍ، ح وَحَدَّثَنِي إِسْمَاعِيلُ بْنُ سَالِمٍ، أَخْبَرَنَا هُشَيْمٌ، أَخْبَرَنَا أَبُو بَشِيرٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ شَقِيقٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: "خَيْرُ أُمَّتِي الْقَرْنُ الَّذِينَ بُعِثَتْ فِيهِمْ، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ." وَاللَّهُ أَعْلَمُ أَذْكَرَ النَّالِثِ أَمْ لَا. قَالَ: "ثُمَّ يَخْلَفُ قَوْمٌ يُجْبُونَ السَّمَانَةَ، يَشْهَدُونَ قَبْلَ أَنْ يُسْتَشْهَدُوا."⁷⁷³

Buhârî ve Müslim, eserlerine *el-Câmiu 's-sahih* adını vermek sûretiyle

⁷⁷¹ Buhârî, “Libâs”, 7 (No: 5795).

⁷⁷² Bkz. İbn Hacer, *Fethü'l-Bâri*, X, 266.

⁷⁷³ Müslim, “Fedâilü's-sahâbe”, 52 (No: 2534/213).

rivâyet ettikleri hadislerle ilgili genel bir sahîhlik değerlendirmesi yapmış ve bununla yetinmiştir. Yaptığı rivâyetlerle ilgili böyle bir genel sahîhlik iddiası olmayan İbn İshâk ise, rivâyet ettiği metin konusunda bir tereddütü varsa bunu bir kısım özel ibârelerle ifâde veya îmâ etmiştir.

İbn Hişâm'ın İbn İshâk'tan naklettiği rivâyetlerde gördüğümüz bu ibâreler ve onlara dâir bazı örnekler aşağıda verilmiştir.

a) “*Neûzu billâhi...*” ibâresi

İbn Hişâm'ın eseri incelendiğinde İbn İshâk'ın iki yerde⁷⁷⁴ –Hz. Peygamber'in Medîne'de îrâd ettiği ilk hutbe ve muâhât konularını anlatırken– şöyle dediği görülmektedir:

نَعُوذُ بِاللَّهِ أَنْ نَقُولَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ مَا لَمْ يَقُلْ.

“Rasûlullâh (s.a.v.) adına onun söylemediği bir şeyi söylemekten Allâh'a sığınırız.”⁷⁷⁵

James Robson, İbn İshâk'ın bu ibâreyi kullanımıyla ilgili olarak; “*Onun doğruluk arzusu, iki yerde, Hz. Peygambere atfedilen sözleri zikretmeden önce Allah'a duâ etmesiyle daha güzel bir şekilde görülür; bu suretle, O'nun söylemediği sözleri O'na atfetmekten korunabilmektedir.*”⁷⁷⁶ demektedir.

b) “*Ev kemâ kâl*” ibâresi

Yine İbn Hişâm'ın eserindeki rivâyetler çerçevesinde İbn İshâk'ın yirmi yerde⁷⁷⁷ “*ev kemâ kâl*” kalıbını kullandığı görülmektedir. Bu kalıbı kimi yerlerde tekil,⁷⁷⁸ kimi yerlerde çoğul formda kullanmıştır.⁷⁷⁹ İki yerde ise birkaç satırlık bir metnin içinde iki defa bu kalıbı kullandığı görülmektedir. Bunlardan biri aşağıda örnek olarak verilmiştir.

ثُمَّ إِنَّ أَبَا طَالِبٍ عَتَرَ عَلَيْهِمَا يَوْمًا وَهُمَا يُصَلِّيَانِ، فَقَالَ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ: يَا بِنِ أَخِي! مَا هَذَا

⁷⁷⁴ Bu rakam, el-Mektebetü'ş-şâmile programında yapılan tarama sonucu elde edilmiştir.

⁷⁷⁵ İbn Hişâm, I, 367, 371.

⁷⁷⁶ James Robson, “İbn İshâk'ın İsnad Kullanışı”, s. 121.

⁷⁷⁷ Bu rakam, el-Mektebetü'ş-şâmile programında yapılan tarama sonucu elde edilmiştir.

⁷⁷⁸ İbn Hişâm, I, 208.

⁷⁷⁹ İbn Hişâm, I, 207.

الدِّينَ الَّذِي أَرَاكَ تَدِينُ بِهِ؟ قَالَ: أَيُّ عَمٍّ، هَذَا دِينُ اللَّهِ، وَدِينُ مَلَائِكَتِهِ، وَدِينُ رُسُلِهِ، وَدِينُ آبِينَا
إِبْرَاهِيمَ- أَوْ كَمَا قَالَ ﷺ- بَعَثَنِي اللَّهُ بِهِ رَسُولًا إِلَى الْعِبَادِ، وَأَنْتَ أَيُّ عَمٍّ، أَحَقُّ مَنْ بَدَأْتُ لَهُ
التَّصِيحَةَ، وَدَعَوْتُهُ إِلَى الْهُدَى، وَأَحَقُّ مَنْ أَجَابَنِي إِلَيْهِ وَأَعَانَنِي عَلَيْهِ، أَوْ كَمَا قَالَ، فَقَالَ أَبُو
طَالِبٍ: أَيُّ ابْنِ أُخِي، إِنِّي لَا أَسْتَطِيعُ أَنْ أَفَارِقَ دِينَ آبَائِي وَمَا كَانُوا عَلَيْهِ، وَلَكِنْ وَاللَّهِ لَا يَخْلُصُ
إِلَيْكَ بِشَيْءٍ تَكْرَهُهُ مَا بَقِيَتْ. 780

“Ev kemâ kâl” ibâresi “veya nasıl söylemişse” anlamına gelen bir ta’bîrdir. Hadisi ma’nen rivâyet eden râvinin yanılma payını göz önünde tutarak rivâyetten sonra bu ifadeyi söylemesi güzel görülmüştür.⁷⁸¹

c) “Fîmâ yez’umûne” ibâresi

İbn İshâk’ın metin aktarımı konusundaki hassasiyetini göstermekte kullandığı bir başka kalıp da “iddia ettiklerine göre” anlamına gelen “fîmâ yez’umûne” ibâresidir. İbn Hişâm’ın İbn İshâk’tan yaptığı rivâyetlerde bu ibârenin farklı sigaları da görülmektedir. Bu sigalardan sadece biri olan “fîmâ yez’umûne” ibâresi Sîre’de toplam otuzdört kez⁷⁸² geçmektedir. Bu ta’bîr, ilgili metnin güvenilirliğinin sâbit olmadığını göstermektedir. James Robson, İbn İshâk’ın bu ta’bîri daha çok efsane hissi oluşturan konuları anlatırken kullandığını belirtmekte ve buna örnek olarak “Abdümttalib’in Zemzem kuyusunu kazdığı zamanki nezri hakkında, Hz. Muhammed’in babası Abdullah’ın Abdümttalib’in sevgili oğlu olduğu hakkında, Âmine ile evlenmeden ve Hz. Peygamber doğmadan önce Abdullah’ın alnındaki nûr hakkında, Ebû Tâlib’in Hz. Muhammed’i Suriye’ye götürüşü ve orada râhib Bahîrâ’nın onu beklenen peygamber olarak tanınması hakkında ve Hz. Muhammed’in Suriye’ye ikinci seyahatında iki meleğin gölge yaparak onu korumaları hakkında Meysere’den gelen haberlerde” bu ibârenin kullanılmasını göstermektedir.⁷⁸³

İbn İshâk’ın “fîmâ yez’umûne” ibâresini kullanımına dair örneklerden biri, Robson’un da belirttiği gibi Râhib Bahîrâ rivâyetinde görülmektedir.

⁷⁸⁰ İbn Hişâm, I, 178.

⁷⁸¹ Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, 1. Basım, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992, s. 87.

⁷⁸² Bu rakam, el-Mektebetü’ş-şâmile programında yapılan tarama sonucu elde edilmiştir.

⁷⁸³ James Robson, “İbn İshâk’ın İsnad Kullanışı” (trc. Talat Koçyiğit), s. 119-120. Birkaç imlâ değişikliğiyle birlikte...

قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ: ثُمَّ إِنَّ أَبَا طَالِبٍ خَرَجَ فِي رَكْبٍ تَاجِرًا إِلَى السَّامِ، فَلَمَّا تَهَيَّأَ لِلرَّحِيلِ، وَأَجْمَعَ الْمَسِيرَ صَبَّ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِيمَا يَزْعُمُونَ - فَرَقَّ لَهُ (أَبُو طَالِبٍ) وَقَالَ: "وَاللَّهِ لَأُخْرَجَنَّ بِهِ مَعِي، وَلَا يُفَارِقُنِي، وَلَا أَفَارُقُهُ أَبَدًا" أَوْ كَمَا قَالَ...⁷⁸⁴

İbn İshâk'ın Bahîrâ rivâyetinden iktibas edilen bu kısa bölümde “*fîmâ yez'umûne*” yanında “*ev kemâ kâl*” ibâresinin de kullanıldığı görülmektedir. Bu durumun, rivâyetle ilgili tereddütlerin çokluğuna bir işâret olarak değerlendirilmesi mümkündür.

d) “*Allâhu a'lem*” ibâresi

İbn Hişâm'ın eserindeki rivâyetler çerçevesinde İbn İshâk'ın ellibir yerde⁷⁸⁵ “*Allâh, olanı daha iyi bilir*” anlamına gelen “*Allâhu a'lem*” ibâresini kullandığı görülmektedir. Bu kullanımların bazısında “*Allâhu a'lem*” ibâresi aşağıdaki örnekte olduğu gibi “*fîmâ yez'umûne*” ibâresinden hemen sonra gelmektedir.

... أَخْنُوخَ، وَهُوَ إِدْرِيسُ النَّبِيُّ فِيمَا يَزْعُمُونَ، وَاللَّهِ أَعْلَمُ!⁷⁸⁶

İbn İshâk'ın kullandığı bu özel ibâreler ve bu ibâreleri kullandığı rivâyetler; onun Hz. Peygamber'in hayatıyla ilgili aktardığı bilgileri sınıflandırdığını, yaptığı bütün rivâyetleri aynı seviyede görmediğini ve çeşitli sebeplerle naklettiği zayıf rivâyetlere bu ibârelerle işâret ettiğini düşündürmektedir.⁷⁸⁷

3. Mükerrer Rivâyette Bulunma Bakımından Mukâyese

Buhârî gerek siyer gerekse diğer konularla ilgili rivâyetlerinin bir kısmını *el-Câmiu 's-sahîh*'in çeşitli yerlerinde tekrar etmektedir. Bu durum, *ale'l-ebvâb* usûlde eser veren muhaddisler içinde belki de en çok Buhârî'de görülen bir özelliktir. Buhârî'nin bu uygulamasının ardında tekrar ettiği hadislerin birden çok başlığın altına uygun düşmesi, hadisin –az da olsa– farklı metinlerine ve senedlerine dikkat çekme arzusu gibi sebepler olduğu söylenebilir. Buhârî, bu tür sâiklerle yüzlerce hadisi Sahîh'inin farklı

⁷⁸⁴ İbn Hişâm, I, 136-137.

⁷⁸⁵ Bu rakam, el-Mektebetü'ş-şâmile programında yapılan tarama sonucu elde edilmiştir.

⁷⁸⁶ İbn Hişâm, I, 21.

⁷⁸⁷ Ayrıca bkz. James Robson, “İbn İshâk'ın İsnad Kullanışı” (trc. Talat Koçyiğit), s. 120-121.

bölümlerinde tekrar etmiştir. Örneğin; meşhûr “inneme’l-a-mâl” hadisini bahsi geçen eserinin 7 yerinde tekrarlamıştır.⁷⁸⁸ Bu hadisin aşağıda verilen iki rivâyeti incelendiğinde bu rivâyetlerin arasında az da olsa farkların bulunduğu görülecektir.

قَالَ الْبُخَارِيُّ: حَدَّثَنَا الْحَمِيدِيُّ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الرَّبِيعِ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ الْأَنْصَارِيُّ، قَالَ: أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ النَّيْمِيُّ؛ أَنَّهُ سَمِعَ عَلْقَمَةَ بْنَ وَقَّاصِ اللَّيْثِيِّ يَقُولُ: سَمِعْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ **ﷺ** عَلَى الْمُنْبَرِ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ **ﷺ** يَقُولُ: "إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ، وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى، فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى دُنْيَا يُصِيبُهَا أَوْ إِلَى امْرَأَةٍ يَنْكِحُهَا فَهَاجَرَتْهُ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ." ⁷⁸⁹

قَالَ الْبُخَارِيُّ: حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ وَقَّاصِ قَالَ: سَمِعْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ **ﷺ** يَخْطُبُ قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ **ﷺ** يَقُولُ: "يَا أَيُّهَا النَّاسُ! إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّةِ، وَإِنَّمَا لِامْرِئٍ مَا نَوَى، فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ فَهَاجَرَتْهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ، وَمَنْ هَاجَرَ إِلَى دُنْيَا يُصِيبُهَا أَوْ امْرَأَةٍ يَنْزُوجُهَا فَهَاجَرَتْهُ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ." ⁷⁹⁰

Müslim’in Sahîh’inde de tekrarlar vardır ama bunların sayısı Buhârî’nin Sahîh’ine göre oldukça az olup 137 hadisle sınırlıdır.⁷⁹¹ Müslim’in bu mükerrer rivâyetlerinden biri aşağıda verilmiştir.

قَالَ مُسْلِمٌ: وَحَدَّثَنِي أَبُو كَامِلٍ الْجَدْرِيُّ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ يَعْنِي ابْنَ زَيْدٍ، عَنْ مَطْرِ الْأُرَاقِ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ **ﷺ** نَهَى عَنْ كِرَاءِ الْأَرْضِ. ⁷⁹²

قَالَ مُسْلِمٌ: وَحَدَّثَنِي هَارُونُ بْنُ سَعِيدِ الْأَيْلِيِّ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَخْبَرَنِي عَمْرُو وَهُوَ ابْنُ الْحَارِثِ، أَنَّ بُكَيْرًا، حَدَّثَهُ، أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ أَبِي سَلَمَةَ، حَدَّثَهُ، عَنِ النُّعْمَانِ بْنِ أَبِي عِيَّاشٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ **ﷺ** نَهَى عَنْ كِرَاءِ الْأَرْضِ. ⁷⁹³

İbn Hişâm’ın eserinde ise tespit edebildiği kadarıyla mükerrer rivâyet

⁷⁸⁸ Buhârî, “Bed’ül-vahy”, 1 (No: 1); “İmân”, 41 (No: 54); “İtk”, 6 (No: 2529); “Menâkıbü’l-Ensâr”, 45 (No: 3898); “Nikâh”, 5 (No: 5070); “Eymân ve Nüzûr”, 23 (No: 6689); “Hiyel”, 1 (No: 6953).

⁷⁸⁹ Buhârî, “Bed’ül-vahy”, 1 (No: 1).

⁷⁹⁰ Buhârî, “Hiyel”, 1 (No: 6953).

⁷⁹¹ Çakan, s. 89.

⁷⁹² Müslim, “Büyü”, 17 (No: 1536/87).

⁷⁹³ Müslim, “Büyü”, 17 (No: 1536/99).

yoktur. Gözden kaçan birkaç rivâyet olsa bile bunların sayısının Buhârî ve Müslim'deki tekrarlarla kıyas edilemeyecek kadar az olduğunda şüphe yoktur.

SONUÇ

Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Peygamber'in yaşam tarzı mü'minler için en güzel örnek olarak takdîm edilmiştir.⁷⁹⁴ Hz. Peygamber'i örnek alabilmenin ön koşulu ise, onun yaşamını doğru bir şekilde öğrenmektir. Bu nedenle Hz. Peygamber'in hayatını çeşitli yönleriyle ele alan siyer çalışmaları, müslümanlar için alternatifsiz ve hayâtî bir değer taşımaktadır.

Mevcut siyer kitapları incelendiğinde, bu eserlerde Hz. Peygamber'in yaşamına dair tevsik edilmiş bilgilerin yanında doğruluğu şüpheli ve yanlış bilgilerin de bulunabildiği görülmektedir. Ayrıca bu kitapların çoğunda, Hz. Peygamber'in askerî ve siyâsî yaşamı geniş bir şekilde ele alınmakla birlikte onun inanç dünyasına, ibadet yaşamına, hukûk ve ahlâk alanındaki uygulamalarına, hayatın diğer yönleriyle ilgili örnekliğine neredeyse hiç değinilmemektedir. Bu gibi nedenlerle siyer alanında iki aşamalı bir proje çalışmasına ihtiyaç olduğu kanaatindeyiz. Bu aşamaların ilki, klasik siyer kitaplarına alternatif veya destek teşkil edecek şekilde sahîh hadislerle dayanan eserler oluşturmak, ikincisi ise yukarıda belirtilen konuları da kapsayacak şekilde geniş kapsamlı ve hadis tabanlı siyer kitapları telif etmektir.

Elinizdeki bu çalışma, birinci aşama kapsamında hazırlanmış olup özetle şu üç hususu ortaya koymaktadır:

1. Buhârî ve Müslim'in *el-Câmiu 's-sahîh* adlı eserlerinde yer alan Hz. Peygamber'in yaşamına dair hadislerle klasik siyer alanında bir eser oluşturmak mümkündür. Nitekim yukarıda görüldüğü üzere bu iki eserdeki siyer hadisleri, –konuları detaylı işleme noktasında çoğunlukla ondan geri olmakla birlikte– İbn Hişâm'ın *es-Sîretü 'n-nebeviyye*'sindeki ana konuların tamamına yakını kapsamakta ve üstelik onda olmayan bazı konuları da ihtivâ etmektedir. *Sahîhayn*'daki siyer hadislerine ek olarak Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce, Dârimî, Mâlik, Ahmed, İbn Huzeyme gibi diğer muhaddislerin eserlerinde yer alan klasik siyere kaynak olabilecek sahîh hadisler de bu çalışmaya eklenecek olursa oluşturulacak siyer metninin kapsama alanının çok daha geniş olacağına şüphe yoktur. Dolayısıyla hadis kaynaklarında bu düzeyde geniş bir materyale sahip olan siyerin de bir tasnif türü olarak hadis literatürüne dâhil edilmesi yerinde olacaktır.

⁷⁹⁴ el-Ahzâb, 33/21.

2. *Sîre*'nin eleştirilen yönleri *Sahîhayn*'da da bulunmaktadır. Nitekim senedsiz rivâyetler, zayıf ve mübhem râviler *Sîre*'nin olduğu gibi her iki *el-Câmiu's-sahîh*'in de eleştirildiği konulardandır. Şu farkla ki, *Sahîhayn*'a yöneltilen eleştirilerin çoğu sonra gelen muhaddisler tarafından ilmî delillerle reddedilmiştir. *Sîre* üzerinde ise bu çapta yoğun çalışmalar yapılmamıştır.

3. İbn İshâk ve İbn Hişâm gibi siyer müellifleri eserlerini hiçbir ölçüye dikkat etmeden rastgele rivâyetlerle doldurmamıştır. Zira İbn İshâk'ın rivâyetleri incelendiğinde; onun Hz. Peygamber adına yalan söylemekten Allâh'a sığındığı, muhtemelen doğruluğunda şüphe ettiği bilgileri aktarırken “fîmâ yez'umûne” gibi ifadeler kullanarak bu duruma işaret ettiği, rivâyetin ma'nen olması sebebiyle gerçek lafızla önemli kelime farkları olabileceğini düşündüğünde rivâyetle ilgili olarak “ev kemâ kâl” dediği, yanlış olma ihtimâli olan bilgileri aktarırken “Allâhu a'lem” diyerek doğruyu en iyi bilenin Allâh olduğunu vurguladığı görülmektedir. Bununla birlikte “*men lâ ettehimu*” ifadesiyle nitelediği mübhem râvilerden rivâyette bulunması onun bir zayıflığı olarak göze çarpmaktadır. Bahîrâ kıssası gibi şâibeli rivâyetlere eserinde yer vermesi de haklı olarak eleştirilere konu olmaktadır.

Bu çalışma, siyerin hadislerle yeniden inşâsı konusunda yalnızca muhaddislerce genel kanaat olarak en sahîh kabul edilen rivâyetleri kapsayan bir ilk adım olarak değerlendirilmelidir. Bu adımı takip edecek başka çalışmaların da yapılması, özellikle sahîh siyerin konu ve içerik olarak gelişmesi açısından bir gerekliliktir. Bu kapsamda, birçok araştırmacının farklı hadis kaynaklarını aynı metot ve tertip içerisinde derinlemesine incelemesi ve daha sonra ortaya çıkan bütün çalışmaların birleştirilip tek bir eser hâline getirilmesi proje olarak yapılandırılmalı ve uygulanmalıdır.

KAYNAKÇA

Kur'ân-ı Kerîm.

Abdülvâhid, Sâlih b. Tâhâ, *Sübülü's-selâm min sahihi sîreti hayri'l-enâm*, 2. Basım, Ammân: Mektebetü'l-gurabâ, 1428.

Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, Kâhire: Müessesetü Kurtuba, ts.

Akyüz, Ali, *Yaşayan Kur'ân Hazreti Peygamber*, 28-2. Basım, İstanbul: İFAV, 2011.

....., *Hazreti Peygamberin Düşünce Davranış Konuşma Atlası 114 Kod*, 2. Basım, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.

Algül, Hüseyin, “Hz. Muhammed (s.a.v.) Devri Kronolojisi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 4, Sayı 4, Bursa, 1992.

Ali, İbrâhîm, *Sahîhu's-sîreti'n-nebeviyye*, 1. Basım, Ammân: Dârü'n-nefâis, 1995.

Aliyyü'l-Kârî, *Uydurma Olduğunda İttifak Edilen Hadisler*, (thk. Abdülfettâh Ebû Gudde, trc. Halil İbrahim Kutlay), 6. Basım, İstanbul: İnkilâb, 2015.

Aşikkutlu, Emin, “Mübhem”, *DİA*, XXXI, 436-437.

Ateş, Ali Osman, “Putlara Kurban Kesme ve Allah'tan Başkası Adına Kesilenlerden Yeme Konusunda Hz. Peygamber'in Tutumu”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları*, Sayı 4, İzmir, 1987.

Avâcî, Muhammed b. Muhammed, *Merviyâtü'l-İmâm ez-Zührî fi'l-megâzî*, yy., 2004.

Avcı, Casim, “Kureyş”, *DİA*, XXXI, 442-444.

Aycan, İrfan, “Ebü'l-Bahterî”, *DİA*, X, 296.

Aydınlı, Abdullah, “Muallak”, *DİA*, XXX, 309-310.

Aynî, Mahmûd b. Ahmed, *Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrût: Dârü'ihyâit-türâsi'l-Arabî, ts.

Begavî, Hüseyin b. Mes'ûd, *el-Envâr fi şemâili'n-nebiyyi'l-muhtâr* (thk. Şeyh İbrâhîm el-Ya'kûbî), Dimâşk: Dârü'l-mektebî, 1995.

Belâzurî, Ahmed b. Yahyâ, *Futûhu'l-buldân*, Beyrût: Mektebetü'l-hilâl, 1988.

Berrî, Hâyil Muzfî Hilâl, “İbn Hişâm ve menhecuhû fi's-sîre”, *el-Mecelletü'l-Ürdüniyye li't-târih ve'l-âsâr*, c. 5, sy. 3, Ürdün, 2011.

Bilge, Mustafa L., “Necran”, *DİA*, XXXII, 507-508.

Boyacıoğlu, Ramazan, “Hz. Muhammed’in Vahiy Öncesi Dönemi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 5, sy. 1, Sivas, 2001.

Buhârî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâîl, *el-Câmiu ‘s-sahîh*, (nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî), Kâhire: Dârü'l-hadîs, 2011.

Bulkinî, Abdurrahmân b. Ömer, *el-İfhâm limâ fi'l-Buhârî mine'l-ibhâm*, Dimaşk: Dârü'n-Nevâdir, 2011.

Bûtî, Muhammed Saîd Ramazan, *Fıkhu's-sîre*, Dimaşk: Dârü'l-fikr, 1426.

Çağrı, Mustafa, “Muhammed (Dindeki Yeri/Örnek Oluşu)”, *DİA*, XXX, 444-446.

Çakan, İsmail Lütfi, *Hadis Edebiyatı*, 9. Basım, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2011.

Çelebi, İlyas, “Muhammed (Dindeki Yeri/Mucizeleri)”, *DİA*, XXX, 446-448.

Dahlân, Ahmed b. Zeynî, *Esne'l-metâlib fi necâti Ebî Tâlib*, (thk. Hasen b. Ali es-Sekkâf), Ammân: Darü'l-İmâm Nevevî, 2007.

Dârekutnî, Ali b. Ömer, *el-İlzâmât ve't-tetebbu'* (thk. Ebû Abdurrahmân Mukbil b. Hâdî el-Vedâî), Beyrût: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1985.

Demirel, Harun Reşit, “İbn Hacer’in Takrîbu't-Tehzîb’de Buhârî’nin Bid’at Ehli Olmakla Cerh Edilen Râvilerinden Bahsetmesi ve Hedyu’s-Sârî (Mukaddime)deki Müdafaası”, *Ekev Akademi Dergisi*, c. 2, sy. 3, Kasım 2000.

Diyârbekrî, Hüseyin b. Muhammed, *Târîhu'l-hamîs fi ahvâli enfesi'n-nefis*, Beyrût: Dârü sâdır, ts.

Dönmez, İbrahim Kafi, “Muhammed (Dindeki Yeri/İbadet Hayatı ve Hukuktaki Yeri)”, *DİA*, XXX, 441-444.

Durmuş, İsmail, “Muhammed (Şahsiyeti/Hitâbet ve Fesâhati)”, *DİA*, XXX, 428-431.

Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş’as, *es-Sünen*, (nşr. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd), Beyrût: el-Mektebetü'l-asriyye, ts.

Ebû Halîl, Şevkî, *Atlasü's-sîreti'n-nebeviyye*, 7. Basım, Dimaşk: Dârü'l-fikr, 2009.

Ebû Şehbe, Muhammed b. Muhammed, *es-Sîretü'n-Nebeviyye fi dav'i'l-Kur'ân'i ve's-sünne*, 8. Basım, Dimaşk: Dârü'l-kalem, 1427.

Ebu’ş-Şeyh, Abdullâh b. Muhammed, *Ahlâku'n-Nebîyy*, (thk. Sâlih b.

Muhammed), 1. Basım, Riyâd: Dârü'l-müslim, 1998.

Eser, Mithat, “Eseri Günümüze Ulaşan İlk Siyer Müellifi İbn İshâk’ın Güvenilirliği”, *İSTEM*, Sayı 9, Konya, 2009.

Fâlûze, Muhammed İlyâs Abdurrahmân, *el-Mevsûa fî sahîhi’s-sîreti’n-nebeviyye*, 1. Basım, Mekke: Metâbiü’s-safâ, 1423.

Fayda, Mustafa, “Bahîrâ”, *DÎA*, IV, 486-487.

....., “Hz. Muhammed’in Necranlı Hıristiyanlarla Görüşmesi ve Mübâhele”, *Ankara Üniversitesi İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi*, Sayı 2, Ankara, 1975.

....., “Hz. Muhammed” (1. bölüm), *DÎA*, XXX, 408-423.

....., “İbn İshak”, *DÎA*, XX, 93-96.

....., “İbn Hişâm”, *DÎA*, XX, 71-73.

....., “Siyer ve Megâzi”, *DÎA*, XXVII, 319-324.

Fidan, Şakir, *İbn İshâk ve es-Sîra’sındaki Hadislerin Tahriri ve Değerlendirilmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi, 2009.

Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Ya’kûb, *el-Kâmûsü’l-muhît*, yy. ts.

Gadbân, Münîr Muhammed, *el-Menhecü’l-harekiyy li’s-sîreti’n-nebeviyye*, 6. Basım, Ürdün: Mektebetü’l-menâr, 1990.

....., *Fıkhu’s-sîreti’n-nebeviyye*, 2. Basım, Mekke: Câmîatü Ümmi’l-kurâ, 1992.

Gazzâlî, Muhammed, *Fıkhu’s-sîre*, 1. Basım, Dimaşk: Dârü’l-kalem, 1427.

Güler, Zekeriya, "Buhârî ve el-Câmîü's-Sahîh Üzerine", *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 2, sy. 7, 2015.

Hadramî, Muhammed b. Ömer, *Hadâiku’l-envâr ve metâliu’l-esrâr fî sîreti’n-nebiyyi’l-muhtâr*, (thk. Muhammed Gassân), 1. Basım, Cidde: Dârü’l-minhâc, 1419.

Halebî, Ahmed b. Ali, *Tağlîku’t-ta’lik alâ Sahîhi Müslim*, Riyâd: Dârü’l-Hicre, 1991.

Halebî, Ali b. İbrâhîm, *İnsânü’l-uyûn fî sîreti’l-emîni’l-me’mûn (es-Sîretü’l-Halebiyye)*, 2. Basım, Beyrût: Dârü’l-kütübi’l-ilmîyye, 1427.

Halebî, Hasen b. Ömer, *el-Muktefâ min sîreti’l-Mustafâ* (thk. Mustafâ Muhammed Hüseyin ez-Zehabî), 1. Basım, Kâhire: Dârü’l-hadîs, 1996.

Hameş, Adâb Mahmûd, *el-Sa’lebe b. Hâtub –es-Sahâbiyyü’l-müfterâ*

aleyh-, 4. Basım, Cidde, 1987.

Hamîdullâh, Muhammed, *İslam Peygamberi*, (trc. Salih Tuğ), Ankara: Yeni Şafak, 2003

....., “Hz. Peygamber’in İslam Öncesi Seyahatleri” (Çeviri: Abdullah Aydın), *Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, sy. 4, Ankara, 1980.

....., *Mecmûatü'l-vesâiki's-siyâsiyye li'l-ahdi'n-nebeviyy ve'l-hilâfeti'r-râside*, 6. Basım, Beyrût: Dârü'n-nefâis, 1407.

....., *Sîretü İbn İshâk*, Konya: Hayra Hizmet Vakfı, 1981.

Harkûşî, Abdülmelik b. Muhammed, *Şerefü'l-Mustafâ*, 1. Basım, Mekke: Dârü'l-beşâiri'l-islâmiyye, 1424.

Hatipoğlu, Mehmet Saîd, “Müslüman Âlimlerin Buhârî ve Müslim’e Yönelik Eleştirileri”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, c. 10, sy. 1-2-3-4, Ankara, 1997.

Hattâb, Mahmûd Şît, *Târîhu ceysi'n-nebiyy*, Kâhire: Dârü'l-i'tisâm, ts.

Havvâ, Saîd, *el-Esâs fi's-sünne ve fikhihâ (el-Kısmu'l-evvel: es-Sîretü'n-nebeviyye)*, 3. Basım, Kâhire: Dârüs's-selâm, 1995.

Himyerî, Süleymân b. Mûsâ, *el-İktifâ bimâ tedammenehû min megâzi Rasûlullâh (s.a.v.) ve's-selâseti'l-hulefâ*, 1. Basım, Beyrût: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1420.

Hizmetli, Sabri, *İslâm Tarihçiliği Üzerine*, Ankara, 1991.

Hüseynî, Şeyh Muhammed el-Casnazânî el-Hüseynî ve arkadaşları, “Hz. Peygamber Devri Kronolojisinin Miladi Karşılığı İle İlgili Bir Araştırma” (Çeviri: Kasım Şulul), *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 6, Şanlıurfa 2000.

İbn Abdilberr, Yûsuf b. Abdilberr en-Nemîrî, *ed-Dürer fi ihtisâri'l-megâzi ve's-siyer*, (thk. Şevkî Dayf), Kâhire, 1966.

....., *el-Ecvibetü'l-müstev'abe ani'l-es'ileti'l-müstağrabe min Sahîhi'l-Buhârî* (thk. Amr Abdülmünim Selîm), Kâhire: Dârü İbni'l-kayyim, 2005.

İbn Cemâa, Abdülazîz b. Muhammed, *el-Muhtasarü'l-kebîr fi sîreti'r-rasûl* (thk. Sâmi Mekkî el-Ânî), 1. Basım, Ammân: Dârü'l-beşîr, 1993.

İbn Ebî Hâtim, Abdurrahmân b. Muhammed, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 1. Basım, Beyrût: Dârü't-türâsi'l-Arabî, 1952.

İbn Habîb, Muhammed b. Habîb, *Kitâbü'l-muhabber*, Beyrût: Dârü'l-âfâki'l-cedîde, ts.

....., *el-Münemmak fî ahbâri Kureyş* (thk. Hurşid Ahmed Fârûk), 1. Basım, Beyrut: Âlemül-kütüb, 1985.

İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1379.

....., *Tağlîku't-ta'lik alâ Sahîhi'l-Buhârî alâ Sahîhi'l-Buhârî*, 1. Basım, Ammân: Dârü Ammâr, 1405.

....., *Takrîbü't-Tehzîb* (thk. Muhammed Avâme), Süriye: Dârü'r-reşîd, 1986.

....., *Tehzîbü't-Tehzîb*, 1. Basım, Hindistan: Matbaatü dâireti'l-meârifî'n-nizâmîyye, 1326.

İbn Hazm, Ali b. Ahmed, *Cevâmîü's-sîre*, Beyrût: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, ts.

İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân, *es-Sîretü'n-nebeviyye ve ahbârü'l-hulefâ*, 3. Basım, Beyrût: el-Kütübü's-sekâfiyye, 1417.

İbn Hişâm, Abdülmelik b. Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, (thk. Cemâl Sâbit, Muhammed Mahmûd, Seyyid İbrâhîm), Kâhire: Dârü'l-hadîs, 2006.

İbn İshâk, Muhammed b. İshâk, *Kitâbü'l-Mübtede' ve'l-meb'as ve ve'l-megâzi*, (thk. Süheyl Zekkâr), 1. Basım, Beyrût: Dârü'l-fikr, 1978.

İbn Kayyim, Muhammed b. Ebû Bekr el-Cevziyye, *Zâdü'l-meâd fî hedyi hayri'l-ibâd*, (thk. Mustafâ Abdülkâdir Atâ), 2. Basım, Beyrût: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 2007.

İbn Kesîr, İsmâil b. Kesîr, *el-Fusûl fî sîreti'r-rasûl*, (thk. Muhammed el-Îd el-Hatrâvî ve Muhyiddîn Metû), 4. Basım, Medîne: Mektebetü dâri't-türâs, 1985.

....., *el-Bidâye ve'n-nihâye*, (thk. Ali Şîrî), 1. Basım, Beyrût: Dârü ihyâi't-türâsi'l-Arabî, 1988.

İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd, *es-Sünen*, (nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî), Beyrût: Dârü ihyâi'l-kütübi'l-Arabiyye, ts.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü'l-Arab*, 3. Basım, Beyrût: Dârü sâdır, 1414.

İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, (thk. İhsân Abbâs), 1. Basım, Beyrût: Dârü sâdır, 1968.

İbn Seyyidinnâs, Muhammed b. Abdullâh, *Uyûnü'l-eser fî funûni'l-megâzi ve's-şemâil ve's-siyer*, (thk. Muhammed el-Îd el-Hatrâvî ve Muhyiddîn Metû), Medîne: Mektebetü dâri't-türâs, ts.

İbnü'l-Acemî, Burhanuddîn Sıbt, *Tenbîhü'l-mu'lim bi-mübhemâti*

Sahîhi Müslim, Riyâd: Dârü's-Samî, 1994.

İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, *el-Muntazam fî târihi'l-mülûk ve'l-ümem*, (thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ, Mustafâ Abdülkâdir Atâ), 1. Basım, Beyrût: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1992.

....., *el-Vefâ bi-ta'rîfi fedâili'l-Mustafâ*, Beyrût: Dârü'l-ma'rife, ts.

İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *el-Kâmil fi't-târih*, (thk. Ömer Abdüsselâm Tedmûrî), 1. Basım, Beyrût: Dârü'l-kitâbi'l-Arabî, 1997.

....., *Üsdü'l-gâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*, Beyrût: Dârü'l-fikr, 1989.

Kandemir, Yaşar, “el-Câmiu's-Sahîh” (Buhârî), *DİA*, VII, 114-123.

....., “el-Câmiu's-Sahîh” (Müslim), *DİA*, V, 124-129.

....., “Muhammed (Şahsiyeti/İsimleri, Şemâili ve Üstünlükleri, Ahlâkı, Günlük Hayatı ve İbadeti, Eşleri ve Çocukları)”, *DİA*, XXX, 423-428.

Karaman, Hayreddin ve arkadaşları, *Kur'an Yolu*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003.

Kastallânî, Ahmed b. Muhammed, *el-Mevâhibü'l-ledünniyye bi'l-minehi'l-Muhammediyye*, Kâhire: el-Mektebetü't-tevfikiyye, ts.

Kaya, Osman, “İlahi Kitaplarda Hz. Muhammed'in Geleceğini Müjdeleyen Haberler ve Kur'an'da Bu Haberlere Yapılan Atıflar”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, y. 10, sy. 13, Şanlıurfa, 2004.

Kelpetin, Mahmut, “Benî Kurayza Gazvesi İle İlgili Rivâyetlerin Değerlendirilmesi: İbn Hişâm Örneği”, *Tarih Dergisi*, sy. 53, İstanbul, 2012.

Kiraz, Celil, “Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Önceki Kutsal Kitaplarda Müjdelenmesi (Tebşîrât)”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 10, sy. 1, Bursa, 2001.

Kolkıran, Gönül, *Tarih ve Hadis Disiplini Açısından Güvenilirlik Sorunu: İbn İshak ve Vakıdı Örneği* (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi, 2004.

Koyuncu, Mevlüt, “Medîne Şehir Devleti”, *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi*, sy. 2, Sakarya, 2009.

Köksal, Mustafa Asım, *İslam Tarihi*, İstanbul: İrfan Yayınevi, ts.

Köktaş, Yavuz, *Günümüz Hadis Problemleri*, 3. Basım, İstanbul: İnsan Yayınları, 2014.

Köktaş, Yavuz, “Müslim’in Sahîh’ine Yapılan En Eski Tenkid: Ebü’l-Fadl el-Herevî’nin İlelu’l-Ehâdîs fî Kitâbi’s-Sahîh li-Müslim Adlı Eserinin Takdim ve Tercümesi”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, c. 5, sy. 3, Samsun, 2005.

Mâlik b. Enes, *el-Muvatta’*, (nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî), Kâhire: Dârü'l-hadîs, 2005.

Makrîzî, Ahmed b. Ali, *İmtâu'l-esmâ' bimâ li'n-nebiyyi mine'l-ahvâli ve'l-emvâli ve'l-hafedeti ve'l-metâ'*, 1. Basım, Beyrût: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1999.

Marsafî, Sa'd, *el-Câmiu's-sahîh li's-sîreti'n-nebeviyye*, 1. Basım, Kuveyt: Dârü İbn Kesîr, 2009.

Mısırî, Abdülazîz b. Muhammed, *el-Muhtasarü'l-kebîr fî sîreti'r-rasûl*, (thk. Sâmî Mekkî el-Ânî), 1. Basım, Ammân: Dârü'l-beşîr, 1993.

Mübârekfûrî, Muhammed Abdurrahmân b. Abdurrahîm, *Tuhfetü'l-Ahvezî bi'sherhi Câmiü't-Tirmizî*, Beyrût: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, ts.

Mübârekfûrî, Safiyyurrahmân, *er-Rahîku'l-mahtûm*, 1. Basım, Beyrût: Dârü'l-hilâl, ts.

Müslim, Müslim b. el-Haccâc, *Sahîhu Müslim*, (nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî), 6. Basım, Beyrût: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 2011.

Nedvî, Ebü'l-Hasen, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 12. Basım, Dimaşk: Dârü İbn Kesîr, 1425.

Nesâî, Ahmed b. Şuayb, *el-Müctebâ mine's-sünen*, (nşr. Abdülfettâh Ebü Ğudde), 2. Basım, Haleb: Mektebetü'l-matbûâtî'l-İslâmîyye, 1986.

Nevevî, Yahyâ b. Şeref, *el-Minhâc şerhu Sahîhu Müslim b. el-Haccâc*, (nşr. Halîl Me'mûn Şiyhâ), 5. Basım, Beyrût: Dârü'l-ma'rife, 1998.

Okiç, M. Tayyib, “İslamiyette İlk Nüfus Sayımı”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 7, Ankara, 1958-1959.

Osmânî, Şebbîr Ahmed, *Fethu'l-mülhim şerhu Sahîhi Müslim*, (thk. Muhammed Rafî' el-Osmânî), 1. Basım, Beyrût: Dârü ihyâi't-türâsî'l-Arabî, 2006.

Ömerî, Ekrem Ziyâ, *es-Sîretü'n-nebeviyyetü's-sahîha muhâveletün li-tatbîki kavâidi'l-muhaddisîn fî nakdi rivâyâti's-sîreti'n-nebeviyye*, 6. Basım, Medîne: Mektebetü'l-ulûm ve'l-hikem, 1994.

....., *Merviyâtu's-sîreti'n-nebeviyye beyne kavâidi'l-muhaddisîn ve merviyâti'l-ahbârîn*, Medîne: Mecmeu'l-Melik Fehd, ts.

Önkâl, Ahmed, "Âmir b. Tufeyl", *DİA*, III, 68.

Önkal, Ahmed, “Huzaa”, *DİA*, XVIII, 431-433.

Öz, Şaban, *H. Peygamberin Sîretiyle İlgili Mevzû Haberlerin Tarihi Değeri* (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi, 1999.

Özaydın, Abdülkerim, "Ayyâş b. Ebû Rabîa", *DİA*, IV, 296-297.

Özel, Ahmet, “Muhammed (Şahsiyeti / Siyasî ve Askerî Kişiliği)”, *DİA*, XXX, 431-439.

Polat, Selahaddin, “Buhârî'nin Sahîh'ine Yapılan Bazı Tenkidlerin Değerlendirilmesi”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 4, Kayseri, 1990.

Robson, James, “İbn İshâk'ın İsnadı Kullanışı” (Çeviri: Talat Koçyiğit), *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 10, Ankara, 1962.

....., “İntihal Açısından İbn İshâk ve Vâkîdî'ye Göre Âtike'nin Rüyası ve Nahle Seriyesi” (Çeviri: Kasım Şulul), *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 16, İzmir, 2002.

Sallâbî, Ali Muhammed, *es-Sîretü'n-Nebeviyye: Ardu vekâi' ve tahlîlu ahdâs*, 7. Basım, Beyrût: Dârü'l-ma'rife, 2008.

Semhûdî, Ali b. Abdullah, *Vefâü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-mustafâ*, 1. Basım, Beyrût: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1419.

Sezgin, M. Fuad, “İslam Tarihinin Kaynağı Olmak Bakımından Hadisin Ehemmiyeti”, *İstanbul Üniversitesi İslam Tetkikleri Dergisi*, c. 2, cüz 1, İstanbul 1957.

Sûyânî, Muhammed b. Hamed, *es-Sîretü'n-nebeviyye kemâ câet fi'l-ehâdîsi's-sahîha*, 1. Basım, Riyâd: Mektebetü'l-ubeykân, 2004.

....., *es-Sahîh min ehâdîsi's-sîreti'n-nebeviyye*, 1. Basım, Riyâd: Medârü'l-vatan, 2011.

Suyûtî, Celâleddîn, *et-Ta'zîm ve'l-minne fî enne ebevey rasûlillâh fi'l-cenne*, (thk. Haseneyn Muhammed Mahlûf), Mısır: Dârü cevâmiî'l-kelim, ts.

Süheylî, Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdullâh, *er-Ravdu'l-Ünüf fi şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li İbn Hişâm*, 1. Basım, Beyrût: Dârü İhyâi't-turâsi'l-Arabî, 2000.

Sülemî, Muhammed b. Sâmil ve arkadaşları, *Sahîhü'l-eser ve cemîlü'l-iber min sîreti hayri'l-beşer*, 1. Basım, Cidde: Mektebetü revâiü'l-memleke, 2010.

Şâmî, Muhammed b. Yûsuf, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti hayri'l-ibâd*, 1. Basım, Beyrût: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1993.

Şulul, Kasım, *Hicrî Takvim ve Siyer Kronolojisi Etütleri/Makaleler*,

İstanbul: Siyer Yayınları, 2012.

....., *Hz. Peygamber Devri Kronolojisi*, 5. Basım, İstanbul: İnsan Yayınları, 2014.

....., “Hz. Peygamber Devri Kronolojisinin Miladi Karşılığı İle İlgili Bir Araştırma” (Şeyh Muhammed el-Casnazânî el-Hüseynî ve arkadaşlarından çeviri), *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 6, Şanlıurfa, 2000.

....., “İntihal Açısından İbn İshâk ve Vâkıdî’ye Göre Âtike’nin Rüyası ve Nahle Seriyesi” (J. Robson’dan çeviri), *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 16, İzmir, 2002.

Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Târîhu’r-rüsûl ve’l-mülûk*, 2. Basım, Beyrut: Dârü’t-türâs, 1387.

et-Tarhûnî, Muhammed b. Rızk, *Sahîhu’s-Sîreti’n-nebeviyye*, 1. Basım, Kâhire: Dârü İbn Teymiyye, 1410.

Tekineş, Ayhan, “Hadis ve Tarih: Metodolojik Bir Karşılaştırma”, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, c. 2, sy. 2, İstanbul, 2004.

Terzi, Mustafa Zeki, “Buhârî’nin Sahîh’indeki Siyer ve Megâzî Rivâyetleri”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 5, Samsun, 1991.

Tirmizî, Muhammed b. İsâ, *el-Câmiu ‘s-sahîh*, (nşr. Ahmed Muhammed Şâkir ve diğerleri), Beyrût: Mustâfâ el-Bâbî el-Halebî, ts.

Tirmizî, Muhammed b. İsâ, *eş-Şemâilü ‘l-Muhammediyye* (thk. Seyyid b. Abbâs el-Cüleymî), 1. Basım, Mekke: el-Mektebetü’t-ticârîyye, 1993.

Topaloğlu, Bekir, “Muhammed (Dindeki Yeri/Kur’an ve Sünnet’e Göre Hz. Muhammed), *DİA*, XXX, 439-441.

Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, 1. Basım, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.

Ukbe, Musa b. Ukbe, *el-Megâzî* (haz. Muhammed Bakşîş Ebû Mâlik), Fas: Câmîatü İbn Zehr, 1994.

Uludağ, Süleyman, “Muhammed (İslâm Kültüründe Hz. Muhammed/Tasavvuf), *DİA*, XXX, 441-444.

Ûde, Süleymân b. Hamed, *es-Sîretü’n-nebeviyye fi’s-Sahîhayn ve inde İbn İshâk –Dirâsetü’n-mukârenetü’n fi’l-ahdi’l-Mekkî*, 1. Basım, Medîne: İdâretü’s-sekâfe, 1993.

Ûşen, Muhammed b. Abdullah, *Mâ şâe ve lem yesbü’t fi’s-sîreti’n-nebeviyye*, Riyâd: Dârü taybe, ts.

Ünal, Yavuz, “Hadis Verilerine Göre Hz. Peygamber’in İlk Kıblesi Beyt-i Makdis”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 12-13, Samsun, 2001.

Ünalın, Sıddık, “Hz. Muhammed’in Hıristiyan Kaynaklarında Bilinmesi ve Onun Hıristiyanlarla Diyalogu”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 1, Elazığ, 1996.

Vâkîdî, Muhammed b. Ömer, *el-Megâzî*, 3. Basım, Beyrût: Dârü'l-a'lemî, 1989.

Yıldırım, Enbiya, “Hz. Muhammed’in Son Kez Mescide Gitmesi –İlgili Rivâyetlerin Tahlili–”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 5, sy. 1, Sivas, 2001.

Zehebî, Muhammed b. Osmân, *el-Iber fî târîhi men aber* (thk. Ebû Hâcer Muhammed es-Saîd b. Besnûnî), Beyrût: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, ts.

....., *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, Kâhire: Dârü'l-hadîs, 2006.

Zehrânî, Dayfullâh b. Yahyâ, *Mesâdirü's-sîreti'n-nebeviyye*, Medîne: Mecmeu'l-Melik Fehd, ts.

Zürkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdülbâkî, *Şerhu'z-Zürkânî ale'l-Mevâhibi'l-ledünniyye bi'l-minehi'l-Muhammediyye*, 1. Basım, Beyrût: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1996.

Bilgisayar Programları

el-Mektebetü's-şâmîle, v. 1.0./v. 3.61.

İnternet Kaynakları

<http://www.e-sarkiyat.com/>

<http://www.hadisevi.com/>

http://www.riyadhalelm.com/researches/3/69_albani_bokhari.pdf

ISBN: 978-625-378-155-2